

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZYGMUNT BAUMAN'IN AKIŞKAN MODERNİTE
YAKLAŞIMININ İLETİŞİM OLGUSUNA YANSIMASI

Mevlüt ALTINTOP

2501181798

DANIŞMAN: PROF. DR. Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL

İSTANBUL – 2021

ÖZ

ZYGMUNT BAUMAN'IN AKIŞKAN MODERNİTE YAKLAŞIMININ İLETİŞİM OLGUSUNA YANSIMASI

Mevlüt ALTINTOP

İnsan sosyal bir varlıktır ve onun en temel özelliklerinden birisi iletişim hâlinde olmaktır. Literatürel olarak iletişim olgusu için farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamaların ortak vurgusu, insanın etkileşim hâlinde olmasıdır. Bu bağlamda iletişim kavramını hayatın kavşak noktası olarak değerlendirmek mümkündür. Geçen zaman hayatı değiştirmekte, dönüştürmekte ve farklı bir boyuta taşımaktadır. Hayatın değişimi ise her şey gibi iletişim olgusunun da değişmesine neden olmaktadır. Klasik dönemin iletişim anlayışı ve işleyiş biçimi modern dönem ile sona ermiştir. Modernitenin iletişim anlayışı ve işleyiş biçimi ise postmodern dönemde bambaşka bir form kazanmıştır. Sözü edilen değişim ve dönüşümü eleştirel bir bakış açısıyla ele alan bu çalışmada sosyolog Zygmunt Bauman'ın “Akışkan Modernite” tanımı ve diğer görüşlerinden faydalanılmıştır. Genel olarak postmodern dönemin iletişim anlayışı ve işleyiş biçiminin anlamsal karşılığının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zygmunt Bauman, Akışkan Modernite, Katı Modernite, Postmodernizm, Postmodernite, İletişim, İnternet, Sosyal Medya.

ABSTRACT

REFLECTION OF ZYGMUNT BAUMAN'S FLUID MODERNITY APPROACH TO COMMUNICATION PHENOMENON

Mevlüt ALTINTOP

Human beings are social creatures and one of its most basic feature is to be in communication. Different definitions have been made for the communication phenomenon in the literature. The common emphasis of these definitions is that human beings are in interaction. In this context, it is possible to evaluate the concept of communication as the crossroads of life. The passing of time changes, transforms and carries life to a different dimension. On the other hand, the change in life causes the communication phenomenon to change like everything else. In this study, which takes a critical view of the a mentioned change and transformation, sociologist Zygmunt Bauman's definition of "Fluid Modernity" and other views were used. In general, it is aimed to reveal the semantic equivalent of the communication understanding and functioning style of the postmodern period.

Keywords: Zygmunt Bauman, Fluid Modernity, Solid Modernity, Postmodernism, Postmodernity, Communication, Internet, Social Media.

ÖNSÖZ

İletişim modernite öncesi dönemde metodolojik açıdan ele alınan bir çalışma alanı olarak değil, üzerinde durulmayan ve günlük pratikler açısından bir ihtiyaç olarak kullanılan edimdir. Bu anlayışın oluşmasında -*çalışma içinde görüleceği üzere*- iletişimi basite ya da hafife alma eğiliminin bir uzantısı olma ihtimali oldukça yüksektir. Tarihsel açıdan bakıldığında, iletişim olgusu modernite ile yavaş yavaş kurumsallaşmaya başlamışsa da bir disiplin olarak ele alınması için yirminci yüzyılın ilk yarısının gelmesi gerekmiştir. Batı uygarlığında iletişimi matbaanın icadından yirminci yüzyıla gelinceye kadar basılı materyal sembolize etmiş ve iletişim tarihi üzerine yapılmış tüm kuramsal ve kurumsal çalışmalarda da bu şekilde değerlendirilmiştir. Bugün geline aşamada internet ve bilişim teknolojilerinin ileti/şim mantığı, geleneksel ileti/şim mantığıyla tam olarak örtüşmemektedir. İletişimin, bütün yönleriyle muğlak, müphem ve belirsiz bir ifade krizi içerisinde savrulduğu görülmektedir. Dolayısıyla mevcut iletişim kuram ve kavramlarının internet ve bilişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim olgusunu tam olarak yorumlamaktan uzak olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmanın içerisinde oldukça fazla miktarda değinilen iletişimin kurgulanmasına ve uygulanmasına yönelik sorunlar bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, iletişimi ifade krizine sokan belirsizliğin, muğlaklığın, bilinmezliğin veya müphemliğin nedenlerini soruşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada en temele inerek hayatı ve dolayısıyla iletişimi de şekillendiren paradigmanın, yani modernitenin etkisi üzerinde durulmuştur. Moderniteyi, günümüz yaşamsallığını inşa ederek insanın yaşadığı somutluklarla birlikte geniş-soyut bir dünya imkânı sunan ve çerçevesini çizen düşünsel paradigma olarak özetleyebiliriz. En başta söylemekte yarar var: Metinde postmoderniteden ayrı bir paradigma olarak bahsedilmemesi, postmodernitenin modernitenin mütemmim bir cüzü olduğuna yönelik kanaatimiz nedeniyledir. Bir başka deyişle, postmodernite moderniteye içkindir. Bu çalışma bu yönüyle, iletişimden bağımsız düşünemeyeceğimiz modernite, postmodernite ve hatta post-truth konularının karşılaştırmasını veya iç içeliğini içermektedir. İletişim konusu ve/veya sorunu tüm bu süreçlerin orta noktasında durmaktadır.

Bu tezin danışmanlığını üstlenerek bana yol göstermenin ötesinde, sürecin her aşamasında özgür bir alan açarak rahat çalışmamı sağlayan *Prof. Dr. Ceyda Ilgaz Büyükbaykal*'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca hayata karşı beni cesaretlendirme görevini kendine misyon edinen ve kardeşim olmasından büyük mutluluk duyduğum *Mehmet*

Altıntop ile çalışmamda en az benim kadar emeği olan, beni koşulsuz ve her daim destekleyen sevgili eşim *Ayşe Merve Sarı Altıntop*'a yürek dolusu teşekkür ediyorum. Ve son olarak, kendisine rağmen tezi bitirme cüretini gösterebildiğim için oğlum *Hacı Eymen Altıntop*'tan affımı dilerim.

Mevlüt Altıntop

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM ZYGMUNT BAUMAN SOSYOLOJİSİ VE KATI-AKIŞKAN MODERNİTE ÇÖZÜMLEMESİ	10
1.1. Zygmunt Bauman (19 Kasım 1925 - 09 Ocak 1917)	10
1.2. Zygmunt Bauman'ın Sosyoloji Anlayışı.....	13
1.3. Zygmunt Bauman'ın Türkçeye Çevrilmiş Eserleri	22
1.4. Zygmunt Bauman'ın Modernizm ve Postmodernizm Çözümlemesi	22
1.4.1. Modernite Versus Postmodernite	23
1.4.2. Modernite.....	24
1.4.3. Postmodernite	28
1.4.4. Modernite ve Postmodernite Arasındaki Etkileşimin Niteliği	34
1.5. Katı Modernite/Modernite ve Akışkan Modernite/Postmoderniteye Karşılaştırmalı Bir Giriş	38
1.6. Akışkan Hayat	57
İKİNCİ BÖLÜM ZYGMUNT BAUMAN'IN MODERNİZM VE POSTMODERNİZM YAKLAŞIMINDA İLETİŞİM OLGUSU	69
2.1. Teknoloji ve İletişim	70
2.2. Zygmunt Bauman ve Teknoloji.....	73
2.3. Zygmunt Bauman ve İletişim.....	83
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İLETİŞİM OLGUSUNUN MODERNİTE VE POSTMODERNİTE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	115

3.1. İletişim ve Teknoloji	115
3.2. İletişim ve Modernizm	122
3.3. Postmodern İletişim.....	128
3.4. Postmodernite Sonrası İletişim: Post-Truth Çağı.....	134
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	138
Kaynakça	156

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
b.y.y.	: Basım yeri yok
bknz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviri
ç.y.	: Çevirmen yok.
der.	: Derleyen
İHA	: İnsansız Hava Aracı
KİA	: Kitle İletişim Araçları
KPP	: Polonya Komünist Partisi
KPW	: Polonya İstihbarat Teşkilatı
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	: Tarih yok
TDK	: Türk Dil Kurum
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Türkiye'nin yetiştirdiği nadir iletişim bilimcilerden Ünsal Oskay (1939-2009), insanlar tarafından iletişimin son derece basite alındığını, oysa iletişim olgusunun basite alınamayacak derecede hayata etki eden bir süreçler bütünü olduğunu belirtiyor. Oskay'a göre iletişim kurmak için bir söz söylenildiğinde sadece söz söylenilmiş olunmaz. O söz, tarihi arka planı olan, içinde kültürü barındıran bir nüvedir ve geleceğe dönük bir ilişki ve etkileşim kurarak hayatı inşa etmektedir.¹ Ünsal Oskay'dan yapılan alıntı bu çalışmada izini sürdüğüm sorunlardan ilkinde işaret ediyor. Oskay'ın 'basite almak' olarak tanımladığı şeyden mülhem, iletişim kavramı bugünün insanının zihninde telekomünikasyon teknolojisi üzerinden gerçekleşen her türlü ileti aktarımı olarak yer ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çıplak iletişim diyebileceğimiz insanın kendisi, yani bedeni ve sesi dışında bir araç ve aracı kullanmadığı iletişim biçimi özel (*akademik*) uğraşlar dışında dikkate alınmaktadır. İletişimin, sosyal bir varlık olan insanın ilkel dönemlerinden beri kullandığı bir anlama ve anlatma aracı ve çabası olması es geçilmektedir. Oysa insan için iletişimin hayatın tam merkezinde anlam üreten bir işlevi bulunmaktadır. Hayata ve insana dair diğer bütün etkileşim ve ilişkiler iletişimin ürettiği anlam sonrasında oluşmaktadır. Dolayısıyla insanın etkileşim ve ilişkileri iletişimin ürettiği anlama bağlıdır. Bu da gösteriyor ki, iletişim olgusunun sosyal ve kültürel yapının temel dinamiklerinden biri olduğu muhakkaktır.

İletişimin işlevi sadece insanlar arasındaki ilişkiyi kurmakla sınırlı olmadığı gibi iletişim salt sözel anlatımdan da ibaret değildir. Giysiden başlayarak mimik, hâl, tavır ve hareketten yani 'görüntüden' kullanım handikaplarıyla dile uzanan, içine psikoloji, sosyoloji ve kültürün de karıştığı çok kapsamlı, çok katmanlı, çok saçaklı ve dolayısıyla oldukça karmaşık bir süreçtir.

Kesin olan şu ki, insan hayatın akışı içinde bir şekilde iletişim kurmak zorundadır. Elbette iletişimde iradenin fonksiyonu önemlidir fakat yaşam içindeki iletişimsel zorunlulukta istek, seçim ve arzunun pek önemi yoktur. İnsanın yaşıyor olması iletişim hâlinde olması için yeterlidir. Bir başka deyişle, insan iletişim kurduğunun farkında olmadan iletişim kurmaktadır. Bu aşamada, 'insanın farkında olmadığı ama durmadan eylediği bir şeye müdahilliği ne oranda olabilir' sorusu önemlidir. İnsan tüm olasılıkları

¹ Ünsal Oskay, **İletişimin ABC'si**. İstanbul: Der Yayınları, 2011, s. 1-3.

dikkate alan bir yazılım veya robotik bir otomasyon değil ve dolayısıyla belirli algoritmalara göre hareket etmediği için karşılaştığı olay ve durumlarla ilgili varyasyonların tümünü analiz edecek yeteneği bulunmamaktadır. Aksine, insan zaafları ve eğilimleri olan bir varlıktır ve hayatı bu eğilim ve zaaflarının etkisiyle yaşamaya devam etmektedir. Bu durum aynı zamanda insanın zorunlu olarak içinde olduğu iletişim süreçlerine dış müdahale boyutunu gündeme getirmektedir. Peki, bu karmaşıklık içinde insanın bireysel fonksiyonu ve etkisi nedir? Bu sorunun işaret ettiği şey, bu çalışmada izini sürdüğüm soru ve/veya sorunlardan bir diğerini oluşturmaktadır. Yani, insanın ana unsuru olduğu (veya öyle iddia edilen) iletişim olayının karmaşıklığına (insanın) ne kadar müdâhil olabildiği aranan diğer cevaptır.

Yukarıda da değinildiği üzere, iletişim görme, görüntü, imaj ile başlamaktadır. Daha önemlisi, görsel olanın iletişimdeki etkisine yönelik yapılan bilimsel araştırmalar görüntünün payının %55-60 olduğunu ortaya koymaktadır.² Buna paralel olarak, bilginin görsel olanla ilişkisi üzerine yapılan araştırmalarda insan zihnine yerleşen bilginin ise %75-80'i görsel süreçler sonucunda oluştuğu belirtilmektedir.³ Verilen oranlar bu çalışmanın izini sürdüğü bir üçüncü soru ve/veya sorunun da özünü oluşturmaktadır. Bu, insanın günlük hayatta pek hesaba katmadığı ama iletişim süreçlerine hayati derecede etki eden görselin, görüntünün, imajın gücüdür.

Bugünün insanı enformasyon bombardımanı altında yaşamaktadır. Öyle ki, bilişim, internet ve telekomünikasyon teknolojileri sayesinde zaman ve mekân farklarının ortadan kalktığı görülmektedir. Artık insan günün her saatinde ve dünyanın her yerinde kontrolsüzlüğüyle öne çıkan yoğun enformasyona maruz bırakılmaktadır. İnsanın iletişim adı altında maruz kaldığı enformasyon sağanağının büyük bölümünü görselliğin oluşturduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, insanın müdâhilliği konusu daha bir önem kazanmaktadır. Buradaki müdâhil olma ölçütü, insanın görme konusundaki iradi durumuyla doğru orantılıdır. İnsanın görme konusundaki bilinçli tercihlerini irdelenmesi zorunludur ve konunun bu yönünün psikoloji bilimiyle doğrudan ilintili olduğu bir gerçektir. Sadece birey psikolojisi değil toplum psikolojisiyle de alakalı olan bu durumu şöyle açıklayabiliriz. Biz insanlar olarak algı ve bilgi edinme süreçlerimizde bilinçli görüntü tercihlerimizden ziyade görüntüye irade dışı maruz kalma durumumuzun daha çok olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla, insanın algı oluşumu ve bilgi edinimi

² Ahmet Şerif İzgören, **Dikkat Vücudumuz Konuşuyor**. Ankara: Elma Yayınevi, 2010, s. 19-21.

³ Özlem Uçar vd., **Görsel Kültür**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 143.

süreçlerine irade dışı maruz kalınan görüntünün etkisinin yazılı ve sözlü iletiden/iletişimden çok daha fazla olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktayız. En özet hâliyle belirtmek gerekirse, insanın varlığını oluşturan düşünsel uzamının büyük çoğunluğu iradesi dışında oluşmaktadır.

Yukarıdaki pasajları değerlendirdiğimizde; öncelikle, insanlar tarafından iletişimin basite alınması, sürecin gerektiği gibi sonuçlandırılmamasına yol açmaktadır. İkincisi, iletişimin asli unsuru yani öznesi olduğu söylenilen insanın iletişim sürecine yeterince müdâhil olma imkânının ontolojik açıdan mümkün olmaması süreci sekteye uğratmaktadır. Üçüncü olarak ise, görmenin iletişim üzerindeki etkisinin yadsınması sürecin insanın kontrolünün dışında geliştiğinin en bariz göstergesidir. Tüm bu bilgiler dâhilinde izini sürdüğümüz soru ve/veya sorunu tekrarlırsak; iletişim kurmadan yaşamasının mümkün olmadığı söylenen insan bu sürece ne kadar dâhildir ve/veya müdâhil olabilmekte midir? İnsan içinde olduğu, hatta ürettiğini söylediği bu sürece etki edebilmekte midir? Ya da iletişim başlığı altında bu söylenilenler kuru bir iddia veya yanılsama mıdır? Eğer bu bir zan ise, insan iletişim kurduğunu vehmederken aslında ne yapmaktadır?

Bütün bunları bir kenara bırakıp, yanıldığımızı söyleyerek insanın gerçekten iletişim kurduğunu varsayarsak, iki kişinin bile anlaşmakta çektiği güçlüğü yok saymış oluruz. Kaldı ki, insan ilişkileri üzerine zihin yoran, kalem oynatan aydın, entelektüel, sanatçı, düşünür ve konunun uzmanları uzun zamandır insanın iletişimsizlik içinde olduğundan dem vurmaktadır. Bu eleştirel söylem iletişime yönelik ortaya çıkan her yeniliğin veya iletişimi kolaylaştıracağı söylenen her teknolojik gelişmenin insanı salt iletişimden daha da uzaklaştırdığı iddiasındadır. O hâlde, insan iletişim kurmuyorsa, kuramıyorsa, adına iletişim diyerek yaptığı şey nedir? Daha önemlisi, iletişimde amaçlanan nedir?

İletişim fakültelerinde öğretilen ilk şeylerden biri ‘iletişimsizliğin de bir iletişim biçimi’ olduğudur. Yani iletişim (*kurmak*) için ortak bir anlam ve/veya anlaşma/uzlaşma uzamına gerek yoktur. Bu durumda, insan birbirini anlamasa veya birbiriyle anlaşmasa da iletişim kurduğu anlamı çıkmaktadır. Teknik olarak söylenilen doğru gözükmemektedir çünkü negatif de olsa bir ileti akışı olmaktadır fakat eğer durum bundan ibaretse anlamaya ve/veya anlaşmaya gerek yoktur denilebilir mi? İletişim olgusundaki söz konusu problematiğin, anlamın nasıl oluştuğu veya anlamının mümkünlüğü gibi dil felsefesi sorularıyla sınırlandırmak meseleyi fantastik bir boyuta taşısa da çıkmaza sokacaktır.

Buradaki sorun, dilin teknik yapısından kaynaklanmasının yanı sıra insanın ontolojik özellikleriyle ilişkili olarak psikolojisi ve sosyolojisiyle de doğrudan ilgilidir.

Tüm bunların yanında, yapılan bu değerlendirmeler iletişimin kişisel/bireysel ve toplumsal/kitlesele yönleriyle birlikte ele alındığında konunun hem analizini hem de sonuçlarının boyutlarını tahmin etmeyi güçleştirmektedir. İletişimde anlam(*ın oluşumu*) konusundan yola çıkılarak yapılacak bir değerlendirme bu çalışmanın kapsamını aşacağı veya dışında kalacağı kanaatinden hareketle sadece işaret etmeyi yeterli bulduk ve ele aldığımız iletişim olgusunun derinliğini görebilmek adına bu denli geniş bir çerçeve çizerek başlamış bulunduk. Diğer taraftan, çalışmanın alt metninin buradaki geniş çerçeveden kesinlikle bağımsız olmadığını da belirtmek isteriz. Üzerinde pek değil hiç durulmasa da, öyle düşünüyorum ki; iletişimin omurgası diyebileceğimiz dil ve anlam konularını irdeleyen iletişim felsefesi insanın içinde bocaladığı iletişim sorunun en önemli tartışma ve çözüm alanıdır.

Çalışmanın kapsamına yeniden dönersek, yukarıda izini sürmeyi denediğimiz şeyin, yani iletişimin mümkünlüğü bir yana, insanın kendi kurduğu(*nu iddia ettiği*) iletişime müdâhilliğinin mümkünlüğü (*ya da değilliği*) ve hayatın içindeki diğer alanlarla olan etkileşimi bu çalışmanın ana izleğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte iletişime dair dikkat çektiğimiz noktadan hareketle kişisel/bireysel iletişim ile toplumsal/kitlesele iletişime dair müdahalenin boyutlarına dair bir görünüm ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Sorunu (*ya da soruyu*) daha da netleştirirsek, insan bireysel ve toplumsal olarak iletişimin neresindedir? Sürece pasif anlamda dâhil midir veya aktif olarak müdâhil midir? İnsan iletişim sürecine ne kadar etki eder ve süreçten ne kadar etkilenir? Tüm bu soruların ışığında iletişim toplumsal açıdan ne anlama gelmektedir? Bu kısıtlı çalışma elbette iletişime dair çizilen geniş çerçevenin tamamını açıklıyor veya yukarıdaki büyük soruları bütün yönleriyle cevaplıyor denilemez fakat sınırlandırıldığı kapsam içinde devingen hâldeki düşünce evreninin değinilen tüm konulara işaret ettiği bir gerçektir.

İnsan açısından hayatı iki şekilde değerlendirmek mümkündür. Küçük resim diyebileceğimiz ilki, kişinin cüzi iradesiyle düşünce ve eylemlerine müdâhil olabildiği bireysel alandır. Bu alan kişiseldir ve asıl meselesi kısıtlı zaman ve mekânın dışına çıkamamaktan oluşmuş olmasıdır. Anlatmak istediğimiz şeyi biraz daha açık hâle getirirsek; insanın düşünce ve eylemleriyle bireysel hayatında kısmî değişimler veya dönüşümler sağlayabileceğini söyleyebiliriz. Fakat bu değişim ve dönüşümlerin zamanın

akışı içerisinde tekabül ettiği ve/veya edeceği şey, rüzgârın önündeki yaprak misalidir. Yaprığın rüzgâra direnmesi fizik kuralları gereği olasıdır fakat karşı koyması mümkün değildir. Tarihsel açıdan düşündüğümüzde, tekil olarak insanın yaşam süresinin bir hiç mesabesinde olduğunu fark eder ya da anlarız. Bu açıdan bakıldığında, insanın hayatın akışına etki etme ihtimalinin, hayatın insanın yaşamına etki etmesi gerçeğiyle boy ölçüşemeyeceğini kabul etmek gerekmektedir.

İkincisi, insan farkında olsa da olmasa da, istese de istemese de, uğruna çaba sarf etse de etmese de dâhil olduğu ama müdâhil olamadığı büyük resimdir ve bu büyük resim varoluşun, hayatın, sürecin asıl alanıdır. Öncelikle söylememiz gerekir ki; yukarıda sözü edilen küçük resim, okumaya başlamış olduğunuz çalışmanın temel konusu olan büyük resimden tümüyle bağımsız değildir ve fakat oluşumunda kesinlikle edilgendir. Bu yönüyle küçük resim, esas değişim ve dönüşümün yaşandığı büyük resme kolektiflik özelliği katarak ivme kazanmasında *‘etkisiz’* bir detay veya görünümüdür. Görmek istendiğinde, çok daha yakından ve öznel bir merakla bakmak gerekmektedir.

Bireysel olarak durum böyle iken, insanların bir araya gelerek kolektivite içinde hayata etki etme ihtimalleri mümkün müdür? Bu soruya verilecek cevap; teoride mümkünse de pratikte tarihin şahitliğiyle imkân dışı olduğunu söyleyebiliriz. Zira tekil insanın eğilim ve zaafı buna müsaade etmemiştir, etmeyecektir. Eğilim ve zaaf insan benliğinin arka kapısıdır; korunaksızdır ve kolayca girilebilir. Zaafın ve/veya eğilimin tekil olanının bireyin hayatına etkisi kişiyi bağlar yani kısıtlıdır. Diğer yandan zaaf ve eğilimli olanların çoğul hâli, yani bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları topluluğun etkisi doğal olarak büyük olacaktır ve topluluğu bağlayacaktır. Buradaki sorunun aşılabilmesi için tek çare bilinçli hareket edebilmektir. Tekil olanın bilinçli hareket etmesinin görece kolaylığı ile çoğul olanın aynı bilinç üzere hareket etmesinin kesin zorluğu sorunu katmanlı hâle getirmektedir. Çünkü malzeme eğilim ve zaafı olan insandan öte aynı arazları taşıyan, eksiklikleri barındıran, sorunlu yanları bulunan insanlar topluluğudur. Modern tabirle söylemek gerekirse, biz modern insanların içinde yaşadığı bu topluluk *‘kitle’*dir. Dolayısıyla bu yapının ortaya koyduğu iletişim şekli de kitle iletişimidir ve kitle iletişimi, marazlı bireylerin oluşturduğu kitlenin marazlarını taşımaktadır. Sonuç olarak kitlelerin hayatın akışına etki etme ihtimali pek mümkün gözükmemektedir. Buradaki determinist (*belirleyici*) yapının tartışılması kapsamın dışına çıkmaya yol açacağından konuya iletişim ile ilgili aşamadan devam etmek gerekmektedir.

İletişimi, insanı çevreleyen ve üreten bu iki fenomen arasındaki gelgit sırasında oluşan anlam arayışı olarak değerlendirebiliriz. Bu bağlamda iletişimin, yukarıda bahsedilen büyük ve küçük resim arasındaki ilişkiyi ve mantığı çözümlemeye, anlamaya ve anlatmaya yarayan bir araç işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Görüntüden başlayarak dile uzanan ve dil üzerinden psikoloji, sosyoloji, ekonomi, siyaset, kültür ve din arasında mekik dokuyan iletişim olgusu aynı zamanda insanın kendisini de anlama çabasının bir parçasıdır. Soyut olması nedeniyle çizilen sınırlara sığmayan anlamsal uzamına rağmen mevcut bilim dünyasının belirli bir şablona veya kuramsal plana hapsetmeye çalıştığı iletişimin bugünün insanının hayatındaki etkisi ve yeri izini sürdüğümüz sorunun ve soruların problematiğini oluşturmaktadır.

Bu çalışma, genel olarak modernitenin neden olduğu değişim ve dönüşümün iletişim olgusuna yansımaya değinmektedir. Modernitenin başlangıcı söz konusu olduğunda, oldukça hacimli olan konuyu sınırlandırmak adına Zygmunt Bauman'ın "*Akışkan Modernite*" kavramsallaştırmasından hareketle, literatürde daha çok postmodernizm/postmodernite olarak adlandırılan dönemin iletişim olgusuyla kesişimi ele alınmıştır. Çalışma en özet hâliyle, 'postmodern iletişim' konusuna mütevazı bir karşılık bulma arayışıdır.

Bu çalışmayla temelde iki şey amaçlanmaktadır. Bunlardan ilki, hayatı bambaşka bir boyuta taşıyan postmodernitenin iletişim olgusuna yansımaları ve etkisini gösterebilmektir. İkincisi ise postmodern dönemde yaşanan iletişim olayının sosyolojik ve psikolojik etkileşimlerinin izini sürmektir. Bu arayışın çıkış noktası mevcut iletişim kuramlarının büyük anlatıların alt dalı olma özelliği nedeniyle postmodern dönemdeki iletişimi tanımlamaya ve anlatmaya yetersiz ve eksik kaldığı gerçeğidir. Zygmunt Bauman'ın "*Akışkan Modernite*" kavramsallaştırmasından mülhem, özüne 'akışkan iletişim' dediğimiz postmodern dönemin iletişim anlayışını *çözümleme(k)* varılmak istenen noktadır.

'Akışkan iletişim' kavramı, bir isimlendirme ve tespitten öte çalışmanın tezini ve/veya iddiasını tanımlamaktadır. Bu bağlamda, bu tez, postmodern dönemin iletişim anlayışının tarihsel açıdan oluşmuş iletişim kavramıyla benzerlikleri ve farklılıklarının psikolojik ve sosyolojik açıdan anlamsal uzamına değinmenin yanında soyut bir kavram olarak iletişim olgusunu haritalandırma girişimidir. Bu çalışmanın kapsamı Bauman'ın eleştirel duruşunun izinden giderek modernite ile postmodernitenin teorik ve pratik yönleriyle birlikte iletişim tarihindeki ve daha çok bugün kesiştiği

noktaların analizidir. Metindeki akış farklı alanlara kaymaya fazla müsait olduğundan elden geldiğince Bauman'ın görüşleri etrafında değerlendirilmeye çalışıldığı için onun eserlerinde ele aldığı konuların dışına çıkmamaya özen gösterilmiştir. Bu sebeple iletişim ile ilgili bazı konulara kısmen değinilmiş bazı konulara ise değinilmeden geçilmek durumunda kalınmıştır.

Genel anlamda bu tez, teorik olarak anlatıldığı üzere zihnimizde yer eden iletişim olgusunun modernitenin değerleriyle oluşmuş olduğu ve fakat pratikte o değerlerin yerine işleyişi sağlayan şeyin postmodernitenin ruhu olduğunu öne sürmektedir. Meselenin en önemli yanı ise, postmodernitenin ruhu denilen şeyin modernitenin hayaletinden başka bir şey olmadığı gerçeğidir. Tezin altını çizdiği bir diğer önemli şey, modernite tarafından idealize edilen iletişim olgusunun, aslında modernitenin işleyişine katkı sağlayacak bir aparat olarak dizayn edilmiş olduğu gerçeğidir. Aynı şey postmodernite için de geçerlidir. Bu bağlamda iletişimin teorik saf hâlden 'haber' yoktur. Tezin iddiası, en yalın hâliyle iletişim adı altında gerçekleşen şeyin iletişim olmadığı gibi sistemin meşruiyeti ve devamlılığı için araçsallaştırılmış bir kurgu-kavram olduğudur.

Teorik bir soruşturma olan bu çalışmada metodolojik olarak literal tarama/okuma, karşılaştırmalı analiz, teorik söylem analizi ve hermenötik yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın ana kaynağı Zygmunt Bauman'ın Türkçeye kazandırılmış kitapları ve sosyolojik görüşleri olmakla birlikte, asıl kullanılan veri Bauman'ın eserlerinde yer verdiği iletişim ile ilgili kısımlardır. Bu bağlamda, iletişim ile ilgili müstakil bir çalışması olmadığı için öncelikle Bauman'ın eserlerinde iletişim ile ilgili yapmış olduğu değiniler tespit edilerek elde edilen verilerin Bauman tarafından katı modernite ve akışkan modernite ile kurduğu ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Bauman hakkında hazırlanmış akademik yayınlar taranmış ve konuyla ilgili video kayıtları incelenmiştir. Ayrıca iletişim ile ilgili akademik yayınların yanında çalışmanın elverdiği ölçüde ve gerekli görüldükçe başka alanlardaki akademik ve felsefi yayınlardan faydalanılmıştır. Tezin akışında kullanılan kronolojik yaklaşım, iletişim olgusuna tarihsel bir perspektiften bakarak ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerin görünürlüğünü kolaylaştırmak ve anlaşılabilirliği pekiştirmek içindir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde Zygmunt Bauman'ın hayatı ve sosyolojisi ele alınmıştır. Bauman'ın çizdiği sosyolojik çerçeve, konu için seçilmesinin de gerekçesini oluşturmaktadır. Kısmen modernite ve neredeyse tamamen postmoderniteye dair oluşan literatür konunun anlaşılabilirliğini sağlamaktan ziyade daha da

karmaşık hâle getirmektedir. Modernite ve postmodernite ile ilgilenen kişilerin bir yerden sonra kendilerini içinden çıkılması zor bir bilgi yumağının içinde debelenip dururken bulması işten bile değildir. Tam bu noktada Zygmunt Bauman'ın modernite ve postmodernite için kullandığı metaforlar karmaşayı ortadan kaldırarak anlamlarını görünür kılmaktadır. Katı ve akışkan modernite metaforları modernite ve postmodernitenin anlaşılabilirlik seviyesini en üst düzeye çıkarmaktadır. Zygmunt Bauman'ın çalışmalarına bakıldığında konuyu kabaca iki aşamada ele aldığını söyleyebiliriz. Birinci aşamada, insan başta olmak üzere modernitenin toplumsallığa yön veren tüm unsurlarının ideal ve yapay olarak ayırdına varmak için konuya eğildiği görülmektedir. İkinci aşamada ise, Bauman'ın modernite eleştirisini postmodernite ile karşılaştırma yaparak ele alması farkların görünümünü kolaylaştırmaktadır.

Konuyu çerçevelemek ve bakış açısını netleştirmek adına genel olarak iletişim olgusu modernizm/modernite ve postmodernizm/postmodernite kavramlarına çalışmanın konusuyla bağlayıcı olduğu düşünülen yönleriyle birlikte açılanmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Değerlendirmenin bu aşamasında teorik bilgilerle karşılaştırmalı olarak pratikteki görünümeler üzerinden gidilmeye gayret edilmiştir. Son tahlilde, modernizmin/modernitenin ve postmodernizmin/postmodernitenin vaat ettiklerinin sonuçlarıyla ne kadar örtüştüğünün tespiti amaçlanmıştır. Bauman'ın konuya dair değerlendirmelerinden hareketle karşılaştırmalı bir analiz yaparak modernite ve postmodernitenin anlamsal uzamı ortaya çıkarılmak istenmiştir.

İkinci bölümde teknoloji ve iletişimin teorik ve pratik ilişkisinin Zygmunt Bauman'ın nasıl ele aldığını ortaya çıkarmak amacıyla eserlerindeki teknoloji ve iletişim ile ilgili değerlendirmeler taranmıştır. Tarama sonucunda Bauman'ın konuya nasıl yaklaştığı, modern ve postmodern dönemdeki iletişim süreçleri, teknolojik gelişmelerinin iletişime yaptığı etkinin neler olabileceğiyle ilgili bir haritalandırma girişiminde bulunulmuştur. Bu bölümde teknoloji ve iletişimin birlikte ele alınmasının nedeni, günümüz iletişim anlayışının teknolojiye indirgenmesiyle ilgili olmasının yanında tarihsel olarak da iletişimin teknolojik gelişmelerle eşsüremlilerlediğine yönelik kesin kabuldür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ilk iki bölümün ortaya çıkardığı anlamsal uzamdan uzaklaşmamaya çalışarak modernite ve postmodernite dönemlerinde iletişim olgusunun geçtiği aşamalar kronolojik açıdan ve etkileşim içinde olduğu alanlarla birlikte değerlendirilmiştir. Bu bölümde de bir önceki bölümde olduğu gibi yine aynı gerekçelerle

teknoloji ve iletişimin kopmayacak şekilde ilişkilendirilmesinden hareket edilmiştir. Bu bağlamda iletişim olgusunun tarihsel arka planının basın tarihi ile iletişim ve medya tarihi olarak iki aşamada ele alındığı söylenebilir. Buradaki dönemleştirmenin miladı olarak İkinci Dünya Savaşı'nı belirlemek gerekmektedir. Zira 1940'lardan itibaren matbu basının yanında yeni kitle iletişim araçları etkin olarak kullanılmaya başlanmış ve daha önemlisi akademik açıdan iletişim araştırmalarına ağırlık verilmiştir. Bir diğer önemli dönemlendirme ise küreselleşmenin görünür hâle geldiği 1980'ler ve sonrasıdır. Postmodern anlayışın hayatın her alanında tümüyle ortaya çıktığı bu dönemde iletişim olgusu sistem içindeki işlevselliği açısından olmasa bile içerik ve yöntem açısından muazzam bir dönüşüm yaşamıştır. Akışkan iletişim olarak da tanımladığımız bu iletişim anlayışının geldiği aşama hakikatin önemsizleşmesi, değersizleşmesi veya anlamsızlaşması (*post-truth çağı*) olarak literatüre girmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme kısmında, önceki bölümlerde elde edilen verilerden yola çıkılarak Bauman'ın "*Akışkan Modernite*" kavramsallaştırmasından hareketle iletişim olgusunun postmodern dönemde teori ve pratikte ne anlama geldiği yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Bauman'ın iletişim ile ilgili görüşleri iletişim kuramları açısından kısa bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Değerlendirmede yer verilen kuramların seçiminde Bauman'ın iletişime yönelik görüşleriyle olan benzerliklerinden hareket edilmiştir. Çalışmanın tezi olarak öne sürülen akışkan iletişimin ne anlama geldiği ve yaşam içindeki karşılıkları tartışılarak gösterilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZYGMUNT BAUMAN SOSYOLOJİSİ VE KATI-AKIŞKAN MODERNİTE ÇÖZÜMLEMESİ

Rönesans ve Reform ile başlayıp Aydınlanma düşüncesinin ardından pozitivist felsefeyle doruğa ulaşan modernite mevzusu özellikle son iki asırdır giderek artan şiddette entelektüel faaliyet meselesi hâline gelmiştir. Bu entelektüel faaliyetin Avrupa-merkezci özelliği, modernitenin içkin olduğunu iddia ettiği evrensellik, eşitlik, özgürlük, adalet gibi ilkelerini tekzip eden, yalanlayan bir paradoksalılık içeriyorsa da, günümüz dünyasını tümüyle şekillendirdiği gerçeğini değiştirmemektedir. Bununla birlikte, sözü edilen entelektüel faaliyetler içerisinde modernitenin paradokslarına, hatalarına, sorunlarına dikkat çeken tespit ve eleştiriler de yer almaktadır. Zygmunt Bauman bu eleştiri faaliyetlerinin önde gelen isimlerindendir.

Modernite ve türevlerini sosyolojik açıdan sorgulayan Bauman, çok yönlü ve saçaklı bir eleştirel dil geliştirmiştir. Ekonomiden siyasete, tarihten edebiyata, dinden felsefeye kadar insanın günlük hayatını etkileyen tüm süreçleri içeren eleştirel analizler yapmış ve modernitenin doğuşundan başlayarak günümüz dünyasının bakış açısıyla sentezlediği projeksiyonunu geleceğe yönelterek dönemi için yetkin şekilde yorumlamıştır. Aşağıda modernitenin ürettiği vahşi dünyayı sonuna kadar yaşamış olan Zygmunt Bauman'ın hayatı ve sosyoloji anlayışı ele alınmaktadır. Bauman ile ilgili değerlendirmeler yapılırken yaşadıklarının göz önünde bulundurulması fayda sağlayacaktır. Onun hayatı modernitenin hayata yansımalarının en net görüntülerinden birini vermektedir.

1.1. Zygmunt Bauman (19 Kasım 1925 - 09 Ocak 1917)⁴

Müphem çağın sağduyulu sosyoloğu, düşünürü, entelektüeli olarak tanımlanan Zygmunt Bauman 1925 yılında Polonya'nın Poznan bölgesinde doğmuştur. Aslen Polonya Yahudisi olan Bauman, 1939 yılında Nazi baskısı sebebiyle ailesiyle birlikte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) kontrolü altındaki Doğu Polonya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. İlk gençlik yılları İkinci Dünya Savaşı'na denk gelen Zygmunt

⁴ Zygmunt Bauman'ın hayatıyla ilgili bilgiler, kendi eserlerindeki biyografilerinden ve 'Janina Bauman, **Duvarların Ötesinde**, Çev. Kahraman Türel, İstanbul: Apollon Yayıncılık, 2009' ile 'Mehmet E. Şimşek, **Modernite, Postmodernite ve Bauman**, İstanbul: Belge Yayınlar, 2016' künyeli kitaplardan derlenmiştir.

Bauman, lise döneminde Polonya ordusuna katılmıştır. Bir asker olarak cephede bulunmuş ve savaşın acı yüzünü görmüştür. Bauman genç yaşına rağmen Kolberg ve Berlin Çatışmaları'nda üstün başarı göstermiş ve Askeri Cesaret Haç'ı ile ödüllendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra üyesi olduğu Polonya Komünist Partisi'nde (KPP) aktif rol alarak Polonya İstihbarat Teşkilatı'nda (KPW) masa başı görevlendirilmiştir. Bauman'ın henüz on sekiz yaşındanken nadiren alana indiği istihbarat görevi bazı gerçeklerle yüzleşmesini sağlayacak ve o, bu masa başı işi en büyük pişmanlıklarından birisi olarak yâd edecektir. Polonya İstihbarat Teşkilatı'nda görev yaparken Varşova Siyaset ve Sosyal Bilimler Akademisi'nde sosyoloji eğitimi almıştır. 1953 yılında binbaşılığa kadar yükseldiği ordudaki görevinden sosyalist yönetime karşı eleştirel tutumu nedeniyle ihraç edilmiştir. 1954 yılında Varşova Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamlayarak doçent olmuş ve görevden alınacağı 1968 yılına kadar üniversitede ders vermiştir. 1968 yılında politik sebeplerden dolayı profesörlük unvanı alınarak üniversitedeki görevine son verilmiştir.

İlk kitabını Lenin'in Çalışmalarındaki Demokratik Merkeziyet Soruları (*Questions of Democratic Centralism in Lenin's Works*) adıyla 1957 yılında yayınlamıştır. Sosyoloji eğitiminden aldığı cesaretle, akademik çalışmalarında sosyalizme eleştirel yaklaşmış ve sosyoloji bilimini merkeze alan yeni bir anlayışın imkânlarını aramıştır. Karşılaştığı bürokratik yapı ve sosyalizme karşı yaptığı eleştirilerin yanında 1968 olayları sonrasında Polonya Komünist Partisi'yle yollarını ayırmıştır. Savaş'ta gösterdiği yararlılıklardan dolayı birkaç yıl öncesine kadar vatan kahramanı olarak anılırken yaptığı eleştiriler yüzünden üniversitedeki görevine son verilmele kalmamış, vatandaşlıktan da çıkarılmıştır.

Karşılaştığı sorunlar nedeniyle yeni bir arayış içine giren Bauman, etnik bağı nedeniyle İsrail'e gitme kararı almıştır. 1969-1971 yılları arasında Haifa ve Tel-Aviv'deki üniversitelerde dersler vermiştir. Siyonizm için getirdiği eleştiriler nedeniyle antisyonist olarak nitelenmiş ve 'Ata Yurdu'nda da barınamamıştır. 1971 yılında İngiltere'den gelen davet üzerine Leeds Üniversitesi sosyoloji bölümünde ders vermeye başlamıştır. 'Yeni vatanında' hız kesmeden akademik çalışmalarına devam etmiş ve sosyoloji alanında ufuk açıcı eserler vermiştir. Kendisi gibi İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi zulmüne uğramış bir Yahudi olan Janina Bauman (1926-2009) ile evlenmiş ve üç çocukları olmuştur. Zygmunt Bauman 2017 yılında, 92 yaşında hayata veda etmiştir.

Yaşadığı savaş, sürgün ve haksızlıklara rağmen insandan, insanlıktan ümidini kesmemiş olması şaşırtıcıdır. Arkasında oldukça önemli bir sosyolojik literatür bırakan Bauman, tüm insanlık için fayda sunacak bir sosyolojinin imkanlarını arayışıyla saygıyı hak etmektedir.

Zygmunt Bauman'ın eserlerinde ele aldığı göçmenlik, sürgünlük, ötekilik, marjinalite, etnisite, ahlak, etik, savaş⁵ gibi konular dikkatli bir gözle okunduğunda yaşadıklarının izleri açıkça görülür fakat onun yaşam öyküsüne ait detaylı bilgiye kendi eserlerinden ziyade eşi Janina Bauman'ın çalışmalarında rastlanılmaktadır.⁶ Eserlerinde birçok konuyu sağduyu ve ümit içeren bir perspektifle ele alan Bauman, birbirinden farklı konular arasındaki bağlantıları ustaca kurarak var olan paradigmatik ilişkiyi açıkça göstermektedir. Onun üslubu ele aldığı tüm unsurları birbirinden ayrık parçalar biçiminde değil birbiriyle ilişkili ve etkileşim hâlinde sunar.⁷ Bauman'ın herhangi bir eseri okunduğunda düşünce evrenini tamamına dair bilgi elde etmek mümkündür. Bununla birlikte temele Akışkan Modernite kitabını alındığında diğer çalışmalarında değerlendirdiği konuların kompakt bir görüntüsü yakalanır. Başka bir deyişle, diğer tüm eserleri adeta Akışkan Modernite'de ele aldığı konuların açılımlarının yapılarak derinleştirilmesidir. İlginç olan, bu özellik sadece Akışkan Modernite için geçerli değildir. Örneğin Postmodern Etik'te etik düşüncesini derinleştirirken başta modernite olmak üzere küreselleşme veya özgürlük ya da benlik ile ilgili düşüncelerini görmek mümkündür. Aynı şekilde, Küreselleşme isimli eserinde de küreselleşme, özgürlük veya etik ya da modernite ile ilgili düşünceleriyle karşılaşılır. Bauman spesifik bir konuyu ele almış dahi olsa, çalışması tüm düşünce evrenini yansıtır ve dolayısıyla tüm eserleri birbirini besler niteliktedir. Çalıştığı konuları mevcut literatürün yanından güncelle olan ilişkisini irdelemesi de onun ayrıcalığını ortaya koymaktadır. Son dönemlerinde bilişim ve internet teknolojilerine dair yaptığı felsefi analizler çalıştığı konulara eski ve yeni detaylarıyla ne kadar hâkim olduğunun göstergesidir. Çalışmalarında birçok filozof, bilim insanı ve sanatçıya atıf yapan Bauman derin bir entelektüel kişiliğe sahiptir. Yahudi olması çok kimlikliliğinin bir parçasıdır fakat düşüncelerinde kimlik olgusunu yalnızca bir renk olarak ele almaktadır. Diğer yandan onun kimliği çok parçalıdır. Avrupalı,

⁵ Ahmet Ayhan Koyuncu ve Mustafa Günerigök, **Bauman ve Postmodernite**, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019, s. 56.

⁶ Mahmut Avcı, **Zygmunt Bauman'ın İnsan Anlayışı**, Konya: Eğitim Yayınevi, 2019, s. 9-10.

⁷ Koyuncu ve Günerigök, **a.g.e.**, s. 62.

Polonyalı, İsraili ve nihayet İngilterelidir. Gördüğü muameleden dolayı Polonya'ya kırıngınlığı olsa da bunu karşıtlığa ya da nefrete dönüştürmemiştir.⁸

Zygmunt Bauman'ı öne çıkaran en önemli vasıflarından biri, farklılıkları bir kenara koyarak tüm insanlığa vicdani yönden bakabilmesidir. Modern insanın sorunlarının başlangıç noktası diyebileceğimiz benlik ve öteki⁹ kavramlarının arasındaki uçurumu azaltmaya yönelik görüşleri takdire şayandır. Bauman, eserlerinde sık sık gördüğümüz rasyonel bakış açısını her daim korumakla birlikte, sağduyu ahlak ve etik anlayışıyla da sahip olduğu rasyonaliteyi dengelemeyi başarmıştır. Engin bilgi ve isabetli yorumlamalarının yer aldığı eserleri insanlığa karşı durduğu eşit mesafe ve demokratik yaklaşımının ispatıdır.

1.2. Zygmunt Bauman'ın Sosyoloji Anlayışı

Sosyolojik düşünmenin usta ismi Zygmunt Bauman'a göre sosyoloji her şeyden önce bir yaşama biçimidir. Aynı zamanda bir düşünme tarzı olan sosyoloji tamamlanmış bir yapı değil, her an birbirini tetikleyerek yenileyen, yenilenen ve iç içe geçmiş karşıtlıkların birbirini anlamaya çalıştığı bir süreçler bütünüdür. Ona göre sosyoloji gibi onun bağlı olduğu sosyal bilimler de tamamlanmamış bir disiplinler bütünüdür.¹⁰ Toplumsal değişimin hiçbir zaman tamamlanmayacağını düşünen Bauman'ın, modernitenin üretmeyi vaat ettiği o ideal toplum ve sistem olgusunun karşısında olduğu görülmektedir.

Zygmunt Bauman, sosyolojinin dışarıdan gelen biri için kitap raflarını dolduran bir literatür yığını olduğunu ve durmadan eklemeler yapıldığını söylemektedir. Bu anlamda dinamik bir yapısı olan sosyolojiyi tam olarak tanımlamak pek mümkün olmadığı gibi verilen cevaplar da tatmin edici değildir.¹¹ Sosyoloji tüm sosyal bilimlerle ilişkilidir fakat hiçbirinin şemsiyesi altına girmemektedir. Zira felsefeden en son kopan parça olan sosyoloji diğer sosyal bilim dallarının artıklarını değerlendiren bir a(r)tıktır. Sosyolojinin bu özelliği onu diğer sosyal bilim dallarının yanında değersiz kılmaz. Aksine kendi tarzı ve yöntemiyle öznelliği vardır. Bauman'a göre sosyoloji en nihayetinde,

⁸ Zygmunt Bauman, **Kimlik**, Çev. Mesut Hazır, Ankara: Heretik Yayınları, 2017, s. 18-19.

⁹ Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 52.

¹⁰ Avcı, **a.g.e.**, s. 138.

¹¹ Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010, s. 10-11.

kendi içinde farklılıklar gösterse de insan dünyasına dair bir düşünme biçimidir. İnsanın günlük hayatına dair ne varsa sağduyulu şekilde ilgilenir ve başka türlü düşünülemez. Sosyoloji “birilerinin hoşuna gitsin diye gerçekleri gizlemeye kalkışmaz ve bazılarının sinir uçlarına dokunarak bir yabancı gibi yaklaşır” diyen Bauman, sosyolojinin birçok zaman bilindikleri bilinmedik kıvamına getirerek çözümleme yaptığını belirtir.¹² Bauman klasik pozitivist özellikler taşıyan klasik sosyolojinin karşısında durduğu görülmektedir. Bu bağlamda onun sosyolojisi hayatın insanların anladığı gibi olmayabileceğini ortaya koymaya çalışmanın yanında insanları daha duyarlı kılarak düşünceyi sabitlemeden olabildiğince esnekleştirerek daha geniş çerçevede bakmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Tüm bunların gösterdiği şey, sosyolojinin akademik bilgiden ibaret ve önüne gelen sorunları çözen bir şablonlar bütün olmadığıdır. Diğer yandan, toplumsallık özelliğiyle hayattaki acılara karşı kolektif bir direnç oluşturmaya çalışarak dayanışmayı, karşılıklı saygıyı ve özgürleştirme hareketi de güçlendirilebileceği düşünülmelidir. En nihayetinde Bauman modernitenin ulaştığı en üst seviye olan pozitivist sosyolojiyi reddetmektedir.

Bauman’a göre değişkenliği olan bir yaşam biçimi olan sosyolojiyi kurallar, kuramlar veya kanonlar üzerinden tanımlamak, insan ve toplumu anlama ve ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturma açısından pek fayda sağlayamayacaktır. Ona göre sosyoloğun tavrı da buradaki duyarlılığı taşımalı ve hayatın sürekli değişen ve dönüşen devingenliğini ortaya koyabilecek bir yorumlar geliştirmeye yönelik olmalıdır.¹³ Bireyi, toplumu, ötekini anlamak için eleştirel bir dil kullanılmalıdır fakat bunu yaparken, sosyolog kendisine sorumluluk yükleyecek bir etik anlayışı da geliştirmelidir. Postmodern etik derken de benzer bir arayışa işaret ettiğini söylemek mümkündür. Zira Bauman’ın etik arayışı sosyoloji veya sosyologla sınırlı değildir. Tüm insanlığı kapsamaktadır.

Kusurlu, yetersiz, tamamlanmamış ve sonlu olan insan kusursuzluğu, tamamlanmayı ve sonsuz olmayı hayal eden bir varlıktır. İnsan, belirsizlikler için kesinliği arzulayan ve ölümsüzlüğün cazibesine kapılmış ölümlüdür. İnsan ne olduğunu bilmelidir fakat aynı zamanda sorumlu davranmayı da ihmal etmemelidir.¹⁴ İnsan ve toplumu yorumlarken birbirine etki eden süreçler olarak ele alan Bauman, insanı melek ve şeytan arasında bir yere konumlandırarak iyiye ve kötüye eğiliminin izleğini

¹² a.g.e., s. 24-28.

¹³ Necdet Subaşı, **Sosyolojik Düşünmek-Zygmunt Bauman**, 2019.
<https://www.youtube.com/watch?v=SMHzm0dCCVE> (erişildi: Eylül 2020).

¹⁴ Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 21-25.

göstermek istemiştir. Bauman iyiyi ve kötüyü bir arada barındıran insanın net bir varlık olmadığını düşünmektedir ve sonucu yaptığı seçimler göstermektedir. İnsan genel olarak kötü olmaktan ziyade kötülüğe uğramaktan kaçarak kendini korumaya almak istemektedir. Bir arada yaşama eğilimi yani toplum olma teşebbüsünün ana nedeni budur. Toplum, ölüm duygusunun verdiği endişe veya korkuyu oluşturduğu kurumlar, örgütlenmeler ve kültürle yadsınmasına vesile olabilecek organizasyondur.¹⁵ Topluluk olma, toplu hâlde yaşama eğilimi insandaki güven duyma ve güven duyulma ihtiyacının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Toplum olmanın bir sonraki adımı olan cemaat olgusun temelinde de bu vardır. Birey, tek başına güvensizlik içinde korkuyla yaşama tehlikesine karşı cemaate, sosyal gruba veya toplumsal yapıya ait ya da dâhil olarak güven içinde bulunmayı seçmektedir. Bu yönelim insanın en ilkel eğilimlerindendir ve modern öncesi toplumlar bu anlayış üzerine oluşmuştur. Cemaat düşüncesi kolektif hayatı dayatan modernite döneminde daha katı hâle gelmiştir. Belirsizliğin yol açtığı güvensizlik salt modern dönemde ortaya çıkmış bir durum değildir. Arkaik dönemden itibaren insanın ilkel yanının doğal bir yansımasıdır. Fakat modernite bu duruma teknik bir tanımlama getirerek kendisine içkin hâle getirmiştir. Asıl ilginç olan ise, bireyselliği savunan akışkan modernite dönemi de kendine özgü bir cemaatleşme anlayışıyla hareket etmektedir ve amaç ilkel dönemlerde olduğu gibi yine aynıdır; güvende olmak.¹⁶ Bu değerlendirmeler, ilkelliği tarihte bir anlatı olarak geride bıraktığı iddiasındaki modern ve postmodern düşüncenin aslında ilkel dürtüleriyle hareket ettiğini göstermektedir. İnsan kendisini ne kadar gelişmiş olarak kabul ederse etsin ilkel dürtülerinden kurtulamaktadır.

Bauman, insanı ve toplumu anlamaya çalışırken teori-pratik sorunsalını aşmak için tercihini hayatın yaşanış biçiminden yani pratikten yana kullanır. Ona göre pratik, teoriden önce gelmektedir ve sosyolojik anlamda modern düşünce bireysellik ve toplum arasındaki pratik ilişki üzerine inşa edilmiştir.¹⁷ Kendisi de buradan hareketle sosyolojisini birey ve toplumun tarihsel değişimine yönelik ana kavramlar ve onları desteklediği yan kavramlar üzerinden inşa etmektedir. Buradaki ana kavramları katı modernite (*modernite*), akışkan modernite (*postmodernite*) ve küreselleşme olarak belirlemiştir.¹⁸ Bununla birlikte bazı kavramları da ördüğü düşünce duvarının harcı

¹⁵ Bahattin Akşit, **Zygmunt Bauman'ın Temel Kavramları Üzerine**. 2020.

<https://www.youtube.com/watch?v=wbJtwHfP5v0> (erişildi: Eylül 2020).

¹⁶ Zygmunt Bauman, **Cemaatler**. Çev. Nurdan Soysal, İstanbul: Say Yayınları, 2016, s. 122.

¹⁷ Bauman ve Tester. **a.g.e.**, 2017, s. 120.

¹⁸ Zygmunt Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**. Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Ankara: Atıf Yayınları, 2015, s. 11v.

yaparak görüşlerini sağlamlaştırmaktadır. Örneğin etik, ahlak, özgürlük, güvenlik, din, ulus, zaman-mekân, kimlik, cemaat, denetim, iktidar, gözetleme, kültür, tüketim gibi kavramlar Bauman'ın sosyolojisinde tutkal işlevi görmektedir. Ayrıcı etnik kimliğinden dolayı özel bir yere sahip olan Holocaust ile ilgili modernite üzerinden yaptığı özgün yorumlamalar dikkate değerdir.¹⁹ Bauman, Holokost'un salt Nazi suçu olarak kabul edilmesine karşı çıkarak bu trajedinin modernitenin sonucu ya da suçu olduğunu düşünmektedir. Ona göre Holocaust bir ırkçılık ya da Nazizm meselesi değil, tamamen katı modernitenin doğal bir sonucudur. Holocaust'u Alman nasyonal milliyetçiliği yapmasa başka bir ulus tarafından yapılacaktır. Modernitenin Yahudi sorunun ortaya çıkardığını söylemi nedeniyle müntesibi olduğu Yahudiler tarafından dışlanmış ve ötekileştirilmiştir. Onlara göre Bauman, Holocaust'u basitleştirmekte, sıradanlaştırmakta, önemsizleştirmektedir. Oysa modernitenin doğal hâlinin kötülük ve şiddet ürettiğini söyleyen Bauman, bu çıkarımıyla insanlık adına çok daha derin ve kronik bir konuya değinmektedir.

Bauman ele aldığı ana kavramları, yukarıda sözünü ettiğimiz yan kavramlar yardımıyla yorumlamakta ve hayatla olan bağını kurmaktadır. Tek düze olmayan hayatın tarihsel akışının ancak bu yorumlama ile anlaşılabilceğini düşünmektedir. Zira onun sosyolojik yorumlamasında kavramlar açıklamaya değil anlamaya yöneliktir.²⁰ Diğer yandan onun düşüncesinde, toplumsal yapıdaki dikotomik etkileşimlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Buradaki zıtlıklarla dolu karmaşık yapı belki de onun düşüncelerinin çoklu ve saçaklı boyutunu anlamının önündeki en büyük engeldir. Zenginlik-fakirlik, ben-öteki, kapitalizm-komünizm, sosyalizm-liberalizm, özgürlük-bağımlılık, din-sekülerizm, güven-korku, akıl-duygu, birey-toplum, gelenek-yenilik, doğa-kültür, göçebelik-yerleşiklik gibi zıt ilişkili kavramlar Bauman'ın eserlerinde ardı ardına ve karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.²¹ Uzun bir dönem gönüllüsü olarak bulunduğu Marksizm'in etkisinden olsa gerek "*sosyoloji diyalektiktir*" diyen Bauman'ın düşüncesindeki en dikkat çeken noktalardan biri, zıtlık içeren sosyolojik ilişkilerin bir arada bulunabilme varyasyonlarının imkânını aramasıdır. Bu diyalektik ilişkinin zaten

¹⁹ Zygmunt Bauman, **Modernite ve Holokost**, Çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul: Versus Kitap, 2007, s. 7-16.

²⁰ Simge Özselçuk ve Cengiz Anık, **Zygmunt Bauman Sosyolojisinde "Yabancı" Sosyal Tipinin İletişimsel Boyutu: Sosyolojik Düşünmede "Sorumluluk" ve "Hoşgörü"** Epokhé Sosyal Bilimler Dergisi, 2017: s. 115-128.

²¹ Sıtkı Karadeniz, **Sosyolojiye Meydan Okuma: Hermeneutik Sosyoloji**, Bauman Sosyolojisi içinde, der. Zülküf Kara, s. 39-58. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013

hayatta bir arada bulunmaları söz konusu imkânı ortaya çıkarmaya çalışmanın temel sebebidir.²² Tüm bunlar gösteriyor ki, Bauman'a göre hayatı zıtlıklar oluşturmakta, beslemekte ve geliştirmektedir. Bu bağlamda modernitenin hayatı besleyen bir zıtlıklar bütünü olduğu söylemek de mümkündür. Bauman'ın hem bu yapıyı eleştirip hem de yapının doğal durumunun bu olduğunu söylemesi onun adına paradoksal bir görünüm ortaya çıkarmaktadır.

Bauman üretkenliğiyle göze çarpan bir sosyolog ve entelektüeldir. Yazdığı eser sayısı ve çalıştığı konuların çokluğu onun hem üretkenliğinin hem de ele aldığı konuların saçaklılığının göstergesidir. Modernite ile ilgili görüş belirten bir sosyoloğun mecburen felsefeye, coğrafyaya, tarihe, ekonomiye, siyasete, bilime, medyaya sanat ve edebiyata değinmesi gerekir. Ayrıca değerlendirmenin devamı olarak postmodernizme değinmemek konunun yarım kalması, eksik olması anlamına gelecektir. Zira modernite ile ilgili yapılan tüm açılımlar postmodernizm için de geçerlidir. Postmodernitede, modern anlatı kompleks yapısını arttırarak ve daha da saçaklanarak büyümeye devam etmektedir. Tüm bunların yanında Bauman'ın üretkenliği ve eserlerinin çokluğu bir arada analiz edildiğinde aslında temele aldığı konulara kullandığı kavramlar üzerinden çeşitlendirdiği ve/veya derinleştirdiği görülmektedir. Onun yaptığı tüm tartışmalar katı modernite dediği kavramı merkeze alan bir eksen etrafında gerçekleşirken, gerek akışkan modernite (*postmodernizm*) ve gerekse küreselleşme kavramları modernitenin içinden neşet ederek dallanmaktadır. Bu tartışma aşaması ilk eksenin etrafında ikinci bir eksen belirleyerek tartışmaya kattığı diğer kavramlar da bu üç ana kavramın açılımları ve derinleştirilmesini sağlamaktadır. Bauman kendine özgü üslubu ile ele aldığı onlarca konuyu bu üç ana kavramı merkeze alarak ve/veya bu üç ana kavramla çerçevesini belirleyerek çözümlemeye çalışmıştır ama onun asıl yapmak istediği kavram ve çözümlemelerini yaşamsal alana katmaktır.

Genel olarak Zygmunt Bauman'ın sosyolojik çalışmalarını iki bölümde ele almak mümkündür. O, ilk dönem çalışmalarında birey ve toplum nezdinde modernitenin ortaya çıkardığı değişim ve dönüşümleri çözümlemeye çalışmıştır. Toplumdan bahsedebilmesi için kişinin önce birey olması gerektiğini düşünmektedir. Daha sonra bireysellik meselesini özgürlük ve onurla ilişkilendirerek üçlü hâle getirerek “*insani teslis*” olarak

²² Doğa Başer, **Dayatılan Düzenlerden Deneyimlenen Belirsizliklere: Ajanlar ve Araçlar**, Bauman Sosyolojisi içinde, der. Zülküf Kara, 111-140. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

özetlemektedir.²³ Bauman ilk dönemlerinde insan olmayı özgür ve onurlu bir birey olmaya bağlamaktadır. Bu düşünce esasında modernitenin savunduğu ideal insan olma anlayışıyla da örtüşmektedir fakat buradaki değerlendirme aynı zamanda postmodern düşüncenin modernite eleştirisi olarak ileri sürdüğü anlayışın da ta kendisidir. Bauman da zaten moderniteyi tezaltığı üzerinden ele almaktadır ve bu yönüyle modernite eleştiricisi olurken postmodern düşüncenin savunucusu gibi görünmektedir.

Bauman akademik kariyerinin ilk dönemlerinde moderniteye yaptığı bu eleştiriler postmodern bir düşünür olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.²⁴ Dikkatli bir gözle bakıldığında onun postmodern etiketiyle eşleştirilmesinde haklılık payı olduğu da söylenebilir zira birçok kez postmodern düşüncenin insanlık için bir fırsat olabileceği görüşünü öne sürmüştür.²⁵ Bütün bunları karşın birçok eserinde belirttiği üzere kendisini postmodern olarak tanımlamamaktadır. Hatta postmodernitenin, moderniteyle devamlılık ilişkisi içinde olduğunu düşünmektedir. Bunun bir göstergesi olarak da okuyabileceğimiz ikinci dönem çalışmalarında moderniteye yaptığı eleştirileri daha da ileri götürerek postmodernitenin birey ve toplumsal yapıya yaptığı etkiyi ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu aşamada moderniteyi katı modernite olarak tanımlayarak akışkan modernite dediği postmoderniteye geçiş sürecini ele almıştır. Ona göre *“Modernitenin en önemli karakteristiği nihai şartlarda kendisini katı durum olarak kavramsallaştırmasıdır.”*²⁶ Dolayısıyla akışkan modernite, (katı) modernitenin kendisini şartlara uyumlu hâle getirmesinden başka bir şey değildir. Bu durum yoluna devam edebilmek için yapısal bir dönüşümdür.

Bauman, birey-toplum ilişkilerini açıklarken bahçıvan metaforundan olabildiğince fazla yararlanır ve Bauman okuyucusu onun eserlerinin birçok yerinde bu metaforla karşılaşır. Bahçıvan metaforunun temeli modern düşünceyle ilişkilidir. Modernite de sistemin istemediği, uygun bulmadığı, ehlileştiremediği kim varsa ayıkotudur ve sistemin sorunsuz işleyebilmesi için bir şekilde yok edilmeyi hak etmektedir. Batı düşüncesinde bahçıvan metaforuna dair hatırı sayılır bir literatür olduğu görülmektedir. Buna göre bireyi inşa eden modernitenin toplum anlayışını ayıkotlarını yolarak kendine uygun alan oluşturan bahçıvanın sağalttığı toprağa ektiği

²³ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 121-128.

²⁴ Slawomir Czapnik, **Zygmunt Bauman ile Bir Söyleşi: Kelimelere Hayat Vermek**, Epokhé Sosyal Bilimler Dergisi, 2017: 197-211

²⁵ Mustafa Demirtaş, **Panoptikon’dan Sinoptikona: Öteki İçin/Kadar Özgürlük**, Bauman Sosyolojisi içinde, der. Zülküf Kara, 242-263. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

²⁶ Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, s. 100.

veya diktiği bitkiyi veya ağacı özenle budayarak yetiştirmesine benzetir.²⁷ Bu bağlamda bahçıvanlık önce ideal bireyi, ideal bireyden ideal vatandaşı ve ideal vatandaşların oluşturduğu ideal toplumu oluşturmayı amaçlayan anlayışı ifade etmektedir.

Zygmunt Bauman, her ne kadar Yahudi kökenli olsa da din konusunda agnostik eğimli olduğunu belirtmiştir.²⁸ Bu kişisel tercihinin dışında dinin toplumsallık için çok önemli bir işlevi olduğu görüşündedir. Ona göre din ontolojik güvenlik arayışının bir parçasıdır. Diğer yandan akışkan modern hayatta insan için işlevsellik açısından dinsel ve seküler arasında bir sınır olmadığı görüşündedir fakat aralarında bir seçim yapması gerektiğinde dini seçmektedir. Dinin insanı daha mutedil, daha uyumlu, daha gerçekçi yaptığı görüşündedir. Ona göre modern paradigmanın sekülerarist yanı hakikati perdelemektedir.²⁹ Bauman, Tanrı'nın davetinin ancak özgür irade ile ortaya çıkacağını söyler ve bu davetin kolay bir yaşamı vaat etmediğini ekler.³⁰ Bir agnostik olan Bauman'ın sekülerizm ve din arasında daha zor bir hayatı icbar eden dini tercih etmesi bir yana modern insanın tam tersi bir tercih yaparak kolay olan yeni sekülerist hayatı seçtiği görülmektedir. Sekülerizme karşı dine olumlu yaklaşmasına karşın din önemseyen bireyin iradesinin özgürlükle uyuşamayacağını da söylemektedir. Bauman'ın din ile ilgili görüşlerine bakıldığında insanı iyiliğe ve kurtuluşa davet eden teorik dine nötr olduğu fakat insan inisiyatifine bırakılan dinin pratikteki yansımalarına nispeten olumsuz yaklaştığı görülecektir.

Bauman'a göre özgürlük tümüyle sosyolojik bir olgudur ve insanlar arası ilişkiden ortaya çıkar. Bir insan diğeri özgür olmadığı için özgürdür, ötekinin özgürlüğü berikinin özgürlük ihtimalinin kaybı mesabesinde elde edilir. Birinin özgürlüğü diğerrinin tutsaklığıyla mümkündür.³¹ Bauman özgürlük bahsinde yaptığı bu temel açılımla modernitenin ideal anlamda özgürlük iddiasının felsefi olarak geçersizliğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan aynı durumun postmodernite için de geçerli olduğu açık bir gerçektir. Salt özgürlüğün mümkün olmadığını, olamayacağını göstermektedir. Son tahlilde aslında kimse özgür değildir fakat ellerindeki imkanlarlar güçsüzlerin özgürlüğünü kısıtlayan güçlüler nispeten daha özgürdür.

²⁷ Haccac Ali, **Seküler Aklın Haritası**, Çev. Selim Sezer, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2018, s. 76-77.

²⁸ Zygmunt Bauman, **Tanrı'ya ve İnsana Dair**, Çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2018, s. 12.

²⁹ Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, s. 104.

³⁰ Avcı, **a.g.e.**, s. 49.

³¹ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 130.

Bauman'ın siyasi görüşleri çelişkili bir görüntü ortaya koymaktadır. Örneğin siyasi düşünce olarak sosyalist olduğunu fakat liberal düşünceyi de önemsedğini belirtmiştir. Buradan hareketle kendisini sosyalist ve aynı zamanda liberal olarak tanımlamaktadır. Ona göre sosyalizm ve liberalizm hasım olmaktan ziyade birbirini tamamlayıcıdır. Diğer taraftan o sosyalist olduğunu söyler fakat ona göre sosyalizm insanlığı kurtaracak bir ütopya değil, kapitalizmin ürettiği sorunlu yapıya karşı “*bir arazdır*” ve ütopyalar da zaten insanlığa kazançtan çok kayıplar yaşatmıştır.³² Açıklamalarına bakıldığında Bauman'ın siyasi kamplaşmalardan uzak durmaya ve mevcut görüşleri sentezleyere bir üçüncü yol aramaya çalıştığı söylemek mümkündür. Bunun yanında hem hayatından hem de eserlerinden hareketle çıkan sonuca göre kesin olarak iktidarın karşısında yer aldığını söylemek mümkündür. İktidar onun için vatandaş üzerinde salt tahakküm aracı ve sermayenin hizmetçisi olmaktan başka bir şey olmalıdır fakat tam tersine bir sömürü mekân izması gibi işlemektedir.

Bauman'ın yaptığı en önemli şeylerden biri sosyoloji bilimine yön veren katı modernite düşüncesini aşmayı denemesidir. Ona göre sosyoloji tarihinin “*uzun ve seçkin bir dalkavukluk sicili vardır.*”³³ Auguste Comte'tan (1798-1857) Emile Durkheim'a (1858-1917), Karl Marx'tan (1818-1883) Max Weber'e (1864-1920) gelinceye kadar toplumu kesin bir şekilde çözümleme ve anlama çerçeveli mekân ik ve pozitivist sosyoloji anlayışına yeni bir alan açmak istemiş ve mevcut bilim anlayışına şeklini veren katı modernist yaklaşımdan uzaklaşmaya çalışmıştır. Bauman ortaya koyduğu çalışmalar ile insanla ilgili durumların tek yönlü, çizgisel bir düzlemde, katı kurallar kabilinde meydana gelmediğini ve böyle açıklanamayacağını savunmaktadır. Ona göre sosyolojinin pozitivist yaklaşıma değil, yorumsamacı (*hermeneutik*) yönetime ihtiyacı vardır³⁴ ve bu düşünceden hareketle sosyolojik düşüncelerini oluştururken felsefi hermeneutikten faydalanmıştır. O birçok eserinde üzerinde çalışarak kurmak istediği yöntemin sosyolojik hermeneutik olduğunu belirtir. Her dönemin kendine ait özellikleri olduğundan var olanın yeniden yorumlanması gerekmektedir ve dolayısıyla modern paradigmanın kanonu sayılan her şeyin kesin bir çizgiyle belirlemeye yönelik doğa bilimlerinin pozitivist yaklaşımının sosyal bilimlere teşmil edilmesi doğru sonuçlar vermekten uzaktır.³⁵

³² Bauman ve Tester. **a.g.e.**, s. 177-180.

³³ Zygmunt Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**. Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 114.

³⁴ Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, s. Sunuş.

³⁵ Zygmunt Bauman, **Hermenötik ve Sosyal Bilimler**. Çev. Hüseyin Oruç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 13-16.

Bauman'ın bilimsellik bağlamında yorumsamacılığı bir yöntem olarak seçmesi önemli bir detay olarak değerlendirilmelidir. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz, toplumsal yapının hiçbir zaman ve yerde kesinlik arz etmemesidir. Tüm dünya ve bütün toplumlar için baskı ve zorlama içeren bu yanılgı, modernitenin sorunlaşmasının en önemli sebebidir. Modern düşünce bırakalım farklı coğrafyaları ve farklı toplumları, farklı zaman dilimlerini bile aynı katı anlayışla şekilde eşitlemeye ve şekillendirmeye çalışmıştır.

Bauman'ın 90 yılı geçen ömrü göz önüne alındığında düşünce dünyasında bariz değişimlerin olduğu söylenebilir. Komünizm idealiyle faaliyete geçen iktidar döneminde SSCB ve Polonya'da tanık olduğu manzaralar ve eleştirilerine karşı gördüğü muamele onu kuramsal açıdan olmasa bile pratik sosyalizm ve komünizmden uzaklaşmıştır. En baştan beri Siyonist politikanın yıkıcı tavrına uzaktır fakat kendi milleti tarafından adeta sürgün edilmesi yersiz-yurtsuzluğunun göstergesi olmuştur. Onu teskin eden tek şey, tarihe bıraktığı olumsuzluklara yönelik sert eleştirilerine rağmen insanlığa güzellikler de sunmuş olan Avrupalılık düşüncesi ve dünya insanı olma hayalidir.³⁶ Modernite eleştirileri nedeniyle postmodern olarak tanımlanmıştır fakat kendisi iki sıfatı da reddetmiştir. Düşüncelerinde en fazla özgürlük ve hukuku öncelediği görülmektedir. Felsefi olarak birçok düşünürden etkilenmiştir. Örneğin ilk dönemler katı Marksist bir anlayışa sahiptir fakat Jacques Derrida'da (1930-2004) görülen Marksizm'in eleştirelilik etkisi Bauman'ın içine sirayet etmiştir ve çalışmalarında bunun yansıması bulunmaktadır. Polonya'da iken hocası olduğunu söylediği Stanislaw Ossowski'nin (1897-1963) onun sosyolojik düşüncesinde etkin bir rolü vardır. Birey ve toplum ilişkilerindeki onun düşünce dünyasını etkileyen etik konusu ile ilgili görüşlerini oluştururken Emmanuel Levinas'tan (1906-1995) oldukça etkilenmiştir. Eserlerinde felsefi olarak Martin Heidegger'e (1889-1976), sosyolojik olarak George Simmel'e (1858-1918), Ulrich Beck'e (1944-2015), Richard Sennett ve Anthony Giddens'a çok fazla atıf yaptığı görülmektedir. Hegemonya ve Marksizm konusunda Antonio Gramsci (1891-1937), klasik sosyolojide ise Emile Durkheim (1858-1917) ve Max Weber (1864-1920) görüşlerine sıklıkla başvurduğu kişilerdir. Elbette etkilendiği isimler bunularla sınırla değildir. Bunun en net göstergesi eserlerindeki atıf ve alıntılarının çokluğudur kuşkusuz.

³⁶ Bauman, **Kimlik**, s. 17-19.

1.3. Zygmunt Bauman'ın Türkçeye Çevrilmiş Eserleri

Ahlaki Körlük: Akışkan Modernitede Duyarlılığın Yitimi, Zygmunt Bauman-Leondas Donskis; Akışkan Aşk: İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair; Akışkan Aşk-İnsan İlişkilerinin Dayanıksızlığı; Akışkan Gözetim; Akışkan Doğanlar, Zygmunt Bauman-Thomas Leoncini; Akışkan Hayat; Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup; Akışkan Modern Dünyada Kültür; Akışkan Modernite; Avrupa: Bitmemiş Bir Macera; Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?; Benlik Pratikleri, Zygmunt Bauman-Rein Raud; Bireyselleşmiş Toplum; Borçlu Zamanlarda Yaşamak, Zygmunt Bauman-Citlali Roviroso Madrazo; Bu Bir Günlük Değildir; Cemaatler; Dünyaya ve Kendimize Dair, Zygmunt Bauman,Stanislaw Obirek; Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar; Eğitim Üzerine; Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?; Hermenötik ve Sosyal Bilimler; Iskarta Hayatlar-Modernite ve Safraları; Kapımızdaki Yabancılar; Kimlik; Kriz Hali ve Devlet, Zygmunt Bauman-Carlo Bordoni; Kuşatılmış Toplum, Zygmunt Bauman; Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları; Modernite ve Holokost; Modernite ve Holokost; Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm-Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik; Modernlik ve Müphemlik; Ölümlülük Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri; Özgürlük; Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri; Postmodern Etik; Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları; Retrotopya; Siyaset Arayışı; Sosyalizm Aktif Ütopya; Sosyolojik Düşünmek; Sosyolojik Düşünmek, Zygmunt Bauman-Tim May; Tanrı'ya ve İnsana Dair; Yasa Koyucular ile Yorumcular; Yaşam Sanatı; Zygmunt Bauman ile Söyleşiler, Zygmunt Bauman-Keith Tester.

1.4. Zygmunt Bauman'ın Modernizm ve Postmodernizm Çözümlemesi

Bu çalışmanın çıkış noktası Zygmunt Bauman'ın eserlerinde yer verdiği katı ve akışkan modernite kavramsallaştırmalarıdır. Bauman'ın eserlerindeki satır aralarında dikkat çektiği üzere, Rönesans ve Reform Hareketleri ile başlayıp Aydınlanma ile devam ederek pozitivist felsefeyle doruğa ulaşan, omurgasını katı akılçılık ve bilimciliğin oluşturduğu geleneği reddederek ürettiği değerler dizgesiyle hayatı düzenleyen paradigmalar bir sistem olan katı modernitede her şey kesin ve nettir. Akışkan modernite ise, katı modernitenin dünyayı tanımlama, düzenleme ve hayatı anlamlandırmada kullandığı kesinliğe dayalı, katı rasyonalist ve realist söylem ve eylem biçimine karşı rölativist, çoğulcu ve muğlaklık barındıran hayatta hiçbir şeyin net olmadığını ve dolayısıyla tek doğru ve tek gerçeğin olmayacağını iddia eden görüş ve/veya durum

olarak açığa çıkmaktadır. Bu anlayış yirminci yüzyılın ikinci yarısında tüm insanlığın ilerlemesi için bir kuram hâline getirilmiş ve kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Gelişim Yazını da denilen ve 1950’lerde ortaya atılan bu düşünce, ilerlememenin ancak geleneği reddederek ve merkeze Batı tipi modernleşmenin alınarak sağlanacağını iddia etmektedir. Modernleşme Kuramı, ‘yeni’ retorikini kuramsal bir arayış içinde kullanarak ilerlemek için Batı’nın izlediği yolu takip etme zorunluluğunu bilimselleştirilmesi çabasıdır.³⁷ Katı modernitenin katı pozitivist özelliği arkaik dönemin metafiziksel yapısını atomize ederek dünyacılığı tek görüş hâline getiren bir anlayış oluşturmuştur. Sekülerizm denilen bu anlayış, din, inanç, mit gibi metafizik olarak kabul edilen unsurların belirleyiciliğinin ortadan kaldırılarak yerine akli çıkarımlarla oluşturulan dünyevi kazanım ve insani ölçütlerin konulmasını ifade etmektedir.³⁸ Sekülerizm, dini kamusal alandan soyutlayarak özel alana indirgeyen laikliğin katılaşmış yorumu olarak dine ihtiyaç duyulmayan bir dünyayı tasvir etmiştir. Bu tasvir öneriden ziyade baskıya dönüşmüştür. Birey olma yolundaki insan için özgürlük ve eşitliği başat değer olarak belirleyen modernite düşüncesi kendi düşüncesini dayatarak özgürlüğü tırpanlamış ve herkese aynı muameleyi yapma gayretiyle sağladığı eşitliği de adaletsizliğe dönüştürmüştür.

Tüm modernite eleştirmenleri gibi Zygmunt Bauman’ın da değerlendirmeye tabi tuttuğu şey, yukarıda özetlenmeye çalışılan paradigmal çerçevenin ürettiği amorf yaşam biçimidir. Söz konusu eleştirilerin en temel noktası, teori ve pratikteki farklılıkların ötesinde ortaya çıkan iki aşamalı paradoksalılıklardır. Buradaki iki aşamalı paradoksalılıktan ilki, teorideki modernite ve postmodernitenin her ikisinin pratikteki hâllerinin uyumsuzluğudur. İkincisi ise birbirinin zıttı olduğu söylenen modernite ve postmodernitenin aslında söylem dışında birbirinden farkının olmadığı gerçeğidir.

1.4.1. Modernite Versus Postmodernite

Zygmunt Bauman’ın modernite ve postmodernite çözümlemesine geçmeden önce modernite ve postmodernite kavramlarının anlamsal karşılığına, tarihsel gelişimine, düşünürler tarafından nasıl yorumlandığına ve yaşama nasıl yansıdığına dair bir özet yapmak, konuyu çerçevelemek açısından faydalı olacaktır. Bu bağlamda önce modernite ve postmodernitenin tanımlarını yapmaya çalışarak –zira özellikle

³⁷ Fahrettin Altun, **Modernleşme Kuramı**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011. (*Kitabın genel konusu bu anlayışın üzerine inşa edilen kuramsal çalışmalardır.*)

³⁸ S. Nakib Attas, **İslami Düşünüşün Problemleri**, Çev. Mahmut Erol Kılıç, İstanbul: İnsan Yayınları, 1989, s. 43-44.

postmodernizm/postmodernite olmak üzere her iki kavramın üzerinde konsensüs sağlanmış dört başı mamur bir tanımlı yapılamamaktadır- konuya girizgah oluşturup, hemen arkasından her iki kavramın özellikleri ve hayata yansımaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Bu yöntemi seçilmesinde iki unsur etken olmuştur. Bunlardan ilki bu çalışmanın çıkış noktalarından biri olan Zygmunt Bauman'ın eserlerinde benzer yöntemi benimsemiş olduğundan bir ünsiyet bağı kurulmak istenmesidir. İkincisi ise, son derece saçaklı ve kompleks olan her iki kavramı ayrı ayrı ele almanın konuyu literatüre boğarak gidişatı çalışmanın amaç ve kapsamının dışına çıkaracağı düşüncesidir. Amaçlanan bağı kurmak ve kaçınılmak istenilen duruma düşmemek için en yalın hâliyle şu üç sorunun karşılığı bulunmaya çalışılacaktır:

1. Modernite nedir?
2. Postmodernite nedir?
3. Modernite ve postmodernite arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim vardır?

1.4.2. Modernite

Modernite kavramı modern sözcüğünden türetilmiştir. Etimolojik olarak Latince'de 'tam şimdi' anlamındaki 'modo'³⁹ kelimesinden gelen modern sözcüğünün Türk Dil Kurumu'nun (TDK) sözlüğündeki karşılığı "*çağdaş*"⁴⁰ kelimesidir. Aynı sözlükte çağdaş kelimesine baktığımızda ise "*1. Aynı çağda yaşayan, çağcıl, asri, muasır; 2. Bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, çağcıl, uygarca, asri, modern*"⁴¹ şeklinde anlam verildiği görülmektedir. TDK'nin sözlüğünde 'modernite' kelimesi bulunmamaktadır ve modernite kelimesinin anlam muadili olarak 'modernlik' ve yakın anlam olarak 'modernleşme' yer almıştır. 'Modernlik' ve 'modernleşme' kelimeleri, modern kelimesi için kullanılan yöntemden hareketle benzer bir referansla tanımlanmıştır. Modernlik "*çağdaşlık*", modernleşme "*çağdaşlaşma*", çağdaşlık "*çağdaş olma durumu, çağcılık, asrilik, muasırlık*", çağdaşlaşma ise "*çağdaşlaşmak işi, çağcılaşma, modernleşme, asrileşme, muasırlaşma*" şeklinde anlamlandırılmıştır. Modern kelimesinden türeyen tüm bu sözcüklerin sözlük anlamına bakıldığında, yapılan

3. ³⁹ Richard Appignanesi ve Chris Garratt, **Herkes İçin Postmodernizm**. ç.y. b.y.y.: y.y., b.t.y., s.

⁴⁰ Türk Dil Kurumu, **a.g.e.**, s. 1405.

⁴¹ **a.g.e.**, s. 381

tanım ya da anlamlandırmaların gerek düşünsel alana gerekse hayatın yaşanan safhasına doğrudan yaptıkları etki ve katkıya nazaran zayıf kaldığını söylemek mümkündür.⁴²

Modernite konusu ele alındığında modernizm kavramının açıklanması bir elzemdir. Zira gerek akademik metinlerde gerekse günlük dilde birbirine karıştırılan ya da birbirinin yerine kullanılan bu iki kavram aynı felsefi kökenden neşet etse de aynı anlama gelmemektedir. Modernizm, Rönesans ile başlayıp Aydınlanma ile genel anlayışı şekillenmiş olarak rasyonalist ve realist ilkeleriyle edebiyat ve sanata yön veren (*sanatsal kuram ve/veya*) akımdır.⁴³ İlk kez on ikinci yüzyılda mimari bir yapı için kullanılan modern kelimesi⁴⁴ birkaç yüz yıl sonra çok geniş anlamlar taşıyan bir kavrama dönüşecektir. Gerçek anlamsal karşılığını ise ancak yirminci yüzyıldaki tartışmalar içinde bulacaktır.

Etimolojik köken ve sözlük anlamlarından bağımsız olarak, modernite kavramı en basit anlamda şimdiki, yeniyi, son durumu ifade etmektedir. Sosyal bilimlerde kavramsal açıdan kullanıldığında ise, on altıncı asırdan itibaren Rönesans ve Reform Hareketleriyle başlayarak Aydınlanma felsefesiyle devam eden süreçte, Avrupa'nın yaklaşık dört asırda yaşadığı değişim ve dönüşümlerin indirgenebileceği temel bir olgudur.⁴⁵ Modernite, her ne kadar daha öncesine dayansa da, kabaca 1789 Fransız Devrimi ile başlayarak postmodernitenin net olarak görünür olduğu dönem kabul edilen 1960 veya 1970'lere kadar etkin olan ve Aydınlanma anlayışı doğrultusunda ilerleme nosyonunu kabul eden rasyonalist, pozitivist sürece kapsar. Buradaki tarihsel dilimlendirme modernite düşüncesinin rakipsiz ve en etkin olduğu zaman aralığını içermektedir. Aynı kökten türeyen ve konuya başvuruların hem kullanım hem de anlam açısından sıklıkla karıştırdığı modernizm kelimesi ise bu yaşanan değişim ile dönüşümlerin sebep olduğu zihinsel atmosferde oluşmuş olan ve on dokuzuncu asırdan itibaren kullanılmaya

⁴² Burada, belki de, dilin sözlükler tarafından sabitleştirme çabası karşısında hayatın yaşanan tarafının bu sabitlemeyi parçalayarak bambaşka bir dünyayı oluşturduğunu söylemek gerekmektedir. Bu düştüğümüz şerh çalışmanın konusu ve dolayısıyla başat kavramları için geçerli olduğundan son derece önemlidir. Zira gerek modernite gerekse postmodernitenin metin üzerindeki karşılığı, hayatın içinde sözlük olarak kullanılan karşılığından çok daha geniş bir örüntüye ve dolayısıyla etkiye sahiptir. Buna karşın, özünde bir metin olan sözlüklerdeki tanımlamalar her ne kadar insan zihninin işleyişi açısından anlamayı ve anlatmayı kolaylaştırmak için yapılıyor da olsa, bu iki kavramın sözlük anlamına indirgenmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla, insanlar ayırdında olsun veya olmasın fark etmeksizin modernite ve postmodernitenin yaşamsallık içindeki karşılığı paradigmatik seviyededir. Ayrıca bir paradoks olarak söylemek gerekirse, buradaki tanımlama, kısıtlama, çerçeveleme yöntemi modern paradigmatikaya özünü veren temel unsurlarındandır.

⁴³ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s. 603.

⁴⁴ Appignanesi ve Garratt. **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁵ Besim F. Dellaloğlu, **Modernleşmenin Zihniyet Dünyası-Bir Tanpınar Fetişizmi**, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012, s. 43-44

başlandığı kabul edilen bir kültür hareketi veya sanatsal bir akım şeklinde tanımlanmaktadır.

Antikiteyi, bir anlamda geleneği yadsıyarak ortaya çıkan moderniteyi gelenekselden ayıran önemli özellikleri vardır. Bunların başlıcası modernitenin içine doğduğu ortama ruhunu veren Rönesans, Reform Hareketleri ve Aydınlanma düşüncesidir. On beşinci yüzyılda itibaren insanın, varlığı ve hayatı yorumlayışı değişmeye başlamıştır. Buradaki dönüşümün en önemli sebebi, bilim sanat dünyasının arkaik dönemin felsefi birikimine yönelmesi olmuştur. Bu gelişmelerden önce, Ortaçağ boyunca belirli güç odaklarının etkisi altında kalan ve felsefi açıdan pek bir varlık gösteremeyen Avrupa insanı, hümanist düşüncenin ortaya çıkmasıyla yeni bir kimlik oluşturmaya başlamıştır. Bu başlangıcın ilk adımı kuşkusuz yüzünü Antik Yunan ve Roma felsefesine dönüştür. Avrupa, antik dönemin felsefi üretiminden hareketle evvela felsefe ve sanatın yanında doğayı, insanı ve toplumu yeniden yorumlayarak bir paradigma oluşturmaya başlamıştır. Bu paradigma, Antik Yunan düşünürlerinden Prtagoras'ın "*her şeyini ölçütü insandır*"⁴⁶ söylemini alarak onun da (*insanın*) ölçütü akıldır şeklinde revize etmiştir. Akıl öyle bir güçtür ki, her şeyi tahakküm altına alabilecek kapasitedir. Bu mantığın devamı olan Kartezyen düşünceye göre insanı başlangıçtan beri zorlayan en önemli 'düşman' doğadır ve akılla doğayı fethetmek, yenmek, dize getirmek mümkündür. Modern anlamda ilk temsilcisi René Descartes (1596-1650) olan Kartezyen düşünceye göre akıl her şeye egemen olmalıdır ve gerçeği ortaya koyacak tek şey hem aklın yönlendirdiği hem de akla yön veren bilimdir. Bilim aslında bilgi yoluyla aklın billurlaşmış şeklidir.⁴⁷ Akıl ve bilime verilen yeni statü, gelenekteki otorite sahibi olan Kilise ve feodal iktidar biçimleri ile çatışma yaşamıştır. Çünkü bu yeni paradigma yeni egemen sınıfların doğmasına yol açmış, mevcut dini ve siyasi yapıları tehdit etmiştir. Geleneği reddetme üzerinden kendini tanımlayan modernite hayatı her yönüyle dönüştürecek yeni bir yol ve yöntem belirlemiştir. Her şeyden önce kendisini akla uygun olan olarak tanımlayan⁴⁸ modernite dinden soyutlanmış bir hayat kurgulamış ve sonrasında dünya asla eskisi gibi olmamıştır. Dinleri, kutsalı, geleneği yadsıyan ve pragmatizmi benimseyen modernist anlayışta paradoksal şekilde tanrılaştırılan akıl

⁴⁶ Ahmet Cevizci, **Bir Bakışta Felsefe**, Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 2013, s. 150.

⁴⁷ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, s. 330.

⁴⁸ Bauman, **Cemaatler**, s. 44.

yoluyla ilerleme kutsal addedilmiştir. Dahası, Batı merkezli kutsal akıl tarafından tüm insanların geçeceği yolun taşları döşenmiştir.

Modern paradigmanın vaat ettiği değişim, bireyden başlayarak toplumsal yapıya ulaşip her anlamdaki mevcut iktidarı yıkarak her şeyi yeniden yapmayı önermektedir. Bireysel ve toplumsal etkileri bir araya getirildiğinde neden-sonuç ilişkili anlam vermenin ötesinde salt bireysel ve/veya salt toplumsal açıdan da ele alınabilir fakat her hâlükârda çelişkilidir. Örneğin bireyselliğe yaptığı katkı toplumsallığı yadsıyacak niteliktedir fakat kendi toplumsallığını da doğurmaktadır. Bireysellik açısından özneye toplum karşısında özgürlük ve özerklik kazandırır. Diğer yandan topluma da çözüm açısından kolektiflik ruhu aşılamaı ihmal etmez. Modernitenin iddiası, insan için ideal olan dünyayı (*medeniyeti*) gerçekleştirmeye muktedir olduğudur. Bu iddia akıl ve bilim önderliğinde gerçekleşecektir ve nihayetinde insan layık olduğu hayata kavuşacak, dünyada cenneti kuracaktır.

Din, metafizik ve geleneği hayatın dışına atan modern paradigma dinin, metafiziğin veya geleneğin kavramlarını metafor olarak kullanmaktan çekinmemiş, onların anlam derinliğinden faydalanmanın yollarını bulmuştur. Benzer şekilde arkaik felsefenin de akla dayalı zemininden faydalanmıştır fakat mitik yanını törpülemiştir. İnsanın mutluluğuna yönelik bir arayış olarak tanımlanabilecek felsefe nosyonunu tekeline alan modernite, hayattaki en önemli amacını akıl ve bilimi kullanarak insana memnuniyet ve mutluluk yaşatmak olarak belirlemiştir. Aynı zamanda akıl ve bilim kendisine yeni bir statü belirlemiştir. Dünyayı anlayabilecek, tanımlayabilecek, elde edebilecek ve son kertede huzuru ve mutluluğu adına insanlığı yönetebilecek yegane şey bu iki olgunun güç birliğidir ve modern devlet aygıtı da bu güç birliğinin kurumsallaşmış hâlidir. Bu yeni hâl beraberinde yeni gereksinimler de getirmiştir. Zira bir şey akıl ve bilim tarafından ortaya konuluyorsa akılcı ve bilimsel olmalıdır. Modern öncesinin akıl ve bilim dışı yönetimine karşı akla ve bilime uygun yönetenin olduğu yerde yönetilen de akla ve bilime uygun, uyumlu olmalıdır. Bu ilke modern düşüncenin en temel meşruiyet gerekçesi olmuştur.

Modernitenin başlamasıyla birlikte, modern öncesi dönemde olduğu gibi yönetenlerin baskın ve üst bir güç olarak açığa çıkması fotoğrafı net olarak göstermemektedir. Bu yeni sistemde yönetilenlerin yönetenlere olduğu kadar yönetenler

de yönetilenlere ihtiyaç duymaktadır.⁴⁹ Buradaki mesele, yönetilenlerin kendi konumlarının öneminin farkında olup olmamalarıdır. Zira yönetilenler yönetenler için meşruiyet ve güç kaynağıdır. Yönetilenlerin kendi konumlarının farkında olmamasının sonucunda modern düşünce tarafından ideal dünya görüşü olarak tasarılanan çıkışlar boy göstermiştir. Bu çıkışların kitleselleşebildiği en uç örnekler birer totaliter rejim olan Faşizm, Nazizm ve komünizmde görülmektedir. Faşizm ve Nazizm saf ırk, komünizm sınıfsız toplum düşüncesiyle mükemmel dünyayı kurmayı amaçlamıştır.

Bauman modernitenin ideal dünya tasarımlarını “*iyi bir dünya hakkındaki modern fantezilerin neredeyse tümü derinlemesine anti-modernidir*” şeklinde özetlemiştir.⁵⁰ Kısacası modernite, var olduğundan beri hayatın şartları karşısında ezilen, egemen güçler tarafından horlanan, yoksulluk ve sefillik içinde sıkıntı çekerek yaşayan insana bir ütopya vadetmektedir ve bu durum modern düşüncenin en belirgin özelliklerinden biridir. Modernitenin kurduğu ideal dünyanın önündeki başlıca engeller olan Kilise ve feodal siyasi yapı insanlığın yaşadığı mevcut olumsuzlukların başlıca müsebbibidir. Tam anlamıyla birer gerçek olan akıl ve bilim sayesinde insanın içinde olduğu tüm sorunlar ebediyen çözüme kavuşturulacaktır.⁵¹ Böylelikle sürecin geldiği son nokta realist, rasyonalist, seküler pozitivizm fetişizmi olmuştur. İnsanı maneviyatından soyutlayarak mekân ikleştiren ve adeta materyalist bir form veren akıl ve bilimin önünde hiç kimse, hiç bir şey durmamalıdır. Nitekim de öyle olmuştur.

Modernlik farklı bağlamlarda açıklanabilirliğe sahiptir ve anlamı açıklanmak istenen etkileşim başlıklarıyla uyumluluk gösterir. Bütün kuralcılığına ve netliğine rağmen etkilediği her bir başlığın ya da görüşün ortaya çıkardığı farklı bir modernite bulunmaktadır ve her bir başlığın veya görüşün kendi çerçevesi içinde anlattığı bir modernite oluşturulabilir. Kendisini akıl ve mantıkla eşitlese de hem pratikte hem de felsefi açıdan paradoksallık barındırır.

1.4.3. Postmodernite

Modernizm sözcüğünün önüne, ‘sonrası’ anlamı veren ‘post’ eki getirilerek oluşturulan postmodernizm kelimesi için farklı anlamlandırmalar olsa da, genel olarak

⁴⁹ Bauman, **Cemaatler**, s. 39.

⁵⁰ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 22-23.

⁵¹ Zygmunt Bauman, **Postmodern Etik**. Çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.

‘modernizm sonrası’ manasında kullanılmaktadır. Postmodernite de aynı mantık üzere oluşturulmuştur ve ‘modernite sonrası’ anlamına gelmektedir. Üzerinde uzlaşılmamış bir kavram olan postmodernite kavramı için en başta söylenmesi gereken şey, net bir karşılığının oluşturulamamış olmasıdır.⁵² Postmodernitenin tanım ve anlam açısından net bir karşılığının olmaması, postmodernitenin kendine ve/veya kendinden içkin karakteristik yapısından kaynaklanmaktadır. Zira en baştan, karşısında yer aldığı modernitenin en belirgin özelliği olan net ve kuralcı yapısını reddettiğinden muğlak ve kuralsız olmak zorundadır. Esasında, muğlak ve kuralsız olmak net olarak bir kuraldır ve bu yüzden postmodernite daha en başta kendisiyle çelişmektedir.

TDK sözlüğünde postmodernite kelimesine yer verilmemiş olmakla birlikte, postmodern sözcüğüne “*postmodernizm yanlısı*”, postmodernizme ise, “*1. Modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerin adı; 2. Günümüz mimarisinde işlevsel olmayı bir tarafa bırakıp değişik yapı biçimlerini serbestçe kullanma eğiliminde olan üslup*”⁵³ şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Bu yüzeysel sözlük tanımların yanında postmodernizm ya da postmodernite kavramının ilk kullanımı ile ilgili de fazlaca tevatür bulunmaktadır. Literatürel olarak çoğunlukla ilk kullanıldığı alanın sanat olduğu belirtilmekle birlikte, modern kelimesinde olduğu gibi mimari öne çıkmaktadır. Kullanımla ilgili mimarinin hemen sonrasında edebiyat alanı ve tarih disiplinin gelmektedir.⁵⁴ Postmodern olgusunun tüm kullanımlarında ortak olan temel dinamik, eleştirdiği alana dair modernitenin çizdiği kesin çerçeveyi reddetmek üzerinedir. Sadece bu durum bile postmodern düşüncenin felsefi zemini ile mantıksal örüntüsünü moderniteden aldığını ve dolayısıyla paradoksal yapısını göstermektedir.

Postmoderniteden bahsedilince onun öncülü diyebileceğimiz romantizmden de bahsetmek gerekmektedir. Zira nasıl postmodernitenin moderniteye karşı bir tavır olduğunu söyleyebiliyorsak, romantizmin de modernizme karşı bir tavır olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Romantizm, modernizmi oluşturan akıl ve bilime dayalı ilkesel çerçevenin duygusal ve/veya metafizik yönü olan insanın faydasına olmadığını

⁵² Madan Sarup, **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Çev. A. Baki Güçlü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/ARK, 1997, s. 188.

⁵³ Türk Dil Kurumu. **a.g.e.**, s. 1622

⁵⁴ Mevlüt Altıntop, **Küreselleşme ve Postmodernizmin Paradoksal Döngüsü**, s. 42-43.

savunan (*sanatsal kuram ve/veya*) akım olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵ Romantizmin, modernizme karşı çıkış gerekçesiyle postmodernitenin moderniteye karşı çıkış gerekçesi birbiriyle örtüşmektedir. Bu bağlamda postmodernite kısmen romantizmin özelliklerini barındırmaktadır ve bir anlamda romantizm, postmodernitenin basit bir öncülüdür.

Yirminci yüzyıl tarihin daha önce görmediği oranda yeniliklerin hızla gelişme gösterdiği bir zaman dilimi olmuştur. Yarım yüzyılda iki büyük savaş patlak vermiş ve bu savaşlar sonucunda ortaya çıkan ekonomi-politik yapı dünyanın kaderini değiştirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, daha önce modernitenin vaat ettiklerini yerine getiremediğini seslendiren cılız sesler büyüyerek Batı toplumlarında belirli zemin kazanmıştır. Modernitenin akılcı, bilime dayalı, kuralcı, kesinlik içeren ilkeleri reddedilmeye başlanmış ve yeni bir arayış içine girilmiştir. Modernist paradigmayı ve modernitenin uygulamalarını reddeden postmodernitenin kendini net olarak gösterdiği dönem başlamıştır.

1960'lardan itibaren sanat, edebiyat, felsefe, kültür ve siyaset alanlarında yükselen bir ivme kazanan postmodern sözcüğü ve türevleri sanat, edebiyat ve felsefe çevrelerinde tartışma konusu olmuştur. Bu dönemden sonra modernitenin hayattan çekildiğini söyleyen düşünür, entelektül ve araştırmacılar da bulunmaktadır. 1970'ler boyunca hararetli tartışmalara neden olan postmodernizm veya postmodernite sonraki yıllarda hayatı şekillendiren en önemli dinamik olarak kabul edilmiştir.⁵⁶ Sonuç itibarıyla hayattan çekildiği söylenen modernitenin değerlerinin yerini postmodernitenin değerleri almıştır. Bu dönemde özellikle postyapısalcı düşünürler sert eleştiriler getirerek ortaya koydukları moderniteyi okuma ve yorumlama biçimi postmodern düşüncenin omurgasını oluşturmuştur. Birçok sanatçı, düşünür ve entelektüelin postmodernist olarak nitelendirilmesine yol açan bu düşünce aynı zamanda postmoderniteyi postyapısalcılığın bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷ Ama asıl tartışma, Jean-François Lyotard'ın (1924-1998) 1979 yılında postmodernizmi felsefi bir zemine çeken eseriyle başlamıştır. Lyotard'a göre modernite eleştirilerinin geldiği aşama büyük anlatıların bittiğini gösteren bir 'durum'dur.⁵⁸

⁵⁵ Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 733.

⁵⁶ Perry Anderson, **Postmodernitenin Kökenleri**. Çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 92.

⁵⁷ Ahmet Şimşek ve Sibel Yalı, **Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş? Post-Truth Zamanlarda Tarihin Temsili**, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2019, s. 27.

⁵⁸ Ali Akay, **Postmodernizmin ABC'si**, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 25-28.

Postmodernite en basit hâliyle modernite karşıtlığı olarak tanımlanabilir. Kaldı ki tüm yüzeysel değerlendirmeler de bu yöndedir ve konuya ilk başlanılan yer de burası olmaktadır. Bu yönde çıkarım yapılmasına neden olan şey, kuşkusuz postmodernitenin ne olduğunu ortaya koymasından ziyade neye karşı olduğunu söylemesinden kaynaklanmaktadır. Postmodernite tam olarak modernitenin asırlar içinde oluşturduğu değerlere, yani savunduğu, doğru bulduğu, uygulamak istediği şeylerin tümüne karşıdır.⁵⁹ Retorikte, modernitenin oluşturduğu değerler dizgesini adeta bir paçavra gibi yırtmaya kalkışmıştır. Hâl böyle olunca, postmoderniteye salt modernite karşıtlığı hatta düşmanlığı şeklinde bakmak kaçınılmaz olmaktadır. Fakat postmodernite modernitenin ortaya koyduğu kesinlik içeren anlayışı yok etmemekte, otoriter değerlerini ortadan kaldırmamaktadır. Bunu yerine olgunun ve/veya durumun içeriğini değiştirerek⁶⁰ kendince kullanılabilir hâle getirmektedir. Bütün bunlar postmodernitenin yeni bir şey olmayıp modernitenin yeni bir formu olduğunun göstergesidir.

Konunun bu aşamasında, ‘postmodernite tam olarak neye karşıdır’ sorusunun yanıtı önem kazanmaktadır. Postmodernite, modernitenin katı kuralcı tutumuna, aşırı realist ve katı pozitivist mantığına, çoğulculuğu yok sayan tekçi idealizmine, farklılığa ortadan kaldıran şabloncu uygulamalarına ve bilim ile teknolojiyi kutsayan su katılmamış rasyonalist anlayışına karşıdır.⁶¹ Bu karşıtlığın ya da düşmanlığın sebebi ise, modernite ürettiği değerleri hayata taşıyarak insanlığa getirmeyi vaat ettiği huzur, refah ve mutluluk yerine huzursuzluk, yoksulluk ve mutsuzluk getirdiği düşüncesidir. Bir hayal kırıklığı olarak değerlendirilen modernite insanlığa sefahat vaat etmiş ama felaket vermiştir.

Postmodernizm içeriği değil biçimi vurgular, gerçek yerine imajı ikame eder, içinde süreklilik arz eden zamansal parçalanmaya yol açar, derlemeci, sentezci ve eklektiktir. Yöntem olarak kendine gönderimci yani değer ve anlamı kendinden menkuldür. Tuzaklamacı tekniği, anarşik tavrı ve saçmalayan üslubuyla anlatımda aşırı alegori ve absürt aforizma kullanımına yol açmaktadır.⁶² Postmodern söylemde kavramlar ve kelimeler farklı yerlerde farklı anlamsal uzamlara sahiptir. Bu yüzden postmodernist düşünceyle asla evrensel bir anlam dizgesi oluşturulamaz. Çoklu anlama

⁵⁹ Akbar S. Ahmed, **Postmodernizm ve İslam**, Çev. Osman Ç. Deniztekin, İstanbul: Cep Kitapları A.Ş., 1995, s. 24.

⁶⁰ Kenan Çağan, **Postmodernizm ve Mahremiyetin Dönüşümü**, Ankara: Pruva Yayınları, 2019, s. 28.

⁶¹ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s. 595.

⁶² Çakmak, **a.g.e.**, s. 20.

sebepe olan yorumsamacılık postmodern anlayışın yöntemlerinden en önemlisidir. Yorumsamacılığa göre tek doğru ve/veya gerçek yoktur. Onun yerine bir sürü doğru-yorum ve/veya gerçeklik vardır. Postmodernite, modernitenin kuralcı, kategorize edici, tanımlayıcı, dışlayıcı dil ve yöntemlerini reddeder fakat aynı tavrı takınıp yeni bir dil ve yöntem oluşturarak karşı çıktığı şeyin aynısını yapmaktadır. Bu bağlamda postmodernitenin en büyük sorunu ya da paradoksu, modernitenin kesinlik içeren uygulamalarını reddederken kullandığı kesinlik içeren anlayışı ve/veya dilidir. Dolayısıyla pratikte postmodernitenin yaptığı, modernitenin değerlerini rölativist bir boyut katarak çeşitlendirmekten başka bir şey değildir. Özellikle tanımlama, belirleme ve kural koyma açılarından modernite ile aynı tutumu sergilemektedir.

Postmodern anlayış her şeyi metinleştirerek⁶³ üzerinde durduğu şeyin anlamsal zeminini asıl mecrasında değil de keyfiyetine göre kaydırarak ve/veya değiştirerek okumaktadır. Bu yöntem, kesinlik içermeyen, her an değişebilen kurallar koymasıyla sonuçlanmaktadır. Postmodern dönemin kuralsızlık kuralcılığını anlatmak için “paçoçluk”⁶⁴, “zamanın ruhunun seviyesizleşmesi”⁶⁵, “anlamdan yoksun bir tür nihilizm”⁶⁶ veya modernitenin başarısızlıkları üzerinde konumlanmış “asalak”⁶⁷ gibi tanımlamalar yapılmıştır. Görüldüğü üzere postmodern anlayış birçok düşünür tarafından bayağı, iğreti hatta tiksiniç bulunmaktadır. Böyle adlandırılmasının nedeni mantıksız söylem ve tutarsız uygulamalarının saçma bir eylem alanı oluşturmasıdır.

Postmodernitenin yol açtığı yaşam biçimi insanın bir nesne gibi algılandığı süreçtir. Bu bakış açısına göre kolayca değiştirilebilir, terk edilebilir, yenilenebilir bir ilişki doğmakta ve insan kendisine yabancılaşmaktadır. Bu kadar kolay vazgeçilebilir olması Bauman’ın da sık sık değindiği ‘kullan-at’ mantığının bir sonucudur ve bu mantık onu kapitalist tüketim kültürüyle uyumlu kılar. Örneğin postmodern bir birey ilerleme olgusunu tüketim, sahip olma, biriktirme, haz, rekabet, güç temelli ahlaki ilkeler üzerinden oluşturur ve bu hâliyle varoluşunu meşrulaştırır.⁶⁸ Postmodern yaşam tarzında

⁶³ Çakmak, a.g.e., s. 21.

⁶⁴ Alev Alatlı, **Beyaz Türkler Küstüler**, İstanbul: Everest Yayınları, 2013, s. 418.

⁶⁵ Frank Furedi, **Nereye Gitti Bu Entelektüeller?** Çev. Erkan Koca, İstanbul: Avangard Yayınları, 2017, s. 20.

⁶⁶ Douglas Kellner, **Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar**, Modernite Versus Postmodernite içinde, Çev. Mehmet Küçük, 367-404. İstanbul: Vadi Yayınları, 2000.

⁶⁷ Heller vd., **Postmodern Politik Durum**. Çev. Osman Akınhay ve Şükrü Argın, Ankara: Öteki Yayınları, 1993, s. 21.

⁶⁸ Zeyd İbrahim Gerçik, **Dikta Değil İkna İletişim Psikolojisi**, Küre Yayınları, İstanbul: 2014, s. 45.

her şey gelip geçicidir. Kalıcılık, devamlılık esas değildir. Postmodernite, aidiyetleri ortadan kaldırıp bireyselliği inşa sürecidir. Fakat postmodernitenin geçicilik özelliği modernitenin kalıcılık özelliğinden farksızdır. Modern birey kalıcılık karşısında ne düşünüyor, ne hissediyor ve ne yapıyorsa postmodern birey de aynı şekilde hareket etmek durumdadır. Bu durum postmodernitenin doğal dayatmasıdır. Postmodernizm, her ne kadar meta-anlatıları (*üst anlatıları*) yok ettiği söylene de kendisi yeni bir meta-anlatı oluşturarak diğer ideolojileri yok etmenin ideolojisi olmaktan kurtulamamaktadır. Bugün ismen postmodern olsa da modern sonrası dönemde değil, teknik olarak modernitenin sonuçlarının çok daha radikalleşme ve evrenselleşme oluşturduğu dönemde olduğumuzu söyleyebiliriz.

Postmodern birey, modernitenin kimlik temelli özne-beden anlayışının yerine haz temelli nesne-beden algısını ikame etmiştir. Buradaki nesne-beden yıkıma uğratarak, dağıtılarak, manipüle edilerek, rötuşlanarak disipline edilmiş arzulu bedenlerdir.⁶⁹ Kimlik bireye sınırları belirli ve zorunlu bir hareket alanı oluştururken arzusun oluşturduğu alan sınırları veya kesinliği olmayan bir keyfiyet içerdiği için sonsuz görünümlüdür. Oysa sonsuz hareket alanı herhangi bir ölçüt içermediğinden bir anlamda hareketsizliği doğurur ve/veya hareket varsa bile anlamsızlaştırır. Bu aşamada postmodern insan, benmerkezci, değer ve aidiyetlerini terk etmiş, tüketim bağımlısı, bireyselciliğinin getirdiği yalnız ve bunalımlı ruh hâlini gerçek değer olarak görmektedir. Hayat postmodernitenin ortaya koyduğu keyfiyetçi retorik gibi olsa postmodern bireyin herhangi bir şey için mücadele etmemesi gerekir. Rölativitenin ortaya çıkardığı determinist yapı en nihayetinde tepkisizliği doğurmalıdır. Çünkü her şey göreceliyse herhangi bir şey yapmanın anlamı olmayacaktır. Oysa gerçekte postmodern birey bir şeyler yapmak için modern birey kadar, hatta kolektiviteden soyutlanması nedeniyle yalnız olmasından dolayı daha fazla mücadele etmek zorundadır.

Postmodernizm eleştirileri genel olarak kaotik, anarşizmi destekleyen, toplumsal ve kurumsal hiyerarşik yapıyı bozmaya meyilli, dini ve ahlaki değer yargılarını yok sayan ve sosyal düzeni sağlayan kuralları yadsıyan, tüketim kültürünü tetikleyen, akıl ve bilimi önemsiz gören bir anlayış olduğu üzerinedir.⁷⁰ Postmodernizm, kuralsızlığı ve sınırsızlığı teşvik ederek tüketim kültürünün tüm dünyada yayılımında sağladığı kuramsal katkıdan

⁶⁹ Terry Eagleton, **Postmodernizmin Yanılsamaları**. Çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 87.

⁷⁰ Yavuz Odabaşı, **Postmodern Pazarlama**. İstanbul: MediaCat Kitapları, 2004, s. 35.

dolayı küreselleşme ile iç içe oluşu görülmektedir. Küreselleşme, ekonomik kurum ve faaliyetler başta olmak üzere tüm dünyanın teknolojik, siyasal, kültürel açılardan bütünleşmesini anlatan kavram ve/veya savunan görüştür. Küreselleşme üç başlıkta değerlendirilmektedir. Hiper küreselci, dönüşümcü ve şüpheci yaklaşım olarak nitelenen bu sınıflandırmaya göre hiper küreselcilere göre küreselleşme insana faydalı bir lütuftur ve gelinen nokta geri dönüşün mümkün olmadığı bir aşamadır. Dönüşümcüler nispeten ihtiyatlı yaklaşmakla birlikte küreselleşmenin artı ve eksilerinin olduğu, zararlarından arındırıldığı takdirde insana fayda sunacağını iddia etmektedir. Şüpheciler ise küreselleşmenin kesinlikle olumsuz olduğunu söyleyerek insan için faydalı olduğu düşüncesinin anlamsızlığının üzerinde durmaktadırlar.⁷¹ İlk bakışta birbirine tezat gibi gözükse de aslında birbirini destekeyen iki durum söz konusudur. Örneğin postmodernite sınırsızlığı ve kuralsızlığı uygulayarak küreselleşmeye alan açmaktadır. Çünkü her şeyi kapsayan bir rölativite içinde küreselleşmenin olmaması mümkün olmayacaktır. Kaldı ki birden fazla küreselleşme fikri ve görünümü mevcuttur. Küreselleşme ise muhatabına arzularından vazgeçmeden sistem içinde varolabileceğini vaaz ederek postmoderniteyle aynı düzlemde buluşmaktadır.

Bütün bu bilgiler bize hem modernite hem de postmodernite kelimelerinin sözlük anlamı ve literatürel karşılıklarının kısıtlı veya yetersiz kaldığını göstermektedir. Özellikle postmodernite için yapılan tüm tanım ya da açıklamaların var olan durumu karşılamadığı anlaşılmaktadır. Her iki kavramın teorik çerçevesi çizilmeye çalışılmış olmasına karşın pratikte görülen şey, çerçeveleri parçalayarak dışına taşan hayat biçimine dönüşmüş olmalarıdır. Gerek modernite gerekse postmodernite kelimelerinin sözlük anlamlarına bakıldığında, kelimelerin sözlük anlamlarının hayatın içinde karşılık buldukları anlam ya da işlevin gölgesinde kaldığı görülmektedir. Bu başlıkta böyle bir girizgâh yapılmasının asıl amacı, söz konusu yetersizliğe dikkat çekmeye çalışmakla birlikte çalışmanın buradan sonraki açılımları bu durum dikkate alınarak yapılacak olmasıdır.

1.4.4. Modernite ve Postmodernite Arasındaki Etkileşimin Niteliği

İnsana ideal hayatı vaat eden modernitenin belirli bir yol kat etmesinin yanında on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren dünyayı bir şeylerin ters gittiği hissi

⁷¹ Ferzan Durul, **Küreselleşme ve İnsan Hakları**, İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2008, s. 29.

kaplamıştır. Kimi düşünörlere göre postmodernitenin çıkış noktası bu zaman dilimine denk gelmektedir. Elbette öncesinde ters gidişin belirtileri görölmüş, modernist düşünceye dair olumsuzluklar fark edilmiştir fakat tam etkisini göstermesi yirminci yüzyılı bulmuştur. Özellikle emek, eşitlik ve işçi haklarını savunan sosyalist düşünce on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren kendini göstermeye başlasa da, modernitenin yol açtığı rahatsızlığın ideolojik veya siyasi temelli görünümünün genel bir duruma dönüşmesi için bir asır daha beklemek gerekmiştir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde olan şey tam olarak budur. Modernite artık sadece sosyalistlerin değil tüm insanların sorunudur.

Bununla birlikte, kavramsal olarak postmodern düşünce henüz ortalıklarda yokken onun misyonuna sahip olan romantizm, ‘duygusal’ eleştirilerini modernizme yöneltmiştir. Modernizm sanatsal bir akım olsa da, modernitenin içkin olduğu düşünsel uzamın içinden neşet ettiğinden aynı değere sahiptir. Dolayısıyla modernizm açısından gerçek, doğru ve iyi için tek yol akıl ve bilimdir. Modernizmin savunduğu şeylere karşı çıkan romantikler bu düşüncenin sorunlu olduğu kanaatindedir. İnsan söz konusu olduğunda her şeyin modernizmin söylediği kadar sabit ve kesin biçimde tanımlanamayacağını vurgulayan romantizm, akıl ve bilimi kutsayan modernizmin inanç ve duyguya yok saydığını belirtmiştir.⁷² Romantizmin bir sanat akımı olması hasebiyle siyasi, ekonomik, sosyolojik ve dini etkisi büyük olmamışsa da sorunlar üzerine düşünenler için ilham kaynağı olduğu kesindir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren modernizmin sorunlu yönleri olduğunu söyleyen sesler çoğalmıştır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğindeki sanatsal akımlar aykırı addedilen tutumları bunun yansıması olarak kabul edilmektedir. Süreç modernitenin akılcılığından postmodernizmin duygusalcılığına geçmiştir.⁷³ Bu yönüyle romantizmin postmodern düşüncenin öncüsü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Modernitenin katı akıl ve bilimciliğine karşı çıkan potmodernite gibi romantizm de akıl ve bilimin hayat içindeki etkin rolünden rahatsızdır.

Yirminci yüzyılın felsefe ve bilim dünyasında arzı endam etmiş birçok düşünür, yazar, siyasetçi postmodernitenin, modernitenin sebep olduğu felaketleri ortadan kaldıracak bir yeni bir paradigma olduğu düşüncesinde buluşmuştur. Modernitenin

⁷² Cengiz Çakmak, **20. Yüzyıl Felsefesinin Temel Sorunları**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, t.y., s. 193.

⁷³ Byung-Chul Han, **Psikopolitika-Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri**. Çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2020, s. 49.

insanlığa ve dünyaya karşı vaat ettiklerini yapmaması veya yapamaması ona kuşkuyla yaklaşılmasına yol açmıştır. Önce Birinci Dünya Savaşı, ardından ekonomik çalkantılar ve kısa süre sonra İkinci Dünya Savaşı sürecindeki yıkım, katliam, vahşet moderniteye olan ümidi ve inancı tüketmiştir. Aydınlanma felsefesi, bilim ve teknolojik gelişmeler acımasız şeytani bir dünyayı ortaya çıkarmış⁷⁴ ve dünyayı cennete çevirmeye yönelik modernitenin öngördüğü ‘akıl krallığı’nın oluşmayacağına kanaat getirilmiştir.⁷⁵ Moderniteye karşı yapılan katı eleştiriler sonucunda postmodernite uzunca bir süre çare olarak düşünülmüştür. Bu düşünceye göre modernite artık bitmiştir ve insanlık yeni değer yargıları oluşturmak zorundadır. Zira modernitenin oluşturduğu sistematik düşünce ve bu düşüncenin yansıması olan modernist değer yargıları insanlığın ihtiyacı olan ideal hayatı ıskalamıştır.

Gelinen aşamada modernizme yöneltilen karşıt sesler artık siyasi alanda daha yüksek çıkmaya başlamıştır. Modern düşüncenin motor güçlerinden olan liberal-kapitalist sistemin insanlığı felakete sürüklediği iddiasındaki sosyalizm, Marksizm ve komünizm sürecin böyle gitmeyeceğini dillendirmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, moderniteye ya da modernitenin kurucu değerlerine veya işleyiş biçimine karşı çıkan görüşlerin tümüyle modernitenin düşünsel kökenleriyle aynı kaynaktan besleniyor oluşudur. Zira bu felsefi, sanatsal veya ideolojik çıkışların zemininde tıpkı modernizm ya da modernitede olduğu gibi Antik Yunan felsefesi bulunmaktadır. Modernitenin karşıtları onun aynadaki yansıması gibidir; aynanın önünde sağ tarafa bakan cisim aynada sola doğru bakmaktadır. Farklılıkları fark etmeksizin ideoloji olgusu modern düşüncenin en önemli kurucu unsurlarındandır ve dolayısıyla her iki taraf da onun yapısal özelliklerini içinde barındırmaktadır. Teorik olarak ayrı gibi dursa da, tarihe dönüp baktığımızda ideolojiler uygulama aşamasında tam olarak modernitenin özelliklerini taşımaktadır. Kısacası tüm ideolojilerin mantığı ve işleyiş biçimi totaliter, tekçi, güç odaklı, yanıltmaya ve yönetmeye dönüktür. Modern ve modern öncesi dönem insanın hayatının omurgasını oluşturan şey ya bir din ya da din kadar etkin bağlayıcılığı olan bir düşünce/ideolojidir. Buna karşı çıkan postmodernitenin iddiasına göre postmodern birey hayatını bir plan, bir dava üzerine inşa etmemekte ve dolayısıyla onun için bir adanmışlık söz konusu olmamaktadır. Fakat tek başına bu söylem bile postmodern düşüncenin geçmişi reddetmeye adanmışlığını yani bir davasının olduğunu göstermeye

⁷⁴ Matei Calinascu, **Modernliğin Beş Yüzü**, Çev. Sabri Gürsek, İstanbul: Küre Yayınları, 2103, s. 295.

⁷⁵ Koyuncu ve Günerigök. **a.g.e.**, s. 73.

yetmektedir. Teknik anlamda nasıl ki ideolojiler arasında bir fark yoksa modernite ve postmodernite arasında da bir fark bulunmamaktadır.

Postmodernitenin yaptığı şey de tam olarak buradaki eleştirel tavidir. Bu yönüyle postmodernite bir anlamda modernliği aşma çabasıdır.⁷⁶ Postmodernitenin moderniteyi aşma çabası postmodern düşünürler tarafından paradigma değişimi olarak değerlendirilmektedir. Postmodernitenin yeni bir paradigma olmadığını düşünenlere göre postmodernite, modernite denilen ‘ideal dünya düzeni’ projesinin sonraki aşamasıdır. Postmodernite, bazı tikanmalar yaşayan modern düşüncenin hem anlamsal hem de işlevsel açılardan ürettiği çözümdür. Postmodernite, postmodern düşünürlerin iddia ettiği gibi yeni bir dönem ya da yeni bir paradigma veya yeni bir hayat anlayışı sunmamaktadır. En nihayetinde postmodernite içeriği itibarıyla modernitenin bir evresi olarak değerlendirilmektedir. Bu özelliği aynı zamanda postmodernizmi/postmoderniteyi orijinaliteden uzak, özgünlüksüz kılmaktadır.⁷⁷ Ortaya çıkan düşünceye göre, postmodernite modernitenin devamı, yeniden yorumlanması veya üst versiyonudur. Dolayısıyla modernite içine geçerli olan veya söylenen ne varsa postmodernite için de geçerlidir. Ama asıl önemli olan, her şeyin ‘olağan’ ilerlemesidir çünkü kapitalist sistem tarihteki diğer örneklerinde de görüldüğü üzere, kendini bir şekilde yamayarak yoluna devam etmektedir. Modernitenin kuralcı yani tekçi yönüyle postmodernitenin kuralsız yani rölativist yönü determinizm bağlamında buluşmaktadır. Sonu ya kurallar belirleyecektir ya da kuralsızlık.

Modernite tikelci, akıllı ve bireyi merkeze alan, postmodernite çoğulcu, yalnızca bireyi merkeze alan bir anlayışa sahiptir. Postmodernitenin bu anlayışı bilimsel düşünceye de yansiyarak modernitenin katı ilkesel tutumuna karşı akışkan bir yol tutmuş ve modernitenin bilimsel anlayışını yıkarak bilginin meşruiyeti için gerekli şartları değiştirdiğini iddia etmiştir. Bu sayede bilgide objektivizm yerine sübjektivizmi öne çıkararak her türlü bilginin makbul olduğunu ve kabul edilebileceğini öne sürmüştür. Her şey doğruysa, her şey geçerliyle hakikat yok olacaktır. Bu da gösteriyor ki, postmodernite kendini takdim edişinin aksine farklılıkları ortadan kaldıran, doğruyu eğip büken, hakikati parçalayan, gerçeği çoğaltan ve değerleri rüzgâra veren bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla her şeye alan açan eşitlikçi, özgürlükçü ve özgünlükçü değil, oluşturduğu sınırsızlık kasırgasıyla her şeyi birbirine karıştıran, eşitleyen hatta yok eden bir anlayış üretmektedir.

⁷⁶ Necdet Subaşı, **Kamusal Maneviyat**, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2018, s. 12.

⁷⁷ Fredric Jameson, **Kültürel Dönemeç**, Çev. Kemal İnal, Ankara: Dost Kitabevi, 2005, s. 15-21.

Bu özellikleri postmodernizmi sınırsız özgürlükçü değil, aksine her şeyi kabul etmek zorunda bırakarak sınırsız bir baskı aracına dönüştürmektedir.

Yukarıdaki birbirine karşıt iki düşünceyi değerlendirdiğimizde, postmodernitenin yeni bir paradigma olduğunu söylemenin zor olduğu aşikardır. Evvela postmodernitenin kendine içkin olan paradoksal yapısı buna müsaade etmemektedir. François Lyotard'ın tanımladığı şekliyle, 'bir durum' olarak ele alabileceğimiz postmodernizm ya da postmodernite⁷⁸ her şeyden önce kendisini ifade etmekten mustarıptır. Bunun yapabildiği kadarını –*ki tam olarak yapamamaktadır*– modernitenin yöntem ve bilgisiyle yapmaktadır. Örneğin kavramın ve anlamsal uzamının oluşumunda direkt modernite kavramı ve anlamı referans alınmaktadır. Hemen sonrasında, özellikle modern dönemde kullanılan ve fakat aslında arkaik temelleri olan bir Batı düşüncesi klasiğini kullanmaktadır. Batı düşüncesi kendisini ifade ederken, kendini tanımlamaktan ziyade karşıt olanı tanımlayan bir metodoloji geliştirmiştir.⁷⁹ Postmodernitenin uyguladığı metodolojik anlayış, tıpatıp modernitenin anlayışıdır. Postmodern düşünce, modern düşüncenin 'karşıt olduğu şeyleri tanımlayarak kendini konumlandırma' yöntemini uygulayarak moderniteyi tanımlayıp kendisini konumlandırmaktadır. Tüm bunlar postmodernizmin bir aksiyon (*özgün*) değil, bir reaksiyon (*tepkisel*) olarak yolculuğa başlamasının göstergesidir.

1.5. Katı Modernite/Modernite ve Akışkan Modernite/Postmoderniteye Karşılaştırmalı Bir Giriş

Alman entelektüel Jürgen Habermas (1929) 1980 yılında “*Modernite; Tamamlanmamış Bir Proje*” adlı konuşmasını yaptığında, postmoderniteyi moderniteye dâhil etmiştir.⁸⁰ Habermas gibi düşünen entelektüeller vardır lakin sosyal bilimlerde postmodernite tartışmasının hız kesmeye niyeti bulunmamaktadır. Zira moderniteye karşı ortaya koyduğu fikir reaksiyonlar bir nitelik taşıyor bile olsa tahrik edici derecede farklı şeyler söylemektedir. Kaldı ki, yukarıda da belirtildiği üzere, hâlihazırda birçok entelektüelin postmoderniteyi, moderniteyi bitiren yeni bir paradigma olarak tanımlaması gibi bir durum bulunmaktadır. Postmodern düşüncenin modern düşünceden farklılıkları

⁷⁸ Jean-François Lyotard, **Postmodern Durum**, Çev. İsmet Birkan, İstanbul: BilgeSu Yayıncılık, 2014. (*Postmoderniteye atfen kullanılan 'durum' ifadesi eserin tümü için kullanıldığından özellikle bir sayfa numarası verilmemiştir.*)

⁷⁹ Serhat Ulağlı, “**Öteki**”nin Bilimine Giriş **İmgebilim**, İstanbul: Motto Yayınları, 2018, s. 31.

⁸⁰ Bülent Evre, **Postmodern Paradoks ve Siyaset**, Ankara: Adımlar Yayınevi, 2009, s. 25

olduğu şüphesiz fakat bu farklılıklar yeni bir paradigma sayılması için yeterli midir? Bu sorunun cevabı her iki kavramı teori ve pratikteki karşılaştırmalı analizi ile verilebilir.

Zygmunt Bauman, modernite ve postmodernite arasındaki farklılıkları ortaya koymaya amaçlayan entelektüellerden biri olarak aradaki farklılığı karşılaştırmalı metaforlarla açıklamayı denemiştir. Bu yöntemden hareketle ortaya attığı “*katı modernite*” ve “*akışkan modernite*” kavramlarıyla, genel olarak Batı modernitesinin söylem ve eylemlerini haritalandırmak istemiştir.⁸¹ Onun bu çabası özellikle ne olduğu net olarak ortaya koyulamayan postmodernite kavramı açısından zor bir girişimdir fakat Bauman modernitenin ürettiği literatürü kullanarak kolaylıkla anlaşılabilir şeyler söylemiştir.

Bauman’ın dünyanın geldiği aşamayı anlayabilmek için ‘katı’ ve ‘akışkan’ sözcüklerini seçmesinin nedeni, bu sözcüklerin anlamsal uzamıyla ilgilidir⁸² ve söylediklerinin üzerine düşünüldüğünde anlatımın sözcüklerin tüm anlamlarını taşıdığı görülmektedir. O öncelikle moderniteyi ‘katı’ sözcüğüyle (*sıfatıyla*) nitelendirmiştir. Katı, “1. Sert, yumuşak karşıtı; 2. Hoşgörüsüz, acımasız, merhametsiz, zalim; 3. Düşünce ve davranışlarında belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı olan; 4. Sıvıların ve gazların tersine, içinde bulunduğu kabın veya üstünde bulunduğu yerin biçimini almayan, sulp; 5. Çok, aşırı derecede” anlamlarında kullanılmaktadır.⁸³ Sözlük anlamı gösteriyor ki, ‘katı’ kelimesi modernitenin karakteristik yapısını en iyi yansıtan sözcüklerin başında gelmektedir. Modernite katıdır, kuralcıdır, nettir, kesindir, tekçidir, şekilcidir, akılcıdır, otoriterdir, sınırlayıcıdır, baskıcıdır, uygulayıcıdır, hiyerarşiktir. Modernliğin akılcı yanı hayatı standardize etmeye, denetlemeye ve düzenlemeye çalışmaktadır.⁸⁴ Modernitenin tüm hegemonik özellikleri onun kendisinden başkasına müsaade etmeyen karakterini oluşturur. Modernitenin dediği şey yasadır, kanundur, legaldir; aksi düşünülemez, üzerine söz söylenemez. En doğruyu, en iyiyi, en güzeli en iyi bilen ve yapan odur.

Zygmunt Bauman’ın Batı modernitesinin haritasını çıkarmak için seçtiği ikinci sözcük ‘akışkan’ kelimesidir ve (*postmoderniteyi işaret ederek*) moderniteyi akışkan ile nitelendirmektedir. Sözlük anlamı “*kendilerine özgü bir biçimleri olmayıp içinde*

⁸¹ Ali, **a.g.e.**, s. 220.

⁸² Zygmunt Bauman, **Akışkan Modernite**, Çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can Yayınları, 2019, s. 25-39.

⁸³ Türk Dil Kurumu, **a.g.e.**, s. 1104.

⁸⁴ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 113.

bulundukları kabın biçimini alan (sıvı veya gaz), seyyal, likit”⁸⁵ olan akışkan kelimesi çok daha derin bir anlamsal uzama sahiptir ve postmoderniteye anlatmak için son derece uygun bir sözcüktür (*sıfattır*). Akışkan(lık) fizik biliminin bir terimi olarak sıvı ve gazları⁸⁶ tanımlamakta kullanılmaktadır. Akışkanlar, temel özellikleri olan akışkan olmalarının yanı sıra durağandır ve önemli niteliklerinden birisi de girdikleri kabın ya da çevrelendikleri dış yüzeyin şeklini almalarıdır. Bu bağlamda akışkanların hareketli ve durağan hâllerini incelemek üzere akışkanlar mekân iği adında bir alt dal oluşturulmuştur. Akışkanlar mekân iğinin amacı, hareket veya durağan hâldeki akışkanların davranışlarını ve ona etki eden süreçleri açıklamaya çalışmaktır.⁸⁷ Buamuan’ın postmodernite için yaptığı değerlendirmeler dikkatle incelendiğinde akışkanlar mekân iğindeki benzer bir anlayışla akışkan moderniteyi yani postmoderniteyi açıklamaya çalıştığı fark edilir. Bu değerlendirmelerde postmodernitenin anlamsal uzamının yanında onun davranışları ve ona etki eden süreçlere dikkat çekilmektedir. Bu yöntemle postmodern durum, algı veya işleyiş tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Bauman’ın postmoderniteyi tanımlamak için kullandığı yöntemin postmodernitenin tipik bir yansıması olduğunun altını çizmek gerekiyor. Bir doğa bilimi metodolojisi olan akışkanlar mekân iğini sosyal bilimlere uygulanması veya uyarlanması, daha doğrusu bu yöntemin mantığının sosyal bilim konularını açıklamada kullanılması mümkün müdür? Zygmunt Bauman’ın kavramsallaştırmalarına baktığımızda bunun mümkün olduğunu söylemek mümkündür diyebiliriz. Diğer yandan bu yöntemi uygulayan ilk kişi şüphesiz Bauman değildir. Karl Marx’ın “*katı olan her şey buharlaşıyor*”⁸⁸ söylemi bu yöntemin tipik bir örneğidir. Postmodernizme bilimsel yönden getirilen eleştirilerin başında, temelde farklı olan bilim ya da disiplin dallarının kavramlarının her alanda rahatlıkla kullanabilme iradesi gösterdiği yönündedir. Eleştirilerde, disiplinler arası geçişlerin kolaylığı, alakasız şeylerin birbirine entegre olması ve anlamların kazandığı elastikiyete dikkat çekilmektedir. Burada olan şey, disiplinler arası bir çalışma metodolojisi değildir; birbirinden çok farklı olan doğa ve

⁸⁵ Türk Dil Kurumu, **a.g.e.**, s. 53.

⁸⁶ Fizikte akışkan kavramı sıvı ve gazların yanında ‘plazma’ olarak adlandırılan yapıyı tanımlamak için kullanılmaktadır. Plazma: “*Elektrik yüklü, yansız olan gaz moleküllerinden, pozitif iyonlardan ve negatif elektronlardan oluşan akışkan.*” (Türk Dil Kurumu, **a.g.e.**, s. 1616) Çoğunlukla uzay ortamında bulunan plazma, dünyada şimşek çakması veya kuzey ışıkları gibi yoğun ışık saçan durumlarda gözlemlenebilmektedir.

⁸⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, **Kimya Teknolojisi**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2012, s. 3-5.

⁸⁸ Karl Marx ve Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Çev. Nail Satlıgan ve Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s. 12.

sosyal bilimlerinin kavram ve yöntemlerinin karıştırılarak (*melez-hibrit*) kullanılmasıdır.⁸⁹ Görüldüğü üzere postmodernite acımasızca eleştirdiği modernitenin ‘başarı için her şey mubahtır’ anlayışını rahatlıkla uygulayabilmektedir. Eleştirilen konudaki en önemli nokta, postmodernitenin kullandığı malzemeyi moderniteden alıyor oluşudur. Her ne kadar kullanılan malzemenin alanı farklılaşsa da, anlamsal uzamı ve işleyiş mantığı tümüyle modernite tarafından oluşturulmuştur.

Bauman, modernitenin anlamsal uzamının kendisine yüklenen niteliklerden fazla olduğunu ve bu özelliği yüzünden hakkında söylenen her şey eksik kaldığını düşünmektedir. Ona göre modernlik, Antik dünyanın ürettiği döngüsel tarih modelinin Aydınlanma ile işlerlik kazanan rasyonalist aklın ilerlemecilik ve gelişimcilik anlayışıyla hayata yansımasıdır. Eski rejimi (*antik rejim*) buharlaştıran ve dünyevileştiren yeni rejim (*modernitenin*) ortadan kaldırdığı şeylerin yerine yenilerini ikame etmiştir. Bu aşamada buharlaştırdığı katı şeylerin yerine yeni katılıklar tasarlarlarken, dünyevileştirdiği kutsalların yerine seküler şeyler koymuştur.⁹⁰ Modern dünyanın düzen içinde olabilmesi için yasa koymak ve uygulamak gerekir. Modernitede tek düzen varken postmodernitede çoklu sistemlerin oluşturduğu bir düzen bulunur ve bu düzen çoklu sistemler içinden gelen bilgi ile oluşturabilir. Dolayısıyla geçmişten bağımsız bir sistemin oluşması mümkün değildir.

Üzerinde tam bir mutabakat sağlanamayan postmodernizm için ise birbirinden farklı tanımlamalar yapılmıştır. “*Tarihin sonu*”, “*ikinci modernite*”, “*geç modernlik*” “*üst-modernite*”, “*düşünümsel modernlik*”, bunlardan bazılarıdır. Zygmunt Bauman, birçok açıdan hatalı olduğu kanısıyla⁹¹ içine sinmeyen bu kavramların hiç birinin postmoderniteyi anlatmaya yeterli olmadığını düşünmektedir. Bu bağlamda daha anlamlı olduğunu düşündüğü akışkan kavramını oluşturmuştur.⁹² Gerekçesi, modernitenin yerine tamamen yeni bir dönemin başlamış olmasının mümkün olmayışı ve önerilen kavramların mevcut sosyolojiyi tanımlama ve anlatma noktasında yetersiz kalışıdır. Bauman, postmodernliği “*yanılsamaları çıkarılmış modernlik*” şeklinde yorumlar.⁹³ Ona göre postmodernlik modernlikten başka bir şey değildir ve postmodernite, modernitenin biçim

⁸⁹ Pauline Marie Rosenau, **Post-modernizm ve Toplum Bilimleri**, Çev. Tuncay Birkan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/ARK, 1998, s. 200.

⁹⁰ Zygmunt Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**. Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 31.

⁹¹ Koyuncu ve Günerigök, **a.g.e.**, s. 8.

⁹² Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 117.

⁹³ **a.g.e.**, s. 52.

ve içerik değiştirerek yeniden yeniden açığa çıktığı sorunlu yapıdır. Aradaki temel fark olan akışkanlık (*erime*) ise yeni katılıkların oluşturulması için bir temizleme, arınma, yer açma sürecidir. Benzer bir yolu yukarıda değinildiği üzere modernite de antik rejime uygulamış, yeni katılıklar oluşturmak için eski yapıyı eritmiştir. Dolayısıyla postmodernite, kurduğu çoklu sistemi moderniteden aldığı çoklu veriler üzerinden sağlamaktadır. Bir başka deyişle, moderniteden elde ettiklerini eritip yerine yeni katılıklar oluşturarak postmodern yapıyı oluşturmaktadır.

Üzerinde temel bir konsensüs oluşmamış olsa da postmodernizm ya da postmodernite konusunda entelektüeller iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup bu durumu bir fırsat olarak değerlendirirken ikinci grup bu durumun insanlık için olumlu bir sonuç doğurmayacağı görüşündedir. Zygmunt Bauman da kariyerinin ilk dönemlerinde moderniteye yaptığı eleştiriler nedeniyle postmodernist olarak anılmıştır. O, postmodernizmin bir modernite değilmesi olması nedeniyle birçok postmodernizm savunucusu gibi modernitenin sebep olduğu sorunlara karşı yeni bir duyarlılık olabileceğini söylemiştir.⁹⁴ Bauman’a göre postmodern dönemle birlikte yeni bir siyaset anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır ve postmodernitenin savunduğu sivil toplum merkezli bir bakış açısıyla oluşturulacak siyasi anlayış modernitenin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm sunabilir. Postmodernizmi bir çözüm olarak görme eğiliminin altında bu düşüncenin yattığı söylenebilir fakat sorunlara yol açan moderniteye karşı çözümün postmodernite olabileceğini savunurken postmodernitenin de bir aşırılık kültürü olduğunu söylemektedir.⁹⁵ Geçen süreç içinde moderniteye yaptığı etkili eleştirileri postmoderniteye de yöneltmiştir. Bu bağlamda onun düşüncel gelişiminde modernite eleştirisinden postmodernite eleştirisine kaydığı görülmektedir. Fakat bu, Bauman’ın postmoderniteyi tamamen yok veya işe yaramaz saydığı anlamına da gelmemektedir. Postmodern düşüncüyü başta etik olmak üzere birçok konuda modernitenin sorunlarının çözümünde her zaman bir şans olabileceği yönünde değerlendirmektedir.

Bauman’ın, postmodernitenin moderniteden ayrı düşünülmemeyeceği görüşüne sahip olmasının başlıca nedeni, postmodernitenin ortaya yeni bir şey koymamasına yönelik kanaatidir. O, Habermas’ın “*modernite, tamamlanmamış proje*” görüşünü desteklemekle kalmayarak, bu projenin tamamlanamayacağını da söylemektedir.

⁹⁴ **a.g.e.**, s. 18-19.

⁹⁵ Koyuncu ve Günerigök, **A.g.e.**, s. 11.

Tamamlanamazlığın nedeni modern çağın ruhudur.⁹⁶ Modernite tamamlanmamış bir proje ise modernitenin zemin hazırladığı her şey de tamamlanmamış projenin içindedir, bir parçasıdır. Buna en idealize edilen ulus devlet anlatısı ya da akılcı-bilimsel-ütopik toplum da dâhildir. Modernitenin ütopik vaatlerini yerine getiremediği, savunduğu şeyleri tamamlamadığı görülmektedir.⁹⁷ Buna benzer bir özelliği postmodernizmde de görürüz. Vaatlerinin ardından belirsizlik ve güvensizlik çıkan postmodernizm ile ilgili söylenen her şey eksiktir, yarımdır.⁹⁸ Postmodernite, modernitenin imkânsızlıkları üzerinden kendisiyle hesaplaşmasıdır. Bu yönüyle eleştiri yağmuruna tuttuğu modernitenin tavrını takınarak biz ve öteki olguları üzerinden hareket etmektedir. Sorunlarını çözemeyen modernitenin isim değiştirerek yeniden sahaya inmesi olan postmodernitenin ortaya koyduğu eleştirelilik, kendine özgü kuralsızlığına dayalıdır. Fakat sorunların çözülemezliği ya da bir başka deyişle tamamlanamazlık aynı şekilde devam etmektedir.

Bauman'a göre modernite, rasyonel/seküler meta anlatıların ve Aydınlanmacı ilerleme öğretisinin kutsanması dolayımında ortaya çıkan sosyo-politik, kültürel ve ekonomik temelli tarihsel bir sistemdir. Bu bağlamda modernlik, dinin veya Tanrı'nın dışında bir yerde tanımlanan insanın/rasyonalitenin ve bilimin gözetiminde ilerleyen "kesin inançlılar çağı" inancıdır."⁹⁹ Modernite ile, insan için önemli bir unsur olan dinin kamusal alandan soyutlanmasının ardından onun işlevini yerine getirmesi için akıl ve bilim konulmuştur. Dolayısıyla modern dünya insanı için akıl ve bilim ikame dindir. Diğer yandan dinin en net özelliklerinden birisi değişmezlik ve eskimezliktir. Modernlik ise şimdiye, anındalığa işaret eder, eskimeye mecbur olduğundan değişime içkindir. Bu yönüyle modern olmak sürekli modernleşmek anlamındadır. Modernite, bitimsiz bir akışın devridaimidir ve kendi muhalefetini kendi içinden çıkaran bir anlayışa sahiptir. Gelişme ve ilerleme düşüncesinin temelinde de modernliği her daim dinamik tutan bu içkin sorgulayıcılık özelliği yatar.¹⁰⁰ Modernitenin hem değişime bu denli içkin olması hem de katı kuralcılığı tezat oluşturmaktadır ve ikame din olan modernitenin din formunda olmaması ona bel bağlamanın da gereksizliği anlamına gelmektedir.

⁹⁶ a.g.e., s. 52.

⁹⁷ Zygmunt Bauman, **Sosyalizm Aktif Ütopya**, Çev. Ahmet Araşan, Ankara: Heretik Yayınları, 2016, s. 17.

⁹⁸ Zygmunt Bauman, **Siyaset Arayışı**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2018, s. 61.

⁹⁹ Zygmunt Bauman, **Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s. 145.

¹⁰⁰ Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 20.

Postmodern düşüncenin akıl ve bilimin yanında inançların da geçerli olduğunu söylemesi modernitenin sorunlu yapısının tedavisi gibidir.

Bauman'a göre modernlik, doğaüstü yardıma gerek duymaksızın kendi kendine yetme düşüncesidir. Bir başa ifadeyle Tanrı'ya ihtiyaç duymama hâlidir. İnsan, Tanrı'nın kendisi için belirlediklerini belirsiz bulmuştur.¹⁰¹ Buna karşın, postmodern dönemde din konusunda yapılan kurgusal çalışma sonrası dinin hayattaki etkinliği artmamış aksine azalmıştır. İlk olarak din seslerden bir sese, anlatılandan bir anlatıya dönüştürülüp sıradanlaştırılmış ve ikinci olarak da dinin vaaz ettiği 'hakikat' kökeninden kopararak öznelştirilerek içerik kaybına uğratılmıştır. Tam burada, postmodernitenin, modernitenin yarım bıraktığı şeyi tamamladığı görülmektedir. Sekülerizmin modernite ile kazandığı hızın ivmesi postmodernite ile daha da yükselmiştir.

Bauman, katı modernite ve akışkan modernite dönemlerindeki sermaye, işçi ve çalışma ilişkilerini açıklarken değişimleri ele alarak farklılaşmalara dikkat çekmektedir. Sanayi Devrimi'nin ilk başladığı dönemde kırsal terk edenlerin ortaya çıkardığı yeni yaşam biçimi olan kentleşme ile ortaya işçi sınıfı çıkmıştır.¹⁰² Bu değişim doğal olarak üretim biçimleri ve araçlarını da değiştirmiştir. Küçük atölyelerde çalışan zanaatkarlar büyük fabrikalarda çalışan proletaryaya dönüşmüştür. Bauman, katı modernitenin işçi sınıfının en üst düzey örgütlenme biçimini Fordizm ile açıklamaktadır. Çalışanlarının ücretlerin arttıran ve birtakım sosyal haklar tanıyan Fordist anlayış üretim biçimine ek olarak yeni bir tüketim biçimini de oluşturmuştur. Üretimin hâlen önemli olduğu fakat 'daha fazla kazan-daha fazla harca' anlayışını yansıtan bu görüş proletarya nezdinde kolayca karşılık bulmuştur. Bauman'a göre Fordist düşüncede sermaye-emek ilişkisi modernitenin özellikleriyle içkin hâldedir. Herhangi bir fabrikada çalışmaya başlayan bir işçi, kendini emekli oluncaya kadar başka bir işe girmemek üzere şartlandırmaktadır. Bu durum fabrika için de geçerlidir elbette. Sonuç itibarıyla işe girmek "*ömür boyu sürecek bir nikâhtır*"¹⁰³ bu ve ömür boyu işçi ve tüketici statüsünün garantisidir. Bauman, nikâh metaforu ile evliliğin ömür boyu sürmesi gerektiğini salık veren ve boşanmayı neredeyse yasaklayan dinsel-ortodoks ilkelere atıfta bulunmaktadır. Bu metafor aynı zamanda katı modernitenin nikahsız ilişkileri reddeden aile anlayışını da yansıtmaktadır. Akışkan modernitede katı nikah anlayışı sona ermiş, işten aile hayatına kadar geniş bir serbestlik

¹⁰¹ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁰² Zygmunt Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, Çev. Osman Yener, İstanbul: Can Yayınları, 2018, s. 49.

¹⁰³ Bauman, **Cemaatler**, s. 39-40.

yaşanmaya başlamıştır. Modernite döneminde anormal olarak nitelenen ne varsa normalize edilmiştir.¹⁰⁴ Yaşam içindeki bu değişim modernitenin kimlik-beden anlayışı yerine postmodernitenin arzu-beden anlayışının tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda sorumluluk ve bağlılık gibi kuralcı ve/veya ilkesel bakış açısının da ortadan kalkmasına yol açmıştır. Postmodern düşüncenin bu değişimi özgürlük olarak yansıttığı görülmektedir. Burada en dikkat çeken nokta, özgürlüğün iş hayatına aksi yönde etki ederek işçiyi daha da bağımlı hâle getirmesine karşın gündelik veya özel hayatı sınırsızca etkileyerek aile ilişkilerini parçalamasıdır.

Akışkan modernite döneminde iş yaşamı ve sermaye-emek anlayışı değişmiştir.¹⁰⁵ Katı modernite döneminde proletaryanın uzun zaman mücadele ettikten sonra emeğinin sömünlere karşı kazandığı örgütlü işçi statüsünün akışkan modernite dönemde örgütsüz işçi olarak konumlandırılmasını anlatmaktadır. 1980'lerden itibaren işçi sınıfının katı modernite dönemindeki statüsünün yerini yeni bir konumlanma almıştır. Bauman'ın metaforu üzerinden gidersek, emek-sermaye arasında boşanmalar ve farklı ilişki türleri olağan karşılanmaya başlamıştır. En başta, bir işyerinden ömür boyu çalışarak emekli olma olgusu yok olmuş, yeni başlangıçlar, yeni fırsatlar, yeni rekabet ortamları kabul edilmiştir. Zaman ve mekânın sıkışmasının ortaya çıkardığı zamansızlık ve mekânsızlık esnek çalışma anlayışını doğurmuştur. Bauman bu durumu, elinde akıllı telefonu ve içinde bilgisayarı olan çantasıyla dünyayı dolaşan 'iş insanı' tipolojisiyle açıklamaktadır.¹⁰⁶ Bu tipoloji, yeni iletişim teknolojileri ve elinin altındaki iletişim araçları sayesinde istediği zaman istediği yerde işini hâlledebilmektedir.¹⁰⁷ Dünyanın bir ucunda, tatilde ya ta kampta olması önemsizdir. Önemsiz olan bir başka şey saatin kaç olduğu yani günün vaktidir. Teknolojik gelişmelerin postmodern bireye sunduğu imkânlar sayesinde zaman kısıtlaması ortadan kalmış ve esnek çalışma saatleri ortaya çıkmıştır. Zaman ve mekân katı modernitedeki katı şeklini kaybederek akışkan hâle gelmiştir.

¹⁰⁴ Zygmunt Bauman, **Akışkan Aşk**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Versus Kitap, 2012, s. 85-88.

¹⁰⁵ Zygmunt Bauman, **Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?**, Çev. Hakan Keser, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 39-49.

¹⁰⁶ Zygmunt Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, Çev. F. Doruk Ergun, İstanbul: Say Yayınları, 2013, s. 99-100.

¹⁰⁷ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s. 95.

Akışkan modernitenin ortaya çıkardığı şeylerden biri de katı modernitenin önemli bir unsuru olan üretimin geri plana atılarak merkeze tüketimin getirilmesidir.¹⁰⁸ Bununla birlikte katı modernitenin üretim biçimi de değişime uğramıştır. Ağır kapitalist düzende istihdam uzun sürelidir. Kişi bir işe girdiğinde ömür boyu işinin olduğunu düşünür. Postmodern dönem bu anlayışı değişime uğratmıştır. İşin garantisi yoktur. Postmodern dönemin ilişkileri de aynı mantık üzeredir. Uzun vadeli değildir. Aşklar ve evlilikler ‘ölüm ayırincaya kadar’ devam etmemektedir. Hayatın genel eğilimi esneklik üzere kurulmuştur. İş ve aşk anında değiştirilebilir ve bu durum içselleştirilmiştir. Seçimlerde nitelik en son bakılan şeylerdendir. Bu anlayış ayrıştırıcıdır, bireyselleştiricidir. Bir araya gelerek sorun çözme ya da korkuları aşma seçeneği mümkün değildir. Bireyin tek başına mücadele etmesine sebep olan bu durum sorumlulukları ortadan kaldırdığı gibi bağlılıkları da ortadan kaldırmaktadır. Artık sadakate gerek yoktur.

Akışkan modernite üretimi otomasyon ve dijitale yönlendirilerek hayatı tüketimcilik üzerine inşa etmiştir.¹⁰⁹ Bu değişim, görece katı modernite emekçisinden daha iyi bir hayatı olduğu hissine kapılan akışkan modernitenin bilgi-yoğun emekçisinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Katı modernitenin emek-yoğun emekçisi olan proletarya yerine prekalite veya prekarya denilen bu emekçi bilişsel sektör çalışanlarını tanımlamaktadır. Proletaryadan asıl farkı ise çalışma biçimi ve saatleridir. Sözleşmeli, yarı zamanlı, sınırlı-kontratlı, dönemsel, proje bazlı iş akitleri ile çalışan bu sınıfın herhangi bir iş güvencesi bulunmamakla birlikte sosyal hakları son derece kısıtlıdır.¹¹⁰ Tüm bu gelişmelerden sonra nikahsız birlikteliklerin sermayenin işine yaramasına karşın manevi yanını kaybeden insanın maddiyatına da fayda sağlamadığı görülmektedir. Postmodernitenin bir kez daha modernitenin yarım bıraktığı yerden devam ettiği anlaşılmaktadır.

Bauman’ın katı modernite ve akışkan moderniteye dair yaptığı ekonomik değerlendirmelerinde emeğin yükselişi ve düşüşünü gözlemlemek mümkündür. Katı modernite döneminde katı hâlde bulunan sermaye akışkan modernite döneminde akışkanlık kazanarak dünya üzerinde çok hızlı hareket edebilme kabiliyeti elde etmiştir. Bu durum akışkan modernitenin “*kullan-at*” özelliğinin yansımasıdır.¹¹¹ Akışkan

¹⁰⁸ Zygmunt Bauman, **Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?**, Çev. Funda Çoban ve İnci Katırcı, Ankara: De Ki Basım Yayın, 2010, s. 50-54.

¹⁰⁹ Bauman, **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, s. 44.

¹¹⁰ Zygmunt Bauman ve Rein Raud, **Benlik Pratikleri**, Çev. Mehmet Ekinci, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018, s. 100.

¹¹¹ Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Saffraları**, s. 139.

modernite döneminde maddi-manevi hayatın her anına ve alanına yayılmış olan ‘kullan-at’ mantığı hızla tüketip, tüketilecek yeni şeylerin peşine düşmeye dayalı anlayıştır. Bu anlayış, akışkan hâle gelen unsurun giderken veya terk ederken geride bıraktığı şeyle kurduğu yüzeysel ilişkinin açığa çıkışıdır. Akışkan modernitedeki bireysel, toplumsal veya kurumsal ilişkilerin niteliği önemsizdir. İlişki bağının somut ya da soyut olması fark etmez ve kolayca kesilebilir. Katı modernite döneminde gidiş veya terk edişin bu kadar kolay yapılamayacak olması sadece soyut düzlemle ilgili değildir. Özellikle sermaye açısından fiziki varlık olarak bir yerden başka bir yere gitmek kolay olmamıştır. Akışkan modern dönemde ise ulaşım araçlarının mekân ları fiziksel açıdan yakınlaştırmasının da ötesinde teknolojik bir cihaz her türlü iş bağlantıları kurmaya, dünyanın herhangi bir yeri de işyeri olmaya uygundur.¹¹² Bu durum ilk bakışta bir özgürlük, rekabet ve imkân alanı sunuyor gibi görülebilir lakin asıl olan sermayenin küreselleşmesinden ibarettir. Her yere ve her vakte sirayet eden kapitalist anlayış insanın hiçbir anını boşa harcamasına müsaade etmemektedir.

Bauman’a göre akışkan olamayan sermaye ve işgücü yerel kalıplar içinde kalarak güç kaybetmektedir. Yerel sermaye ve işgücünü bu kaosa iten şey, küreselleşen dünya karşısında taleplere yanıt verememektir. Bauman, bu durumun iktidar bağlamında da ortaya çıktığını ve asıl sorunun orada olduğunu iddia etmektedir. Akışkan modernite döneminde siyaset kurumu gerek ulusal hükümetlerin gerekse yerel yönetimlerin ihtiyaç belirleme, karar verme ve uygulama ayrıcalığı ortadan kalkmıştır.¹¹³ Katı modernitenin siyaset kurumu, elinde bulundurduğu iktidar olma yani belirleme, karar verme yapma kabiliyetini akışkan modernite döneminde kaybetmiştir. Bu aşamada siyaset kurumu ve iktidar birbirinden ayrılmıştır. Siyaseti iktidarsız bırakan ise küresel sermayedir ve akışkan modernitede iktidar artık sermayenin eline geçmiştir. Sermaye ihtiyaçları belirleme, karar verme ve uygulama aşamasında siyaset kurumlarını edilgen hâle getirmiştir. Sermayenin istekleri kuklalaştırılmış siyaset kurumları vasıtasıyla yerine getirilmektedir. Katı modernite döneminde siyasetin sermaye ve emek üzerinde bir etkinliği ve yaptırım gücü bulunmaktadır.

Postmodern dönemin asimilasyon özelliği küreselleşmeyle iç içe oluşundan gelmektedir.¹¹⁴ Küreselleşen dünyada siyasi yapılar yerel kalırken bilgiyi kontrolüne alan

¹¹² Zygmunt Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**. Çev. Pelin Sıral. İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2012, s. 39.

¹¹³ Bauman, **Siyaset Arayışı**, s. 131.

¹¹⁴ Bauman, **Küreselleşme**, s. 46.

sermaye dünyanın genelinde dolaşımdadır. Bu serbestiyetin verdiği güç, yerel iktidarlar da dâhil tüm ulusları kolaylıkla istenilen kalıba sokmaya yaramaktadır. Postmodern siyasetin sorunu siyasi “*faillerin kim olacağı meselesi değildir; bugünün meselesi, şu anda birbirinden kopmuş olan iktidar ve siyaseti bir araya getirebilme*” sorunudur.¹¹⁵ Postmodern siyasete göre iktidarın kim olduğundan ziyade işine yarayıp yaramayacağı önemlidir. Postmodernite bu özelliğiyle, işgal ettiği coğrafyalara yöneticiler atayan kolonyalist modernite anlayışının yeni bir yorumu olmaktadır. Bu yöneticilerin yerel olması pek fazla bir şeyi değiştirmemiştir. Postmodern dönemdeki yerellik anlayışının da bundan çok farkı bulunmamaktadır. Zira, yerelleşme nadiren küreselleşmenin içinde özgün olarak var olunabileceği anlamında kullanılsa da daha çok küreselleşme karşıtlığı olarak tanımlanarak küresel kültürün yıkıcı sonuçlarına karşı yerel unsurların etkin olması gerektiğini savunan söylem ve eylemler bütünü¹¹⁶ olarak düşünülse de yerelleşmenin karşıtlığına karşı küreselleşme düşüncesi yerelleşmeyi de içine alacak şekilde küyerelleşme adıyla yeni bir kavram/form oluşturmuştur. Küyerelleşmeye, küreselleşmeyle ortaya çıkan durumun yerel unsurlarla bütünleşmesi, kaynaşması, iç içe geçmesi sonucu oluşan hibrit/melez yapı olarak sunulmuştur.¹¹⁷ Küyerelleşme ile öne çıkarılmak istenen düşünce, küreselleşmenin ortadan kaldırdığı iddia edilen yerelliğin yok olmadığı, aksine yeniden yorumlanmış biçimiyle varlığını devam ettirdiği söylemidir. Postmodern bir çıkış olan küyerelleşmenin alt metni aslında küreselleşmeden korkulmaması gerektiğini içermesinin yanında asıl önemini modernitenin kolonyalist mantığıyla örtüşmesinden almaktadır.

Modernite, “*bir yeniliği, yani bolluk üretme ihtimalini ve dolayısıyla daha iyi bir maddi yaşam, tehlikelerden, tükenmişlikten, angaryadan, hastalıklardan, yokluktan kaçış ihtimalini göstermiştir.*”¹¹⁸ Fakat modernite bazı sınıfların mağduriyetini bitirmek bir yana derinleştirmiştir. Artık hayatı biçimlendirmede ve yaşamada en önemli olgu ‘gelir farklarıdır’. Postmodern düşünürler tarafından modernitenin bu ekonomiye dayalı sınıfsal ayırımına itiraz edilmiştir fakat yaşamın eşitsizlik üzerine kurulmuş imkânlar dâhilinde ilerlemesinin önüne geçilememiştir. Akışkan modernite, katı modernitenin izinden giderek zenginin zenginliği ile fakirin fakirliği arasındaki ilişkiyi ürettiği müphemlik ortamında görünmez kılmıştır. Bugün akışkan modernitenin sınıf ayrımı insan ve

¹¹⁵ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 177.

¹¹⁶ Altıntop, **a.g.e.**, s. 89-92.

¹¹⁷ Nurullah Ardiç ve Sevinç Alkan Özcan, **Küyerel Dönüşümler**, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s. 12.

¹¹⁸ Bauman, **Cemaatler**, s. 89-90.

dolayısıyla toplum tarafından kabullenilerek içselleştirilmiş durumdadır ve bu artık doğal bir süreç olarak kabul edilmektedir. Hayatın tabiatı gereği kısıtlı bir kesimin imkânlardan fazla yararlanması doğallaştırılmıştır.

“İnsanları özgürlüğe zorlayamazsınız”¹¹⁹ diyen Buaman’a göre akışkan modern toplum özgürlük ve güvenlik arasında kalarak güvenliği seçmeye zorlanan bir toplumdur. Modern insan özgürlüğe değil ama güvenliğe zorlanmakta ve güvenliği için özgürlüklerinden vazgeçmektedirler. Bauman, özgürlüğün modern dönem icadı olmadığını, hatta modern dönem için geçerli koşulların oluşmasında karanlık olarak nitelenen Ortaçağ’ın rolünün olduğunu belirtmektedir. Her ne kadar siyasi ve sosyolojik açıdan özgürlüklerin önünün modern dönemde açıldığı söylene de Bauman’a göre özgürlük bahsinde modernite ile bireysel ve kapital olmak üzere iki alan öne çıkmıştır.¹²⁰ Modernitenin tek tip insandan oluşan toplum tasarısı özgürlük anlatısıyla çelişmektedir. Zira modernitenin en önemli özelliklerinden ikisi olan asimilasyoncu ve tahakkümcü tarafı, yani özgürlükleri kısıtlayıcı yanındır. Her ne kadar birey olma konusunda ilk adım modern dönemde atılmış olsa da modernitede birey toplumun ayrılmaz bir parçasıdır.

Modernitenin özgürlük, eşitlik, kardeşlik üçlemesi postmodernite döneminde olasılık, farklılık, hoşgörü şeklinde tasarılanmıştır.¹²¹ Postmodern dönemde, modern toplumun vatandaşı toplumsal formundan soyutlanarak tamamen bireyselleştirilir ve bireysellik özgürlüğe indirgenir. Modern dönemde özgür ve bir başına bırakılan bireyin, postmodern dönemde kapitalist düşünceyle kopmamacasına ilişkilendirilen tüketimci özgürlüklerinin tadını çıkarması beklenir.¹²² Bunun için de yapılması gereken şey, arzuların etkisindeki bireyin sonsuz tüketim döngüsüne girmesidir. Kişi salt tüketiciye indirgendiğinde postmodern toplumun üyesi hazırdır. Birey, sınırsız tüketimciliğin omuzlarına bıraktığı yükü özgürlüğün lütfu olarak algılamaktadır. Modernitenin totaliter ideolojilerinin ürettiği toplumlar yerini tüketim kültürünün baştan çıkarıcı bolluğuna bağımlı toplumlara bırakmıştır. Hedonist, ahlaki değerlerin yadsındığı, dinin yok sayıldığı, doğru-yanlış değerlendirmelerinin yapılmadığı, güvensiz, yasal prosedürler dışında kural tanımayan şımarıklaşmış bu toplum kendine özgü sınırsızlığı ile yeni bir ahlaki anlayış oluşturmuştur. Bu bağlamda modernite ile gelen özgürlük anlayışı esasında itaat ve tahakkümü kamufle etmektedir. Örneğin teorik olarak çok çalışmak zenginleşme

¹¹⁹ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 181.

¹²⁰ Zygmunt Bauman, **Özgürlük**. Çev. Kübra Eren, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 53.

¹²¹ Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, s. 142.

¹²² Bauman, **Özgürlük**, s. 63.

yolunda emeğin özgürleşmesi anlamına gelmektedir fakat pratikte çok çalıştırılarak emeğin sömürüldüğü bir sistem olduğu görülmektedir. İnsanı kurtaracağı iddia edilen akıl, servet kaynağı olarak emeğin sömürülmesi gerektiğini öğütlemektedir.

İnsanın özgürlük ve güvenlik açlığına katı çözümler sunan bir paradigma olan modernitenin güvenlik anlayışı postmodern dönemde tümüyle atomize olmuştur. Bauman, güvenliğin en çok etkilendiği alan olan modern kent anlayışıyla postmodern kent anlayışını karşılaştırarak buradaki parçalanmayı açıklamaya çalışmıştır. Modern devlette yaşanan mekân dışarıdan gelenlere karşı korunaklı yapılırken postmodern dünyada artık şehirler o kadar kozmopolit hâle gelmiştir ki, tehlike için dışarıya olduğundan daha çok içeriye bakmak gerekmektedir. Çünkü artık şehirde herkes yabancıdır.¹²³ Postmodern dönemin tüm toplumları bilişsel, ahlaki ve estetik anlayışlarına uymayanları tespit ederek kendi yabancılarını kendileri oluşturmaktadır.

Bauman'a göre yabancı olgusu güvensizlik ve ötekileştirmeyi beraberinde getirir. Bu yönüyle hoşgöründen yoksundur ve evrenselliğin arketipidir; oluşturulmuştur, doğal değil tarihseldir.¹²⁴ Bauman'ın eserlerinde güvenlik konusun geçtiği yerde mutlaka yabancı kavramı geçmektedir. Ona göre modernitenin kent kültürü yabancılığı arttırmıştır. Modern öncesi dönemde yerleşim yerine gelen yabancı ya içeri alınmamakta ya da içeriye alındığı takdirde kısa sürede evcilleştirilmektedir. Modern dönemin yoğunluğu bu yapının işleyişini değiştirmiştir. Maruz kaldıkları nefret ve şiddet dışında yabancılar yine şehrin içinde kalmakta fakat şehir hayatının dışına itilerek belirlenmiş alanlarda tecrit edilmekten kurtulamamaktadır. Hiçbir zaman tümüyle evcilleştirilemeyecektir. İlk fırsatta yabancı oldukları kendilerine hatırlatılmaktadır.

Modernite dönemindeki tecrit, ayrıştırılacak kişinin bir mekânla sınırlandırılmasıyla yapılırken akışkan modernite dönemindeki tecrit, ayrıcalıklı kişilerin kendilerini bir mekânla sınırlandırılmasına dayanmaktadır. Bu bölgeler gönüllü gettolardır. Bauman'a göre şehirdeki hareketliliğin birinci nedeni insan iletişiminin yoğunluğudur ve akışkan modern şehrin dinamiğini harekete geçiren şey küresel güçlerin karşılaşmasıyla oluşan mücadeledir.¹²⁵ Yeni getto anlayışını da bu mücadele doğurmuştur ve bu gettolar kendi içlerinde birbirinden ayrılan şehrin yerlisi, yabancılarla şehre dışarıdan gelen yabancılarını ayırmaktadır. Bauman postmodernitenin yabancı kurgusunda

¹²³ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 29.

¹²⁴ Zygmunt Bauman, **Akışkan Aşk**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Versus Kitap, 2012, s. 149-151.

¹²⁵ **a.g.e.**, s. 145-150.

antropofajik (*yutarak asimile etme*) ve antropoemik (*kusarak asimile etme*) yöntemleri kullandığını belirtmektedir.¹²⁶ Postmodern kentte yasak bölgeler toplumu giremeyen ve çıkamayan olarak ikiye ayırır. Modern yabancılar/ötekiler adeta yok edilmek için istiflenmektedir. Postmodern yabancılar/ötekiler ise her şeye rağmen yaşamaya çalışmaktadır.

Yabancı olgusunun diğer tarafında yerli vardır ama aslında postmodern kent yerlileri de bireyselleştirerek yabancılaştırmıştır. Şehirlerin güvenliksiz hâle gelmesi, toplumsallıktan ayrılmış postmodern bireyi korkuya düşürmüş ve şehrin farklı yerlerinde güvenli bölgeler inşa etmeye yönlendirmiştir. Kimsenin kimseyi tanımadığı ama aynı saiklerle bir araya gelmiş kişilerin yaşadığı site hayatı şehrin kurtarılmış bölgeleridir. Bir korku endüstrisine dönüştürülerek ekonomik bir sektör hâline getirilen bu durum devlet politikaları ile de desteklenmektedir.¹²⁷ Bu sayede devlet, varoluşsal dayanağı olan Toplum Sözleşmesi'nden devşirdiği hakların hem meşruiyetini sağlamakta hem de buradan doğan hakları kullanmaya devam etmektedir.¹²⁸ Postmodern anlayışın, modernitenin devlet organizasyonu için oluşturduğu kurumsallaşmayı ve ideal vatandaş kavramsallaştırmasını sağlamlaştıracak yoluna devam ettiği görülmektedir.

Şehrin güvenliksiz alanları başta yoksullar, işsizler, tüketimci olmayanlar olmak üzere dışarıdan gelenlere, kaçak işçi, göçmen ve mültecilere ayrılmıştır. Yaşam standartlarının da çok düşük olduğu bu alanlar hayatta kalma mücadelesi veren insanlarla doludur.¹²⁹ Katı modernite döneminde yerel olan en merkezde ve güvende olandır fakat süreçte belirleyici olan göçebelere. Akışkan modernitede yerel olmak, bir yere bağlı yaşamak tehlikeli hâle gelmiştir. Yerellik ve hareketsizlik, küresellik ve hareketlilik karşısında kaos oluşturmaktadır ve akışkan modernitenin ürettiği belirsizlik, müphemlik, muğlaklık daha çok yerel olanın aleyhinedir.¹³⁰ Postmodern olmak durmanın imkânsızlığıdır ve postmodern dünyanın sakinleri göçebedir, parçalanmıştır, paryadır. Paryalık hiçbir yere ait olmamak, hiçbir yere ait olmamak ise güvende olmamaktır. Dolayısıyla postmodern göçebe türedidir ve türedi bir mekâna sahip ya da ait olmayandır. 'Eski türedi yeni türediyi hor görür' kuralı gereği imkânı olan göçebe yani zengin, imkânı

¹²⁶ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 31.

¹²⁷ Zygmunt Bauman, **Bu Bir Günlük Değildir**, Çev. Didem Kizen, İstanbul: Jaguar Kitap, 2014, s. 44.

¹²⁸ Zygmunt Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014., s. 349-350.

¹²⁹ Zygmunt Bauman, **Avrupa**, Çev. Akin Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018, s. 116-117.

¹³⁰ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 129.

olmayan göçebeyi yani yoksul, işsiz ve sığınmacıyı hor görmektedir. Dolayısıyla göçebe olup ekonomik imkânları olmayanlar için göçebelik tehlikeyi bertaraf etmemektedir.

Kesinlik içeren katı modernitede Aydınlanma'nın ortaya çıkardığı bilim ve onunla ilişkili olarak teknoloji ilerleme aşamasının en üst seviyesine çıkmıştır. Akışkan modernitede bilim ve teknolojiye verilen bu payenin fazla, yetersiz ve gereksiz olduğu düşüncesi hâkimdir. Oysa yaşananlar, ortaya çıkan görüntü, her yıkıcı deprem gibi doğa olayı veya ölümcül salgın gibi durumlarda yeniden bilim ve teknolojiye karşı bir özlem, bir arzu, bir rical ve ricat söz konusu olduğunu göstermektedir. Modern anlayışta bilime ve teknolojiye bir Mesih, Mehdi bir kurtarıcı gözüyle bakılmakta, dinleştirilerek “*tanrısız tektanrıcılık*” statüsüne konulmaktadır.¹³¹ Bu durum akışkan modernite için de aynıdır zira bilim ve teknolojiyi kutsaması içkin olduğu rölativizm sayesinde kendi içinde tutarlılaştırarak doğallaştırmaktadır.

Modernitenin en önemli belirleyiciliklerinden birisi, kendi çizdiği çerçevenin dışında kalanı patolojik olarak sınıflandırmasıdır. Modernite, kendisi haricindeki anlayışların oluşturduğu yapıya güvenilmeyeceğini söyleyen bir ‘toplumsal mühendislik’ çalışmasıdır ve baştan beri insan artığı üretmektedir.¹³² Akışkan modernitenin insanlara yüklediği en önemli sorunlardan biri, kamusal sorunlara bireysel çözümler aramak zorunda bırakmasıdır.¹³³ Örneğin kamusal bir sorun olan pahalılık bireyin alamama sorunu, devletin ya da özel sektörün istihdam oluşturamaması bireyin iş bulmama sorunu veya maddi manevi herhangi bir konuda zarara uğramak bireyin önlem almama sorunudur. Tüm bu sorunları birey tek başına çözmeli, başının çaresine bakmalıdır.

Akışkan modernite de tıpkı modernite gibi fazlalıkların, atıkların, artıkların ve ıskartaların uygarlığıdır.¹³⁴ Farklılıkları ve özgürlükleri savunan postmodernite bireyselliğe gösterdiği toleransı cemaat gibi kolektif yapılara göstermemektedir. Fakat ortaya koyduğu bireyselleştirilmiş çoğulculuk düşüncesi örtük bir cemaatleşmeyi işaret etmektedir. Modernitenin tek tip insandan oluşan toplum üzerinden yaptığı asimilasyonu postmodernite toplum oluşturmayan ama bireysel çoğulcu oluşumla yapmaktadır. Modernitenin klasik döneme dair yürüttüğü sert asimilasyon ve temizleme işi postmodern dönemde tersine dönmüş gibidir. Modernitenin reddettiği ya da önünü kestiği ne varsa

¹³¹ Bauman, **Bu Bir Günlük Değildir**, s. 71.

¹³² Bauman, **Akışkan Aşk**, s. 171.

¹³³ Zygmunt Bauman ve Carlo Bordoni, **Kriz Hali ve Devlet**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İthaki Yayınları, 2018, s. 78.

¹³⁴ Bauman, **Iskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, s. 115.

postmodern anlayış yeniden ayağa kaldırmaktadır. Çoğulcu, farklılıkları öne çıkaran postmodernizmin moderniteye karşı temel tezi; tekçi anlayış yerine çoğulcu anlayıştır. Söz konusu çoğulculuk bir yerden sonra atık, artık veya ıskarta üretmektedir. En temelde felsefi olarak postmoderniteyi benimsemeyenlerin durumu bir atık olma sorununu açığa çıkarmaktadır.

Postmodern düşünce her konuda çeşitlilik ve çoğulculuğu önceler. Buna din, etnisite, kültür, düşünce, cinsiyet, akıl yürütme, hakikat, doğru, gerçek gibi kavramlar dâhildir ve bu kavramlar hiçbiri üzerinde tahakküm kurucu olmadığını iddia etmektedir. Bir anlamda tüm tarafların eşit temsiliyetinin arayışındadır.¹³⁵ Bauman'ın modernite ve Yahudilik yorumu da sistemin artığı, ıskarta, öteki, yabancı ve modernitenin safrası şeklindedir. Modernite çizdiği çerçeveye uymayan/sıgmayan tüm oluşumlarda olduğu gibi Yahudiliği de 'yabancı' ilan ederek düşmanlaştırmıştır. Bauman'a göre Antisemitist hareketler ve Holocaust'ta yaşananlar bunun neticesidir.

Bauman, postmodernitenin önemli özelliklerinden olan müphemlik/belirsizlik beraberinde korkularını getirdiğini ancak aynı zamanda belirsizlik/müphemliğin modernitenin yıkıcı kesinliğine karşı bir çare sunabileceğini düşünmektedir. Ona göre akışkan modernitede *"değişmeyen tek şey değişim, kesin olan tek şey belirsizliktir."*¹³⁶ Modernliğin kesinlik anlayışına muhalefet eden postmodernitenin dikkat çekmek istediği nokta; hayat, modernliğin çerçevesini çizmekle kalmayıp dayatmaya kalkıştığı gibi kesinlik içinde ve sabit biçimde yaşanmamakta olduğudur.¹³⁷ Zira belirsizlik, müphemlik, bilinemezlik hayatın temel kategorilerindendir ve bu özelliğiyle yaşamı çoğullaştırmanın imkânını taşımaktadır.

Modernitenin iki temel bileşeni, yönetim ve sermayenin alanları olan düzen oluşturma ve ekonomik büyümedir.¹³⁸ Tarihsel süreç içinde yönetim de sermayenin etki alanına girerek düzen oluşturma bileşenini sermaye lehine kullanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, modernitenin belirsizliklere ve kuralsızlıklara karşı yaptığı her tanımlama, sınıflandırma ve düzenleme yeni belirsizliklere ve dolayısıyla kuralsızlıklara kapı aralayacaktır. Bu duruma dikkat çeken postmoderniteye göre modernitenin tanımlama, sınıflandırma, sınırlandırmadan oluşan düzenleme düşkünlüğü bir

¹³⁵ Ziyaüddin Serdar, **Postmodernizm ve Öteki Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi**, Çev. Gökçe Kaçmaz, İstanbul: Söylem Yayınları, 200, s. 24.

¹³⁶ Bauman, **Akışkan Modernite**, s. 12.

¹³⁷ Çağan, **a.g.e.**, s. 27.

¹³⁸ Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, s. 40.

paranoyaya dönüşerek hayatı yaşayamayacak derecede katılaştırır. Kurlsız bir yapıya sahip olan postmodernite hayatı öngörülemez ve sabitlenemez değışkenlerle dolu bir oyun gibi algılayarak herhangi bir değeri belirlememektedir.

Modernite bir düzenleme sanatıdır ve dünyanın düzensiz olduğu düşüncesinden hareketle onu düzene koyma girişimi olarak açığa çıkmaktadır. Burada önem kazanan şey, düzenleme kıstasının dayanağı ve kapsamıdır. Örneğin modernite Batı referanslı bir ehlileştirme ve terbiye etme anlayışını evrensele dayatmaktadır. Bu bağlamda projeler projesi olan ve her şeyi düzene koymayı amaçlayan modernite, düzenleyenin kendisi olmadığı takdirde dünyanın bir felaket yuvası olacağını savunmaktadır. Modernite düşüncesi, kendisinin olmadığı dünyayı kurlsız, düzensiz, hukuksuz addeder. Bu durumu kendi hâlinde bırakamayacağı mecburiyetinden hareketle düzenin kendisi olduğunu varsayar. Dolayısıyla modernitenin her şeye kural koymak, her şeyi düzenlemek, her şeyin bir standartını oluşturmak gibi saplantısı vardır. Modernite bu özelliğiyle tam bir yasa koyucudur onun savunucusuna yüklediği misyon, toplumu aydınlatmak için “*aksiyolojik jiraskopluk*” yani toplumsal düzeni ya da düzenli toplumu oluşturmaktır.¹³⁹ Modernlik düzen merkezlidir ve düzeni devam ettirmek için yeni düzenlemeler getirmek zorundadır. İlk etapta düzenliymiş gibi görünen bu yapıya tersinden bakıldığında düzene dair bir muğlaklık ve müphemlikle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Zira her düzenleme beraberinde yeni bilinmezlikleri, yeni düzensizlikleri doğuracaktır ve bu sirkülasyon böyle devam edecektir. Düzen arayışı ve kargaşa korkusu insanın iğrenç-ürkütücü yozlaşmasını ve toplumsal olarak üretilmiş onursuzluğunu üretmiştir. İnsanlık, radikal ve saplantılı aşırılığına modernlikle ulaştığı ve modernliğin kendisinin ‘ancien regime’in (*antik rejim*) yeniden kendini üreten düzeninin yıkılmasına çaresiz bir tepki olmuştur. Modernlik ile farkındalık odaklı düzene matuf yapaylığın eş anlamı gibidir. Bu bitimsiz sirkülasyon apaçık bir paradokstur.

Postmodernitenin iddiasına göre belirsizlik, özgürlük potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda kurlsız olma özgür olmanın temel düsturudur. Dolayısıyla bu iki olgu arasında tahrik edici bir ilişki vardır ve postmodernitenin cazip gelmesinin de özünde bu yatmaktadır. Özgürlüğü savunan postmodernite, tutsaklığa koşullandıran modernitenin düzen fetişizmine karşı çıkarak epizotlar hâlinde düzen dışılığı savunmaktadır. Sonuç itibariyle akışkan modernite ile kültürün ve bürokrasinin kural

¹³⁹ Bauman, **Cemaatler**, s. 133.

koyucu özelliği kaybolmuştur.¹⁴⁰ Dikkat edilirse postmodernitenin savunduğu düzensizlik değildir; düzen dışılıktır. Söz konusu düzen dışılık da aslında yeni düzen arayışının ya da anlayışının farklı bir yansımasıdır. Hatta yeni bir düzen anlayışı olarak ele almak mümkündür. Süreç birebir modernitenin başlangıçta geleneksel sisteme gösterdiği düzen karşıtlığına benzemektedir.¹⁴¹ Örneğin modernitenin artığı gibi görülen devrimciler aslında modernitenin misyonerleridir. Çünkü kendi ideal düzenini kurmayı amaçlayan yapıların temsilcileridir ve ideal yapı kurma anlayışı modernitenin özelliğidir. Bu kişi veya yapılar postmodern süreçte oluşuyorsa yine aynı şey söz konusudur. Yani modernitenin sunduğu şeyi postmodern saiklerle reddedenler postmodernitenin misyonerleridir. Zira kendi anlayışlarını yansıtan bir düzenin peşindedirler ve bu bağlamda yasa koyma ile yasa tanımama aynı mantıksal uzama sahiptir.¹⁴² Bu da gösteriyor ki, en yalın hâliyle postmodernizm, moderniteye içkin olan muhaliflik düşüncesinin açığa çıkışıdır. Katı modernite, akışkan modernite sayesinde gelişme ve ilerleme özelliğinin motoru olan kendi kendisinin muhalefetini ortaya çıkarmayı denemektedir.

Modern dönemin en önemli özelliklerinden biri üretimdir ve modern diyalektiğin temelini oluşturan liberalizm ve sosyalizm gibi ideolojik yaklaşımlar üretimi başat değer olarak kabul etmektedir. Postmodernite ile bu anlayış yok olmuş, yerine tüketim başat değer kabul edilmiştir.¹⁴³ Elbette tüketim de modernite için önemli bir unsurdur. Zira sistemin devamlılığını sağlayacak şey tüketimdir lakin tüketmek için önce üretmek gereklidir. Postmodern dönemin tüketimdeki farkı, tüketimin bir yaşam şekli veya ideolojik bir anlayış hâline gelmesidir. Akışkan toplumda bir şeyin değeri, verilen emek, dökülen ter (*Marksizm*) ve arz-talep dengesinden (*klasik liberalizm*) ziyade, o şeyin ihtiyaç hâline getirilmesi yani talep oluşturulmasıyla ilişkilidir. Artı değer “*arzu fazlasının manipülasyonu*”¹⁴⁴ ile açıklanabilir. Arzu ve haz bir arada paket hâlinde sunulmaktadır. Burada yapılan şey, insanın ihtiyacının ya da isteğinin ötesinde ilkel dürtülerini harekete geçirerek haz duyacağı saikiyle arzulamasını sağlamaktır. Postmodern bireyin yaşadığı tam anlamıyla özgürlük yanılsamasıdır.

¹⁴⁰ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 154-156.

¹⁴¹ Bauman, **Sosyalizm Aktif Ütopya**, s. 35.

¹⁴² Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 28.

¹⁴³ Bauman, **Etığın Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?**, s. 126-133.

¹⁴⁴ Bauman, **Cemaatler**, s. 137.

Bauman, modernitenin önemli iddialarından biri olan demokrasinin içeriğinin çoğulculuğa önem verdiğini fakat diğer yandan tekil bir anlayış ürerine hareket etme eğilimde olduğunu söylemektedir.¹⁴⁵ Çünkü istikrar ve güç için tekçi yani totaliter hareket etmek elzemdir. Yapı çoğulcu olmaya başladığında güç paylaşılır ve ister istemez istikrar sekteye uğrayabilir. Bauman'a göre modernitenin tekçi yapısına karşı çıkan postmodernite rölativist yapısından dolayı çoğulculuğu ön plana alır. Modernitenin siyaset anlayışının miadı dolmuştur ve artık yeni bir anlayış gereklidir.¹⁴⁶ Bu bağlamda akışkan modernite farklılıkları savunduğu için farklılıkların görüldüğü en önemli alan olan yerelliği desteklemektedir. Evrensel değerlere karşı yerel değerlerin önemli olduğu düşüncesine sahip olan postmodernitenin yerellik tavrı değerlendirildiğinde küreselliği değil evrenselliği yadsımaktadır.¹⁴⁷ Zira evrensellik düşüncesinin temelinde modernitenin değerlerinin tüm dünyayı kapsamı gerektiği varsayımı bulunmaktadır.¹⁴⁸ Diğer yandan postmodernitenin felsefesi, küreselliğe göre 'tüm yerel değerler küresel değerler içinde yer alabilir' ilkesiyle örtüşmektedir fakat postmodern kültür farklı olduğu zehabına sahip aynı tip birey, toplum ve/veya kültür üretmektedir. Bauman bu durumu, akışkan modernite döneminin bireyinin köksüzleşmenin evrenselleşmesi olarak tanımlamaktadır.

Modernitenin insanlığın sorunlarını çözmek için geleneği reddeden birebirine bağlantılı kesin anlamlar sistemi kurduğunu belirten Bauman'a göre kurallar ve mantıksal tutarlılık içinde oluşturulan bu sistem postmodernite ile bozuma/söküme uğratılmıştır. Diğer yandan, geleneği önemsemek postmodernitenin ilginç olan özelliklerindendir fakat modernitenin ürettiği gelenek yerine modernite öncesi gelenekle barışıktır. Postmodernizm, modernitenin geleneğe yaptığı yıkıcı tavrı modernitenin ürettiği değerler dizgesine uygulamıştır. Geleneğin intikamı gibi görünse de postmodernite içinde geleneğin değil modernitenin genlerini taşımaktadır. Postmodernite paradoksal şekilde modernitenin ürettiği geleneğe savaş açarak modernitenin ortaya çıkardığı değerlere karşı çıktığı mitik kökenlere¹⁴⁹ dönmeyi arzulayan paganik bir arka planı vardır.¹⁵⁰ Postmodernite pagan eğilimleri harekete geçirmektedir.¹⁵¹ Tam burada paradoksal olarak

¹⁴⁵ Bauman, **Sosyalizm Aktif Ütopya**, s. 51.

¹⁴⁶ Bauman ve Raud, **a.g.e.**, s. 185-187.

¹⁴⁷ Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, s. 72.

¹⁴⁸ Mustafa Demirtaş, **Panoptikon'dan Sinoptikona: Öteki İçin/Kadar Özgürlük**, Bauman Sosyolojisi, içinde, der. Zülküf Kara, 243-263, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.

¹⁴⁹ Koyuncu ve Günerigök, **Bauman ve Postmodernite**, s. 20.

¹⁵⁰ Bauman, **Siyaset Arayışı**, s. 97.

¹⁵¹ Altıntop, **a.g.e.**, s. 22.

geleneği reddeden modernitenin kendi geleneğini oluşturduğu, geleneği savunan postmodernitenin de modernitenin oluşturduğu geleneği reddederek modernite öncesi geleneği savunduğu ortaya çıkmaktadır.

1.6. Akışkan Hayat

Zygmunt Bauman'ın Akışkan Modernite adındaki müstakil çalışmasının yanında, modernite gibi postmodernitenin de hayatın her alanını kaplamış veya her alanına sirayet etmiş oluşuna vurgu yapan Akışkan Hayat, Akışkan Aşk, Akışkan Gözetim, Akışkan Toplumda Kültür, Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup ismini verdiği eserleri bulunmaktadır. Buna ek olarak eserlerinde kullandığı akışkanlık tanımının burada müstakil olarak ele alınan başlıklarla sınırlı olmadığını aşikârdır. Bu bölümde konuyu çalışmanın 'akışı' cihetinde sınırlandırmak veya çerçevelemek adına birey ve toplum ekseninde Akışkan Hayat başlığıyla ele alarak, Bauman'ın akışkanlık teşmil ettiği konulara değinmeye çalışılmıştır. Akışkan Hayat başlığının seçilmesinin nedeni, yukarıda belirtildiği üzere modernite gibi postmodernitenin hayatın her alanını kaplaması veya sirayet etmesinden mülhem taşıdığı manidar anlamdır. Bauman, postmoderniteyi akışkan olarak tanımlarken beş kurucu kavramdan bahsetmektedir. Bunları; kurtuluş, cemaat, bireysellik, zaman/mekân ve emek/iş olarak sıralamıştır.¹⁵² Bu çalışmada da yakın bir izlek takip edilerek asıl varılmak istenen konu olan iletişim ile bağlanacaktır. Bir önceki başlıkta anlamsal uzamlarıyla birlikte modernite ve akışkan modernitenin tarihsel süreçteki kuruluş aşamalarına değinmiş bulunmaktayız. Bu başlıkta geriye kalan cemaat, bireysellik, zaman/mekân ve emek/iş konularına değinilmiştir.

İnsan için bir cemaate dâhil olma içgüdüseldir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve yaşamda korkuları, eğilimleri, endişeleri peşini bırakmamaktadır.¹⁵³ Toplumsal Sözleşme denilen şey bu korku, eğilim ve endişeleri aşmak için oluşturulmuştur. İnsan, güvenliğini sağlaması karşılığında siyasi yapıya bazı haklarını devretmiş¹⁵⁴ ve kabile, kavim, klan, topluluk, tebaa, halk, ulus gibi oluşumlara gidilerek birlikte yaşam kültürü oluşturulmuş ve gelenekselleşmiştir. Esasında yapılan şey, ortak değerler ekseninde milliyetçiliği üretmek ve ideal vatandaşı yetiştirmek için bahçıvanlıktır.¹⁵⁵ Bauman bahçıvan

¹⁵² Bauman, **Akışkan Modernite**.

¹⁵³ Bauman, **Cemaatler**, s. 109.

¹⁵⁴ Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 14

¹⁵⁵ Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, s. 89.

metaforun Batı toplumları için kullanılmaktadır fakat diğer toplumlar değerlendirildiğinde Batı toplumlarına kadar olmasa da benzer bir anlayıştan söz etmek mümkündür. Modern ya da değil her iktidar kendi makul vatandaşını üretmiştir ve üretmeye devam etmektedir.

Bauman, modernite öncesi dönemin tüm farklılıklarına rağmen durağan ve uyumlu bir yapıda olduğunu düşünür. Bahçıvanlık müdahale etmektir ve insan, farklılıklara müdahalede bulunduğu andan itibaren doğallık kaybolmaya başlamıştır. Modernite bu yöntemle geleneksel toplumsal yapıyı ortadan kaldırarak yeni bir toplumsallık icat etmiştir. Yalnız burada temel olarak yaptığı şey, çiftçi-zanaatkar toplumun sahip olduğu cemaat anlayışını etkisiz hâle getirmesidir. İşin evden ayrılmasını isteyen modernite, bireyi evvelden beri dâhil olduğu cemaat anlayışıyla biçimlenmiş geleneksel yapının dışına çıkarmıştır. Bu sayede kitleselleştirerek yeni bir form vermiş ve ortaya çıkan kaotik durumu icat ettiği kitlesellik bilinciyle aşmıştır.¹⁵⁶ Modernitenin kitlesellik anlayışı, teknik olarak, ortadan kaldırdığı geleneksel cemaat anlayışının aynısı olduğundan aynı işlevi görmektedir.

Modernitenin hareket noktası, insanın sosyal bir varlık oluşundan mülhem bireyin toplumsallığıdır. İnsan tek başına yaşamayacağına ve geleneksel cemaat anlayışı da kalkması gerektiğine göre ortaya çıkacak boşluk bir şekilde doldurulmalıdır. Geleneksel bir yapı olan cemaatin yerini kitle almıştır. İnsan artık kitlesel olarak kitle insanı üreten kitle toplumu, kitle kültürü içinde yaşamaya başlamıştır. Kitle insanı rahatına düşkün, orijinalliğe uzak, ilke yerine şartlara uyan, taklit merkezli, popüleriteden geri kalmamaya özen gösteren yaklaşımlarıyla yozlaşmaya meyilli bir burjuvalaşma yönelimidir. Bu nedenle modern toplum anlayışı paradoksaldır.¹⁵⁷ İnsan saf ya da akıl dışı değildir ve her şartta durumun kendi lehine olmasını istemektedir. Fakat insanın bu eğilimi hata yapmasına da engel oluşturmamaktadır. En yalın anlamıyla zaaf diyebileceğimiz bu özellik ideoloji eliyle kolaylıkla insanın aleyhine dönüşmektedir. İnsanın farkında olmadan kapıldığı dönüşüme hegemonya ilişkileri de girince ortaya itaat kültürü çıkmaktadır. İtaat kültürünün bir sonraki aşaması kitelleşmektir ve kitle yönetilmeyi, yönetilme gereksinimini beraberinde getirmektedir. Sonuç itibarıyla modernite icat ettiği kitle anlayışını cemaat anlayışının yerine ikame etmiştir. Zira kadim kuraldır; hayat boşluk kabul etmemektedir.¹⁵⁸ Sanayi Devrimi'yle birlikte işin evden ayrılması

¹⁵⁶ Bauman, **Cemaatler**, s. 39.

¹⁵⁷ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁵⁸ Bauman, **Cemaatler**, s. 40.

modernleşmenin tipik bir belirtisidir. Bugün ise iş yeniden yavaş yavaş eve dönmektedir ve bunu postmodernizmin çalışma hayatına getirdiği esneklik bunu doğal kılmaktadır.¹⁵⁹ Modernitenin ilk dönemleri geleneksel cemaat anlayışından kopartılan Avrupa toplumu için yirminci yüzyılın başlarında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Kapitalist sistemin acımasız çarkları arasında ezilen işçiye yönelik bir takım iyileştirmeci çalışmalar başlatılmıştır fakat burada asıl amaçlanan, üretim ve kârlılığın azaltılmadan işçilerin şartlarını iyileştirmektir. Gerek Fordizm gerekse Taylorizm bu çalışmalara örnek verilebilmektedir. Bunun yanında modernitenin başlangıç döneminde bozguna uğratılan o cemaat anlayışının yeniden tesis edilebilme ihtimali üzerinde durulmuştur. Eski biçim yeni anlayışla sentezlenerek hibrit bir model çıkarılmak istenmiştir.¹⁶⁰

Postmodernizm yani akışkan modernitenin geleneksel cemaat anlayışını parçalamasının ardından kişiler, artık işe yaramaz hâle gelen eski kimliklerinin yerine yenilerini aramaya başlamıştır. Daha bireysel, daha özgür, daha öznel, daha şeffaf yaklaşımları gündeme getiren postmodern cemaat anlayışı burada devreye girmiştir. Fakat bireysellik, özgürlük, öznellik ve şeffaflık cemaat olgusuyla ontolojik olarak çelişkilidir. Şeffaf toplumda oluşan klasik anlamda cemaat değildir ve dolayısıyla onun gördüğü işlevi görememektedir.¹⁶¹ Kolektif hareket etme ihtimali buradaki kişiselleştirmeleri kabul etmemektedir. Cemaat olgusu dışarıdan bakılınca ya da dışarıya karşı özerk bir yapıya sahip olduğu için özgürlük algısı oluşturabilir. Oysa içeriden biri bu ‘ayrıcalığı’ koşulsuz sadakatini sunarak, başka bir deyişle özgürlüğünü kurban ederek elde etmektedir. Dolayısıyla ya bu eğilimi terk edip cemaat olgusunu kabullenmek ya da meselenin bu yönlerini hiç düşünmeyerek yanılsama içine girmek gerekecektir.¹⁶² Postmodern dönemdeki birey ve aileden başlayarak bozulan kültürel bağların cemaate yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda geleneksel cemaat yapısında bir çözülme hatta dağılma meydana gelmiştir. Modernitenin toplum oluşturma yöntemine karşı postmodernite birey oluşturma yöntemini uygulamıştır. Birey olma toplumdan ayrışarak özgürlüğe adım atmakla ilişkilendirilir. Modern öncesi topluma örnek cemaat ‘varoluşsal’ bir oluşumdur, doğaldır. Modern toplum kurgusal da olsa bir ‘varoluş’a teşmil etmek ister kendini. Oysa postmodern toplumdaki birey tümüyle ‘oluş’ üzerine

¹⁵⁹ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 53.

¹⁶⁰ Bauman, **Cemaatler**, s. 42-43.

¹⁶¹ Byung-Chul Han, **Şeffaflık Toplumu**, Çev. Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2020, s. 71.

¹⁶² Bauman, **Cemaatler**, s. 107-108.

ortaya çıkar. Oluş/becoming, varoluşun/being'i galebe çalmıştır. Olmuş olan değil, olmakta olan geçer akçedir.¹⁶³

Modern düşünceyle birlikte gelenekseli terk eden yeni bir toplumsallıkta devletin bireye bakışında da değişimler oluşmuştur. Modernitenin liberal görüşü insanların farklı olduğunu söyleyerek, bu farklılıkların insanların yetiştikleri yerel ortam ve çoklu gelenekçi yapılardan kaynaklandığını savunmaktadır. Dolayısıyla eğitim ve kültür temel etmenlerdir ve belirli bir kalıba sokulacak eğitim ve kültür sayesinde evrensel birey oluşturulabilir.¹⁶⁴ Batı düşüncesindeki ideal birey ve toplum üretmeye karşılık tasarlanan bahçecilik/bahçıvanlık kavramsallaştırması buradan neşet etmektedir. Modern devlet kendi düzenini kurarken var olan cemaat ve geleneksel toplumu ortadan kaldırarak kendi cemaat ve toplumsal yapısını kurmak istemiştir.

Bahçecilik/bahçıvanlık konularına ayrı bir önem veren Bauman'a göre bahçıvanlık siyaseti bir ehlileştirme biçimidir ve diğer adı Batı'nın kendisine misyon edindiği uygarlaştırmadır.¹⁶⁵ Uygarlaşma, aklın duygulara egemen olduğu eğiterek dönüştürme faaliyetidir ve geleneği ve farklılıkları yok etmektedir. Uygarlaşma itaat etme biçiminin kurumsallaşmış hâlidir. Eğitim ise bu sürecin en önemli ayağıdır çünkü eğitimin işlevi itaati öğretmektir. İtaatin kanıksandığı modern toplumu oluşturmanın temel dinamiği bahçıvan anlayışıdır. Bahçıvan dizayn ettiği bahçeyi/ağacı belirli bir şekle sokar ve o şeklin dışına çıkmasını engeller. Bu arada ortamda yabancı bulduğu şeyleri ve ayrık otlarını yok eder. İktidarlar modern topluma da aynı şeyi yapar. Yaptıkları dizayna uygunsuz olduğunu düşündükleri ne varsa ehlileştiremiyorlarsa yok ederler. Bauman'a göre vahşet ve soykırımın özünde bu düşünce vardır.¹⁶⁶ Modernitenin salık verdiği kazanma hırsı da bir çeşit evcilleştirme yöntemidir. Modernitenin bahçıvan mantığıyla oluşturduğu toplumsal gelişim akışkan modernitede avcı mantığına dönüşmüştür.¹⁶⁷ Postmodernitenin yaptığı şey modern öncesine, doğaya, ilkel ve vahşi hayata referanstır. Hayatta kalmanın yolu başkaldırmaktan, karşı koymaktan, kendi başının çaresine bakmaktan, yani bir nevi avlanmaktan geçmektedir. Birey vahşi uygarlık içinde tek başınadır.

¹⁶³ Koyuncu ve Günerigök, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁶⁴ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 32-33.

¹⁶⁵ Bauman, **Bu Bir Günlük Değildir**, s. 231.

¹⁶⁶ **a.g.e.**, s. 83.

¹⁶⁷ Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, s. 34.

Toplumsallığı ya da sosyolojiyi dinden soyutlamak ya da din olmadan ele almak mümkün değildir. Bu bağlamda inansın ya da inanmasın bir sosyoloğun dini görmezden gelmesi çalışmalarının güvenilirliği açısından pek kabul edilebilir bir şey değildir. İlginçtir, Bauman'ın eserlerinde en az değindiği konu din sayılabilir fakat o, dinin pratiklerinin değil de insan üzerinde bıraktığı etkinin benzerini katı ve akışkan modernite bağlamında sosyolojik yansımalarını anlatmayı denemiştir. Diğer bir deyişle, modernite ile başlayan süreçte dinin hayattan soyutlanarak sekülerize edilmesinin¹⁶⁸ ardından boşalan metafiziksel alanın nasıl doldurulduğunu göstermektedir. Bauman, tarihsel olarak din adamlığı ve benzeri pozisyonluların uzmanlıkları üzerinden toplumu etki altına aldıkları ve sahip oldukları ayrıcalıkları devam ettirmek için kutsal bilgiyi ve getirdiği iktidarı tekellerinde tuttuklarını söylemektedir.¹⁶⁹ Kilise bu sayede toplumu yönlendirebilmektedir çünkü dini toplumdaki ayrı düşünmek, toplumun zorda kaldığında başvuracağı bir çare olması nedeniyle imkânsızdır. Boşlukta kalmak anlamsızlaşmaktır ve din sayesinde bu anlamsız boşluğa karşılık bulunur.¹⁷⁰ Bauman, insanın her türlü anlamsızlıktan kurtulma hikâyesinde, kendisini o anlam dünyasına bırakırken savunmasız kaldığı noktanın güç odakları tarafından kullanıldığına işaret etmektedir. Bu bağlamda geçmişe atıf yapan köktencilik, modernitenin tüm rasyonelleştirme formlarını kullanarak süreci tamamen kendi menfaatine çevirmeyi amaçlayan postmodern bir fenomen olarak tanımlamaktadır. Köktencilik, hayatı modernitenin tersine çevirmeye çalışan bir oluşumdan ziyade din kılığındaki çıkar örgütlenmesidir.

Modernite ile birlikte dinlerin insanı tanımlama biçimi önemini kaybetmeye başlamış ve Kilise eski gücünü kullanamaz duruma gelmiştir. Geleneksel metafiziği yıkan modernite, akıl ve bilim saplantılı yeni bir metafizik inşa ederek huzur ve mutluluğu yanlış yerde aramıştır.¹⁷¹ Bu yeni metafiziğin en önemli şartı kuşkusuz evrensellik dayatmasıdır. Bu bağlamda modernite geleneksel anlam ve düzenin bozularak yeni bir anlam ve düzenin oluşumudur.

Günümüzde ise seküler akıl üzerinden 'Tanrı'nın yetersizliği' anlayışıyla kurulan moderniteye karşı 'Tanrı'nın yetersizliği düşüncesinin yetersizliği' üzerine

¹⁶⁸ Volkan Erit, **Sekülerleşme Teorisi**, Ankara: Liberte Yayınları, 2020, s. 47. (Volkan Erit sekülerleşmeyi "belli bir toplumda, belli bir zaman dilimi içerisinde doğüstü alanın, yani dinin, dinimsi yapıların, halk inançlarının ve diğer tüm doğüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal düzeydeki prestij ve gündelik yaşamı şekillendirme güçlerinin azalması" olarak açıklamıştır.)

¹⁶⁹ Avcı, **a.g.e.**, s. 123.

¹⁷⁰ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 27-28.

¹⁷¹ Zygmunt Bauman, **Akışkan Gözetim**, Çev. Elçin Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016, s. 133.

postmodernizm düşüncesi oluşmuştur. Bauman, postmodern dönemdeki toplumsal bozulmayı modern döneme göre daha fazla bulmaktadır. Bunun nedeni olarak da insanın dinsel bir form içinde yaşadığı geleneksel hayat biçiminden uzaklaşması olarak görmektedir.¹⁷² Modernitede meditasyon benzeri uygulamalar içindeki gücü dizginlemek, sağaltmak için yapılırken akışkan modernitede içindeki gücü ehlileştirmek veya yatıştırmak için değil de serbest bırakmak için meditasyon yapılmaktadır.¹⁷³ İncanın modern dönemdeki ideolojik zeminini postmodern dönemde sağaltım mekân izmasını dönüşmüştür.

Bauman, “*postmodern insanlar bir parça mutluluk karşılığında kendi güvenlik potansiyelinin bir kısmını takas ediyor*”¹⁷⁴ diyerek aslında insanın ihtiyaç duyduğu güven ortamının oluşturmak isteğine dikkat çekmektedir. Modernite, insan türünün (*kolektif olarak*) kontrolü altındaki güven alanıyken, postmodernite bireylerin kontrolü altındaki güven arayışıdır. Görüldüğü üzere bireysel ya da kolektif olsun her güven arayışı ihtiyacı ve arayışı içindedir. Fakat insanın fitri yapısı toplumsal olmaya meyillidir ve dolayısıyla aradığı güven ortamını cemaat benzeri yapılarda aramaktadır. İnsanı toplumdan, toplumu da insandan bağımsız düşünmek imkânsızdır.

İnsan özgün ve özgür olmak için doğal sınırlarının dışına çıkmak istemektedir ve bunu yaparken de doğasına meydan okumaktan çekinmemektedir.¹⁷⁵ Postmodern bireyin özgür olma düşüncesi aşırı özgün olma hevasının göstergesidir. Buradaki abartı kişiyi kendisi olmanın dışına çıkararak özgün olma durumunu aktiften pasifliğe dönüştürmektedir. Postmodernitede insan bireyselliği ve rölativizmi o kadar ileri götürmüştür ki, tek başına bir ahlakilik ve etik kod iddiasına girmekten kendini alamamıştır. Postmodern birey, eline aldığı her meseleyi bağlamından koparıp yorumlayarak öznel anlamlar yüklemektedir ve aslında bu kadar çok anlam evrensel bir kaostan başka bir şey değildir.¹⁷⁶ Akışkan modernitede birey herhangi bir toplumsal yapıya ait değildir ve/veya dâhil edilememektedir. Bu yönüyle müphem/belirsiz bir durumda kalan birey toplumsalın yabancısıdır. Zira toplumsalın içindeki farklı kimlikleri bir arada ve içinde barındırdığını düşünür. Bu hibrit kimlik bireyi tüm kimliklere yabancılaştırır. Her birine aittir ama hiçbirine dâhil değildir.

¹⁷² Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 40.

¹⁷³ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁷⁴ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 10.

¹⁷⁵ Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, s.10.

¹⁷⁶ Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 204.

‘Büyük olan iyidir’ sözü modernitenin mantığını yansıtır. Büyük işletmeler, büyük limanlar, büyük garlar, büyük yapılar dünyanın yeni mabetleridir. Büyük olan gücün göstergesidir. Büyük ile birlikte güce nispet edilen diğer şey ise makinelerdir. Makineler, yenedünyanın katı mekân ik ruhunu yansıtır.¹⁷⁷ Katı modernitenin ağır kapitalizme dayanan anlayışında büyük olanın güzel ve zemine sabitlenmiş olanın makul olduğu düşüncesi hâkimdir. Akışkan modernite bu anlayışı yerinden ederek minimalizmi ve hareketliliği yanı sabit bir yerde olmamayı ön plana çıkarmıştır.

İlkel dönemin insanı bilinmezliğe verdiği korkuyla bilgi aktarıcı aramış ve bu derinde bulunan açığı şaman ile kapatmıştır. Varoluşsal olarak insanda içkin olan bu açığı kapatma görevi modern dönemde entelektüele verilmiştir. Postmodern dünyaya gelindiğinde güvenlik korkusu olarak karşımıza çıkan bu açığı entelektüel yeterince kapatamamaktadır. Onun yerine toplum nezdinde devlet koruma ve güven verme işlevine hâkimdir. Modernite ile bilgiyi üretecek ve yayacak yeni bir sınıfsal yapı oluşmuştur. Entelektüel olarak adlandırılan bu sınıf ihtiyaca binaen oluşmuştur. Akışkan modernite döneminde okumuş elitlerin, entelektüellerin bölgedışı güçlerle yani sermaye ile yaptığı işbirliği aydınların ihaneti olarak değerlendirilebilir.¹⁷⁸ İnsanı entelektüel yapan şey bilgiyi uygulaması, icra etmesidir. Aksi durumda bilen misyonu özelleştirilmiş iş kolu olmaktan öteye geçemeyecektir.¹⁷⁹

Bauman’a göre bilgiden iki türlü şüphe edilebilir: Birincisi, eldeki bilginin inandırıcı ve kabul edilmiş bir anlatı sunmadığı olaylarla bilgili insanların kabul edeceği bir anlatıya sığamayacak gerekçelerin varlığına işaret edebilir. İkinci olarak ise; bu bilginin imkânı dolayımında bir anlatımın, olaylar hakkında tek anlatı olmadığı veya en azından ‘en iyi sınanmış’ sayılma hakkını sahiplenecek biricik öykü olmadığı ifade edilebilir. Birinci tür şüphe modern, ikinci tür ise ‘postmodern’dir. Bauman, etiğin aşılmasız bir krizde olduğunu söylemiştir. Ahlak, ötekinin yüzünü ‘görmeyle’ başladığı için nedensiz, amaçsız bir sorumluluk taşır. Ahlakın bu temeli onu bilgi ve kuraldan yoksun kılarak müphemliği ortaya çıkarır. Yani, ahlaki krizin çıkmasına neden olan müphemliğe yol açan şey buradaki nedensiz/amaçsız sorumluluktur. Ancak Bauman bu krizi olumlu bir gelişme olarak değerlendirir ve “*etiğin krizi ahlak için şanstır*” der.¹⁸⁰ Çoğulculuğu bir zaaf ve zaman kaybı olarak gören modernitenin etik anlayışı herkes için

¹⁷⁷ Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, s. 32.

¹⁷⁸ Bauman, **Cemaatler**, s. 131.

¹⁷⁹ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 291.

¹⁸⁰ Koyuncu ve Günerigök, **a.g.e.**, s. 83.

geçerli tek ahlak düşüncesi karşılık gelmektedir. Postmodernite ise çoğulcu toplum üzerine oluşturduğu etik anlayışında göreceli ahlak düşüncesini öne sürmektedir. Modernitenin totaliter yorumları ahlaki benliği küçük ve yetersiz olarak lanse etmiştir.

Modernitenin toplum üzerindeki iktidar anlayışı iki şekilde kendini göstermektedir. Birincisi, kanun koyarak engelleme, yasaklama veya cezalandırma yöntemidir. İkincisi ise farklı araçlar kullanılarak yönlendirme, vaaz etme, teşvik etme biçiminde yapılır. Bu sayede toplum kontrol altında tutulur, güvenlik oluşturulur, iktidarın devamı ve meşruiyeti sağlanır. İstikrar devam ettirilir.¹⁸¹ Bauman, *Yasa Koyucular ile Yorumcular*'da moderniteden postmoderniteye geçişi entelektüeller üzerinden anlatmaktadır. Ona göre modern entelektüel yasa koyucu, postmodern entelektüel ise yorumcudur. Postmodernite ile entelektüel form değişikliğine uğramıştır.

Modernliğin öne çıkan en önemli özelliği yönetsel yanıdır. Bunu düzen tasarımcısı veya düzen icracısı şeklinde tanımlayabiliriz.¹⁸² Müphemliği/belirsizliği postmodernitenin önemli özelliklerinden biri sayan Bauman, belirsizliği/müphemliği dile özgü bir düzensizlik olarak betimler. Belirsizlik/müphemlik bir olayın ya da nesnenin birden çok sınıflandırmaya tabi tutulmasıdır. Dildeki adlandırma ve/veya kategorize etme işlevselliğinin doğal yansımasıdır.

Batı toplumlarının düşünsel yapısını oluşturan ve modernitenin önemli iki özelliği olan rasyonalizm ve sekülerizmin kökenleri Rönesans ve Reform Hareketleri'ne kadar uzanır.¹⁸³ Modernitenin Rönesans hümanizmine uzanan zihinsel kodları ruha karşı bedenın zaferini savunur. Bir yanıyla 'tek Tanrı' yerine 'biricik insanı' koyma arayışının neticesidir.¹⁸⁴ Postmodernite bunu bir adım daha öteye götürerek bedeni hazzın merkezi hâline getirmiş ve bir anlamda ahlakı bedenden alınan hazzı indirgemıştır.

Postmodern felsefeye göre büyük anlatıların parçalanarak öznelleştirilmesi onları birer tehlike olmaktan çıkarmakta ve en katı kavram ve/veya durumları bile akışkan hâle getirmektedir. Ortaya çıkan akışkanlık her anlamda riskli ve ürkütücü olan belirsizliği yanında taşımaktadır.¹⁸⁵ Zira öznelliği ortaya koyan bireyin ruh hâline, psikolojisine, zevkine, bilgi ve birikimine ve en nihayetinde keyfiyetine göre anlam kazanacaktır. Zaman ve mekânın da akışkan duruma geldiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda,

¹⁸¹ Bauman, *Özgürlük*, s. 19.

¹⁸² Bauman ve Tester, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁸³ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 133.

¹⁸⁴ Bauman, *Postmodern Etik*, s. 35

¹⁸⁵ Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, s. 120.

ortaya çıkan akışkanlığın boyutu tahmin edilemeyecek genişliğe ulaşacaktır. Postmodern anlayışın şekillendirdiği hayatımızda sabiteler bulunmamaktadır. Her şey değişmeye açık, hareketli, geçişken, akışkan durumdadır. Zaman ve mekânın bu kadar ayyuka çıktığı bir dönemde her şey her an yer yerde makul sayılmaktadır. Bu durumda insanların gizliliğinin ihlali ya da ifşası anlamına gelmektedir.¹⁸⁶ İnsanların akışkan modernite döneminde hayatlarını kamusal alana açık, herkesin önünde yaşamaları mahremiyeti yok etmektedir.¹⁸⁷ Modernite karşısında antik zaman mitlerine dönüşü savunan postmodernite bir paradoksallık daha göstererek mahremiyeti eski zaman miti olarak tasnif etmektedir. Diğer yandan postmodern dönemde kamusalılık ile mahremiyeti ayrıştıran çizgi de belirsizleşmiştir. Her şeyin herkesi ilgilendirebileceği bir anlam dünyası oluşmuştur.

Akışkan modernite ile ortaya çıkan özel ve kamusal alanın belirsizleşmesi mahremiyetin de muğlak hâle gelmesine yol açmıştır. Bauman, mahremiyetin muğlaklığını birey-toplum ve siyaset-sermaye eksenli olarak iki şekilde okumaktadır. Bunlardan iktidar temelli olan siyaset-sermaye ilişkisini düzen ve kontrol fetişi olan modern devlet anlayışının kanun koyucu ve uygulayıcı yanına dayandırmaktadır. Bu anlatım için de seçtiği temel kavram panoptikondur. Bu bağlamda panoptikonun toplumu disipline edici kurumsal bir uygulama olduğuna yönelik Foucaultcu görüşünün uzantısına Bauman'ın hem katı hem de akışkan modernite yorumlamalarında sıklıkla rastlanılmaktadır. Özellikle Akışkan Modernite isimli eseri müstakil olarak bu konu etrafında şekillenmiştir. Katı modernitede bilim, panoptikon, örgütlenmeler, bürokrasi söz sahibi idiyse akışkan modernitede bilme biçimi, örgütlenme biçimi, gözetleme biçimi, kontrol etme biçimi ve yönetme biçimi değişerek esnekleşmiş, çoğulculaşmış ve kesinlik içeren özelliği ortadan kalkmıştır.¹⁸⁸

Jeremy Bentham, 1785 yılında tasarladığı gözetim altında tutma modeli olan panoptikonu cezaevi başta olmak üzere kontrol altında tutulması gereken tüm gruplar için oluşturmuştur. 'Pan' 'tüm', optikon 'gözlemlemek, gözetlemek' anlamına gelmektedir.¹⁸⁹ Gözetleme ve kontrol altında tutma işlemi modernitenin dönem itibarıyla en çok siyasi anlayışıyla örtüşmektedir. Bu görüşe göre modernliği kuran temel anlayış panoptik yaklaşımdır, yani bir merkezden herkesin gözetlenmesini ve kontrol edilmesini sağlayan sistemdir. Panoptikonun tasarlayıcısı Jeremy Bentham, tasarladığı mimari sistemin

¹⁸⁶ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 117.

¹⁸⁷ Bauman ve Tester, *a.g.e.*, s. 146.

¹⁸⁸ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 70-89.

¹⁸⁹ Çağan, *a.g.e.*, s. 39.

toplumsal düzene pozitif anlamda dramatik bir etki yapacağına düşünmektedir.¹⁹⁰ Panoptikonun uygulandığı alan/grup modern toplumun bir minyatürüdür ve projenin işe yarayıp yaramadığı ölçülebilir ve sonuçları görülebilir. Bauman, panoptikonu bir iktidar yöntemi olarak iktidarın gözetleme ve kontrol mekân izması şeklinde yorumlamaktadır. Modernite, toplum üzerindeki etkisinin büyük bir kısmını panoptikon üzerinden yani gözetleme ile yapmıştır. İzleniyor olmanın insanda bıraktığı psikolojik duygu disiplinli hareket etmesine yol açmıştır. Bu durum cezalandırılmadan tutukluluk hissinin yaşanmasıdır. Modern dönemin panoptikonu güvenlik odaklı denetim ve kontrol anlayışı üzerine kuruludur. Bu anlayış postmodern dönemde esneklik kazanmanın ötesinde eğlence ve tüketim kültürü gibi yeni araçları kullanmaktadır. Güvenlik, denetim ve kontrol yine vardır fakat totaliter bir gözetlemeyle değil, gönüllü bir gözetlenme hevesi içindedir.

Günümüz dünyasının post-panoptikon dönemi yaşadığı söylenmektedir. Panoptikondan sinoptikona geçişte ise azınlığın çoğunluğu gözetlemesinden, çoğunluğun azınlığı gözetlemesi söz konusudur. Yani tek ya da az merkezli gözetlenme değil çok merkezli gözetleme-gözetlenme söz konusudur. İnsanlar için hem izliyor hem de izleyen gözlere karşı karşıya olmak bir sorun teşkil etmemektedir. Sinoptikon, panoptik anlayışın postmodern versiyonu olmakla birlikte onun kurguladığı yapıyı tamamlayıcı özelliktedir. Sinoptik yapı çalışmanın Postmodern İletişim başlıklı bölümünde ele alınacağından bu aşamada değinmekle iktifa edilmiştir.

Bauman postmodern dönemdeki hareketliliği iki şekilde ele almaktadır. İlki zorunluluktan doğan ve tercih şansı bırakmayan zoraki göçtür. Bu isimlendirme altında legal ya da illegal (kaçak) göçmenlik ile sığınmacılık bulunmaktadır. Tüm dünya bugün “büyük göçü”, tarihle ilişkilendirerek söylersek adeta “*kavimler göçünün ikinci versiyonunu*”¹⁹¹ yaşamaktadır. Hükümetleri seçmenler ve göçmenler arasında bırakan bu durum Batı’ya doğru akan küresel bir göç dalgasıdır. Bu plansız göçler Batı’daki korkunun temel sebebidir ve değer yitimi, şiddet, kültür yozlaşması, iş kaybı, ekonomik işgal ve terör gibi diğer birçok korkunun da kaynağıdır.¹⁹² Batı’nın her anlamda güvenlik sorunu yaşaması ve faşistliğe varan ‘yabancı’ karşıtlığının özünde bu zoraki göçmenlik yatmaktadır.

¹⁹⁰ Han, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁹¹ Bauman, **Cemaatler**, s. 109.

¹⁹² Bauman, **Avrupa**, 33-43.

Bauman, insani hareketliliğe diğer değerlendirmesi küresel turistler olarak adlandırdığı zengin, hâli vakti yerinde kişilerdir. Üst sınıftan sayılan bu kişilerin en önemli özelliği hareketlilik ayrıca onların ayakta kalmasını sağlamaktadır ve sistemle uyumluluğun göstergesidir. Hareket etmediklerinde sistemin dışına çıkarılan ıskartaya döneceklerdir.¹⁹³ Bu bağlamda modernite ile aradaki en temel fark, modernitede yerleşiklik belirleyici bir durum iken postmodernitede seyyar olmak önemli bir unsurdur. Sabit bir yerde tutuklu (*gibi*) kalmak önemsizdir. Aslolan hareketlilik ve/veya göçebeliktir. Postmodernitede olmayan şey hareketsizliktir. Fakat buradaki hareket rastgele ve dağınıktır. Postmodern toplumda kişi istesin ya da istemesin ya turist ya da aylaktır. Çünkü gönüllü veya zorunlu hareket etmektedir.¹⁹⁴ Aylaklar, sistemin içinde kalabilmek, daha doğrusu hayata tutunabilmek için hareket etmek zorunda kalan fakat sistemin ıskarta olarak ayırdığı başıboş, ne yapacağını bilemeyen, rastgelelik içinde hareket eden kişilerdir. Diğer yandan turistler ise belli bir amaç doğrultusunda, sisteme uyum sağlamış şekilde, programlı hareket eden ve ne yaptığını bilen bireylerdir.¹⁹⁵ Postmodern dönemde hangi hareket ilerici, hangisi gerici belirsizlik içerir ve asıl belirleyici olan aylak ya da turist olmaktır.

*“Güntümüzün ‘sıvılaşmış’, ‘akışkan’, dağılmış, saçılmış ve düzensizlikmiş modernite versiyonu, boşanmaya ve iletişimde nihai bir kopuşa değil, sermaye ile emek arasında bir ‘bağlanmama’ durumuna işaret eder.”*¹⁹⁶ Böylece başta kadın-erkek ilişkileri olmak üzere bir araya gelmek de ayrılmak da ihtiyaca binaendir ve kolayca icra edilir. Bağlılıklar yoksa ve belirsizlik söz konusudur ve güven olgusu oluşmaz. Güvenin olmadığı yerde sorumluluk da olmayacaktır. Sorumluluk ve bağlanmaktan kaçınma postmodern ilişkinin temel özelliğidir ve hem siyasetin hem de sermayenin desteklediği bu anlayışa göre esneklik en önemli değerdir. Esneklikten kasıt tüketimcilik temelli kullan-at anlayışıdır. Örneğin modern öncesi toplumda ‘çöp’ anlayışı bulunmamaktadır ve herhangi bir şey işe yaramasa bile hayatın akışı içinde bir şekilde değerlendirilmektedir. Üretim odaklı tüketimi dayatan modern toplum postmodern dönemde tümüyle tüketim odaklı bir yapıya dönüşmüştür ve bu yapının en önemli müşterileri gençlerdir.¹⁹⁷ Sadece nesne odaklı tüketim kültürü veya ekonomik ve siyasi

¹⁹³ Bauman, **Küreselleşme**, s. 7-8.

¹⁹⁴ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları.**, s. 130-133.

¹⁹⁵ Bauman, **Küreselleşme**, s. 95-98.

¹⁹⁶ Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, s. 22, 37.

¹⁹⁷ Bauman, **Bu Bir Günlük Değildir**, s. 228.

ilişkiler değil, aynı zamanda geleneksel yapıda varolduğu şekliyle duygu odaklı toplumsal, ailevi, kadın-erkek ilişkilerinde aynı şey söz konusudur.

Aile kurarak belirli bir düzen içinde yaşamayı özgünlüğün yok oluşu olarak algılayan bir anlayış oluşmuştur. Bu hayat tarzını bağlı olmak, sabit kalmak şeklinde tanımlayan postmodern insan özgünlük gibi özgürlüğü de yok ettiğini düşünmektedir.¹⁹⁸ Postmodern anlayış aile içi ilişkilerden önce aileye bakışı etkilemiştir. Aile geleneksel anlamını tümüyle kaybetmiş durumdadır.

Postmodernitenin erkeğe ve özellikle kadına verdiği özerk kimliklerin yeterince donanımlı olamayışları hayatın bozulmasına yol açmıştır. Akışkan modernitede tüm her şey gibi kimlikler de belirsizlik, tamamlanmamışlık ve tatminsizlik içindedir. Buna cinsel kimlikler de dâhildir.¹⁹⁹ Bu dönemin ahlak anlayışı müphem, irrasyonel, çelişik ve yereldir. Kadın ve erkeğin asıl kimliğinden soyutlayan postmodernite uzun ömürlü bağın oluşmasını engellemektedir. Bütün ilişkilerde kullan-at anlayışı hâkimdir ve bu yüzden sadakat gibi değerler anlamsızlaşmıştır.²⁰⁰ Aşklar gecelik, evlilikler kısa sürelidir. Kadın veya erkek uzun süreli, meşakkatli, yorucu olan, içinde sevgi ve saygı barındıran ilişkilere, aile olmaya katlanamamaktadır. Her anlamda tüketimcilik başlı başına bir değer olarak hayatı yönlendirmektedir ve dolayısıyla bu durumun ahlakla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır.²⁰¹ Kadın erkek ilişkilerinin temeline cinselliğin yerleştirilmiş olması, ilişkinin arzu yüklenerek duygudan arındırılmasına ve dolayısıyla devamlı olmamasına yol açmaktadır.²⁰² Eskinin romantik aşkları ve kurduğu duygusal bağlar tarih olmuş,²⁰³ tek gecelik ilişkilerin cinsellik ve arzu tatminine dayalı yaşanan hazlarını aşk zannedenlerin oluşturduğu bir anlayışa evrilmiştir. Postmodern toplumun kadın-erkek ilişkilerin ahlaki bir zafiyet olarak değerlendiren Bauman'a göre arzu tüketici, aşk üreticidir ve toplum tüketme isteğine sarılmış durumdadır. Bugünün insanı üretmeyi yani aşkı değil arzuyu seçerek tüketim kültürünün gönüllü üyesi olarak hayatına devam etmektedir. Zygmunt Bauman akışkan modernitenin hayatın bireysel ilişkilerden toplumsal etkileşime kadar her anını ve her alanını etkilemenin ötesinde belirlediğini belirtmiştir.

¹⁹⁸ Bauman ve Tester, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁹⁹ Bauman, **Akışkan Aşk**, s. 84.

²⁰⁰ Bauman, **Bireyselleşmiş Toplum**, s. 40.

²⁰¹ Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 85.

²⁰² Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 136-137.

²⁰³ Bauman, **Akışkan Aşk**, s. 20-27.

İKİNCİ BÖLÜM

ZYGMUNT BAUMAN'IN MODERNİZM VE POSTMODERNİZM YAKLAŞIMINDA İLETİŞİM OLGUSU

Bu bölümde Zygmunt Bauman'ın eserlerinden yola çıkılarak teknoloji ve iletişim kavramlarıyla ilgili değerlendirmelerinin izi sürülmüştür. Öncelikle üç konuyu netleştirmek gerekmektedir. Birincisi, Bauman'ın eserleri incelendiğinde, onun modernite ve postmodernite yorumlarında her iki kavramı tarihsel açıdan teknolojik gelişmelerle doğrudan ilişkilendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla hemen hemen tüm çalışmalarında iletişim olgusunun sosyolojik, siyasi, ekonomik ve bireysel etkileri üzerinde durmaktadır. İkinci olarak, çalışmalarını akışkan modernite (*postmodernite*) üzerinde yoğunlaştıran Bauman'ın iletişim ile ilgili değerlendirmelerinde geleneksel medyadan ziyade internet teknolojileri yani yeni medya ile ilgili değinilerinin çok fazla olduğu görülmektedir. Bauman'ın bu yönü, onun kuşağı itibarıyla çok da üyesi olmadığı dijital toplumsal gerçeklikten kopmadığının göstergesidir. Üçüncüsü ise, Bauman'ın iletişim bağlamında ayrı bir eseri olmamakla birlikte iletişim konusunu en fazla işlediği Akışkan Gözetim bu çalışmada temel metin olarak seçilmiştir. Ayrıca iletişim ve/veya medya konusuna değindiği diğer eserlerinde azami derecede yararlanılmıştır. Bu bağlamda Zygmunt Bauman ile yapılan Akışkan Doğanlar adlı söyleşi tarzındaki eser yeni jenerasyonun bilişim, internet ve telekomünikasyon ile ilişkisine dair görüşlerinde önemli bir yere tekabül etmektedir. Dolayısıyla postmodern iletişim açısından Bauman'ın fikirlerinin özetlendiği bir eser olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada yukarıdaki üç konu göz önünde bulundurularak ilenlenmiştir.

Çalışmanın genelinde, Bauman'ın eserlerinde iletişime dair elde edilen verilerden yola çıkılarak, bireyden topluma bugün içinde yaşadığımız (*akışkan modern*) gerçekliğin iletişim boyutu gösterilmeye çalışılmıştır fakat amaçlanan şey, iletişimin biçim açısından gösterdiği değişimden ziyade, anlam açısından geçirdiği evrime dikkat çekmektir. İletişimin biçim yönünden gösterdiği değişim, teknolojik bağlamından farklı olarak teknik bir konu olmakla birlikte, insandan soyut bir tarafı da bulunmaktadır. Oysa iletişimin anlam açısından geçirdiği evrim, içinde muazzam etkileşimli ve çok fazla değişkenliği olan insan psikolojisini barındıran bir hayat anlayışını yansıtmaktadır. Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, teknolojik determinizmin mekân ik-materyalist formundan öte bir durumdur. “Araç mesajdır” olgusu son derece doğru ve yerinde tespit

ve değerlendirmedir ve fakat asıl önemli olan meselenin burada söylenildiği kadar psikoloji ve sosyolojiden kopmaması gerektiğidir. Psikolojik ve sosyolojik etmenlerin değişkenliğinden arındırılarak ele alınan teknolojik determinizm ekonomik ve siyasi güç odaklarının arzuladığı bir aparattan ibaret olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim günümüz toplumunda teknolojinin belirleyiciliği üzerinden oluşturulan suni kültür sayesinde birey ve toplum kolayca kontrol edilebilmekte, denetim altında tutulabilmekte ve istenildiği gibi yönlendirilebilmektedir. Konunun veya sorunun ikinci katmanı ise zaten insanın psikolojik ve sosyolojik zaaf ve eğilimleriyle doğrudan ilişkilidir. Teknolojik determinizmin başarılı olmasının esas nedeni bu zaaf ve eğilimlerin büyük oranda kullanılabilirliğidir. İnternet teknolojileri ile ilgili yapılan eleştirel çalışmalarda, teknoloji üreticilerinin yine kendileri tarafından bu durumun farkındalığı ve bilinciyle hareket ettiği açıkça söylenilmektedir.²⁰⁴ İnsanların eğilim ve zaaflarını harekete geçirmeye yönelik oluşturulan algoritmalar yeni teknolojinin en önemli silahıdır. Bu bölümde teknolojinin insanları köleleştirme yöntemi olarak kullanıldığına değindikten sonra Bauman'ın bu konuyu nasıl ele aldığının gösterilmesi amaçlanmıştır.

2.1. Teknoloji ve İletişim

İletişim olgusu tarihsel olarak değerlendirildiğinde teknolojinin gelişimiyle değişimler gösterdiği görülmektedir. Teknolojide yaşanan her yenilik ve bu alanda yapılan her icat iletişimi usul ve esas, yani biçim ve içerik açısından değiştirmiş, farklı boyutlara taşımıştır. Çalışma içerisinde birçok defa belirtildiği gibi, iletişim sadece iletişim değildir: İletişim, insan hayatındaki tüm etkileşimlerin kavşak noktasıdır ve dolayısıyla onda oluşan herhangi bir değişim hayatın tüm aşamalarına yansımakta, insanla ilgili her şeye etki etmektedir. Dilin kullanımını iletişim için genel bir kapsam kabul edersek, iletişim tarihindeki en büyük değişimleri yazının bulunması, matbaanın icadı, elektrodalganın kullanılabilirliğinin anlaşılması, görüntünün hareketsiz, hareketli ve sesli varyasyonlarının kaydedilebilmesinin keşfi²⁰⁵ ve en nihayetinde bilgisayar teknolojileri aracılığıyla internetin kullanıma sunulabilmesi olarak özetleyebiliriz.

²⁰⁴ Jeff Orlowski, **The Social Dilemma**, 2020. (*Sosyal İkilem olarak Türkçeye çevrilen belgeselde sosyal medya uygulamalarının nasıl oluşturulduğu, işleyiş mantığı ve ne amaçlandığı sosyal medya uygulaması yazılımcıları tarafından açıklanmaktadır.*)

²⁰⁵ Marshal T. Poe, **İletişim Tarihi**. Çev. Umut Yener Kara. İstanbul: Işık Yayınları, 2019, s. 13-16.

Buradaki kronolojik sıralama çok sık gibi görülebilir lakin konunun uzmanları iletişimin tarihsel şeridini gözler önüne sermek istediğimizi fark edecektir. Diğer yandan, iletişim tarihi çalışmanın kapsamına uygun olarak metnin satır aralarında yeteri kadar yer verilmiş olduğundan fazladan detaya ve tekrara gerek görülmemiştir. Bu bağlamda yukarıda özetin özeti diyebileceğimiz hâliyle sunulan iletişim tarihinin konumuzla ilgili olan kısmı, kısmen modernitenin iletişim boyutunun teknolojik değerlendirmesi olsa da asıl olarak postmodern dönemdeki iletişimin teknolojiyle olan ilişkisidir. Bu dönem için küreselleşmenin de etkin olmaya başladığı ve telekomünikasyonun hayatın içine girerek iletişimi etkisi altına aldığı 1980'li yılları²⁰⁶ milat almak mümkündür. Fakat asıl süreç internet teknolojilerinin bilişim teknolojileriyle kesiştiği zaman dilimiyle başlamıştır. Türkiye için internetin kullanımı 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren²⁰⁷ başlamış olsa da, dünyada internetin kullanımının yaygınlaşmaya başladığı 1990'lı yılları konumuzun başlangıç noktası olarak kabul etmek gerekmektedir. Bugünden geriye doğru gidildiğinde yaklaşık otuz yıllık bir süreçte iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan hızlı ve etkili değişim önceki dönemlerle mukayese edilemeyecek boyuttadır ve gerek hızını gerekse etkisini her gün biraz daha arttırarak²⁰⁸ yoluna devam etmektedir. Zygmunt Bauman'ın son dönem eserlerinde üzerinde sıklıkla durduğu şey, bugünün mottosunun hız olduğu yönündedir. Dolayısıyla postmodern dönemde bir şey ne kadar hızlıysa o kadar değerlidir. Hız denilince akla ilk gelen şeylerden biri de iletişim ve haberleşme olmaktadır.

İlkel örneği 1960'lı yıllarda kullanılan internet tarihteki çoğu yeni teknoloji gibi askeri ihtiyaçlara binaen oluşturulmuş ve bir süre sonra bilim insanları ve akademisyenlerin kullanımını sunulmuştur.²⁰⁹ Amaçlanan şey, bilgi aktarımı ve iletişimin profesyonelleştirilerek gelişmenin ivmesini arttırmaktır. Esasında bu anlayış tarihsel süreçteki teknolojik yeniliklerin çıkış ve yayılım mantığının birebir aynısıdır. Süreç askeriye, bilim dünyası ve topluma doğru ilerlemektedir ve bilişim ve internet teknolojilerinde de aynı şey olmuştur. Öncelikle bilgisayarlar ilk dönemki hantallığından ve tekdüze işleyen yapısından kurtarılmış ve kullanıcı dostu hâline getirilerek sıradan vatandaşın kullanımına sunulmuştur. Akabinde, küreselleşmenin de etkisiyle dünyayı

²⁰⁶ Filiz Aydoğan, **Yeni Medya Kuramları**. İstanbul: Der Yayınları, 2018, s. 87.

²⁰⁷ Nazife Şişman, **Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2019, s. 150.

²⁰⁸ Bauman, **Akışkan Modem Dünyadan 44 Mektup**, s. 24.

²⁰⁹ Hubert L. Dreyfus, **İnternet Üzerine**. Çev. V. Metin Demir. İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 13.

sarmaya başlayan kablo ağları sayesinde her türlü enformasyonun aktarımı mümkün hâle getirmiştir. Artık bilgi çağı başlamıştır ve insan istediği takdirde her an, her yerde, neredeyse her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşabilecektir.

Aslında postmodern dönemin teknolojiye verdiği kurtarıcı²¹⁰ payesiyle modernitenin tasarladığı şey gerçekleşmiş gibidir. Zira ideal insanın kendini gerçekleştirmesinin önünde duracak tek şey kendisidir.²¹¹ Elbette iletişimin teknik boyutu salt bilişim teknolojilerinden ibaret değildir, ulaşımdaki gelişmeler de bu misyona entegreli biçimdedir. Zira ilkel ulaşım türlerinden demiryolu, karayolu, havayolu ve nihayet bilişim teknolojilerinin sağladığı dijital yollara varıncaya kadar bu kapsam içindedir. Amaç bağlanmaktır. Sonuç itibarıyla hem ulaşım hem de erişimde geline nokta ile hedeflenen şey daha müreffeh bir hayat sunmaktadır. Bu gelişmeler doğrultusunda demokrasinin, insan haklarının, ekonomik imkânların yaygınlaşması küresel açıdan gelişmiş bir insanlığa ulaşılması mukadderdir. Tarihsel açıdan ağ ve bilişim teknolojilerinin geliştirdiği iletişim olgusu ulaşım ve erişimde insanlığa sağladığı imkânlar daha iyi bir dünyanın sembolü ve motivasyonu olmuştur.²¹² Mevcut bilim ve teknolojinin insanlığın kurtuluşunu sağlayacağına yönelik düşünsel zemin modernitenin ürünüdür ve söylemde farklı görünse de postmodern dönemdeki uygulamalara bakıldığında bu anlayışın devam ettiği görülmektedir. İnsanlıkla ilgili herhangi bir sorunun bilim ve teknoloji sayesinde giderileceği düşüncesinin önüne geçilememektedir. Örneğin sağlıkla ilgili sorunların giderilmesi, eğitim ve refah seviyesinin yükseltilmesi, çevre kirliliğinin azaltılması hatta uzayda yaşam olanağı olan başka gezegenler bulunması veya yaşam koşulları oluşmamış gezegenlerde suni olarak yaşam alanı oluşturma görevi tümüyle bilim ve teknolojiye verilmiştir. Kısacası bilim ve teknolojinin moderniteden aldığı kurtarıcılık misyonu postmodern dönemde artarak devam etmektedir. Bu bağlamda, postmodernitenin tam olarak neye karşı çıktığı netlik kazanmamakla birlikte, karşı çıktığı paradigmanın devamlılığına destekleyen bir görüntü de verdiği görülmektedir.

Gelenen aşama hem modernitenin hem de postmodernitenin bilim ve teknolojiye yönelik pozitif öngörülerinin tam tersi yönünde gerçekleştiğini iddia eden düşünceleri

²¹⁰ Zygmunt Bauman ve Tim May. **Sosyolojik Düşünmek**. Çev. Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 141.

²¹¹ Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Sıfraları**, s. 48.

²¹² Armand Mattelart, **İletişimin Dünyasallaşması**. Çev. Halime Yücel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 10.

ortaya çıkarmıştır. İletişimin gerek ulaşım gerekse bilgi aktarımı açısından yaşadığı dönüşüm düşünüldüğü gibi refah toplumuna oluşturmaktan ziyade kapitalist toplumun oluşmasına katkı sunmuştur.²¹³ Bugünün dünyası, modernitenin bilim ve teknoloji sayesinde yapacağını vaat ettiği her anlamda müreffeh olacak dünya, o ütöpik anlatının yanına bile yaklaşamayarak distopik bir boyut kazanmıştır. Dünyanın ekonomik ve politik bağlamda geldiği aşama, insanlığı ütopya ambalajında distopyaya zorunlu kılmıştır.²¹⁴ İnsani ilişkilerin kavşak noktası olan iletişim olgusunun buradaki rolü küçümsenmeyecek derece büyük ve etkilidir. İletişim, fiziksel ya da metafiziksel tüm yönleriyle dünyaya hâkim olmak isteyenlerin girdiği savaşların odağı hatta zemini olmuştur ve teknoloji bu sürece katkı sunan en önemli unsurdur.

2.2. Zygmunt Bauman ve Teknoloji

Yukarıda değinildiği üzere, Zygmunt Bauman hemen hemen tüm çalışmalarında teknoloji ve iletişime yer verse de Akışkan Gözetim adlı eseri doğrudan teknoloji, iletişim ve ilişkili konular yer almaktadır. Onun konuya bakışı daha çok katı modernitenin denetim, kontrol, yönetim, tüketim ve güvenlik anlayışını yansıtan ‘gözetim’ üzerinedir. Çıkış noktası ise modernitenin denetim, kontrol ve yönetim anlayışını yansıtan Panoptikon’dur. Panoptikon, Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından tasarlanmış bir mimari yapıdır. Yapının orta kısmında üç yüz atmış derecelik bir bakış açısının olduğu gözetleyici bölmesi bulunmaktadır. Gözetleyici bölmesinin çevresinde dairesel biçimde gözetlenenlerin koyulacağı hücreler yer almaktadır. En önemlisi, gözetleyenin gözetlenenler tarafından görülemediği bir mimariye sahip olan bu gözetim mekân izmasının işlevi gözetimin çok ötesindedir.²¹⁵ Bu yapı ile asıl amaçlanan, sistemin sorunlu gördüğü kişileri denetlemek ve kontrol altında tutmaktır.

Panoptikon, Michel Foucault’nun (1926-1984) çözümlemelerinde yer verdiği üzere denetim ve kontrolden ziyade biyopolitik bir yönetim biçiminin somutlaşmış hâlidir. Modern devlet ve toplum zihniyeti sakıncalı gördüğü birey ya da toplulukları, tehlikeli, zararlı, şüpheli, hasta (*deli*) olarak tanımlayarak soyutlamak için panoptik

²¹³ John B. Thomson, **Medya ve Modernite**. Çev. Serdar Öztürk. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008, s. 62.

²¹⁴ Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 211.

²¹⁵ Jeremy Bentham, «**Panoptikon-Gözün İktidarı**.» Yazan Jeremy Bentham, Catherine Pease Watkin, Simon Werret, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Çev. Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yayınları, 2016, 9-29.

zihniyeti uygulamıştır. Hastaneler ve hapishaneler bu anlayışın açığa çıktığı en önemli mekânlardır. Modern anlayışta bir ıslah mekân izması olarak lanse edilen panoptikonu bir cezalandırma mekân izması olarak yorumlamak hiç zor değildir. Panoptik zihniyetli modern devlet bilim ve teknolojiyi kullanarak toplumları muhalif ya da farklı olan tüm oluşumların silindir gibi üzerinden geçerek ezmiştir.²¹⁶ Bauman neredeyse tüm eserlerinde panoptik anlayışın ürettiği gözetim toplumuna değinerek farklı bağlamlarda çözümlemelerini yapmaktadır. Bunlarında başında katı modern devlet ve sermayenin denetim ve kontrol mekân izması olarak panoptik anlayışı kullanmasının altını çizerek, akışkan modern dönemde gözetime gelişen bilişim ve internet teknolojileri sayesinde birey ve toplum da dâhil olmuştur.

Bauman'a göre entelektüel bir uğraş olan bilgi teknoloji sayesinde yaygınlaşmış ve dolaymlanarak yeni bir hayat biçimi ya da anlayışını oluşturmuştur. Bu yeni hayat biçimi ya da anlayışı modern döneminkinden bariz farklılıklar göstermektedir. Değişen en önemli şey, bilgiyi toplamak (*erişim*), kullanmak (*üretim*) ve yaymaktır (*iletim*) fakat buradaki en önemli unsur, bu üçlü mekân izmanın kümülatif hâli olan tüketimdir. Bilgi, kulan-at mantığıyla tüketilen metaya dönüşmüştür. Diğer yandan tarihsel süreç içerisinde bu yaygınlaşma dolayımının hızı hiçbir zaman bugünkü gibi olmamıştır. Ortaya çıkan hız her şeyi çok çabuk eskittiğinden, önceden birkaç kuşak arasında ortaya çıkan farklılıklar için artık birkaç yıl yeterli olmaktadır. Bauman'a göre farklılıkların boyutu o kadar yüksektir ki tüm teknik ilerlemelere rağmen iletişim kurmak veya anlaşılmak klasik döneminkinden daha da zorlaşmıştır.²¹⁷ Kuşaklar arasındaki farkı oluşturan temel şey, insanın ebeveynlerinden ziyade yaşadığı zamana benzemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla akışkan modernitenin insanı da onun özelliklerini taşımaktadır. Burada ilginç olan, Bauman'ın birçok yerde belirttiği üzere postmodern dönemin insanı iletişim ile ilgili seçimlerini yaparken sanal iletişimi tercihindeki nedeni yormadığı ve kolay olduğu şeklinde belirtmesidir. İletişimdeki kolaylık Bauman'ın dikkat çektiği üzere iletişimin içeriğine yönelik değildir. Postmodern bireyin yormama ve kolaylık olarak gördüğü şey iletişim sürecinin başlatılması ve bitirilmesidir. Sonuç itibarıyla postmodern bireyin amacının anlamak, anlaşılmak, anlatmak ve uzlaşmak üzerine kurulu olan iletişim olmadığı ortaya çıkmaktadır. Postmodern bireyin iletişimden kastı her an bağlantı hâlinde bulunmak fakat bağlantı kanallarını ihtiyaç duyduğu veya istediği anda açıp kapatmaktır.

²¹⁶ Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, s. 122.

²¹⁷ Bauman, **Siyaset Arayışı**, s. 140-153.

Görülüyor ki, teknolojinin bilgi ve iletişim alanlarında açtığı çığıra rağmen insan her iki konuda da kavramların dışında bir anlam dünyası oluşturmuştur.

Akışkan modernitenin neden olduğu zaman ve mekânın sıkışması ya da sıfırlanmasının teknoloji vasıtasıyla meydana geldiğini belirten Bauman, süreç içerisinde ortaya çıkan homojenliğin aynı zamanda belirsizliğe neden olduğunu söylemektedir. Mesafelerin ortadan kalkmasının getirdiği belirsizlik yerelliğin değerlerini ve anlam farklılıklarını yok etmektedir.²¹⁸ Postmodern anlayışın neden olduğu homojenleşmeye, belirsizliğe, değer kaybına, zaman ve mekânın sıkışması ya da sıfırlanmasına sebep olan hız faktörü küreselleşmenin de önemli bir unsurudur. Postmodernitenin özellikler sıralandığında küreselleşme ile örtüştüğü görülmektedir. Örneğin postmodernite teoride yerelliği ve çoğulculuğu savunarak mümkün olduğunca farklılıkların özgürce, eşit şartlarda ve bir arada bulunacağı bir yapıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Oysa pratikte tek tipçi ve otoriter küreselleşme ile uyumluluğu nedeniyle birbirini besleyen ve destekleyen bir paradoks oluşturmaktadır.

Teknolojik gelişmeler var olan eşitsizliğin bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Teknolojinin gelişmiş ülkelerdeki kullanımı ile diğer toplumlardaki kullanımı arasında çok büyük farklar vardır ve kısıtlı elit bir kesim tarafından kullanılmaktadır. Bu durum zenginlerin daha fazla zenginleşmesinde, fakirlerin ise durumlarının daha kötüye gitmesinde önemli bir etkidir. Ekonomik sisteme hâkim olan liberal felsefenin teorik anlatısına göre daha iyiyi daha fazla üretebilmek ve kullanabilmek için rekabet ortamı olduğu söylenir lakin ekonomik açıdan daha güçlü oluşumların bütün stratejisi ve uygulamaları tekel olmak için rekabeti yok etmeye yöneliktir. Neticede yerel ve görece güçsüz şirketler pasifize edilerek kaynaklar birkaç şirketin kontrolü altında kalmaktadır.²¹⁹ Bugün için teknoloji yoksulun daha yoksul, zenginin ise zenginliğinin arttırmada kullanılan stratejinin omurgası konumundadır. Sermaye açısından güçlü yapılar ise küreselleşme sayesinde yerel yapılar üzerinde etkin duruma gelmiştir.

Teknolojik gelişmeler zincirleme reaksiyon göstermektedir. Küreselleşmenin önemli yardımcılarından olan teknoloji sayesinde yaygınlaşan egemen kültür tüm dünyanın üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri yapmasına, aynı şekilde davranmasına, aynı şeyleri kullanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla teknoloji tüketim kültürünün önemli bir

²¹⁸ Bauman, **Küreselleşme**, s. 25.

²¹⁹ Bauman ve May, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 117.

taşıyıcıdır.²²⁰ Diğer yandan teknolojinin kültür açısından yalnızca taşıyıcısı değil aynı zamanda üreticisi olduğunu da söylemek gerekmektedir. Birçok iletişim tarihçisi genelde teknolojinin ama özelde iletişim teknolojilerinin sosyo-kültürel etkisini, birey ve toplumların düşünüş biçimini şekillendiren teknoloji ve medya doğrudan veya dolaylı olarak toplumsal yapıyı da şekillendirir diyerek özetlemiştir. Söz konusu şekillendirme tektipleştirme biçiminde yani muhataplarını aynılaştırma üzerine kuruludur. Bu durum teknolojinin etkisini giderek arttırdığı küreselleşme ile iç içe olan postmodern dönem için çok daha önemli bir tespittir. Buradan hareketle, postmodernitenin teoride farklı kültürlerin olmasını savunan fakat uygulamada küresel tüketim kültürünü örgütleyen işleyişi paradoksaldır.

Teknolojinin ideolojilerle ilişkisi modern paradigma ile uyumludur. Çünkü modernite döneminde teknoloji ve ideolojiyi iktidar olmak isteyen mantık yönlendirerek bugünkü şeklini vermiştir. Bu bağlamda, daha fazla söz sahibi olan kapitalist anlayışın felsefi zemininin teorisini oluşturan liberalizmin teknolojik ilerlemeyi desteklemesi son derece kabul edilebilir bir şeydir fakat kapitalizmin karşısında yer alan (*ya da öyle olduğunu söyleyen*) Marksizm'in teknolojik ilerlemeyi makul görmesi ilginçtir. Karl Marx, teknolojik ilerlemenin sağladığı/sağlayacağı makineleşmenin üretimin arttırılması bağlamında insanlığın faydasına olacağını öngörmüş ve desteklemiştir.²²¹ Sosyalist/komünist bir entelektüel oluşundan ziyade Karl Marx'ın damadı oluşuyla tanınan Paul Lafargue (1842-1911) makineleşme için işçinin daha az çalışmasına ve dolayısıyla kendisine zaman ayırmasına olanak sağlayacak kurtarıcı olarak tanımlamıştır.²²² Fakat gelinen aşamada teknolojinin sağladığı makineleşme tam tersi bir etki yapmıştır. Makineleşme ve robotik otomasyonun gelişmesinin istihdamın azaltılarak²²³ çalışan sayısının düşürülmesi, iş saatlerinin esnetilerek uzun çalışma şartlarının oluşturulması ve dolayısıyla işsizliğin artması gibi sonuçları olmuştur. Aslında Lafargue'ın karşı çıktığı ya da eleştirdiği şey işçinin çalışması değil, işçinin insanlık dışı koşullarda çalıştırılmasıdır.²²⁴ Lafargue yaşadığı dönemdeki ucuz iş gücü, uzun çalışma saatleri ve çalışma ortamının olumsuz yönlerine dikkat çekmektedir. Modernitenin etkin

²²⁰ Bauman, **Küreselleşme**, s. 85.

²²¹ Bauman, **Sosyalizm Aktif Ütopya**, s. 36.

²²² Paul Lafargue, **Tembellik Hakkı**. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2014, s. 66.

²²³ Zygmunt Bauman, **Retrotopya**. Çev. Ali Karatay. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018, s. 109.

²²⁴ Şenay Aydemir, **Organik Bozukluk 21. Yüzyılda Tembellik Hakkı**. İstanbul: Can Yayınları, 2016, s. 14.

olduğu on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında geçerli olan bu durum günümüzün postmodern dünyasının çalışma koşullarından çok farklı gözükmemektedir. Eserlerinde bu çalışma koşullarını sert biçimde eleştiren Bauman, modern etik ile günümüz teknolojisi arasındaki uçurumun giderek arttığını ve buna bugünün bilim ve teknolojisinin kendince ahlaki kurallar ve etik ilkeler oluşturduğunu belirtmektedir.²²⁵ Bugün de dâhil olmak üzere çalışma ve üretim-tüketim mantığını belirleyen modernitenin ahlaki ve etik anlayışını sorunlu bulan Bauman, postmodern çıkışın iyiye doğru bir alternatif sunabileceğine yönelik iyimser tavrı postmodernite eleştirileriyle çelişmektedir. Zira postmodern anlayış, modernitenin oluşturduğu çalışma koşullarını çok daha zor ve kompleks hâle getirmiştir ve bunda teknolojinin etkisi son derece büyüktür.

Postmodern düşüncenin hayatı dönüştürme aksiyonu ve kurguladığı üst kimlik tümüyle bir ütopyadır.²²⁶ Postmodernitenin ütopyaya olan eğilimi modernite ve ideolojik uzamlarından gelmektedir. Neoliberal ekonominin serbest piyasa uygulaması sayesinde insanlığın maddi anlamda sıkıntı yaşamayacağına yönelik iddiası ütöpik bir söylemdir. Benzer şekilde bilim ve teknolojiye dayalı anlayışı da toplumda gerçekleşebilecek olan her türlü iyileşmeyi ve hatta ahlaki düzeni bile teknolojik gelişmelerin etkin olmasına bağlayan bir ütöpik tasavvur çizmektedir. Askeri alanla dirsek teması içinde gelişen iletişim teknolojileri militarist bir çizgide ilerlemektedir. Postmodern dönemde bu biraz daha elastikiyet kazanış olsa da sonuç değişmemektedir. Modernite döneminde ağır sanayi ve ağır propaganda kültürü ile yapılan işlemler postmodernite döneminde teknoloji ve onun ürettiği tekno-kültür aracılığıyla yapılmaktadır.²²⁷ Bu süreçlerdeki etkin güç iletişimdir ve etkileşim içinde olduğu bütün alanlara katkı sunmaktadır.

Teknolojik gelişmeler postmodern bireyin güvenlik kaygısını giderme açısından önemli değişimlere neden olmuş, riskleri azaltmış, hataların minimumuma indirilmesinde etkin rol oynamıştır. Yaşam biçimi ve ekonomik imkânların doğrultusunda toplumsal statülerin belirlenmesini ve gözetim üzerine kurulu güvenli ortamların inşa edilmesini sağlamıştır. Bu mekânlar gerekli koşullara sahip olmayanların giremeyeceği yeni özel/kamusal alan ve seçkinlerin oluşturduğu agoralarlardır.²²⁸ İnşa edilen üst güvenli

²²⁵ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 76-77.

²²⁶ Bauman, **Avrupa**, s. 45.

²²⁷ Paul Virilio, **Enformasyon Bombası**. Çev. Kaya Şahin. İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 7-9.

²²⁸ Bauman, **Küreselleşme**, s. 27.

yapılar aynı zamanda korku yayan ve yabancı ya da ötekilerin giremeyeceği postmodern gettolardır.²²⁹ İlginç olan, devletlerin bu steril gettolaşmayı destekleyerek bir sektör hâline getirmesidir. Önce korku kültürü yayıp arkasından oluşturulan güvenlik olgusu kapitalist mantığın tüketime dayalı bir enstrümanı olmuştur. Güvenli mekân lar vasfıyla pazarlanan bu steril alanlar teknolojik bağımlılığa sebep olarak kendi içinde bir sürekliliği oluşturmaktadır.²³⁰ Konu güvenlik olunca, bireyin kendini güvende hissedeceği, aidiyet duyacağı, benzer düşünceye sahip kişilerin olduğu bir yapıya ihtiyaç duyduğunu belirten Bauman, insanın teknoloji vasıtasıyla bu ihtiyacı gidermeye çalıştığının altını çizmiştir. Ne kadar zaman geçerse geçsin ve insan ne kadar gelişirse gelişsin ilkel dönemlerin mirası olarak sosyo-kültürel kodlarından getirdiği cemaat içinde olma dürtüsü harekete geçmektedir. Modern veya postmodern insan tıpkı arkaik dönemdeki ataları gibi kendince cemaatleşmeye gitmektedir. Bu cemaati bir arada tutan şeyin teknolojik bağ ya da sanal ağ olması önemli değildir. İnsan aynı anlayışla yeni bir yapı oluşturmaktadır.

Geleneksel cemaat anlayışını neredeyse bitiren postmodern kültürün ürettiği internet toplulukları ya da sanal ağlar veya hayali cemaatlerin cazip gelmesinin en önemli nedeni, katılım ve ayrılmanın çok kolay oluşudur. İnsanın gerçek hayattakinden çok daha fazla etkileşim içine girilebilmesinin yanında sanal topluluklar gerçek hayattaki topluluklar kadar baskı altında tutmamaktadır.²³¹ Sanal topluluklara girmek, sanal topluluklardan çıkmak veya sanal topluluklar içerisinde fikir beyanında bulunmak birkaç tuşla ile halledilebilecek kadar kolaydır. Bu özellik gerçek ilişkilerin sorumluluklarından kaçan ama sosyalleşmekten de ayrı kalamayan postmodern insan için bulunmaz nimettir.

Bir zamanlar barışın teminatı olarak anlatılan bilim ve teknoloji, insanın hırsına yenik düşmesine neden olarak savaşları çok farklı bir aşamaya taşımış, gerçekte ve sanalda yeni çatışma alanları oluşturmuştur. İşgallerin mekân üzerinde gerçekleştiği dönemler kapanmış, savaşlar gerçek ya da sanal olsun kötülük taşeronları üzerinden yapılmaya başlanmıştır. Kolonyal dönemin istilacı ve sömürücü ulusları sebep oldukları onca savaş ve katliama rağmen stratejilerini daha da acımasızlaştırarak yollarına devam etmektedir. Barışı ve silahsızlanmayı en çok dile getiren devletler silah teknolojisinde en ileri olanlar ve dolayısıyla en çok silah üretip satan devletlerdir. Cinayetler, katliamlar insan tarafından üretilen teknolojik gelişmelerin yardımıyla yapılmakta, insan ahlaki

²²⁹ Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 82-83.

²³⁰ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 174.

²³¹ Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 117-119.

sorumluluğunu terk ederek vahşetin uygulayıcısı olmaktadır.²³² Savaş teknolojisindeki gelişmeler askeri alanda tıpkı ekonomi alanındaki istihdam kaybına benzer bir etki ortaya çıkarmış, dünyanın en gelişmiş orduları sayılarını azaltarak daha fazla teknolojik silah temin etmeye başlamıştır.²³³ Teknoloji de modernitenin neden olduğu uygulamaların tümü gibi insanlığa daha iyi bir hayat sunmayı vaat ederken kötülükleri de bertaraf etmeyi öngörmüştür. Geline nokta bu söylemin yanıltmaya yönelik ifadeler olarak gerçeği yadsıyan yeni bir kültür oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bilginin artık bilgilendirmede, diyalog imkânını giderek kaybaldığı postmodern toplumun ciddi anlamda ahlaki ve etik sorunları bulunmaktadır. Bu bağlamda teknoloji ahlaki güdülerin bastırılmasında perdeleyici bir rol üstlenmektedir. Bauman teknolojinin ahlaki benliği parçalayarak kurban ettiğini söylemektedir.²³⁴ Haz ve arzu merkezli hedonist postmodern birey için ahlaktan söz edilemez. Teknoloji yalnızca insanın içinde yaşadığı doğayı değil aynı zamanda insanın doğasını da parçalamış ve kendisine yabancılaştırmıştır. Diğer bir deyişle postmodern anlayış kendine has yeni bir ahlak anlayışı oluşturmuş da denilebilir.

Bilişime bağlı olarak internet teknolojilerinin gelişimi insanın bilgiyle arasındaki ilişkiyi derinleştireceği düşünülmüştür. Bunu düşündüren şey, teknolojinin bilgiyi saklama ve ulaşılmayı kolaylaştırmasıdır.²³⁵ İnternet bağlantısı olan herkes istediği bilgiye istediği anda ulaşabilmektedir. Nitelikli ve niteliksiz bilgi birlikte büyük bir yığın oluşturarak birbirine karışmış şekilde iç içedir. Postmodern bireyin sorunu bilgiye ulaşmak değil, bilgiyi işleyerek farklı bilgilerle arasında ilişkiyi kurmak ve yorumlamaktır. Hem bilginin bu kadar kolay ulaşabilir olması hem de yoğun enformasyon kirliliği içinde ayrıştırılamaması onu değersizleştirmiştir. Bilim ve teknoloji bir yandan istenilen enformasyonun öne çıkarılması için bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılabilirken bir yandan da hakikat ile ilişkili bile olsa bilginin kaybolmasını sağlayacak şekilde de kullanılabilir. ²³⁶ Teknolojinin gelişimi bilginin hakikatle olan ilişkisini kesmenin ötesinde manipülasyonlarıyla sansasyonel etkinin alanını büyütmektedir. Postmodern insan gerçeğin bilgisine değil arzularını kamçılayan skandala ilgi duymaktadır.

²³² Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 182.

²³³ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 151.

²³⁴ Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 156.

²³⁵ Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, s. 39.

²³⁶ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 108.

Teknolojinin bilgi üzerindeki etkisi bunlarla sınırlı kalmamıştır. Modern paradigmanın bilim ve teknoloji anlayışına göre, hayattaki riskleri azaltmak için bilginin tümüyle teknolojinin ölçümleyerek üretebileceği bir ‘ürün’ olarak kabul edilmektedir. Bauman bilgiyi niteleme yetkisinin dolayısıyla üretim faaliyetinin bilim ve teknolojiye vermenin riski azaltacağı yerine büyüttüğünü belirtmektedir.²³⁷ Zira her yeni tehlikenin görünür kılınması teknolojinin onu saptayabilme potansiyeline bağlıdır ve bu durum her zaman için geçerli olamamaktadır. Bilim ve teknoloji hem kendi yetkisini hem de yetkisinden kaynaklanan misyonunu meşrulaştırma işlevini kendisi üretmektedir. Her konuda kendini yetkilendiren bir örgütlenmenin denetimcisinin olmaması doğruluğuna gölge düşürmektedir fakat bu durum yoracak derecede sorgulamayı ve düşünmeyi gerektirmektedir.

Teknoloji bir yandan hayatın çok zor olduğu coğrafyalarda insanlar için ümit saçabilirken, diğer yandan yaşam için tüm koşulların doğal olarak içinde bulunduğu coğrafyaları yaşanmaz hâle getirebilmektedir.²³⁸ Zengin ülkeler gelişmişlerinin sonucu olan zehirlerini yoksul ülkelere ‘nimet’ olarak satma başarısını göstermekte ve sırf daha fazla satmak için ekoloji duyarlı teknolojiler geliştirilmektedir. Buradaki en önemli detay, teknolojinin tüm bunlar için bir perdeleyici olarak kullanılmasıdır. Teknolojik bakış tüm dünyayı hammadde olarak görürken, tüm aksaklıklarla birlikte kendisinin yetersizliğine yönelik sorunları da çözülmeyi bekleyen talepler olarak algılamaktadır. Sorunları çözme misyonunu kendi kendine veren teknoloji, kendi meşruiyetini kendisi oluştururken hiçbir yerden güç ya da direktif almamaktadır. Bu güç artık kendinde içkindir ve olağanlaşmıştır. Teknolojinin moderniteden devraldığı rasyonel ve ideolojik felsefesi vahşi dünyayı ıslah edecek mucizeyi barındırdığı söylemine sahiptir. İnsana uygun kurallar koyarak dünyayı yaşanılır hâle getirmeyi vaat etmektedir.²³⁹ Bir nevi ütopya vaat eden teknoloji ve bilimin modern ya da postmodern insanın hırsı karşısında yani insan eliyle distopyaya dönüşmemesi mümkün değildir.

Bauman’a göre postmodern birey için teknoloji bir tercih değil zorunluluktur ve çok hızlı değişmesi onu uyum sağlamayı gerektirmektedir.²⁴⁰ Postmodern insan teknoloji olmadan yaşamının mümkün olmadığını tümüyle kabul etmiştir ve aksini düşünemeyecek derecede bağımlısı olmuştur. Teknoloji bağımlılığı tüketim kültürüyle

²³⁷ Bauman, **Postmodern Etik**, s. 242.

²³⁸ Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, s. 17.

²³⁹ Bauman, **Postmodern Etik**, s. 227, 236.

²⁴⁰ Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, s. 220.

doğrudan alakalı olmakla birlikte, insanın nesneleşmesinin sebebidir. İnsanın hem teknoloji bağımlısı olması hem de kendisini nesne, teknolojiyi özne olarak kabul ederek hayatı şekillendirmesine izin vermesi teknolojik determinizmin barizce açığa çıkmış hâlidir²⁴¹ veya teknolojinin totaliter bir aşamaya gelerek tanrısallaştırılması şeklinde yapılan aşırı bir yorumu olan teknopoli²⁴² kavramsallaştırmasının hayatı ele geçirmesidir. Bu yolda teknoloji kendi başına değil, uzmanlaşmanın yardımcısı olarak ve onu meşrulaştırarak yoluna devam etmektedir. Profesyonelliğin gereği olan uzmanlaşmanın anlamı yapılabilecek olan her şeyin yapılması gerektiğidir. Bu bağlamda teknolojiye olan en ufak bir eleştiri ya da muhalefet gericilik olarak etiketlendiğinden hayatı teknolojiden soyutlamak mümkün görünmemektedir. Zira o insanlığın sorunlarını çözecek çaredir.

Bauman'ın teknolojiyle ilgili evrim teorisini anımsatan bir yorum yaptığı da görülmektedir. Ona göre modernite gibi postmodernite ve küreselleşmenin etkili olmasında başta gelen etmenlerden olan teknoloji en yalın söyleyişle insan hayatını doğrudan şekillendirmektedir. Bauman, buradaki şekillendirmenin soyut düzlemde başlayan bir anlayış neticesinde hayatın değişimi olabileceği gibi evrimsel bir süreci takip eden fiziksel değişimlere de neden olabileceğini söylemektedir. Ona göre teknolojinin insan zihninde bıraktığına benzer bir izi bedeninde de bırakması muhtemeldir.²⁴³ İnternet teknolojilerine yönelik yapılan sert eleştirilerde konunun karikatürize edilerek kullanılmayan parmakların köreleceği, boynun öne eğik kalacağı ve insanın kamburlaşacağı gibi yorumlar yapıldığı vakidir. Bauman meseleyi bu kadar pejoratif ele almıyor lakin ona göre insanlık teknolojinin zihinsel etkisinin kısa vadede görmüştür ve uzun vadede fiziksel değişimlerin görmesi muhtemeldir diyerek teknolojinin hayatın içinde kapladığı alanın büyüklüğüne dikkat çekiyor.

İnsan sosyal bir varlıktır ve normal şartlarda yaşamına devam edebilmesi için birtakım ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçları beş aşamalı bir piramit şeklinde İhtiyaçlar Hiyerarşisi isimlendirmesiyle kategorize eden Abraham H. Maslow (1908-1970) ilk sıraya yeme, içme, barınma, cinsellik gibi fiziki gereksinimleri, ikinci sıraya güvenlik gereksinimi, üçüncü sıraya sevgi ile ait olma gereksinimi, dördüncü sıraya saygı(nlık) gereksinimi ve son sıraya ise kendini gerçekleştirme gereksinimini koymuştur.²⁴⁴ Maslow

²⁴¹ Marshall McLuhan, **Y. Medya**. Çev. Beki Nil Levi. İstanbul: Nora Kitap, 2019, s. 16-18.

²⁴² Neil Postman, **Teknopoli Yeni Dünya Düzeni**. Çev. Mustafa Emre Yılmaz. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2006, s. 63.

²⁴³ Bauman ve Raud, **Benlik Pratikleri**, s. 140.

²⁴⁴ Marshall, **a.g.e.**, s. 325.

bu sınıflandırmayı doğadaki ilkel insanı dikkate alarak yapmıştır fakat postmodern birey için de aynı şey söz konusudur. Bauman postmodern insanın ihtiyaç duyduğu güvenlik ihtiyacı kısmen ama sevgi ve ilgi açlığını tamamen teknoloji ile gidermeye çalıştığını söylemektedir.²⁴⁵ Postmodern birey sıcak, güvenilir, sahici ilişkilere özlem duymaktadır fakat uğruna mücadele edilmesi gereken bireylerin yaşadığı zor ve riskli gerçek hayatın yerine risksiz ve kolay olan teknolojik cihazlar üzerinde işleyen sanal dünyayı tercih etmektedir. Diğer yandan söz konusu ilgi ve sevgi açlığı teknoloji vasıtasıyla harekete geçirilerek insan narsist bir tüketici konumuna sokulmaktadır.²⁴⁶ Bir tuşla veya bir komutla idare edebildiği ve kendi tasarladığı dünyada istediği şekilde davranma şansını yakalayan insan başka ne isteyebilir ki?

İnsanı yaşamda en çok zorlayan ya da korkutan şeylerden biri ölüm düşüncesidir ve teknoloji bu korkunun üstesinden gelmeye yönelik kullanılmaktadır. İnsan, bedenine yerleştirilen bir çiple kötü kaderinin önüne geçebilmeyi ummaktadır. Öyle ki teknoloji vasıtasıyla işe yaramayan özelliklerini “*upgrade*” ederek “*üst-insan*” konumuna geçebilecektir. Bauman, bu konuda yapılabilişliğiyle ilgili uzman olmadığı için bir kehanette bulunamayacağını fakat insanı yarı insan yarı robot olarak yenide imal etmeye yönelik projelerin son sürat devam ettiğini belirtmektedir. Burada amaçlanan şey, insanın ölümsüzlüğü yakalaması ve sonsuz yaşama sahip olmasıdır.²⁴⁷ Henüz bu teknoloji sağlanmış değil fakat algoritma ve yapay zekâ üzerine yapılan tasarımlar bu konunun oldukça ciddiye alındığını göstermektedir. Algoritmaları kullanarak insan beynini ‘taklit ederek öğrenme’ yöntemi kapsamında geliştirilen yapay zekâ uygulamalarının test aşamasında olduğu bilinmektedir.²⁴⁸ Dolayısıyla yarı insan yarı robot teknolojisi bilim kurgu filmlerinin fantezi konusu olmaktan çıkmış görünmektedir. Bauman konunun daha çok ölüm korkusu veya ölümsüzlük isteği denilebilecek yönüyle ilgilenmektedir. Bu durumun iki şekilde tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, ‘dijital zombi’ diyebileceğimiz ve insanın öldükten sonra sanki hayattaymış gibi sanal ortamda varlığını sürdürmesine yönelik çalışmalardır. Taklit ederek öğrenme yönteminin uygulandığı bu sistemde insan hayatta iken algoritmalar aracılığıyla elde edilen verilerden yola çıkılarak sanal bir kimlik oluşturulmaktadır. Oluşturulan sanal kimliğin daha sonra bulut teknolojisi üzerinden sosyal medya paylaşımlarının devam etmesi

²⁴⁵ Bauman, **İşkarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, s. 150-151.

²⁴⁶ Bauman, **Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?**, s. 44-45.

²⁴⁷ Bauman ve Raud. **Benlik Pratikleri**, s. 29-30.

²⁴⁸ Eirik Løkke, **Mahremiyet-Dijital Toplumda Özel Hayat**. Çev. Dilek Başak. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 120-121.

amaçlanmaktadır. Bu sayede sanal da olsa ölümsüzlük durumu söz konusu olabilecektir. ABD’de birçok teknoloji şirketinin bu alana yönelik ciddi yatırımlar yaptığı bilinmektedir.²⁴⁹ İkincisi ise Bauman’ın asıl üzerinde durduğu robotik insan formudur. Algoritmalar aracılığıyla ve taklit ederek öğrenme teknolojisi yardımıyla oluşturulan sanal kimlikli yapay zekânın robotik bedenlere yerleştirilmesiyle ortaya çıkacak ‘cyborg’ün insana “*second life*” şansını verebileceği düşünülmektedir.²⁵⁰ Postmodern birey ölümsüz olabilecek tek varlığı olan hafıza üzerinden ölümsüzlüğü yakalama ve sonsuza dek var olabilmenin peşindedir.²⁵¹ Günümüzde kullanılan teknolojiyle bu korkuların aşılması ölen için mümkün görünmese de hayatta kalanlar dijital mezar uygulamalarıyla kısmen aşmaya çalışmaktadır. İnternette online yayında olan mezarlıklar, karekod okutarak yapılan sanal kabir ziyaretleri, ölüye gönderilen online dualar ve tutulan matemler ölümün postmodernleştiği bu zaman diliminin Çin atasözündeki tuhaf zamanlara tekabül ettiği hissini vermektedir.

Bauman teknolojinin insan hayatı için önemli kazanımlar sağladığının kabul etmekle birlikte sorunlu yanlarının da görülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Diğer tüm teknolojiler gibi telekomünikasyon teknolojileri tüm zamanlarda kullanıcılarının amacına hizmet etmiş ve gücü oranında başkalarını kontrol ve baskı altında tutmaya yaramıştır. Bir tarafın elindeki teknoloji ne kadar güçlüyse karşısındakini kontrol etmesi veya baskı altında tutması o kadar kolay ve etkili olacaktır.²⁵² Hakkında konuşan birçok kişinin sağduyulu entelektüel dediği Zygmunt Bauman teknolojinin faydalarını göz ardı etmemekle birlikte ortaya çıkardığı sorunların insanlık için büyük problemler oluşturduğunu göstermeye çalışmıştır. Bu çabası, teknoloji ve onun getirdiklerine yönelik eleştirel tutumunu yoğun biçimde sergilediği eserlerinde açıkça anlaşılmaktadır. Ona göre teknoloji gereklidir fakat mevcut etik anlayış ve postmodern hayat biçimiyle bir araya geldiğinde insanlık için onulmaz yaralar açmaktadır.

2.3. Zygmunt Bauman ve İletişim

Muhtemeldir ki bu bölüm bu çalışmanın sonucu açısından en önemli kısmını oluşturmaktadır. Zira bu bölümde Zygmunt Bauman’ın eserlerinde iletişim ile ilgili yaptığı değerlendirmelerin haritası çıkarılarak konu belirli bir çerçeveye oturtulmaya

²⁴⁹ Murat Dağıtmaç ve Şehadet Ekmen, **Dijital Psikolojik Devrim**. İstanbul: Motto Yayınları, 2019, s. 62.

²⁵⁰ Dreyfus, **a.g.e.**, s. 19, 135.

²⁵¹ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 232.

²⁵² Bauman ve Raud, **Benlik Pratikleri**, s. 192-193.

çalışılmıştır. Bu yöntemle onun iletişim ile ilgili farklı eserlerinde dağınık biçimde bulunan düşüncelerini bir araya toplayarak konuya dair düşünce evreninin anlaşılması amaçlanmıştır. Bauman'ın eserlerinde iletişimi geleneksel-yeni, birey-toplum-kamu, devlet-iktidar veya siyaset-sermaye bağlamlarında modernite ve postmodernitenin etkilediği tüm alanlarla iç içe geçecek şekilde ele aldığı görülmektedir. Dolayısıyla onun iletişim ile ilgili olarak müstakil bir çalışması olmamakla birlikte, bir önceki konu olan teknolojiye olduğu gibi, Akışkan Gözetim bu alana dair görüşlerinin en derli toplu yer verdiği eseridir denilebilir. Bu aşamada, Bauman'ın iletişim ile ilgili değerlendirmeleri, birey-toplum-kamu ve geleneksel-yeni ekseninin yanında medya-yeni medya bağlamındaki görünümelerini tespit ederek hem onun sosyolojisindeki iletişim olgusunun yeri hem de postmodern dönemin iletişim anlayışı çözümlenmeye çalışılmıştır.

Zygmunt Bauman'ın eserlerindeki sosyolojik değerlendirmelerini okurken birçok konuda olduğu gibi iletişimin bireyselden başlayarak toplum, ekonomi, siyaset ve kültüre uzanan görünümünün yapısal olarak teknolojiyle iç içe geçen izini sürmek mümkündür. Teknolojinin neden olduğu zorluk ve sorunlarla ilgili analizlerini gündelik hayata dair somut örneklerle anlatarak yapmaktadır. İletişim üzerine yaptığı değerlendirmelerini birey-toplum-devlet ve sermaye etrafında şekillendiren Bauman'a göre iletişimin artık yeni yöntemlerle yapılıyor olması eskiden oluşturulmuş ilişkilerin pekiştirilmesi gerektiği anlamına da gelmektedir.²⁵³ Zira kuşaklar arasındaki iletişimsizlik sorunu giderek daha önemli hale gelmiştir ve insani bir yaşam için iletişimin hayati derecede önemi kendini daha fazla hissettirmektedir. Öncelikle birey ve toplumsal açıdan iletişimsizlik sorununun nedeni salt iletişim teknolojileri değil, hızla değişen hayat içerisindeki anlayış farklarıdır. Sağlıklı kurulabilecek iletişim sayesinde ebeveyn ve çocuklar arasındaki sorunların giderilmesini sağlamak mümkündür.²⁵⁴

Bauman iletişim ile ilgili değerlendirmelerinde öncelikli sorunun postmodern insanın hayatı anlayışı biçimi olduğunu belirttikten hemen sonra iletişim teknolojilerinin bu durumun büyümesinde etkin olduğunun altını çizmektedir. Diğer yandan, bütün bu iletişim teknolojilerinin ilerlemesine rağmen kuşaklar arası iletişim sorunlarının devam ediyor oluşu Bauman'ın postmoderniteyi modernitenin devamı olarak görmesiyle de örtüşmektedir. Teorik olarak iletişim imkânları en üs seviyeye çıkaran cihazların kullanılması insanın tutumunu değiştirmekten öte pekiştirmiştir. Bir anlamda insan

²⁵³ Bauman ve May, **a.g.e.**, s. 10.

²⁵⁴ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 16.

iletişimsizlik ile maluldür. Fakat bunun yanında, iletişim teknolojilerinin bu kadar gelişerek küresel bir boyut kazandığı bir çağda iletişimsizliğin en üst seviyede olmasının rasyonel bir izahı bulunmamaktadır. Bu durumda küreselleşmenin imkânlarını kullananlara iletişim teknolojilerinin imkânlarını kullananların aynı olması önemli bir etkidir. Örneğin küresel olan zenginlerle yerel kalan yoksulların arasındaki iletişim bağı tamamen kopmuştur.²⁵⁵ Zenginlerle yoksulların ayrı dünyaların insanları olmaları bir metafor olmaktan öte gerçeğe dönüşmüştür.

Önceki bölümlerde kısmen değinildiği gibi, teknolojinin en etkili olduğu alanlardan birisi iletişimdir ve kabul etmek gerekir ki, bu alanda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve yenilikler hayatı son derece kolaylaştırmıştır. İletişim teknolojilerinin gelişmesi insan ilişkileri, ekonomik ve siyasi faaliyetler ile kültürel etkinliklerde insanlığa yadsınamaz bir katkı sağlamıştır. Öte yandan, hayatın içine katılan her yeniliğin beraberinde zorluk ve/veya sorun da getirdiği bilinen bir gerçektir. Teknolojinin diğer alanlarda olduğu gibi bilişim ve internet teknolojileri alanlarında da insanlık için sağladığı kolaylık kadar insan için son derece sorunlu ve zor durumları ortaya çıkarmıştır. Sağladığı kolaylıklar bir yana, teknolojinin olumsuz algılanmasında modernitenin ürünü olması nedeniyle onun özelliklerini barındırması önemli bir etkidir. Zira iletişim alanında da tıpkı modernitede olduğu gibi insanlığa iyilik, huzur ve refah vaat etmekte fakat uygulamada farklı, hatta vaatlerin tam tersi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Kendisini bir sosyalist olarak tanımlayan Zygmunt Bauman'ın düşüncelerinde Marksizm'in izlerini görmek mümkündür. Kapitalist sisteme getirdiği teknik çözümler ve sistemin ayrıcalıklı kıldığı kesimlere yaptığı sert eleştiriler onun özgürlük ve adalet odaklı düşünce evrenini yansıtmaktadır. Bu durum ele aldığı diğer konularda olduğu gibi iletişim ile ilgili düşüncelerine de sirayet ederek özgürlük ve adalet ekseninde oluşturmaya yol açmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, iletişim konusunu değerlendirdiği müstakil bir çalışması olmamasına karşı hemen hemen her eserinde iletişime dair değinilerini satır aralarında görmek mümkündür. Bunda kuşkusuz iletişimin hayat içerisinde oynadığı etkin roldür ve sosyolog olan birinin bunu gözardı etmemesini gerekliliğidir.

Bauman birden fazla yerde mevcut iletişim anlayışını eleştirdiği görülmektedir. İletişim literatüründe matematiksel iletişim yöntemi olarak adlandırılan bu yöntem İkinci

²⁵⁵ Bauman, **Küreselleşme**, s. 104.

Dünya Savaşı sırasında ABD’de ortaya çıkmış ve savaş sonrasında ABD hükümetinin yönlendirmeleriyle medyada etkin olmuştur. Bütün detayları teknoloji üzerine kurulan matematiksel iletişim yöntemi modernitenin dünyaya bakışının tipik bir ürünüdür. Buradan yola çıkarak iletişim alanında teknolojinin etkisi araştıran iletişim bilimcilerini mutlu ve endişeli teknoloji severler ve umutlu ve umutsuz teknoloji fobikler olarak dört farklı sınıfta değerlendiren Bauman, teknolojinin geri döndürülemez bir şekilde hayatı etkilediğini ama asıl önemli olanın teknolojinin tam olarak insana iyilik mi kötülük mü getirdiğinin saptanmasının gerektiğini belirtmektedir.²⁵⁶ Bauman’a göre iletişim kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Claude Elwood Shannon’ın (1916-2001) başlattığı, “bilgiyi insani ve anlamlı kökenlerinden” soyutlayan matematiksel iletişim anlayışıyla düğümlenmiştir.²⁵⁷ Shannon ve Weaver Matematiksel İletişim Modeli (1949), doğrusal ve tek yönlü pozitivist kitle iletişimin temelini oluşturmaktadır²⁵⁸ ve Bauman’a göre modelin mesajı içerikten soyutlayıp şekle indirgeyen yöntemini takip eden bu ve buna benzeyen iletişim çalışmaları birbiriyle ilintili iki soruna yol açmaktadır. Bunlardan birincisi, mesajı gönderici ve alıcının öznel kimliğinden bağımsızlaştırmasıdır. Bu yöneme göre mesajın tüm özelliği kanal üzerindeki etkiden ibarettir. Dolayısıyla mesajın öznesi mesajın aktarıldığı nesne olmaktadır. Bauman bu yöntemin mesajı çözümlemeye yönelik değil, sistemi elinde bulunduranların bilgiyi denetleme ve kontrol etmesine yönelik olduğunu iddia etmektedir. Bilgiye nesne olarak bakan bu anlayış, bilişim uzmanlığını kullanarak alıcı üzerinde baskı kurmayı amaçlamaktadır. İkinci sorun ise, bu yöntem mesajın içeriğinin yerine hacmine önem verilmesine neden olmaktadır. Bu durum, mesaj üzerinde sadece aktarıcının söz sahibi olabileceği anlamına gelerek, mesajın alıcıdaki anlam ya da önem derecesini değil doğrudan teşhis etme ve geliştirme şansı sunmaktadır. Eleştirisinde dikkat çektiği ‘tek bağlam etkisini’ bilgi yarışmaları üzerinden anlatan Bauman, anlambilimsel açıdan sorunlu olan bu yaklaşımda hem bilgi hem de bilgi sahiplerinin niteliğini nicelik üzerinden ölçmeye yaradığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu bilgi ya da mesajın aktarımını değil, aktarıcının istediği çerçevenin oluşmasını sağlamaktadır.²⁵⁹ Bauman bu eleştirisinde matematiksel iletişimi sisteminin iletişime değil iletişim kanallarını ellerinde tutan iktidar ve güç sahiplerinin amaçlarına

²⁵⁶ Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, s. 290

²⁵⁷ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 148.

²⁵⁸ Levent Yaylagül, **Kitle İletişim Kuramları**. Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, s. 47.

²⁵⁹ Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, s. 290-292.

hizmet ettiğini söylemektedir. Matematiksel iletişim yöntemi iletişimi mekânikleştirmenin ötesinde tek yönlü, manipülatif ve propagadaya odaklı kılmaktadır.

Bauman'ın eserlerinde iletişim ile ilgili konularda ismini sık sık zikrettiği bir diğer isim iletişim bilimci Marshall McLuhan'dır (1911-1980). McLuhan'ın "*Küresel Köy*" analojisinin yanında teknodeterminist yaklaşımının üzerinde durarak kendi sosyolojisiyle paralellikler kurmaktadır.²⁶⁰ McLuhan iletinin aslının içeriği değil doğrudan iletilen ortam, yani kendisi olduğunu düşüncesini "*mesaj aracın kendisidir*" şeklinde özetlemiştir. McLuhan'ın ortaya attığı görüşün siyasi yönü elbette vardır lakin aracın mesaj oluşuyla ilişkilendirilen en net vurgu tüketimdir, tüketim kültürüdür. Kitle iletişim araçları yeni bir kültür oluşturarak insanları tüketime yöneltmektedir. Bu aynı zamanda geleneksel anlayışın baskısı yapısına karşı özgürlüğün de göstergesidir.²⁶¹ Bauman'ın, McLuhan'ın teknodeterminizm ile ilişkilendirdiği görüşlerini özgürlük ile bağdaştırmasının modernite açısından zorlama olsa da postmodernite açısından uyumlu görünmektedir. Zira McLuhan'a göre araca maruz kalan (*modern*) birey istese de istemese de mesajı almak ve ona göre davranmak zorundadır. Postmodern dönemde araca maruz kalan birey ise alımladığı mesajın gereğini zorunlu oluşundan değil, özgür seçiminden dolayı yaptığı düşüncesine sahiptir. Bugünün dünyasını şekillendiren bilişim, internet ve telekomünikasyon teknolojilerini hayatının merkezine taşıyan günümüz dijital bireyi bu yorumun ispatı gibidir.

Bauman'ın eserlerinde teknolojiye olduğu gibi iletişime dair değerlendirmelerinde en önemli yeri panoptikonun, panoptik anlayışın oluşturduğunu söylemek mümkündür. Zira o, katı modernitenin kontrol ve denetim saplantısına yol açan panoptik anlayışından yola çıkarak akışkan modernitenin kendine özgü bir gözetim mekân izması oluşturduğunu söylemektedir. Buna "*kendin-yap panoptikonu*" diyen Bauman, "*gözetimcisi olmayan gözetim*" olarak özetlemektedir. Bu yeni gözetleme yöntemi yöneticilerin gözetim işlerini birer nesneye bırakmaları olarak da tarif edilebilir.²⁶² Bu gözetimin en önemli unsuru şüphesiz teknolojik aygıtlar ve internet teknolojisi fakat kullanıcı da en az aygıtlar kadar önemlidir. Söz konusu gözetim mekân izması günlük hayattan iş hayatına, kamusal meselelerden, siyasi uygulamalara ve temelini tüketimciliğin oluşturduğu kültürel yapıya kadar çok geniş bir alanı

²⁶⁰ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 342.

²⁶¹ Bauman, **Özgürlük**, s. 106.

²⁶² Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 84.

kapsamaktadır. Bireylerin göz önünde olduğu özel alanın dışında iktidarların etkin olduğu kamusal alandan da bahsetmek gerekir fakat özel ve kamusal alanın sınırlarının belirsizleşmesi her alanı kamusal bir forma sokmuştur. Devlet, internet ve bilişim teknolojileri üzerinden kişilerin kamuya açık data hâline getirdikleri kişisel bilgiler üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilir.²⁶³ Ortaya çıkan durumu değerlendirmek isteyen bugünün devleti panoptik anlayışı en etkin şekilde kullanmak için bireylerin özel hayatına müdahale etmekte, mahrem bilgilerini her an kullanabilmek için el altında tutmaktadır.

Bugünün panoptik yöntemi panoptikonun ilk tasarlandığı dönemdekine göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu farkların en önemlileri, yöneticilerin gözetleme işini nesneye havale etmesi, gözetleyenin yalnızca yöneticiler olmaktan çıkıp toplumsal bir eylem hâline gelmesi ve gözetlenenlerin gözetlenmeyi isteyerek yapmaları hatta gözetlenmek için çaba sarfetmeleridir. Panoptikonun ilk tasarlandığı yıllar (1780-1813)²⁶⁴ gözetim ve denetleme tek bir gözetleyicinin otoritesi altında gerçekleştiğinden katı bir itaat kültürünün üretilmesini sağlamaktadır. Herkesi bir gözetleyen konumuna getiren teknolojik gelişmelerin ürettiği sinoptikon, panoptikonun tepeden aşağı otoriter gözetleme yöntemini değiştirmiştir. Artık gözetim temele yayılarak aşağıdan yukarıya doğru ‘şevkle’ yapılmaktadır.²⁶⁵ Panoptikonda kişi izlendiği düşüncesiyle kural ya da kanuna aykırı davranmaktan çekinirken²⁶⁶ sinoptikonda gözetlenen kişi izlenirliğini artırmak için olabildiğinde aykırı davranışları sergilemektedir. Modern panoptikon bireyin hiç zaman yalnız kalamayacağını düşündürerek onu korkularıyla sindirmeye, postmodern panoptikon bireylerin yalnız kalma korkusu üzerinden ıslah etmeye çalışmaktadır. Yalnız kalmama korkusu yaşayan birey gözetlendiği düşüncesiyle kendini gizlemekte, yalnız kalma korkusu yaşayan birey ise gözetlenmeyi isteyerek kendini ifşa etmekten çekinmemektedir.²⁶⁷ Panoptikonda kontrol ve denetim için hareketsizlik zorunlu iken sinoptikon kesinlikle hareket etmeyi salık vermektedir. Sinoptik gözetleme başladıktan sonra fiziki anlamda bireyin kısıtlı hareketliliği sanal ortamda küresel bir sınırsızlığa ulaşacak ve dünyanın her yerinde erişilebilecek kısmi bir zamansızlık ve mekânsızlık doğuracaktır.

²⁶³ a.g.e., s. 28.

²⁶⁴ Bentham, a.g.e., s. 77-78.

²⁶⁵ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 145.

²⁶⁶ Bauman, **Özgürlük**, s. 20.

²⁶⁷ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 36.

İnternet teknolojilerinin insanın gönüllü olarak kişisel gözetleyicisi ve gözetleteni olması tepeden aşağı otoriter panoptik anlayışın veya panoptikon türevi mimari yapıların kullanımına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır.²⁶⁸ Bu temel değişim panoptik anlayışın sinoptik anlayışa dönmesine de yol açmıştır. Artık gözetleyen azınlık değil, çoğunluktur. Gözetlenen ise herkeştir. Yeni gözetleyen ayna zamanda gözetlenendir. Bu yapıda gözetlenenlerin gözetlenmekten ya da gözetlenmeyi istemekten başka seçenekleri bulunmamaktadır. Postmodern birey kendi gözetlenme cihazını bir organı gibi üzerinde taşımaktadır.²⁶⁹ Sistem içinde kalmak ve dışlanmamak isteyen birey arzularını tatmin etmek için seve seve gözetlenmeye razıdır. Özel hayatı, mahremiyeti kamusal alana açan bu eğilim iktidarın da istediği şeydir. Zira gizli saklı bir şeyin olmadığı bir ortamı denetim ve kontrol altında tutmak, yönlendirmek ve yönetmek çok daha kolaydır.

Sinoptikonun postmodern bireye söylediği şey, ‘gözetlenmeni kendin yap’ diskurudur. Panoptik anlayışın kontrol-denetim mekân izmasını işleten iktidardır fakat sinoptik anlayışta kontrol-denetim mekân izması bizzat bireyin kendi elleriyle yaptırılmaktadır. Daha açık söylemek gerekirse, postmodern insan kontrol-denetim açısından kendisini edilgen kılan özel-bireysel panoptikonunu kendisi yapmaktadır. Birey kendi eli ve rızasıyla gözetlenmeyi kabul etmiştir lakin iktidar yine panoptik anlayışta olduğu gibi asıl gözetleyen konumundan çıkmamıştır.²⁷⁰

İtaat ve disiplin kültürü üreten panoptik anlayış yerini yine arzu ve tüketim kültürü üreten sinoptik anlayışa bırakmıştır fakat bu, sinoptik anlayışın itaat ve disiplin kültürünün dışında olduğu anlamına gelmemektedir. İnternet sayesinde her an herkesin gözetlendiği bir ortamı meşrulaştıran bu kültür, eskinin kanaat önderlerinin, kahramanlarının yerine internet fenomenlerini koymuştur. İdeal olan, örnek alınan, olmak istenen hatta idol olan artık sanal bir imajdan ibaret olan sanal fenomenlerdir. Tüketim kültürünün cazibesine kapılan ve sanal kanaat önderlerinin yönlendirmelerine uyan bireyin durumu, köleliğin aşağılayıcı yanlarından soyutlanmış olsa da “*gönüllü kölelik*”ten başka bir şey değildir.²⁷¹ Sinoptik sistemin içerisine tüketim girdiğinde otomatikmen sermaye de girmektedir. Dolayısıyla baş gözetleyici diyebileceğimiz devletin yanında ona ortak olarak sermaye de yer almaktadır. Bu aşamada devletin yapacağı şey, sermayenin işini kolaylaştıran neoliberal ekonominin gereklerini yerine

²⁶⁸ Bauman, *Siyaset Arayışı*, s. 184.

²⁶⁹ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 71-73.

²⁷⁰ Bauman, *Özgürlük*, s. 110.

²⁷¹ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 88.

getirmektir. Bu sayede sermaye lüzumlu gördüğü anlarda gözetim yapma olanağına sahip olmaktadır.

Sinoptikon, panoptikonun ceza içeren biyo-politik uygulamalarını haz içeren biyo-politik uygulamalarına dönüştürmüştür. Birey gözetlenmeyi arzulamakta ve ne kadar çok gözetlenirse hazzı o kadar coşkulu yaşamaktadır. Bu amaç uğruna mahremiyet ihlali, özel hayatın gizliliğinin kaldırılması, ahlaki anlayış ve etik kodların yok sayılması gibi eskinin normal karşılamadığı şeyler günlük hayatın bir parçası hâline gelmektedir. Tüm postmodern uygulamalar gibi sinoptik anlayışının meşrulaştırma krizi yoktur ve her şey kendiliğindendir.²⁷² Buna rağmen postmodern birey moderniteye özgü bir refleksle, eskinin anormal olarak tanımladığı şeyleri normalize etmeyi özgürlük ve eşitlik ilkesi olarak kabul ederek muhalif düşüncüyü gerici şeklinde tanımlamaktadır.²⁷³ Postmodern düşüncenin her şeyi olağan karşılamaya yönelik rölativist tavrına istinaden kendisine muhalif olduğunda gerçek yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Her şeyi kabul eden postmoderniteye göre değersizlik kabul edilebilir değer olarak görülüyorsa, değersizliğin kabul edilebilir bir değer olarak görülmemesi de kabul edilebilir bir değer olmalıdır. Örneğin tek bir doğru yoktur, her şey doğrudur diyen postmodern düşünce, tek bir yanlış yoktur, her şey yanlıştır veya tek bir doğru vardır, geri kalan her şey yanlıştır yahut tek bir şey yanlıştır, geri kalan her şey doğrudur söylemlerini de kabul etmiş demektir. Ortaya çıkan durum paradoksal olmaktan öte anlamsal açıdan bir kaostur ve çözümsüzdür. Diğer yandan postmodernitenin ortaya koyduğu bu kuralcı tutum modernitenin sadece kendi koyduğu kuralları kabulüne uygun katı tavrının bir uzantısıdır.

Modern ya da postmodern olması fark etmeksizin panoptikonun önemli işlevlerinden biri sınıfsal bir hiyerarşi oluşturmaktır. Modern panoptikonda sınıflandırmanın sınırları ve vurgusu asıl belirleyici iken postmodern panoptikonda algoritmalar ile oluşturulan sınıflandırmanın sınırları ve vurgusu ikinci plandadır. Modern panoptikonda sınıfsal yapı istenilen eylemi koşullandırmaya zorunlu, postmodern panoptikonda istenilen eylemin neden olduğu koşullandırma sınıfsal hareket etmeye zorunludur.²⁷⁴ Postmodern panoptikon ya da sinoptikonu modern panoptikondan ayıran en önemli özellik, iktidarın faaliyetlerini arka palana –*atması değil*- almasıdır. Modern panoptikonda iktidar kontrol eden, denetleyen, tespit eden, karar veren,

²⁷² Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 205.

²⁷³ Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 118.

²⁷⁴ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 67-68.

cezalandıran yani her anlamıyla ön planda olan icra mercidir. Postmodern panoptik anlayışta (*sinoptikonda*) perdenin önünde hazza dayalı tüketim kültürünün tahrik edici gösterisi sürerken, iktidar arka planda kendisini tehlikeye düşürecek şeyleri tespit etmekle meşguldür. İktidarın güvenlik amaçlı dediği uygulamalar panoptikonu, ban-optikona²⁷⁵ çevirmiştir. Terör, mafya, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti, insan ticareti, göçmenlik, kaçak işçi gibi söylemlerle de bu uygulamasını meşrulaştırmaktadır fakat sistemin dışına attığı kişiler sadece toplumsal ve siyasal yapıyı kaosa sürükleyecek olanlar değildir. Sermayenin kontrolüne giren bürokratik iktidar tüketim kültürüne dâhil olmayanları ıskartaya ayırarak ban'lanmaktadır. Konunun dikkat çeken noktası, bilişim ve internet teknolojileri aracılığıyla kişinin kendi hakkında ifşa ettiği veriler bu sürecin en önemli parçasını oluşturmasıdır. Postmodern birey sistemin dışına çıkarılmamak için uğraşırken ban'lanmaktan kaçamamaktadır. Bugünün gözetim teknolojisi onayladığı kişiyi sistem içinde tutmak veya sistemin içine almak, onaylamadığını sistemin dışına çıkarmak veya tamamen dışında tutmak için kullanılmaktadır.

Bauman, panoptik anlayışının bugünün dünyasına yansıdığı sinoptik şekliyle istenilen davranışı ortaya çıkarılması için kullanıldığını söylemektedir. Üstelik bunda icat edildiği dönemde ceza için tasarlanmasıyla bugüne yönelik ödüle dönüşmesi herhangi bir fark oluşturmamıştır. Değişen tek şey, seçimlerin zorla değil de ayartmayla kabul ettirilmesidir.²⁷⁶ Ayartma bir pazarlama stratejisi olarak manipülasyona dayalıdır ve 'özgür seçim' görünümünde tüketim kültürünün gönüllü köleliğine atılan adımdır. Diğer yandan arzularının etkisine kapılan postmodern bireyin de ayartılmaya dünden razı olduğu görülmektedir.

Sinoptik anlayışın ürettiği gözetim toplumunu ekonomik açıdan değerlendiren Bauman'a göre postmodern dönemdeki gözetleme teknolojileri ve politikalarının bireyleri sınıflandırma veya kategorize etme yöntemi ekonomik faaliyetler için önemli bir alan sunmaktadır. Küçüklü büyüklü insansız hava araçları (*IHA*) veya kentlerin her yerine yerleştirilen MOBESE kameralarının meşruiyeti güvenlik odaklı risk üzerinedir fakat bilişim ve internet teknolojileri güvenlikten öte tüketim kültürünün kullanıcısı, tetikleyicisi ve yayıcısı konumundadır.²⁷⁷ Gözetlenen kişi bir yanda müşteri konumunda kendisini gözetletirken bir yandan da sistemin içinde pazarlayıcı olarak görev

²⁷⁵ a.g.e., s. 141.

²⁷⁶ a.g.e., s. 150.

²⁷⁷ a.g.e., s. 74.

yapmaktadır. İnternette gezinirken beliren reklamlar artık vakayı adiyedendir. Kullanıcının yaptığı seçim ve ağdaki faaliyetlerine göre pazarlamayı kendisi kendisine yapacak şekilde konumlandırılmıştır. Kullanıcının çevrimiçi ortamda tıkladığı her bir linkle bıraktığı iz “*sevebileceğiniz ürünler*”, “*bunu alan bunu da aldı*”, “*seçtiklerinize benzer ürünler*”, “*ilginizi çekebilecek ürünler*” gibi pazarlamaya yönelik ayartmacı tacizlerle kullanıcıya geri dönmektedir. İnternet teknolojilerine entegre hâle getirilmiş algoritmalar sayesinde elde edilen verilerin kullanılmasıyla işleyen sürecin tekniği gözetime, mantığı ise tüketime dayalıdır.²⁷⁸ Bununla birlikte paragrafın başında belirtildiği üzere, gözetimin ilişkilendirildiği en önemli kavram olan güvenlik konusunun bir tüketim malzemesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Sanal ya da gerçek iletişim, etkileşim ya da ilişkinin kısıtlanması insanları mekânsal ayırmaya sebep olarak yabancılaşmaya ve güvenli veya güvensiz gettolarında yaşamalarına yol açmaktadır.²⁷⁹ Sistemin gözdeleri ile ıskartaları arasında sınırlar çizerek birbirinden ayıran güvenlik meselesi üzerinden para kazanılan bir metaya dönüştürülmüştür. Oldukça kârlı bir sektöre hâline gelen bu alanı güvenlik politikaları adı ve toplumun emniyeti gerekçesiyle destekleyen devletlerin asıl amacı vatandaşlarını kontrol etmek, yönlendirmek ve yönetmektir.

İnternet teknolojileri ve yeni medya gündelik hayatın olmazsa olmazı hâline gelmesi, onu geleneksel medyadan çok daha etkin bir konuma yükseltmiştir. Zira toplum ile teknolojik gelişmeler iç içedir ve toplumun kendisinden kaçılmadığı için teknolojinin kuşatmasından kaçılması imkânsızdır. Kaçınılmaz olan bir diğer şey de, toplumsal hayatın iletişim ve ilişki bağlamındaki tüm etkileşimlerinin tüketim kültürü üzerine oluşturulmuş olmasıdır. Reel hayat veya dijital ortam fark etmeksizin insanlar salt alışveriş yapmak ve/veya yapılan ‘nitelikli’ alışverişin sağladığı statüler üzerine iletişim kurmaktadır. Kurgulanan bu yapıdaki teşvik ve taltif görevi geleneksel ve özellikle yeni medyanındır.²⁸⁰ Daha çok taltif kazanmanın yolu teşvike daha çok uymaktan geçmektedir. O hâlde en fazla tüketen en ideal, en makbul olandır. Modernitenin her şeyin ölçütü insandır mottosu yerini her şeyin ölçütü tüketimdir mottosuna bırakmıştır. Modern dönemdeki büyük olana yapılan övgü ve postmodern dönemde çok olana verilen önem tekessür toplumu oluşturmuştur.

²⁷⁸ a.g.e., s. 51

²⁷⁹ Bauman, **Küreselleşme**, s. 109.

²⁸⁰ a.g.e., s. 30-31.

Bugün iki tür hayat yaşadığımızı belirten Bauman, bunları çevrimiçi (*sanal*) ve çevrimdışı (*gerçek*) olarak nitelemektedir.²⁸¹ Çevrimdışı hayat yaşlılardan gençlere doğru gidildikçe azalmakta; gençler söz konusu olduğunda ise çevrimiçi hayat giderek şiddetlenmektedir. Gerçek hayatın sorunlu ve zor yanına karşın interneti bir kurtuluş seçeneği olarak gören postmodern ‘genç’ bireyin çevrimdışı hayattan çevrimiçi hayata olan göçü son sürat devam etmektedir. Bu aşamada ilginç bir tespitte bulunan Bauman, internet teknolojilerine olan arzu, istek, eğilim ya da bağımlılık gençlikle doğru orantılı olsa da kendini ifşa etme yani teşhircilik eğiliminin herhangi bir kuşağa veya yaşa özgü olmadığını iddia etmektedir.²⁸² Sosyal medya uygulamalarındaki paylaşımlar dikkate alındığında Bauman’ın teşhircilikle ilgili görüşlerinde haklılık payı olduğu görülmektedir.²⁸³ Diğer taraftan gerçek hayattaki teknolojik gelişmelerin sağladığı hız, hareket ve kabiliyeti arttırarak mekânın kısıtlayıcılığını kısmen ortadan kaldırmıştır fakat insanlık bu kolaylıktan faydalananların zenginler olması gerçeğiyle karşı karşıyadır. Sanal sosyalleşmenin önemli bir kısmını yeni kuşaklar oluştursa da asıl yararlanıcısı zenginlerdir. Yoksullar ve dijital ortama uyum sağlayamayarak sistemin ıskartaya ayırdıkları için çevrimiçi hayat da çevrimdışı hayat gibi zorluklar, kısıtlamalar, engellerle doludur.

Bauman, insanın iletişim hâlinde olmasını bir anlamda başkaları üzerinden kendini tanımlama yöntemi olarak ele almaktadır. İnsan iletişim kurarken öteki üzerinden kendi öznelliğini oluşturmaktadır. Bu süreç aynı zamanda insanın algıladığı dış dünyayı da inşa etmektedir.²⁸⁴ Dikotomik ilişkiler (*karşıtlıklar*) üzerinden anlam oluşturmak zihnin işleyiş ve bilgi üretme yöntemidir fakat Batı felsefesi bu yöntemi epistemolojik bir metodoloji hâline getirerek kanonlaştırmış ve bir tahakküm aracı yapmıştır.²⁸⁵ Teoride

²⁸¹ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 140.

²⁸² **a.g.e.**, s. 30-36.

²⁸³ *Zygmunt Bauman*’ın vefatından (Ocak 2017) kısa süre önce kurulan (Eylül 2016) fakat etkisini 2018’den itibaren göstermeye başlayan *TikTok* uygulamasındaki paylaşımlar söz konusu iddianın kanıtı niteliğindedir. *Tik Tok*’u diğer sosyal medya uygulamalarından farklı kılan temel özelliği, genel profili alt gelir gruplarına dâhil olan kullanıcılarının oldukları hâllerıyla kendilerini teşhir etmeleridir. Bugüne kadar gözlemlenen şey, insanların internette gerçek kimliklerinden farklı bir kimlik oluşturdıkları yönündedir fakat *TikTok*’ta paylaşım yapan kullanıcılar maddi yoksulluklarını, bilgi ve entelektüel yoksunluklarını, ahlaki ve kültürel yozluklarını teşhir etmekten imtina etmemektedir. Bu durum doğal olarak içeriğin niteliğini daha da düşürmekte, sıradanlığın, özentisizliğin, seviyesizliğin hatta bayağılığın popülaritesine dönüşmektedir. Söz konusu durumun bir başka önemli sonucu da maddi-manevi eksiklikleri kabullenişe katkı sunmasıdır. Alt gelir grubundaki birey diğer sosyal medya hesaplarındaki süslü, pırıltılı, her türlü imkâna sahip hayatların teşhirine karşı kendi sıradan hayatını teşhir ederek o hayata hiçbir zaman ulaşamayacağını kanıksamış olmaktadır. Sistem ona da olduğu hâliyle görünür, bilinir ve meşhur olma olanağını sunarak haz tatmini ya da arzu açlığı yaşamasını sağlamıştır.

²⁸⁴ Bauman ve May, **a.g.e.**, s. 42.

²⁸⁵ Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, s. 39-61.

iletişimin en önemli boyutlarından birisi farklılıkları güç kullanmadan azaltma eğilimi doğurmasıdır fakat zorunlu olarak güç kullanım seçeneğinin de oluşmasına sebebiyet verebilmektedir.²⁸⁶ Bu bağlamda modernitenin iletişim uygulamaları toplumsaldır ve güç kullanmadan veya güç kullanarak olsun asimilasyon odaklıdır.²⁸⁷ Diğer taraftan meselenin bireysel aşamaya indiği postmodern kişi güvenlik ya da tedbir amaçlı yabancı addettiğiyle iletişimin kesmek istemekte ve bu yöntemle yabancından soyutlanmış bir hayat ikame etmeye çalışmaktadır.²⁸⁸ Oysa iletişimi kestiğinde yabancının yok olmaması bir yana iletişimsizliğin de bir nevi iletişim olması nedeniyle hem korku hem de tanımlama süreci devam etmektedir. Daha da önemlisi, asimilasyon ya da entegrasyon denilemeyecek kaotik ve amorf bir toplumsallık oluşmaktadır.

Bauman'a göre modern toplumda sağlıklı olmak bedenin işleviyle ilgilidir. Sağlıklı kişi beden gücüyle yapılacak işlerle ilişkilendirilir.²⁸⁹ Aynı mantığın devam ettiren postmodernitede sağlıklı olmak bedenin işlevinden öte görünüşüyle ilişkilendirilir. Görünüş ve güç açısından arzulanan yeterliliğe sahip olmayanlar patolojik olarak hasta kabul edilir ve sağlık tüketimine yönlendirilir. Buradaki en önemli görev kitle iletişim araçlarına düşmektedir. Yapılan manipülatif yayınlarla insanların hasta oldukları vehmine kapılmaları sağlanır. Bu aşamada formda olma/formda kalma önemli bir slogandır. Sistem kendini beğenmekten öte başkalarına beğendirme üzerine kuruludur. Sağlık, biyolojik değerlendirmeden diğerlerinin beğenisine indirgenir. İnternet teknolojilerinin kullanımı bu alanı çok daha faal hâle getirmiştir. Özellikle kadınlara yönelik sağlık ve güzellik taciz boyutundaki ayartmacı enformasyon günlük hayatta etkisini sektörün lehine göstermektedir. Postmodern bireyin ama özellikle de kadının belirlenmiş ölçüler içinde genç, güzel ve sağlıklı kalması bir tık uzağındadır.²⁹⁰ Geleneksel ya da yeni medya bu aşamada ikna ederek birer müşteri ve tüketici konumuna sokmanın en önemli aracıdır. Postmodernitenin sağlıklı insan profili sanal dünyanın görünür olma arzusundaki ideal bireyiyle örtüşmektedir. Sistemin dayattığı bu insan modeli tüketim kültürünün önemli bir parçası olmasının yanında, dayatılan modelin özelliklerine sahip olmayanlar ıskartaya ayrılmakta ve sistemin dışına itilmektedir.

²⁸⁶ Bauman, **Küreselleşme**, s. 18.

²⁸⁷ Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 86.

²⁸⁸ Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, s. 100.

²⁸⁹ Avcı, **a.g.e.**, 2019, s. 71.

²⁹⁰ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 66.

Bauman, iletişimin yakın değerler etrafında kaynak ve hedef düzleminde geliştiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda iletişim oluşurken kaynak ve hedefin değer dünyasındaki uçurumlar bazı olumsuzlukları sebebiyet vermektedir. Örneğin düşünülen şeyle yapılan şey arasında farklar oluşmakta ve bu farklar yanlış anlaşılmanın ötesinde kişinin veya kişilerin kendilerini kötü hissetmesine yol açmaktadır.²⁹¹ Buradaki yanlışlıklar zinciri ilişkiyi etkileyen önemli bir parametredir. Yanlış anlaşılmanın sebebi olan iletiyi okuma birtakım semboller üzerinden gerçekleşmektedir ve postmodern anlayışta sembollerin karşılığı muğlak olduğundan yanlış anlaşılmaya çok daha müsaittir. Buna ek olarak, iletişim mecrası internet ortamı veya sosyal medya olduğunda sanal iletişimin doğal gereği olarak muğlaklık daha da artacağı için yanlış anlaşılmanın boyutu daha da artmaktadır.²⁹² Görüldüğü üzere iletişim üzerine çalışma yapan hemen tüm araştırmacılar gibi Bauman da yüz yüze iletişimin yerini alan ekran üzerindeki iletişimin insanı birbirine uzaklaştırdığının altını çizmektedir. Oysa iletişimin başlıca amacı ötekini anlamak ve insanları birbirine yaklaştırmaktır.

Bauman, iletişimin başlangıcının yakınlıklar olduğunu söyleyerek buna ekonomik ilişkileri de eklemektedir. Postmodern dönemde bir statü olarak kabul edilen bu ilişki ağı çevrimiçi iletişim veya ilişkiyi de kapsamaktadır. Bu anlamda birçok insan gerçek hayatta fiziki olarak kurduğu ilişki düzeyini sanal ortamda da kurabildiğini belirtmektedir.²⁹³ Bunların birçoğu çevrimiçi iletişimde aldığı verimi anlatırken, sanal ortamdaki iletişimin yüz yüze yaptığı iletişimden çok daha iyi sonuçlar verdiğini söyleyebilmektedir. Burada anlayış, cinsiyet, hobi, beğeni ya da ideolojik eğilim gibi benzerlikler devreye girmektedir. İnsanlar kendileri gibi düşünmeyen yakınlarıyla yüz yüze iletişim kurmaktansa, fiziki ve/veya biyolojik olarak yakın olmadıkları fakat düşünsel anlamda uyum sağlayabildikleri insanlarla çevrimiçi iletişim kurmayı yeğlemektedir. Benzerlikler üzerinden gerçekleşen bu yakınlıklar sanal cemaatleşmenin tipik bir örneğini sunmaktadır. Postmodern birey, aynı değerlere sahip olsa bile yakın çevresindeki gerçek kişilerle iletişimi kurmak yerine aralarında benzerlikler olduğunu düşündüğü sanal kişilerle iletişim içinde olduğunda kendisini daha mutlu hissetmektedir. Mutlu olmasının en önemli nedeni, ortaya koyduğu kimlikle birlikte kendisini kabul eden bir oluşumun (*sanal da olsa sosyal dokunun*) içinde olmasıdır. Bilişim teknolojilerinin sosyal statüye

²⁹¹ Bauman ve May, **a.g.e.**, s. 48.

²⁹² **a.g.e.**, s. 215.

²⁹³ **a.g.e.**, s. 53.

yaptığı katkının bir benzerini internet uygulamaları için de söz konusudur ve zaten her iki olgu birbiriyle de bağlantılıdır.

Postmodern birey için internet uygulamaları ve sosyal medya bir onay ve kabul merciidir. Bu sayede yaptıklarını meşrulaştıran ve anlamlandıran bir kitle oluşmuştur.²⁹⁴ postmodern ortamda oluşan bu yeni kitleselleşme modernitenin kimlik biçimini ve değer yargılarını yırtarak yeni bir kimlik oluşturmuştur. Bauman bu durumu akışkan modernitenin bir yönü olarak belirtmiş ve kimliklerin yeniden üretimi şeklinde yorumlamıştır.²⁹⁵ Özellikle gençlerin internet teknolojilerini kullanarak oluşturdukları kimlikleri tercih etmesi, sanal kimliklerin sağladığı sorumluluk taşımama özelliğinden ileri gelmektedir. Ayrıca çevrimiçi kimlikle sanal bir hayatı tasarlamak birçok açıdan çok kolaydır. Sanal kimliklerin istenmeyen şeyleri silebilme, anında isteğe göre güncelleyebilme, kolaylıkla yer değiştirebilme ve hoşlanılmayan durumlarda rahatlıkla terk edebilme gibi özellikleri insanı kendisine çekmektedir. Bu arada, internet üzerine yapılan araştırmalarda internet kullanıcı profilinin çoğunlukla gerçek kimlikten farklı oluşturulduğunu hatırlamak çift kimlikli postmodern bireyi anlamak açısından faydalı olacaktır. Bauman bu durumu “*kimliğin bukailemünlaşması*” olarak tanımlamaktadır.²⁹⁶ Dolayısıyla internet kullanıcısının hem kendi hem de iletişim içinde olduğu kişi, topluluk veya kurumlar karşısında bir yanılsama yaşama ihtimali çok yüksektir.

Bauman, insanın iletişim biçimleri üzerinden kimliğini oluşturmakla kalmadığını, iletişim kurarken kullandığı araçların da kişisel izler taşıdığını söylemektedir. Bu açıdan cihaz kullanımı veri sağlayıcılığı işlevi görmektedir. Özellikle internet teknolojileri ve sosyal medya bireysel izlerin bırakıldığı önemli mecralardır. Dijital kimlikler üzerinden sosyal bir örgütlenme meydana gelmektedir.²⁹⁷ Son tahlilde kullanıcılar için dijital bir kimlikle kişinin ortaya koyduğu temsilin kendisiyle ne kadar benzeştiğinin çok fazla önemi bulunmamaktadır. Asıl önemli konu dünyanın en büyük röntgencisi olan iktidarın –*ki postmodern dönemde iktidara devlet ve sermaye ortaktır*- tutumudur. Bilişim ve internet teknolojileri aracılığıyla yapılan tüm faaliyetler izlenmekte, özel yaşamlar yani mahremiyet afişe edilmektedir. Mahremiyetin afişe edilmesi kamusal ve özel alan sınırının muğlaklaşmasına ve çarpık bir iletişim ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Mahremiyet konusu iki yönlü düşünüldüğünde sır kapsamındaki bilgilerin ikinci ya da

²⁹⁴ Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 194.

²⁹⁵ Koyuncu ve Günerigök. **a.g.e.**, s. 20

²⁹⁶ Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, s. 29.

²⁹⁷ Bauman ve May. **a.g.e.**, s. 80.

üçüncü şahıslar tarafından açıklanması meselenin bir boyutudur. Mahrem olanı açıklayan kişi farklı hesaplar içinde bulunabilir lakin mahrem olanı talep eden toplumun durumu meselenin ikinci boyutunu oluşturmaktadır. Gizli ve sansasyonel olan ya da polemik içeren bilgiler insanların merakını cezbetmektedir.²⁹⁸ Cezbedici diğer bir şey ise doğrudan izlenir olmaktır ev bu da meselenin üçüncü boyutudur. İnternet kullanıcısı açısından izlenir olmanın anlamsal karşılığı beğenilme, rağbet görme, sevgi ve saygı duyulma, kabul edilme, dışlanmama olarak yer almaktadır.²⁹⁹ Her gün daha fazla insan mahremiyetini kamuya açık duruma getirmekten sakınca görmemektedir. İnternet kullanıcısının teşhirciliğinin altında ünlü olmak, bilinir olmak, ilgiye doymamak gibi psikolojik etmenler yatmaktadır.

Bauman teknolojinin etkilediği iletişimi iki şekilde ele almıştır. Bunlardan ilki fiziki ulaşım kolaylığı sağlayan vasıtalar. İkincisi ise bilginin aktarılmasına imkân tanıyan teknolojik yeniliklerdir. Bu iki unsurun neden olduğu hız, zaman ve mekânın küçülmesine yol açmıştır.³⁰⁰ Söz konusu teknolojilerin postmodern dönemde uygulandığı en önemli saha yeni medyadır. Bu bağlamda yeni medyanın kazandığı hız, onu zaman ve mekân üstü bir konuma yükselterek geleneksel medyanın önüne geçirmiştir. İnternet zaman ve mekân kısıtlamasını asgariye indirerek ve görülmez olanı görünür kılarak adeta bir rüyayı gerçeğe çevirmiştir. Yeni medyanın bu muazzam özelliği her zaman en iyi sonuçları vermemiştir. Kabul etmek gerekir ki, internet uzakta olan kişilerin etkileşimini kolaylaştırmıştır fakat bu kolaylık toplumsal bağlara aynı etkide yansımamıştır. İletişimin hızlanması ucuzlamasına da yol açmıştır. Buradaki ucuzlama maddi anlamda olduğundan çok perjoratif anlam taşımaktadır. Çok fazla bilginin çok hızlı bir şekilde küresel bir hareketlilik kazanması aynı zamanda enformasyonun çokluğu ve katmanlılığın gerekli ve gereksiz bilginin üzerine örtmesi yüzünden iletişimi ucuzlaştırmaktadır.³⁰¹ Bu kadar çok bilginin aynı yerde, nitelikli-niteliksiz şeklinde sınıflandırılmadan karmaşık biçimde bulunması o yeri atık bilgi çöplüğüne dönüştürmektedir. Aslında büyük sorunu oluşturan şey, hayatı derinden etkileyen bu atık bilgi çöplüğünün denetlenemez ve kontrol edilemez niteliğidir.

Bauman'a göre bugünün insanının bir kurtarıcı olarak algıladığı bilişim teknolojileri ve internet yüzünden eskilerin en çok ihtiyaç duyduğu şey olan bilgiyle

²⁹⁸ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 37.

²⁹⁹ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 37.

³⁰⁰ Bauman ve May, **a.g.e.**, s. 179.

³⁰¹ Bauman, **Küreselleşme**, s. 30.

boğulma tehlikesi yaşamaktadır. Önemli önemsiz bilgi ayırt edilemeyecek şekilde birbirine girerek bir yığın oluşturmuştur. İnternet ortamındaki düzensiz bilgi yığını kaotik yapının habercisidir. Bu yapı bilginin niteliğine değil niceliğine önem vermektedir. Medyada yer alan bilgi yarışmaları da aynı mantığın ürünüdür zira her soruya aynı puanın veriliyor olması bilginin de bilenin de niteliğini ölçmemektedir.³⁰² Uzmanlık kavramının moderniteden mütevellit ağırlığını yok eden bilişim ve internet teknolojileri sayesinde herkes her konuda birçok şeyi biliyor konumundadır. Bu durum sadece uzmanlığı değil tarihsel açıdan bilginin de sahip olduğu yüksek statüsünü ayaklar altına almaktır. İnternet o kadar hızlı büyümektedir ki orada yer alan bilginin kime ait olduğu tam anlamıyla belli olamamaktadır. Mülkiyet ve telif haklarına ciddi darbe vuran bu yapı kendi kendine referanslar vererek genişleyen bir sistemdir.³⁰³ Buna bir de kasıtlı olarak anonimlik eklendiğinde sorun daha da büyümektedir. Telif gerektiren bir ürünün anonim kullanıcıların eliyle dolaşımı kolay olmaktadır.

Bauman bilişim teknolojileri ve internetin bireyi çok fazla bilgiye aynı anda ve bir arada maruz bırakarak enformasyon toplumu oluşturduğunu belirtmektedir. Enformasyon toplumunda bilginin hareketinin anındalığı iletişim olayını anlık yaparak zaman ve mesafelerin önemi ortadan kaldırmıştır. Bu nitelik özellikle gençlerin aradığı heyecan verici eğlencenin de nedenidir. Anı yaşamak, çabuk tüketmek, hızlı değişim, düşünmeden ve sorumluluk olmadan hareket etmek genç bireye cazip gelmektedir. Tüm bunların tersi olan geleneksel yaşam sıkıcıdır. Gençlerin bilişim ve internet teknolojilerinin sunduğu imkânlarla kendilerini fazla kaptırmaları gerçek hayatta nasıl tutum ve davranışlarını sergileyeceklerini unutmalarına yol açmaktadır. Patolojik bir bağımlılık hâline gelen internet bağlantılarının kesilmesi ya da cihazlarının bozulması gençler üzerinde işkence etkisi bırakmaktadır.³⁰⁴ Bu bağlamda internet gençlere birbirleriyle nasıl iletişim kuracaklarını, karşısındaki insanları nasıl etkileyeceklerini, onlarla nasıl ilişkiye gireceklerini öğretmektedir. İnternet üzerinde yeni bir toplumsallık oluşturan genç kuşaklar bilginin internet üzerindeki hızı ve anındalığından faydalanarak farklı coğrafyalarla iletişim kurma, ilişkiye girme veya etkileşimde bulunmayı rutinleri hâline getirmiştir. Bağımlılık derecesindeki bu rutin işleyiş ‘ağına’ düşürdüğü avları kapitalist sistemin yeni tüketim kültürünün temsilcisi yapmaktadır. Sistem, insanları tüketim kültürünün parçası yapmak için haklarında bilgiye ihtiyaç duymaktadır ve ihtiyaç duyulan

³⁰² Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, s. 107.

³⁰³ Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, s. 230.

³⁰⁴ Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, s. 11.

enformasyon bilişim ve internet teknolojileri aracılığıyla sağlanmaktadır. Kişiler hakkında toplanan bilgi devlet ve sermaye tarafından kullanılarak seçimleri üzerinde manipülasyon yapılmakta ve tüketimcilik garanti altına alınmaktadır. En önemlisi, bu süreçte toplanan bilginin hemen hemen tamamı bilişim, internet ve telekomünikasyon teknolojileri aracılığıyla kişinin kendisi tarafından özgürlük ve zafer sarhoşluğu şevkiyle üretilmekte ve sisteme eklenmektedir.

Bilişim, internet ve telekomünikasyon teknolojilerinin yakınsama yoluyla bir araya geldiği en önemli iletişim aygıtı olan cep telefonları kuşkusuz iletişim imkânlarını arttırmıştır fakat aynı zamanda ortaya çıkardığı stres sebebiyle uzak kalınmasının gerekli olduğuna yönelik düşünceleri de arttırmıştır.³⁰⁵ İyi bir yaşam için insanlar arasında iletişim kurma potansiyelini büyük oranda artıran iletişim teknolojilerinin açığa çıkardığı ümit giderek yok olmaya, yerini derin bir ümitsizliğe bırakmaktadır. Postmodern dönemde iletişim olanağının yok olması insanların kendilerini iletişime kapatmasıyla olmamakta, yoğun iletişim ortamının aksi yöndeki katkısı bulunmaktadır. Bundan daha önemlisi, iletişim imkânlarının kullanımının kısıtlı bir kesimin lehine olmasıdır. Bauman'a göre demokratikleşme ve eşitliği arttırdığı veya daha iyi yaşam koşulların oluşmasına katkı sağladığı gerekçesiyle sosyal medyanın “*interaktiflik*” özelliği gereğinden fazla abartılmaktadır.³⁰⁶ Göklere çıkarılan interaktiflik aslında tek yönlüdür ve küresel seçkinler grubu üyesi olmayanlar için bir anlam ifade etmemektedir. Her anlamda onlar için fayda sağlayan internet teknolojilerinden ahlaki norm ve/veya etik kod yapmasını beklemek, ekonomik ve siyasi sorunları gidermesini ümit etmek anlamsızdır. Bauman'a göre medya konusunda abartılan bir başka konu da, toplumun tüketim kültürüne angaje olması, yozlaşma ya da parçalanmasında medyanın etkin olduğudur. O, bu süreçte karşılıklı bir işleyiş olduğunu düşünmektedir. Sosyal medya toplumsal çözülmenin yalnızca nedeni değil aynı zamanda sonucudur.³⁰⁷ İnsanlığın her anlamda yozlaşması konusunda geleneksel ve yeni medyanın etkisi vardır lakin bu etki olduğundan fazla gösterilmektedir. İnsan yozlaştığı için kullandığı araçlar yozlaşmakta, kullanılan araçlar yozlaştıkça insanı daha çok yozlaştırmaktadır. Geleneksel ve yeni medya durmadan göz alıcı hayatları gündeme getirir ve ulaştığı kitlelere siz de böyle olabilirsiniz mesajı verir fakat medyanın mesajı, sunduğu şey gibi imajdan ibarettir. Görselliğin insan zihninde bıraktığı etki ve tahrikten faydalanarak bireyi sistemin istediği gibi davranması

³⁰⁵ Bauman ve May, **a.g.e.**, s. 210.

³⁰⁶ Bauman, **Küreselleşme**, s. 57.

³⁰⁷ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 17.

noktasında ayartır. Bu bağlamda, insanın bozulmasında iletişim teknolojileri iyi bir yardımcıdır; insanın aleyhine olan konuda insanın bizatihi kendisinin yardımcısıdır.

Kesin olan bir şey var ki, kitle iletişim araçları gerçeği manipüle ederek toplumu yönlendirmek için kullanılmaktadır. Bauman, sağduyulu bir gözlemcinin bu yöntemin kullanıldığı zamanları rahatlıkla tespit edebileceğini belirtmektedir.³⁰⁸ Örneğin medya duyulması istediği bilgi ya da haberleri dezenforme ve manipüle etmese bile sık aralıklarla tekrarlarlayarak, abartarak, vurgulayarak ve üzerine giderek aktarmaktadır. Böylelikle medyanın enformasyon bombardımanı maruz kalan bireyde aktarılanların doğru olduğu algısı oluşmak istenir. Genel olarak vatandaşları endişeye sevk eden haberler ekonomik veya siyasi çıkar için yapılmaktadır. Siyasi açıdan yönlendirilmek istenen bireylere yönelik sert ya da yumuşak propaganda görece daha net anlaşılmaktadır fakat ekonomik ve tüketime yönelik yönlendirme faaliyetleri insanların takibinden kaçabilmektedir. Bu bağlamda medya yönlendirmek için olduğu gibi unutturulmak istenen gündem için de kullanılmaktadır.³⁰⁹ Medyanın işleyiş mantığı insan psikolojisine, insanın eğilim ve zaaflarına uygun şekilde oluşturulmuştur. Bu işleyiş mantığı özellikle İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında iletişim olgusunun bilimsel bir disiplin ve profesyonel çalışma alanı hâline getirilmesiyle oluşmuş ve günümüze gelinceye kadar yükselen bir ivme yakalamıştır. Medyanın, modern devlet örgütlenmesinde dördüncü kuvvet olarak yer almasında bu çalışmalar sonucu toplumu kitleleştirerek yönlendirme ve yönetme açısından yaptığı etkiden dolayıdır. Ayrıca bu etkinin büyük çoğunluğu ve görünür olanı kitleler bazında olsa da devletin diğer kurumlarıyla kendi içindeki örgütlenmesine kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda iletişim teknolojileri iktidar mücadelelerinde bir çatışma alanı veya aracı olarak kullanılmaktadır. Buradaki çatışmayı postmodernitenin belirsizlik, müphemlik, muğlaklık özellikleri gereği bugün çok fark edilemese de modern dönemde yaşanan Soğuk Savaş net olarak ortaya koymaktadır. ABD ve SSCB hem iç politikada hem de etki alanlarındaki diğer devletler ve dolayısıyla toplumları nezdinde sadece iletişimin değil akıl ve mantığın sınırlarını zorlayan bir mücadelenin içine girmiştir. Bugün bu süreç daha çetrefilli, daha kompleks ve daha etkili bir şekilde devam etmektedir lakin hem postmodernitenin kendi özellikleri hem de sistem içinde postmodern bireye, insanın kadim eğilim ve zaaflarını tahrik edecek biçimde

³⁰⁸ Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, s. 125.

³⁰⁹ *a.g.e.*, s. 85-88

biçilen rol idrak ve izanı pasifize ederek hissiyatı uyuşturmakta ve dolayısıyla etkinin görünürlüğünü silikleştirmektedir.

Bauman'a göre iletişim teknolojileri, modernite döneminde de var olan ilkel veya klasik iletişimin doğallığını yok etmiştir. İnternet teknolojilerinin sağladığı iletişimde yüz yüze iletişimdeki fiziki boyutun yerini ekran yüzeyi alınca araçlar amaçlarla yer değiştirmiştir. Amacın araç olması, aracın ise amaç üzerinde egemenlik kurması³¹⁰ sonucu hayatta etkin olan teknolojik determinizm insanı nesneleştirmiştir. İletişim hızlılık ya da kolaylık gibi birçok açıdan boyut atlamıştır fakat yüz yüze iletişimdeki sıcak, samimi temas olmayınca iletişimdeki içtenlik ortadan kaybolmuş, duygulanımdaki derinlik yok olmuştur.³¹¹ Hissiyatından soyutlanarak neredeyse robotik bir hâl alan postmodern bireyin bir bağımlılığı hâline gelen bilişim ve internet teknolojileri tüketime dayalı kapitalist yaşam stilini empoze etmektedir. Kullandığı ürünün son sürüm, son versiyon, son model olmadığında eksiklik yaşayan bir profil ortaya çıkmıştır. Bu profillerin oluşturduğu sanal toplumsallık belirli bir elitist örgütlenmeye de yol açmaktadır. İnternet, dünyanın her yerinde ortak noktası olan, benzerlikler taşıyan insanların bir araya getiren cemaatçi bir platformdur.³¹² Yalnız, bu yeni cemaat anlayışı klasik ve modernite dönemindeki gibi sıcak ilişkiler içinde güvenlik merkezli yardım, koruma ve kollama şeklinde değil, tümüyle duygulardan soyutlanmış bir pragmatizm üzerine kuruludur. Gerek sanal cemaat gerekse birey işine gelmediğinde birbirini kolaylıkla terk edebilmektedir.

İnsan, insanlık tarihin hiçbir döneminde kendinde içkin olan eğilim ve zaaflarına postmodern dönemdeki kadar esir olmamıştır. Geleneksel yaşam biçiminde inanç, din, ahlak, etik gibi dengeleyici bir unsur kullanmıştır. Postmodernitenin her şeyi ters-yüz eden kuralsızlığı ve değersizliği ilke edinmesi sonucu boşlukta kalan insan eğilim ve zaaflarına yenik düşmekten kurtulamamıştır. Aşırılıklar çağı olan postmodern dönemin insanı isteklerinin de ötesinde arzularının nesnesi olmuştur. Arzularının peşinden gitmeyi insana sunan, ileten veya hatırlatan en temel araç da iletişim teknolojileridir. Bauman, katı modernite ile akışkan modernite arasındaki insanın duruşundaki farkı göstermek için iki dönemin temel eğilimini örnek vermiştir. Buna göre sosyal medya ve diğer internet teknolojileri modern düşüncedeki *“düşünüyorum, o hâlde varım”* söylemini

³¹⁰ Bauman, **Postmodern Etik**, s. 229.

³¹¹ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 24.

³¹² Bauman, **Siyaset Arayışı**, s. 134.

“görülüyorum, o hâlde varım” anlayışına dönüştürmektedir.³¹³ Tekessürü en önemli değer olarak kabul eden bu anlayışa göre ünlü, popüler, görünür ve bilinir olmak hayatın anlamıdır. İnsan ne kadar çok ünlü, popüler olur, ne kadar çok görünür ve bilinirse o kadar değerli ve o kadar hayatın anlamına uygun bir yaşam sürmektedir. Fakat bu şekilde davranan insanın göz ardı ettiği şey, bir insanın bilimsel olarak iletişimde bulunabileceği kişi sayısının en fazla yüz elli kişiye kadar ulaşabildiğidir.³¹⁴ Sosyal medyada yüzbinleri, milyonları bulan ‘arkadaş’ veya takipçi ile herhangi bir insanın iletişime geçmesi, ilgilenmesi, aklında tutması mümkün değildir. Bu bağlamda postmodern birey sayıların egemenliğine teslim olmuş ilkesiz bir anlayışın histerik duygu nöbetlerini yaşamaktadır. Girdiği rekabet niteliğe önem vermeyen çokluğun yarışıdır.

Tarihin ilk dönemlerinden beri insanın gerçek ve gerçeğin aktarımıyla sorunu olmuştur. Basının modern hayatın önemli bir aktörü olarak kendini kabul ettirmesiyle birlikte bu durum kamusal olarak kurumsal bir görünüm ve etki alanı elde etmiştir. Modern dönemde bilgi, düşünce veya his aktarılırken, aktarıcının kendini ait hissettiği felsefi anlayış veya inancı ya da ideolojisi ona kılavuzluk ederek aktarılan şeyin çerçevesini çizmiştir. Aynı konu veya olaya dair iki farklı anlatımın (*iki farklı gerçekliğin*) olması buradaki felsefi anlayış ve inanç veya ideoloji farklılığından kaynaklanmaktadır. İletişim araştırmalarına ‘bilgiyi dolayımlamak’ veya ‘dolayımlanmış bilgi’ şeklinde giren gerçeğin farklı versiyonları modern dönemde olağan karşılanmıştır çünkü kamplaşmış bir kesinlik içerisindeki birey veya topluluklar kendilerine uygun olanı seçerek kabullenmektedir. Dolayısıyla geleneksel medyanın en önemli özelliklerinden birisi gerçeği dolayımlayarak sunmasıdır fakat postmodern dönemin medyası bu durumu ideolojik bağlamından çıkararak görsel bir şölen gibi sunabilme yeteneğine sahiptir. Örneğin insanlık adına hoş karşılanmayacak şeyler kolaylıkla ve yadırganmadan reyting, takip, beğeni malzemesi olarak kullanılabilir. Hayata bir gösteri gibi yaklaşmaktadır çünkü sistemin sürekliliği için şov devam etmelidir (*the show must go on*). Savaş, yoksulluk, açlık, cinayet, işsizlik veya insanoğlunun sebep olduğu çevresel felaketler münferit bir olay gibi sunulurken gerçek boyutu gizlenmektedir.³¹⁵ Diğer yandan bu durumların münferit olay gibi aktarılması ortaya çelişkili bir sonuç çıkarmaktadır. Olumlu veya olumsuz herhangi bir olayın çok olmaması o olaydan etkilenme ihtimalinin de az olacağı anlamına gelecektir. Oysa böylesi durumlarda interaktiflik özelliğini

³¹³ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 144-145.

³¹⁴ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 53-54.

³¹⁵ Bauman, *Küreselleşme*, s. 78-79.

devreye sokan konvensiyonel madya ama daha çok yeni medya, bireyleri cüzi yardım, kısa mesaj veya tepkisel yorumlar yapmaya iterek rahatlatmaktadır. Kendini kötü hisseden bireyler kötü dünya karşısında iyi bir şey yapmış olmanın gönül rahatlığıyla hayatlarına devam etmektedir.³¹⁶ İnsan benzer eğilimi yani bir arada olma ve destekleme gibi davranışları iyi olaylar karşısında da sergilemektedir fakat etkileşim boyutu kötü olayla karşılaştırılamayacak derecede düşüktür. İletişim teknolojileri insanların iyilik ve merhamet duygusu üzerinden karnavalesk bir işleyiş sunarak olaya müdahil olmadan yapılan vicdani rahatlama seansları düzenlemektedir. “*Merhamet karnavalları*” ve “*yardım yorgunluğu*”³¹⁷ olarak isimlendiren Bauman bu durumu duyarlı postmodern toplumun açmazları olarak tanımlamaktadır. Modernite bir yandan uygarlaşmış insanı ‘kazanmak için her yol mubahtır’ anlayışıyla sabitlerken bir yandan da vicdan sahibi olarak kodlamıştır. İyilik, merhamet, yardımseverlik gibi hasletlerle donanmış insan ideal olanıdır. Modern insanın postmodern versiyonu modernitenin tüm değerlerini simülakra dönüştürmüş, hayırseverlik araçsallaştırılarak popüler kültür malzemesi yapmıştır. Kitle iletişim araçları bu açıdan hem postmodern duruma uygun hem de sistem adına oldukça kullanışlıdır. Soruna birebir dokunmadan ekranlar aracılığıyla maddi-manevi katkıda bulunmak postmodern bireyin rahatlamasını sağlayan birer meditasyondur.³¹⁸ Yukarıdaki alıntılardan dolayım-lama konusunda iki meselenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, postmodernite herhangi bir meseleyi bireyselliğe indirgeyerek kolektif hareket etme olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Kişinin elinden gelen tek şey, küçük bir katkı olarak cüzi yardım, hiçbir etkisi olmayan muhalif söylem ve anlık duygulanımdır. İkincisi ise postmodern dönemin bilgi, düşünce ve duygu aktarımındaki dolayım-laması çok daha üst seviyededir fakat sistemin ilkesizliği sebebiyle üzeri örtülmektedir. Örneğin iklim değişikliği gibi insanlığın tümünü ilgilendiren bir sorunu postmodern iletişim biçimleri dolayım-layarak bireyselleştirirken, kişiye özel bir olayı dolayım-layarak kamusallaştırabilmektedir. Bu yöntemle etki ve ilgi alanlarını atomize ederek parçalamaktadır. Sonuç itibariyle postmodern birey buradaki iki farklı tür iletiyi aynı duyarsızlıkla karşılamakta, izleyip geçmektedir. İletişim postmodern birey için ne kadar da trajik olsa izleyip tüketilecek ve her an daha hızlı biçimde yeniden başa saracak bir ‘eğlencedir’.

³¹⁶ Bauman, *Siyaset Arayışı*, s. 188.

³¹⁷ Bauman ve Tester, *a.g.e.*, 2017, s. 169.

³¹⁸ Bauman, *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri*, s. 139.

Bauman, yeni iletişim teknolojilerin rağbet görme nedenlerinden birinin sorumluluğu ortadan kaldıran bir özgürlük ve haz sunması olarak tespit etmiştir.³¹⁹ Sorumluluk yitiminin bir sonraki aşaması duyarlılık yitimidir ve duyarsızlık postmodern bireyin en önemli özelliklerinden birisi olmuştur. Postmodernitenin özelliklerini içselleştirmiş olan postmodern birey eylemden haz alsa bile hızlı değişim, sorumluluk yüklemeyerek yormayan ilişki ve hem ifade hem de zaman açısından kısa iletişimden yanadır. Çabucak sıkıldığı için içinde bulunduğu durumu ya da ortamı anında değiştirebilme lüksünü veya özgürlüğünü önemsemektedir.³²⁰ Postmodern bireyin bu özellikleri internet uygulamalarının tümü gibi sosyal medyayla da birebir uyuşmaktadır. Kısa iletişim, yormayan ilişki, hızlı etkileşim rahat hayat demektir. Bu hayat çok fazla düşünmeden, içinden geldiği gibi ve anı yaşayarak yapılan eylemlerden ibaret olmalıdır. Önemli olan paylaşılan şeyin ne olduğu değil, paylaşılmış olmasıdır ve paylaşımında bulunmamak önemsizliğe, unutulmaya, gereksizliğe açılan kapıdır. Sosyal medya insanın ilkel yanında bulunan narsistik eğilimini açığa çıkarak aslında kimsenin ilgilenmeyeceği şeyleri, hiçbir anlamı olmayan saçmalıkları ve tümüyle mahrem kalması gereken durumları herkesin bulunma potansiyeli olan bir yerde şevkle paylaşmasına yol açmaktadır. Paylaşımı yapan birey en önemli olanın kendisi olduğu düşüncesine sahiptir ve aldığı her bir etkileşim bu düşüncesini pekiştirmektedir.³²¹ Sahip olduğu özgürlük lüksü ve rahatlığı içinde bunları yaptığını düşünen birey, aslında kendisini internet teknolojileri ve sosyal medyanın yönlendirdiğini fark edemeyecek derecede arzularının körü olmuştur. Aldous Huxley'in (1894-1963) 1932 yılında yayınlanan *Cesur Yeni Dünya* adlı romanındaki, 'insanların gelecekte gönüllü ve eğlenerek kontrol ve denetim altında tutulacağına dair kehaneti' ve Marshall McLuhan'ın 'hayatı belirleyen şeylerin teknolojik araçlar olacağına yönelik öngörüsü'³²² tutmuştur lakin gelinen nokta George Orwell'in (1903-1950) 1848 yılında yayınlanan 1984 adlı romanındaki gözetim toplumunu yansıttığı distopyadan farksız değildir. Aradaki büyük fark, Orwell'in kurgusundaki iktidarın baskı ve sindirme aracı olarak kullandığı gözetim ve iletişim teknolojilerinin istek ve arzuya dayalı oluşudur. Orwell değil Huxley haklı çıkmıştır; toplum korkuları üzerinden değil, istek ve arzuları üzerinden kontrol ve denetlenerek yönlendirilmekte ve yönetilmektedir. Bu noktada Bauman postmodern dönemde bu tarz

³¹⁹ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 63.

³²⁰ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 11.

³²¹ Bauman, **Bu Bir Günlük Değildir**, s. 211.

³²² Marshall McLuhan, **Gutenberg Galaksisi**. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

“geleceğin sipariş” edildiği “tasarımlanmış” ve her şeyin planlandığı distopyaların sonunun geldiğini³²³, postmodern bireyin kendi distopyasını kendisinin yaptığını düşünmektedir. Belirsiz ve ne olacağı tasarımıanamayan, sadece yaşanılan bir distopya içinde debelenen postmodern birey, bu distopyayı kendi eylemleriyle oluşturmaktadır ve en önemlisi gidişatı değiştirmek istese de elinden hiçbir şey gelmeyecektir.

Kitle iletişim araçları üzerinden gerçeklerin özellikle geleneksel medya tarafından dezenformasyona uğratılması yeni medyanın bir alternatif olarak doğmasına yol açmıştır. Bu açıdan teknolojik iyimserler tarafından yeni medyanın kendini göstermeye başladığı ilk dönemler demokratikleşme ve eşitlik için kurtarıcı olarak nitelendirilmiştir. Birçok aktivist hâlâ bunun olabileceği konusunda hemfikirdir. Tarihsel sürece bakıldığında benzer bir düşüncenin basın veya geleneksel medyanın oluşumunda da ortaya çıktığını fakat her iki yapının siyasi ve ekonomik bir güç odaklarının işbirliği yaparak tam tersi bir sonucun oluşmasına katkı sağladığı görülmektedir.³²⁴ Medya üzerine yapışan ‘kamu sorumluluğu’ etiketi toplumun yararına işler yaptığı algısını pompalamaktadır fakat ortaya olan şey bunun tam tersidir. Bugünün medyası mevcut eşitsiz yapının devam etmesine katkı sunmaktadır.³²⁵ Dünyadaki tüm toplumların yeni medya karşısında da aynı şeyleri, hatta daha kötüsünü yaşayacağını şimdiden kestirmek zor değildir. Öyle ki, küreselleşmenin zorunlu kıldığı kapitalist Batı tipi yaşam biçiminin yayılım hızının her geçen gün artışı insanlığı doğal olarak bu sonuca götürecektir. Bauman, bilişim ve internet teknolojilerinin sağladığı kolaylığı değerlendirirken demokratikleşme ve eşitlik açısından bir ‘agora’ olabilme ihtimali üzerinde durmaktadır. Bireysel açıdan özel alanı yok ederek adeta kamusal alana katan internet uygulamaları bu alanı siyasi kazanımlar açısından tüm insanların bulunabileceği ortak bir ortam olarak düşünmektedir.³²⁶ Bauman agora fikrini önemsemektedir fakat akışkan modernite tüm her şeyde olduğu gibi agoranın da içini boşaltmıştır. Antik Yunan’da şehirde yaşayanların toplanarak tartıştığı agorada kamusal söz konusudur. İnternet teknolojilerinin tüm insanları bir arada toplama potansiyeli vardır fakat kamusal ve özel alan ayrımı belirsizleşmiştir. Ayrıca internet ortamının agora olarak tasavvurunun aşırı iyimser bir görüş olduğu ortadadır çünkü yalan ve çarpıtmanın bu kadar çok olduğu, sorumluluk ve samimiyetin hemen

³²³ Slawomir Czapnik, «Zygmunt Bauman ile Bir Söyleşi: Kelimelere Hayat Vermek.», s. 197-211

³²⁴ Christian Fuchs, «Google Kapitalizmi.» *Yeni Medya Kuramları* içinde, yazar Filiz Aydoğan, Çev. Çağla Çavuşoğlu, 71-83. İstanbul: Der Yayınları, 2018, s. 80.

³²⁵ Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, s. 86.

³²⁶ Bauman, *Siyaset Arayışı*, s. 98-110.

hemen hiç olmadığı bir yapı içinde kamusal çözümler çıkması imkânsızdır. Sonuç itibariyle, internet ortamında gerçek anlamda kamusallık oluşmamakta; yalan ve çarpıtmanın had safhada olduğu, samimiyet ve sorumluluğun yer almadığı, özel hayatın ve mahremiyetin ifşa veya teşhir edildiği amorf bir kamu gündemi oluşturulmaktadır.

Bauman'a göre kentler birbirine yabancıların olduğu kadar yalnızların da mekânıdır. Her yabancı aynı zamanda yalnızdır. Güvensizlik olgusu bu durumun bir yüzüdür ve diğer yüzünde mahremiyet anlayışı bulunmaktadır. Yalnızlık adeta mahremiyetin bedelidir.³²⁷ Bu noktada yalnızlıktan kıvranan postmodern insanın imdadına çevrimiçi iletişim imkânı yetişmiştir. Bu yeni iletişim yöntemi davranış açısından çok daha kolaydır ve daha az beceri istemektedir. Öncelikle istenildiği ya da ihtiyaç duyulduğu zaman iletişime geçme şansı doğuran sistem, gerekli görüldüğünde kapatılarak istenmeyen baş belası durumların ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Gerçek hayattaki bağlanma ile alakası yoktur sanal bağlantının ve keyfi olarak anında kesebilme olanağı bulunmaktadır. İnsan yakın çevresiyle iletişim kurmakta çektiği zorlanmayı çevrimiçi iletişimde yaşamamaktadır. Bu aynı zamanda insanın gerçek hayattaki yakınıyla paylaşmadığı mahremiyetini sanal ortamdaki bir 'yabancıyla' paylaşması demektir. Bilişim ve internet teknolojileri geleneksel kullanımdaki yabancı kavramının içeriğine yeni anlamlar eklemiştir. Yabancıları bir güvenlik meselesi olarak tanımlayan postmodern yaşam kültürü yoksul, göçmen, sığınmacı gibi ötekileştirilmiş birey veya toplulukların yabancı olarak tanımlamakta ve potansiyel tehlike arz ettiklerine yönelik kanıyı medya üzerinden pekiştirmektedir.³²⁸ Postmodernite iletişim olanaklarından faydalanarak kendi insanını üretmekte, tasnif etmekte ve konumlandırmaktadır. İşe yaramayan şekilde sınıflandırdıklarını yok saymaktadır.

Bauman'a göre postmodern dönemin hayat anlayışı özel hayatı kamuya açarak mahremiyeti ortadan kaldırmaya ya da kamusal bir form vermeye yöneliktir.³²⁹ Modernite öncesi dönemin bir devamı olarak modernite döneminde de mahremiyet önem verilmiş hatta özel hayatın gizliliği insanın ontolojik haklarından biri olarak anayasalarda yer almıştır. Postmodern düşüncenin kuralsızlık ilkesi ve muğlaklık niteliği yaşam içindeki sınırları silikleştirirken özel ve kamusal alanı birbirine geçişken hâle getirmiştir. Bu geçişkenlikte güvenlik sorununu önemli bir yer tutmasının nedeni güvenliğin kamusal

³²⁷ Bauman ve May, **a.g.e.**, s. 69.

³²⁸ Bauman, **İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, s. 73.

³²⁹ Bauman, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, s. 108-109.

boyutudur ve toplumsal güvenlik açısından özel hayata müdahale edilmesi bir ayrıcalık olarak iktidara (*devlete*) verilmiştir.³³⁰ İktidarın (devletin) güvenlik bahanesiyle keyfi tavrının tartışmalı bir konu olması bir yana, mahremiyetin çalışmamızla ilgili olan yönü iletişim teknolojileriyle bütünleşen postmodern hayat anlayışının özel-kamusal alan sınırını ortadan kaldırmasıdır. Buradaki olay güvenlik ya da başka herhangi kamusal hassasiyetten değil, tümüyle bireysel bir tercihten kaynaklanmaktadır. Meselenin asıl dikkat çekici yönünü ise bireyin özel hayatını gönüllü olarak kamusal alana açarak mahremiyet olgusunu kendi inisiyatifi ile ortadan kaldırmasıdır. Bauman bu girişimi itiraf veya teşhir(*cilik*) olarak tanımlamaktadır.³³¹ Konuya dair bilişim teknolojileri ve internet uygulamalarının önemi özel hayatın eğlence ve haz karşılığında ifşa, itiraf veya teşhir edilerek kamuya açılmasına olanak sağlamasından kaynaklanmaktadır. Mahremiyeti yok ederek özel hayatın kamuya açılması birkaç başlıkta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, kişinin anayasal bir hakkını (*özel hayatın gizliliği*) kendi rızası ve eylemiyle ilga edişidir. İkincisi, birey kendi hayatının öznesi iken, sanal bir ortamda daha fazla etkileşim alabilmek için kendisini pazarlayarak teknoloji ve internetin nesnesi durumuna sokmasıdır. Üçüncü olarak ise, bireyin psikolojik açıdan yaşadığı açıklıkları sanal ortamın görselliği içinde gidermeye çalışmasının onun gerçeklikten kopmasına ve bir simülasyon içinde yaşadığı yanılsamasına neden olmaktadır.³³² Bireyin simülasyon içinde yaşadığı dünya bir yerden sonra gerçekliği gizlemesinden dolayı simülakr evrenine dönüşmektedir. Simülakr, gerçeği gizleyerek insanın görüntüyü gerçek gibiymişçesine algılamasına neden olan şeydir ve iletişim araçlarını bunun için kullanılmaktadır.³³³ Bauman'ın açıklamaya çalıştığı postmodern toplumda gerçek taklit edilmekte ve toplum nezdinde taklitle gerçek arasında bir farkın olmadığı bir anlayış oluşmamaktadır.

İnsan gündelik hayat içinde iletişim kurmak zorundadır. Aksi hâlde yaşamın örüntülerinin oluşmasına imkân bulunmamaktadır. Dolayısıyla insan iletişim üzerine kurulu bir etkileşim sürecinin ürünüdür. Bauman'a göre akışkan modernite döneminde yaşanan bu üretim süreci tüketim kültürünün ön aşamasıdır ve her yeni teknolojik ürün ile tekrar harekete geçmektedir. Postmodern birey toplumsal uyum ve reklamların ayartması karşısında kendini tüketmek zorunda hissetmektedir. Tüketim çılgınlığını özgürlük olarak aktarılması da bu konunun bir başka sorunlu yönünü göstermektedir.

³³⁰ a.g.e., s. 31.

³³¹ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 41-43.

³³² Bauman, *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri*, s. 199.

³³³ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*. Çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 86.

Kapitalizm özellikle kitle iletişim araçları yoluyla bireyin zaaflarını kullanarak arzularını kamçılamayı başarmaktadır. Birey bu akışa girmeyi reddettiğinde iletişiminin ritmi bozularak dışarı itilmektedir.³³⁴ Güç kaybetse de henüz zamanını doldurmamış olan geleneksel medyanın yanı sıra internet teknolojileri ve sosyal medya uygulamaları tüketimcilik meselesinde sisteme yardım eden en önemli unsurlardır. Söz konusu tüketimciliği haz ve korku ekseninde ele alan eski ve yeni medya bireylerin iletişim ihtiyaçlarını tüketime yönlendirmekte ve bu sayede iletişimi tüketim kültürü üzerine kurmaktadır. Kullanıcıların kolaylığı nedeniyle tercih ettiğini belirttiği internet ekonomik faaliyetlere büyük bir hız kazandırmıştır. Dünyanın herhangi bir yerinden bir şey satın almak büyük bir lüks ve ayrıcalıktır fakat paradoksal olarak sıradanlığa da dönüşmektedir. İnternette satışa sunulan şeylerin arasında iletişim ve her açıdan ilişki de bulunmaktadır. Öyle ki, bugünün dünyasında cinsel ihtiyacını gidermek isteyen bir insan herhangi bir şey sipariş eder gibi partner sipariş edebilmektedir.³³⁵ Sanal iletişimin kolaycılığı postmodern bireye cazip gelmektedir. Bunu sağlayan, bir gecede onlarca partnerle tanışma, takipleşme, iletişim kurma ve istediği anda hatta aynı gecede ayrılma imkânıdır. İnsanı yalnızca tüketim bağımlısı değil aynı zamanda tüketim nesnesi yapan internet teknolojileri hiçbir zaman bir araya gelmeyecek olan bir sosyolojik katmanın statü meselesi hâline gelmiştir. İnsanlar satın aldıkları ve kullandıkları ürünler üzerinden değerlendirilmesinin ötesinde satın alma potansiyel ve hızları da artık büyük bir etkidir.

Postmodern iletişim kanalları görselliği kullanarak kısa zamanda ve küresel çapta kitleleri harekete geçirebilme gücüne sahiptir fakat bu güç kısa sürede tükenme ya da tersine dönme tehlikesini de beraberinde getirmektedir.³³⁶ Sosyal medyanın politik örgütlenme, kolektif hareket etme ve herhangi bir şeyi duyurma noktasında diğer tüm kitle iletişim araçlarından daha yüksek bir potansiyeli vardır fakat sosyal medyanın sahip olduğu hızlılık ilettiği mesajın etkisini kısa süreli olmasına da yol açabilmektedir. İnternet kendi kurallarını kendisi koyar ve kullanıcılar buna müdahale etme lüksüne sahip değildir. Yaptığı tek şey, aynı sonuca çıkan birden çok alternatif sunmaktır. Seçim yaptığı zannıyla hareket eden birey kendisine sunulanlar arasında bile yönlendirilerek bir şey seçmeye çalışmaktadır. Sonuçta taraftar olan gibi muhalif olan da aynı şeye; küresel sisteme hizmet etmekten kaçmamaktadır. İnternet sadece bilginin değil aynı zamanda duygunun, arzunun, paranın, sermayenin hatta siyasetin bile aktığı hiper-zaman ve hiper-

³³⁴ Bauman ve May, **a.g.e.**, s. 242-250.

³³⁵ Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, s. 27-30.

³³⁶ Bauman, **Postmodern Etik**, s. 175.

mekândır. Belirsizlik ve risk öyle büyüktür ki, seçimlerin nasıl sonuçlanacağı kestirilememektedir. Birey küresel bir kumarhanenin içinde gibidir.³³⁷ Buradaki bilinmezlik arzu gibi tüketimi de kamçulamaktadır bireye mevcut olan her iletişim kanalından bir an önce doğru kartı oynaması gerektiğine dair mesajlar gelmektedir. Burada esasında doğru kartın önemi yoktur ve amaçlanan şey, bireyin sürece dâhil olmasıdır.³³⁸ Sosyal medyanın ayartıcı ümit simsarlığına karşın kumarda olduğu gibi kazan her daim kasadır. Küresel sistemin ayrıcalıklı kesimleri daha fazla imkân elde ederken orta ve alt gelir grupları, yoksullar, sığınmacılar, mülteciler ve ötekiler gibi sistemin ıskartaya ayırdığı atık ve artıklar ne yaparsa yapsın kaybetmeye mahkûmdur.

Bilişim ve internet teknolojilerinin yayılım hızını arttırdığı küresellik, kendisine evrensellik imajı vermektedir. Hâkim kültür bütün toplumların ihtiyaç duyduğu ideal değerleri içerdiği söylemiyle evrensel bir küresellik iddiasındadır. Enformasyon ve iletişimin küreyi kapsayan akışkan hareketinin bireyi yüz yüze ilişkilerin ağır yükünden kurtardığı söylenmektedir fakat küreselleşme iletişim açısından tam tersi sonuçlar doğurmuştur. İletişim teoride etkileşim ve uzlaşmayı doğurmaktadır ve iletişimin küreselleşmesi demek, dünyadaki bütün yerel unsurlarının etkileşim içine girerek uzlaşması demektir. Oysa küreselleşme ile birbiriyle ilişkisi artması öngörülen yerel olanın retorikten başka hiçbir anlamı bulunmamaktadır. Yerellik, küreselleşmenin daha fazla kazanım için bütünleşmesi gerektiğine yönelik söylemi içinde eriyip kaybolmaktadır.³³⁹ İletişimin hızla küreselleşmesinin bir başta etkisi de yaşam standartlarındaki eşitsizliğin de yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Bütün dünyadaki ayrıcalıklı kesimin küreselleşmenin nimetlerinden faydalandığı bir ortamda, yerel olup da ancak imkânı olanların küresel ağa dâhil olması var olan eşitsizliği küresel boyuta taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda yoksul ile zenginin arasındaki makası daha da açarak sistemin devamlılığını sağlamaktadır.

Bauman'ın tüketimcilik şeklinde nitelediği tüketim kültürü kimlik ile de doğrudan alakalıdır. Kimlik ile doğrudan alakalı olan bir başka şey ise kitle iletişim araçları, bilişim teknolojileri ve internettir. Kimlik, sanal birey ya da sanal cemaatle oluşturularak kullanıma sunulmaktadır. Bauman'a göre kimliğini seçtiğini düşünen birey yanılmaktadır zira kendisini sunulanlar içerisinde birine razı olmaktan başka yapacağı bir şey yoktur.

³³⁷ Bauman, *Siyaset Arayışı*, s. 61.

³³⁸ Bauman, *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, s. 61.

³³⁹ Bauman, *Siyaset Arayışı*, s. 130.

Gerçek dünyada bile kimliğini kendi seçemeyen postmodern birey, öznel bir şekilde internet gibi kompleks bir yapının içine kendi seçtiği ve/veya oluşturduğu kimliği yerleştirmesi ve kullanması imkansızdır.³⁴⁰ Buna değişken postmodern kimlik meselesinin ortaya çıkardığı sorun da eklenince ortaya simüakr bir kimlik çıktığı görülmektedir. Medya hiçbir şeyin net olmadığı ve her şeyin her an yok olabileceği ya da yeni bir şeye dönüşebileceği bir ortama uyum sağlayacak bir kimlik oluşturması için topluma sürekli baskı yapmaktadır. Hiçbir şey sonsuz olmadığı gibi bu oluşturulan kimlik de sonsuz değildir ve silinerek yeniden yeniden yazılabilen değişken bir kimlik üzerinde durulmalıdır. Zira insanlar hakkındaki bilgiler ya da kimlik unutulmaya hazır kısa bölümler hâlinde bulunur.

Modern kimliğin oluşumunda modernitenin kesinlik ve sabitlik gibi ilkesel işleyiş yerini postmodern kimlikte hareket ve yapıbozum almıştır.³⁴¹ Dolayısıyla akışkan modernite ile kimlikler de akışkanlık kazanmıştır. İnsan internette kendisini olduğundan çok farklı göstererek kimlik karmaşası yaşayabilmekte, internetteki iletişimleri sırasında yetişkin biri çocuk gibi, bir çocuk yetişkin gibi, bir kadın erkek veya bir erkek kadın gibi davranabilmektedir. Kimlik kargaşasından öte buradaki yalan söyleme eylemi insan için önemsizleşmiştir. Özellikle internet üzerindeki bilgilerde olduğu gibi yansıtılan kimlik ve ilişkilerde gerçek-yalan ayrımı silikleşmiştir. İnsan internette gerçek hayattakinden daha kolay ve fazla yalan söylemektedir.³⁴² Bu durum ontolojik bir sorunda işaret etmektedir zira ruhsal ve fiziksel açıdan sağlıklı olan hangi insana sorulsa yalandan nefret ettiğini, yalanı hep başkalarının söylediğini söyleyecektir fakat ilk fırsatta yalana başvurmaktan geri durmayacaktır. Psikolojik araştırmalar insanın bile isteye yalan söylediğini ve ilk defa karşılaşılan birine yalan söyleme ihtimalinin çok daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bilim insanları, insandaki yalan söyleme eğiliminin hayatta kalmaya şartlanmış olan ilkel yanının bir tezahürü olarak nitelemektedir. Zor durumda kalan ya da kendini baskı altında hisseden insan yalana başvurarak bilinçaltındaki ilkel atalarından miras kalan kaç-kurtul refleksiyle hareket etmekte ve bir nevi hayatını kurtarmaktadır.³⁴³ Bu bağlamda çevrimiçi ortamı mesken belleyen postmodern birey gözetlenmeye karşı kendince güvenlik önlemi olarak anonimliğe başvurmaktadır. Bauman anonimliğin çevrimiçi dünya açısından niteliksiz içerik ("*piç malzeme*") ürettiğini ve göndericileri

³⁴⁰ Bauman, **Kimlik**, s. 36.

³⁴¹ Bauman, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, s. 112.

³⁴² Murat Uluk, **Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya ve Yalan Haber**. İstanbul: Dorlion Yayınevi, 2018, s. 44.

³⁴³ Ian Leslie, **Doğuştan Yalancı**. Çev. Erhan Kibaroglu. İstanbul: NTV Yayınları, 2014, s. 11-13.

alıcı, üreticileri tüketici, yönetilenleri yönetici yaparak bir karmaşaya neden olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan internette anonim olarak üretilen içeriğin sahibinin kim olduğu belli olmaması denetlenemeyen “*siberuzam*” bir kültür oluşturmaktadır. Siberuzam kültürünün en önemli özelliği gerçek olmamasıdır.³⁴⁴ Konu bu aşamada teknik değerlendirmeye tabi tutulduğunda ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin insanların internet ortamında söyledikleri ve yazdıklarının gerçeklerle uyuşmadığı genel olarak bilinen bir şeydir lakin kullanıcıların internet üzerinde bıraktıkları izler onların yalanları ortaya çıkarmaktadır.³⁴⁵ Kullanıcıların dijital ortamda söyledikleri veya yazdıkları internette yaptıkları aramalarla birbirini tutmamaktadır. Büyük veri aracılığıyla bu çelişkiler saptanabilmektedir.

İnternet görünüşte sıradan kullanıcı için kimliğini gizleme imkânı tanımaktadır. Kullanıcılar açısından gizli kimlik yani anonimlik rahat hareket etmeyi sağlar. Tümü için olmasa bile internet kullanıcılarının çoğunluğunun interneti anonim olarak kullanmak istemesinin en önemli nedeni, gerçek hayatta yapamayacakları veya söylemeyecekleri şeyleri serbestçe yapma ve söyleme arzusudur. Bu arzuyu ileri boyuta taşıyan örnekleri, toplumdaki psiko-patolojik durumun izharı olarak değerlendirmek mümkündür fakat gerçek olan şu ki, interneti anonim kullanım teknik olarak mümkün değildir.³⁴⁶ Kimin nerede ve hangi cihazla internete girip ne yaptığını saptamak için sadece verinin elektronik adresine bakmak yeterlidir. Elbette bunun için sıradan kullanıcıların yetkisini aşan bazı prosedürler gereklidir lakin yetkilendirilmiş olanlar için elektronik adresi bulmak normal adresi bulmaktan çok daha kolaydır. İnternet teknolojilerinin üreticileri için hiç zor olmayana anonim hesapları tespit işlemi istihbarat kurumlarıyla yapılan işbirliği sayesinde hükümetler için de zor değildir.³⁴⁷ Batılı ülkelerde tehlikeli olduğu düşünülen paylaşım veya hareketler için belirlenmiş protokoller bulunmaktadır. Gerek internet teknolojilerinin üreticilerinin gerekse istihbarat örgütlerinin istediği bilgiye ve bilginin ilgisine ulaşması algoritmalar sayesinde son derece kolaydır. Şüphesiz sosyal medya bu anlamda en çok işe yarayan uygulamalardır.

Bu hassas durumların dışında kullanıcının gerçek, sahte kimlik veya anonim hesap olmasının önemli olmadığı durumlar da vardır. Mahrem olsun ya da olmasın dijital izler

³⁴⁴ Bauman, **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, s. 230.

³⁴⁵ Seth Stephens Davidowitz, **Bana Yalan Söylediler-İnternet ve Gerçek Yüzümüz**. Çeviren Ferit Burak Aydar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018 künyeli kitapta, büyük veri araştırmacısı olan yazar bu duruma yönelik onlarca örnek ortaya koyuyor.

³⁴⁶ Bauman, **Akışkan Gözetim**, s. 32.

³⁴⁷ a.g.e., s. 107.

aracılığıyla kişisel verilerin toplanmasıyla oluşturulan büyük veri ekonomik ve siyasi yapılar için hazine değerindedir. Büyük veri üzerinden kullanıcıların eğilimleri ölçülüp anlamlı sonuçlar çıkarılarak uygulanacak strateji, proje ve politikalar belirlenmektedir. Meselenin en önemli boyutu ise, internet kullanıcılarının kişisel veya mahrem bilgilerini bile-isteye internet ortamında ‘paylaşmalarıdır’. İnternet kullanıcılarının gösterdiği bu davranış şekli gizli, kişisel veya mahrem olanın kamusal olana dönüşmesine yol açmakta ve ‘big data’ için malzeme sağlamaktadır.³⁴⁸ Veri toplama ve internet söz konusu olduğunda bugün için en önemli unsurun algoritma teknolojisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Algoritmalar ile ilgili olarak Bauman’ın eserlerinde (algoritma demeden) anlattıkları sistemin kullanıcı açısından nasıl işlediğine yöneliktir. İnternet kullanırken yaşadıklarından hareketle yola çıkan Bauman, internet teknolojisinin, kullanıcıya internet kullanım geçmişini analiz ederek öneriler sunabilecek şekilde veri toplama ve kullanma yeteneğine sahip olduğunu belirtmektedir.³⁴⁹ İnternet teknolojilerinin bu yeteneği sayesinde birey ve toplumların hem tüketim alışkanlıkları, sosyal davranış kodları ve siyasal tercihleri gibi öznel tercihler ve eğilimler öğrenilmekte hem de uygun stratejiler geliştirilerek bireysel ve toplumsal eğilim ve tercihler değiştirilerek istenilen kamuoyu oluşturulmasına katkı sunmaktadır. Buradaki gözetim sistemini modernitenin panoptik anlayışının çok daha kapsamlı ve etkili bir versiyonu olarak değerlendirmek mümkündür ve sermaye ve siyasi kurumların lehine olan faaliyetleri açısından sanal olmasının hiçbir önemi bulunmamaktadır. Algoritmalar sermaye ve devletin yakın gelecekteki en önemli vurucu gücüdür. Küresel sermayenin kazanmaya devam etmesi için siyaset kurumunun parçalanarak işlevsiz duruma gelmesi gerekmektedir. Medya enformasyon endüstrisi sayesinde bu amaca hizmet etmektedir.

İnternet teknolojilerinin toplumsal yapıya olan etkisi geleneksel cemaat anlayışını da değiştirmiştir. İnsanın ontolojik yapısında var olan aidiyet, desteklenme ve güvende olma dürtüsü postmodern insanda sanal cemaatlere yönlendirmiştir. Bireyler dijital ortamda ortak özellikleri olan insanlarla tanışarak sanal bir sosyal alan oluşturmakta ve bir nevi cemaatleşmektedir. Hayali cemaatler olarak adlandırılan bu oluşumlar teknoloji ve insanın sosyolojik ihtiyacının birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır.³⁵⁰ İnsanların bu isteğine çabucak ve güçlü yanıt veren bilişim ve internet teknolojileri algoritmalarından faydalanmaktadır. Ekonomik ve siyasi güç odakları tarafından kullanılan algoritmalar

³⁴⁸ a.g.e., s. 35.

³⁴⁹ a.g.e., s. 57-58.

³⁵⁰ Bauman ve May, a.g.e., s. 76.

teknolojik cihazların kullanılması sırasında kullanıcının bıraktığı izlerden yola çıkarak benzer ya da yakın olan verinin kullanıcıya sunulmasına imkân tanımaktadır. Kullanıcıların dijital parmak izi denilebilen veriler konuşmalar, internet aramaları, ziyaret edilen siteler, uygulama yazışmaları, kullanıcı yorumları, satın almalar, gidilen mekânlar gibi kişisel bilgilerden oluşmaktadır.

Bilişim, internet ve telekomünikasyon teknolojileri aracılığıyla veri elde edilirken mahremiyet ihmal edilmektedir. Kişisel bazda toplanan verilerin bir havuzda toplanarak oluşturulan çok büyük ve katmanlı bilgi öbekleri büyük veri (*big data*) olarak adlandırılmaktadır. Algoritmalar sadece bilgi toplamaya yönelik değildir. Aynı zamanda bireylerin davranışlarını kodlayarak onlara uygun içerikleri yönlendirerek bireyleri yönlendirmeye çalışmaktadır. Tüketici davranışı şeklinde kodlanan bu veriler siyasi veya ekonomik kurumlara satılmaktadır.³⁵¹ İnternette geçirilen süre içerisinde yankı odaları ve filtre balonları denilen algoritmalar kullanıcının kendi oluşturduğu profiline uygun verilere öncelik vererek tercih etmeleri sağlamaktadır. Filtre balonları internet kullanıcılarının kendi seçimleriyle oluşan ve benzerlikler üzerinden ünsiyet bağı kurmayı amaçlayan algoritma yöntemidir.³⁵² İnternete her gün girilen verilerin çokluğu düşünüldüğünde algoritmaların ne kadar önemli bir iş yaptığı daha net anlaşılabacaktır. Bugün dünyadaki kayıtlı verinin en fazla yüzde ikisi basılı materyal olarak bulunurken geriye kalan yüzde doksan sekizlik kısmı dijital ortamlarda kayıtlıdır.³⁵³ Bu oranlamada internetin rolü giderek artmaktadır. Büyük veriye olanak sağlayan algoritmalar insanın arzu ve isteklerini sayısallaşmış bir nesneye dönüştürmektedir. Ortaya çıkan durumun yani insandan soyutlanmış ve sanal bir yapının insanı temsil ediyormuşçasına önemli kabul edilmesinin sağlıklı olmadığı çok açıktır. Bauman'a göre internet kullanıcılarının kendi rızalarıyla ve şifre girerek mahremiyetlerini, özel hayatlarını kamuya açmaları, kendi kendilerinin teşhir etmeleri ve arzu ve haz uğruna tüm dünya tarafından gözetlenmeye razı olmaları patolojik bir sorundur.³⁵⁴

Bauman'a göre internetin insanları olumsuzluğa sürüklediği yorumundan ziyade insanların internet aracılığıyla içlerindeki izhar ettiğini düşünmektedir. Bu durum sadece internet için değil, insanın kullanımına sunulan her şey için geçerlidir. İnternet insanın kullanımıyla doğru orantılı biçimde gelişmektedir ve dolayısıyla internette iyi ya

³⁵¹ a.g.e., s. 251.

³⁵² Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 142.

³⁵³ Aykut Arıkan, *McLuhan'ın Kehaneti*. İstanbul: Urzeni Yayınevi, 2020, s. 74.

³⁵⁴ Bauman, *Akışkan Gözetim*, s. 24.

da kötü ne varsa insan üretimidir; internet insanın yansımasıdır.³⁵⁵ Bu bağlamda geleneksel veya sosyal medyanın kurgulayıcıları insanların polemiğe, sansasyona, dedikoduya, gizli olanın açığa çıkarılmasına, mahremiyetin ifşasına, mağduriyete olan zaafını bilir ve insanların bu arzularını ayartmak için seyirlik malzemeler sunmaktadır. Burada amaçlanan şey korku ve arzuyu tetikleyerek insanları denetlemek, kontrol altında tutmak, yönlendirmek ve yönetmektir. Modern dönemin ‘ifşa edilme korkusu’ postmodern dönemde ‘fark edilme hazzına’ dönüşmüştür.

³⁵⁵ a.g.e., s. 39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLETİŞİM OLGUSUNUN MODERNİTE VE POSTMODERNİTE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, önceki bölümlerde etkileşim alanlarıyla daha geniş bir perspektifte değerlendirilen iletişim konusu modernite ve postmodernite özelinde ele alınmıştır. Bu bağlamda modern dönemin iletişim algısı irdelenerek, bir anlamda iletişimin kurumsallaşmış (*ilk*) hâli olan ve dönemin medyası diyebileceğimiz basın olgusunun konumu ve işlevi saptanmaya çalışılmıştır. Bunun devamı niteliğinde, modernitenin özelliklerini yumuşatarak ve muğlaklaştırarak devralan postmodernitenin hem iletişim hem de medya konularındaki yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Yapılan değerlendirme kronolojik şekilde ele alınarak değişim ve/veya dönüşümlerin haritası çizilmek istenmiştir. Bu bölümde amaçlanan şey, modernite ve postmodernite dönemlerinde ortaya çıkan iletişim olgusunun hem anlamsal uzamı hem de hayattaki karşılığı üzerinde durarak, bir önceki bölümde ele alınan Zygmunt Bauman'ın iletişim kavramı ile ilgili görüşleri arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu yöntem sayesinde çalışmanın sonuç değerlendirmesinin daha net olacağı düşünülmüştür.³⁵⁶

3.1. İletişim ve Teknoloji

İletişim tarihiyle ilgili tüm çalışmaların ortak vurgusu iletişimin teknolojik gelişmeler ile eşsüremliliği bir ilerleme gösterdiğidir. Daha net söylemek gerekirse, iletişim teknolojidenden bağımsız değildir ve teknolojik yeniliklerle birlikte değişim, dönüşüm ve işlev kazanmıştır. Dolayısıyla tarihsel olarak iletişimin etkisi teknolojik gelişmeler, buluş ve icatlarla kendini göstermiştir. İletişim olgusunun teknolojiyle olan bu ilişkisi, onu doğal olarak teknolojik gelişmelerin daha yoğun olduğu dönemden *-on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden-* itibaren etkin kılmıştır. Bununla birlikte, teknoloji denilince onu bilimden soyutlayarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Zira teknolojinin ilerlemesine olanak sağlayan şey bilimdir ve en net ifadeyle teknoloji, bilim alanındaki gelişmelerin tekniğe uyarlanmasıdır. Bu açıdan teknoloji, soyut bilginin somut tezahürüdür denilebilir. Bu detayın çalışmamız açısından önemi, ana konumuz olan

³⁵⁶ Bu bölümdeki iletişim tarihi ile ilgili bilgiler için genel olarak 'Marshal T. Poe, *İletişim Tarihi*. Çeviren Umut Yener Kara. İstanbul: Isık Yayınları, 2019', 'John B. Thomson, *Medya ve Modernite*. Çeviren Serdar Öztürk. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008' ve 'Eric Hobsbawm, *Kısa 20.Yüzyıl*. Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996' künyeli kaynaklardan faydalanılmıştır.

iletişim kavramının etkisinin teknolojinin gelişim ivmesiyle doğru orantılı oluşuyla bağlantılıdır. Bunun nedenlerinden ilki, teknolojik gelişmelerden bahsedilirken, geçtiğimiz yüzyıldaki yaşanan ivme, öncesindeki tüm zamanların katbekat üzerinde olduğu yönündeki kabuldür.³⁵⁷ Dolayısıyla, yirminci yüzyıl teknolojik gelişmelerin çığır açtığı bir zaman dilimi olduğundan iletişim konusunda da benzer gelişmeler yaşanmış, önceki dönemlere nazaran inanılmaz bir etki alanı doğmuştur.

Meselenin ikinci boyutu ise, teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı ya da teknolojik gelişmeleri ortaya çıkaran yaşam anlayışı veya biçimine işaret etmektedir. Elbette keşif ve icatlar önemlidir ve fakat asıl dikkat çekmek istediğimiz nokta, sözünü ettiğimiz gelişmelerin teknik araç-gereç boyutundan ziyade her yenilikle birlikte hayatın içine sirayet eden yaşam anlayışıdır. Geçtiğimiz yüzyılı bu açıdan değerlendirdiğimizde, insanlığa sunulan her yeni bilgi ve icat yaşam biçimi üzerinde muazzam bir dönüşümün yaşanmasına yol açtığı görülmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında, insanlık yirminci yüzyılın başlarında bile gerek yaşam biçimleri gerekse kullandığı alet ve cihazlar açısından ilkel dönemin uzantısı içinde olduğu görülecektir. Bu durum günümüzde gelişmiş olarak tanımlanan toplumlar için de geçerlidir ve değişim (*gelişmişlik*) İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır. En önemli nokta ise değişimin hızının baş döndürücü olmasıdır. Zira yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ardıl iki kuşak arasındaki hayata bakış ve yaşam biçimi birbiriyle çelişebilecek seviyede farklılaşmıştır. Benzer durumlar daha önceki yüzyıllarda yaşanmış olsa bile farklılaşmanın boyutu arasındaki makas hiç bu denli açılmamıştır. Çok daha nemsili, söz konusu farklılaşmanın karşıtlık, zıtlık niteliğinde olması ve her yeni kuşakla farklılaşmanın boyutunun daha da büyümesidir. Görünen manzara, postmodern durumun günlük yaşamın içinde net olarak belirtmeye başlamasıdır.

Toplumsal değişim her alanda olduğu gibi iletişim olgusununu da bambaşka bir boyuta taşımıştır. Bu dönemde iletişim ile ilgili en önemli husus, iletişim olgusunun ilk defa bir disiplin olarak ele alınmasıdır.³⁵⁸ İletişimin neliği ve nasıllığı ile ilgili akademik çalışmalar yapılarak kuramsal açıdan çözümlemenin ve açıklamanın yolları denenmiştir. Bu süreç konjonktürle de doğrudan ilişkili, hatta konjonktüre direkt ilintilidir. ncesi ve sonrasıyla Birinci Dünya Savaşı sürecinde iletişim olgusuna yönelik gelişmeler, İkinci

³⁵⁷ Jacques Ellul, **Teknoloji Toplumu**. Çeviren Musa Ceylan. İstanbul: Bakış Yayınları, 2003, s. 56, 175.

³⁵⁸ Burak Özçetin, **Kitle İletişim Kuramları**, İstanbul; İletişim Yayınları, 2018, s. 53-54.

Dünya Savaşı sürecinde gerçek anlamda sorgulanarak ve derinlemesine çalışılarak etki alanı genişletilmiştir. Gerek Avrasya'yı katliam, işgal ve yıkım tufanına tutan Almanya'nın gerekse adeta dünyayı korku tüneline sokan Nazi şiddetine karşı koyan ABD ile müttefiklerinin propaganda mücadelesi bu yıllara damgasını vurmuştur. Cephe silahla göğüs göğse yapılan savaş, iç siyasette kitle iletişim (KİA) araçları üzerinden propaganda yoluyla yapılmıştır.³⁵⁹ Menfi ya da müspet değerlendirmesinden bağımsız olarak iki tarafından oldukça başarılı olduğunu tartışılmaz bir gerçektir. O döneme ait yazılı ve görsel materyaller bunu açıkça ortaya koymaktadır.

İletişim teknolojileri ve etkili propaganda sayesinde nasıl Adolf Hitler (1889-1945) Alman halkını kendine destek vermek durumunda –ya da belki zorunda-³⁶⁰ bıraktıysa³⁶¹, Franklin Delano Roosevelt (1882-1945) de Amerikan toplumunu savaşa katılmaya ikna etmeyi başarmıştır. İkinci Dünya Savaşı başladığında, 1929 Büyük Buhranı'nın yorgunluğunu henüz üzerinden atamamışlığın verdiği psikolojiyle savaşa karşı olan ABD kamuoyunun eğilimi propaganda sayesinde kısa süre içinde savaşa katılma yönünde değişmiştir.³⁶² Kuşkusuz bu dönemde keşfedilen ve daha önemlisi uygulamaya konulan en önemli şey, kitlelerin yönlendirilebilme özelliğidir. Zira savaş döneminde bu politikanın tadını alan siyasi yapılar gelecek yıllarda bu yöntemi etkin şekilde kullanacaktır. Günümüzde bu politikaların farklı yöntemlerle daha etkili kullanıldığını söylemek mümkündür.³⁶³

İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin yeniden bağımsızlık kazandırdığı Avrupa devletleri bir birlik kurmak gibi kısmen farklı bir kulvarda yoluna devam kararı aldıysa da, propagandanın yani iletişim olgusunun gücünü kullanmayı aklına koyan diğer bir devlet Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) olmuştur. İşin ilginç yanı, savaşa

³⁵⁹ Judith Lazar, **İletişim Bilimi**. Çev. Cengiz Anık. Ankara: Vadi Yayınları, 2009, s. 10.

³⁶⁰ Todd Strasser, **Dalga-Bir Kötülük Deneyi**. Çeviren Dilek Berilgen Cenkçiler. İstanbul: April Yayıncılık, 2016. (Todd Strasser, *Dalga-Bir Kötülük Deneyi* adlı romanda Alman toplumunun yaklaşık %10'unun Nazi Partisi üyesi olması karşın Nazizm'in insanlık dışı politikalarına karşı gelinmediği vurgulanır. Bunun nedeni olarak da topluma salınan paranoya ve korku gösterilir.)

³⁶¹ ABD'yi savaşın ön saflarına çeken politik başarı konunun önemli bir parçası olmakla birlikte çalışma açısından bir başka yönüne işaret ettiğinden hatırlatmakla yetindik.

³⁶² Mark Arnold-Forster, **The World at War**. Yöneten: David Elstein. Prodüktör Jeremy Isaacs. Hazırlayan Jeremy Isaacs. 1973. (1973 yılında İngiliz televizyon kuruluşu ITV tarafından yayınlanan *The World at War* adlı belgesel filminde İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasıyla detaylı olarak anlatılmaktadır. Belgeselde ABD kamuoyunun savaşa olan isteksizliğinin propaganda yoluyla nasıl tersine çevrildiği açıkça gösterilmektedir. Belgesel 1974 yılında TRT'de *Dünyalar Savaşı* adıyla yayınlanmıştır.)

³⁶³ 1960'lar itibarıyla modernden postmoderne geçen yönetsel çalışmalar bugün için postmodern sonrası (post-truth) dönemin kendine özgü anlayışıyla uygulanmaktadır. Her ne kadar Zygmunt Bauman'da post-truth kavramı net olarak tespit edilmemiş olsa da, çalışmanın anlamsal bütünlüğü açısından bölüm sonunda post-truth kavramına değinilmiştir.

aynı tarafta yani Almanya karşısında giren ABD ve SSCB savaşı kazandıktan sonra asli hüviyetlerine dönerek ideolojik açıdan ‘düşmanlıklarına’ devam etmiştir. Soğuk Savaş Dönemi veya Çift Kutuplu Dünya olarak adlandırılan bu süreçte Amerikan ve Sovyet toplumları, kendi devletlerinin düşman devleti alt ettiğine yönelik enformasyon bombardımanına maruz kalarak muhayyel bir gerçekliğe sahip olmuştur.³⁶⁴ Dönemin yazılı ve görsel begeleri incelendiğinde, kitle iletişim araçları üzerinden yapılan propaganda sayesinde her iki toplumdaki kanı, vatandaşı oldukları devletin diğerine üstün geldiği yönündedir. Bu üstünlük ve galibiyeti besleyen en önemli şey yine bu propaganda faaliyetlerinde kullanılan nefret dilidir. Karşı taraf yenilmiş olmasına rağmen düşman olmaya devam etmektedir. Buradaki iletişim ortamı akademik çalışmalarla desteklendiği üzere devlet lehine tek yönlüdür.

Politik arenada kıran kırana mücadeleye yön veren Soğuk Savaş’ın başladığı 1950’lerin ABD’sinde, bir yandan da iletişim çalışmalarına ağırlık verilmiş ve birbiri ardına iletişim süreçlerini çözümlemeye ve açıklamaya çalışan kuramsal çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde oluşturulan iletişim kuramlarında göze çarpan en önemli detay, iletişimin işleyişini matematiksel bir yöntemle ele alınıyor oluşudur.³⁶⁵ Pozitivist bir form barındıran bu anlayışın temel niteliği, iletişimin hep aynı süreçlerde doğrusal/çizgisel biçimde gerçekleşerek kesin sonuçlar vermesine dayanmaktadır. Bu kuramların literatüre büyük katkı sağladığı ve teknik olarak iletişimle ilgili birçok durumu açıkladığı muhakkaktır fakat insan gibi toplumdan topluma, kültürden kültüre, coğrafyadan coğrafyaya değişkenlik gösteren sosyal bir varlık söz konusunu olduğunda her zaman ve her yerde aynı bireysel ve toplumsal sonuçları vermeyebileceği göz önüne alınmalıdır fakat tam tersi bir yöntem takip edilmiştir.

Diğer yandan bu zihniyet tümüyle tipik modernleşme anlayışıyla örtüşmektedir. Kaldı ki, Batı-merkezli modernleşme anlayışı, Modernleşme Kuramı şeklinde teorik olarak da üretilerek Batı dışı toplumlara dayatılması gerçeği ortadadır. Söz konusu dönemde oluşturulan iletişim kuramları, modernitenin pozitivist ruhunun tezahürü olarak somut izahlara sahiptir. İletişim kuramları bu özelliği yüzünden sosyolojik farklılıkları yadsıdığı gibi psikolojik süreçleri de göz ardı etmektedir. Dikkatle incelendiğinde neredeyse tümünde iletişimin hep aynı şartlar altında, hep aynı parametrelerle ve tek

³⁶⁴ Eric Hobsbawm, **Kısa 20.Yüzyıl**. Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996, s. 264.

³⁶⁵ Recep Vardı, **İletişim Araçları ve Din**. İstanbul: Atı Yayınları, 2013, s. 23.

yönlü gerçekleşeceği sonucuna varılır. İlk iletişim modelleri sadece kaynak tarafından değerlendirilen geri beslemenin dikkate alınmadığı modellerdir.³⁶⁶ Özetle, bir mesaj kanalının (*hava, radyo, televizyon, telefon...*) iki ucundaki kaynak ve alıcı arasındaki mesaj aktarımı olarak tanımlanan iletişim, dâhili veya harici etkenler (*gürültü*) sebebiyle kesilmelere ve/veya başarısızlıklara uğramaktadır. Bu süreçte hedefin mesajı almak dışında herhangi bir özelliği ya da etkinliği bulunmamaktadır. Önceden belirlenmiş kurallara bağlı olarak tespit edilen planlar doğrultusunda gerçekleşmesi beklenen bu işleyiş tümüyle modernitenin mantığını yansıtmaktadır.

Yukarıda değinildiği gibi, dönemin iletişim anlayışına matematiksel iletişim akışı hâkimdir ve dile, psikolojiye, kültüre, sosyolojiye dair değişkenler de bu anlayışın içine yedirilmiştir. Nitekim dönemin siyasi ve sosyal politikalarında da bu anlayışın yansımalarının olduğu görülmektedir. Bu duruma yalnızca ABD ve SSCB'nin kendi toplumlarına yaptıkları propaganda faaliyetlerinde rastlanılmaz. İdeolojik olarak iki uç kutupta bulunan bu iki güç, etkisi altında bulunan devlet ve toplumlar nezdinde de propaganda faaliyetlerini yürütmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı ile arasına bir bariyer olarak konumlandığı Doğu Bloku ülkeleri SSCB'nin arka bahçesi iken, Türkiye gibi uzak coğrafyalarda seçilmiş bazı ülkeler ABD'nin karakolu görevindedir.³⁶⁷ Soğuk Savaş döneminin Türkiye'si bu gözle incelendiğinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan ama asıl etkisini 1960'lı yıllarda gösteren bir antikomünizm hareketin oluştuğu görülmektedir. Şeytanlaştırılan komünizm ve sosyalist düşüncenin aleyhine yapılan siyasi çalışmalarda Anadolu'daki dinden kopmamış sosyolojik yapı ve milliyetçi görüşlerden faydalanılmıştır.³⁶⁸ Bugün için geriye dönük bir soruşturmaya yapılmış olsa, kapitalizmin kalesi ABD lehine başarı kazanıldığı söylemek mümkündür. Diğer yandan bu çalışmaların ABD lehine asıl etkisi, milenyuma on kala yani yirminci yüzyılın son on yılında olmuştur. Bir anlamda dünya bu sürece hazırlanmıştır demek komplo olmayacaktır.

Yirminci yüzyılın son on yılında, öncelikle Soğuk Savaş veya Çift Kutuplu Dünya anlayışının 1990'lardaki sosyalist ideolojinin yenilgisiyle son bularak yerini 'Tek

³⁶⁶ Şermin Tekinalp ve Uzun Ruhdan. **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2009, s. 70.

³⁶⁷ Faroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**. Çeviren Sedat Cem Karadereli. İstanbul: İstanbul Bigli Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 294.

³⁶⁸ **a.g.e.**, s. 190-191.

Kutuplu Dünya' söylemine bıraktığı görülmektedir.³⁶⁹ Bu sürecin en etkin gücü uydu teknolojileri aracılığıyla ulusaşırı yayın yapabilme kabiliyeti kazanan görsel medya organlarıdır. Kitle iletişim araçlarının kültür üzerine etkisi düşünüldüğünde, iletişim teknolojilerine daha etkin kullanan ABD'nin başını çektiği neoliberal-kapitalist kanadın kurduğu küresel tahakkümü anlamak zor olmamaktadır.

Diğer yandan bütün bu süreçler yaşanırken iki kutup haricindeki toplumlar üzerinde kurulan tahakkümde iletişim olgusuna verilen rol son derece önemlidir. Zira yarım yüzyıla yakın bir zaman diliminde birbirine nükleer silah yöneltmiş hâlde bekleyen iki süper (*düşman*) gücün propagandist söylem dışında birbirine karşı herhangi bir silah kullanma girişiminde bulunmamış olması manidardır. Bu iki düşman güç, yürüttükleri mücadaleyi kendi topraklarının dışına taşıdıkları ve savaşı o topraklarda yaşayan insanları organize ederek yürüttükleri görülmektedir. ABD ve SSCB'nin sıcak çatışma için sağladıkları (*sattıkları*) silahların ötesinde, bu süreci yönetirken küresel çapta kullandıkları en önemli silah kitle iletişim araçları olmuştur.

Dönemin kitle iletişim araçlarındaki yayınlar incelendiğinde bilim, teknoloji ve siyasette birbiriyle iki şımarık çocuk gibi yarışan bu iki süper güç tarafından gün aşırı icat yapıldığına ve bu icatlar sayesinde toplumlarının refah seviyesinin yükseltildiğine, askeri güçlerinin daha etkili hâle getirildiğine ve rakibini ezerek dünyada tek söz sahibi olunduğuna yönelik propagandist yayınlar görülür.³⁷⁰ Bütün bunlar iletişimin, kitleyi yönetim ve yönlendirme politikalarında kullanılabileceğinin keşfinin sonucudur. Bu sayede arkasına kitlenin gücünü alan siyasal otorite icraatlarını meşrulaştırmanın yolunu bulmuştur. Diğer yandan buradaki meşruiyet oluşturma temeli, gerekli görüldüğü takdirde halkına yalan söylemekten sakınca görmeyen Makavelist felsefeyi barındırır. Modern siyasi düşüncenin özünü oluşturan bu 'ilke', modern düşüncenin içinden neşet eden medya anlayışının da zeminini oluşturur. Dolayısıyla madye manipülasyon, dezenformasyon ve yalanın en net kullanıldığı alan hâline gelmiştir. En nihayetinde bu durum küresel bir boyut kazanan neoliberal-kapitalist yaşam biçiminin normu olarak hayatımızda yer etmiş bulunmaktadır.

Tarihsel akışa tekrar dönersek, bugün bildiklerimizi üzerinden bir okuma yaptığımızda yaşanan süreci milenyuma hazırlayan bir takım doneleri görmek

³⁶⁹ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**. Çeviren Mehmet Turhan ve Y.Z. Cem Soydemir. İstanbul: Okuyan Yayınları, 2015, 75-76.

³⁷⁰ Oliver Stone, Peter Kuznick, Matt Graham. **ABD'nin Gizli Tarihi**. Hazırlayan Oliver Stone. 2012-2013.

mümkündür. Örneğin 1980 her açıdan dünyanın genelinde ilginç bir tarihtir fakat bu çalışma açısından önemi, küreselleşmenin etkin başlangıcı olarak kabul edilmesidir.³⁷¹ Neoliberal-kapitalist dünya görüşünün önünü açan küreselleşme Çift Kutuplu Dünya'nın ortadan kalkmasıyla gerçek anlamını bulmuştur. Küreselleşme için her ne kadar farklı bakış açılarıyla olumlu veya olumsuz yorumlar yapılmış olsa da, kapitalizmi evrensel hâle getirdiği kesin bir gerçektir. Küreselleşmeye dair yapılan tanımlar genellikle tanımlı yapanın uzmanlık alanına yöneliktir. Bu açıdan net ve kesin bir küreselleşme tanımı verilememekte birlikte, tanımlarda ortak noktaların bulunduğunu gözlemlemek mümkündür.

Küreselleşme denildiğinde akla ilk gelen ekonomik gelişmeler olmaktadır fakat ekonomi küreselleşmenin önemli bir unsuru olsa da tek başına bir şey ifade etmemektedir. Genel olarak ekonomiyle birlikte siyasi ve sosyo-kültürel açıdan dünyanın aynı sistem içinde bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Zaman ve mekân sıkışması olarak da adlandırılan küreselleşme siyasal, teknolojik, bilimsel açıdan birleşik bir süreçler bütünüdür.³⁷² Bu bağlamda küreselleşmenin yayılmasına sunduğu katkının yanında onu canlı ve etkin tutan organizasyonların kitle iletişim araçları olduğu görülmektedir. Modernite döneminde askeri yapılar aracılığıyla katı güç kullanılarak yapılan bu iş, postmodern dönemde medya aracılığıyla iletişim yöntem ve teknolojileri sayesinde yumuşak güç kullanılarak yürütülmüştür. Özellikle medyaya internet teknolojilerinin kazandırdığı zamansızlık ve mekânsızlık özelliği iletişimin küresel bir silah olmasının önünü açmıştır. İnternet teknolojileri sayesinde gece ile gündüz veya doğu ile batı ya da güney ile kuzey arasındaki farklar asgariye inmiştir. Daha önemlisi, bu fenomenler arasındaki etkileşim ortadan kalkarak tek merkezli ve tek yönlü kültürel akışın neden olduğu bir yaşam biçimi meydana gelmiştir. İletişim olgusu bu süreci destekleyen ve söz konusu yaşam biçimini besleyen en önemli araç konumundadır.

Sonuç itibarıyla dünyayı her açıdan etkileyen küreselleşme iletişim konusunda da muazzam bir etkiye yol açmıştır. Yalnız burada bir tespiti veya ayrımı yapmak gerekmektedir. Çalışma içerisinde, iletişim konusuna dair toplumdaki genel algının kitle iletişim araçları üzerinde gerçekleştirilen duygu, düşünce ve bilgi alışverişine indirgemeye yönelik bir eğilim olduğunu belirtmiştik. Benzer şekilde, günlük kullanımda

³⁷¹ Abdulkadir Dursunoğlu, **Küreselleşme: Pratikselleşme ve Teoriksel Yaklaşım**. Konya: Çizgi Kitapevi, 2010, s. 3.

³⁷² Marshall, **a.g.e.**, s. 449-450.

iletişim ile medyayı birbirinin muadili gibi kullanılması, bunların eşdeğer oldukları algısı veya anlayışı oluşturmaktadır.³⁷³ Bu durum çalışmanın en başında belirttiğimiz konunun, yani iletişimin basite alınmasının ve önemsiz bulunmasının açık bir göstergesidir. Bu anlayış, insanın en ilkel hâinden beri kullandığı yüz yüze iletişim olgusunun önemini atlayarak doğrudan modernite ile başlayan aracılı iletişim sürecini iletişimin temeli ya da başlangıcıymış gibi bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. İletişim, salt bir aracı alet veya cihazla gerçekleştirilen düşünce, duygu ve bilgi aktarımı olmadığı gibi medya ile de sınırlandırılmamalıdır.

3.2. İletişim ve Modernizm

Daha önce de belirttiğimiz gibi, iletişim olgusu insanlığın tarihiyle başlamış ve ilerleyişiyle eşsüremlili devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında iletişim elbette yazıyla başlamamıştır lakin iletişim tarihi bir anlamda yazının tarihidir.³⁷⁴ Mağara resimlerini saymazsak, yazının kullanımıyla birlikte insan, zaman kısıtlamasına takılmadan bir şeyleri anlatma veya aktarma imkânını yazıyla yakalamıştır. Bugün sanat kategorisinde değeriendirilen mağara resimleri için yapılan antropolojik yorumlamalar paganik kültürün tapınma ve bereketi arttırmaya yönelik izler olduğuna yöneliktir.³⁷⁵ Antropolojinin yorumuna göre insanın mağara resimleriyle bir şeyler anlatmaya ve/veya aktarmaya çalışmaktadır. Ki mağara resimleri bir tapınma şekli bile olsa, her şeyden önce bu sembollerin insanın tapındığı varlıkla arasında bir iletişim kurma arzusundan doğduğu apaçıktır. Dolayısıyla, ‘tarih öncesi çağlar’ denilen zaman diliminde yaşayan insanın dil gibi net bir anlatım aracı kullanmayarak duvarlarda bıraktığı izler üzerinden yorumlanan bu dönemde bile iletişimin hayatın merkezinde olduğu görölmektedir.

İletişim tarihi söz konusu olduğunda en önemli olgu şüphesiz yazıdır. Bir iletişim aracı olarak yazı farklı teknik ve farklı materyallere uygulanmıştır fakat modernite açısından iletişim tarihindeki sınıflandırma veya ayrıştırmanın başlangıcı matbaanın icadıyla sabitlenir.³⁷⁶ Bunun başlıca sebebi, matbaa ile yazılı materyallerin aziz (*kutsal*) ya da asil (*aristokrat*) addedilmeyen geniş kitlelere (*avam*) ulaştırılmasının imkânının oluşmasıdır. Bir şeyin yaygınlaşması müspet ya da menfi anlamına bakılmaksızın o şeyin

³⁷³ Cengiz Anık, **İletişim Sosyolojisi**. İstanbul: Derin Yayınları, 2014, s. 9.

³⁷⁴ Massimo Baldini, **İletişimin Tarihi**. Çev. Gül Batuş. İstanbul: Avcıol Basım Yayın, 2000, s. 5-6.

³⁷⁵ Ronald Wright, **İlerlemenin Kısa Tarihi**. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Aylak Kitap, 2012, s. 108.

³⁷⁶ Thomson, **a.g.e.**, s. 40.

etkisini arttırır. Tarih boyu Kilise'nin eli altında uygulanagelen yazı, matbaanın icadıyla dinsel/kutsal niteliğinden sıyrılmış ve bugünkü söyleyişle sivilleşmiştir³⁷⁷ Belki de tarihte ilk sivilleşen şey yazıdır ve iletişim de bundan nasibini almıştır. Bilgiyi ya da haberi sıradan insanlara ulaştırmayı kolaylaştıran matbaa sayesinde yazı, bir başka deyişle iletişim günlük hayatın bir parçası hâline gelmiş ve yaşam biçimini şekillendirmeye başlayarak yeni bir kültürün oluşmasına ön ayak olmuştur.

Bugünün dünyasından bakıldığında, sosyolojik açıdan en önemli kopuş ya da ayrışmanın matbaanın icadından sonra olduğu görülür. Nitekim sonrasında hümanist düşüncenin de katkısıyla tarihte yerini alan Rönesans, Reform Hareketleri ve Aydınlanma felsefesi bunun kanıtıdır. Felsefi boyutu bu yönde ilerleyen yeni toplumsallık, siyasi olarak da Amerikan Bağımsızlığı (1775-1783) ve Fransız Devrimi (1789) gibi iki önemli kopuş veya ayrılmayı yaşamıştır. Bunlardan Amerikan Bağımsızlığı modern-demokrat siyasal sistemin işleyişini ve toplum ile ilişkisini belirlese de asıl olarak Batılı yaşam biçimin dönüşümünün köşe taşı Fransız Devrimi'dir. Zira asırlardır var olan, hem siyasi alana hem de toplumsal yapıya sirayet ederek kökleşmiş iktidar biçimini tersyüz etmiş, siyaset ve toplum ilişkisini yeniden tanzim etmenin yolunu açmış ve küreselleşmenin tüm yok edici etkisine rağmen bugün dahi kısmi etkisini devam ettiren ulus devlet anlayışının zeminini hazırlamıştır. Nasıl ki kapitalist ekonomiyi başlatan Buhar Devrimi modern üretimin motor gücüyse, Fransız Devrimi de kapitalist yaşam biçimiyle özdeşleşecek siyasi ve sosyolojik modern yaşamın motor gücü olmuştur.

Bu iki önemli tarihsel olayın iletişim ile doğrudan ilişkili olması önemli ve üzerinde durulması gereken bir detaydır. Amerikan Bağımsızlığı'yla birlikte basın özgürlüğünün gündeme gelmesi ve anayasal güvence altına alınması iletişim alanındaki ilk önemli dönüşümdür.³⁷⁸ Bu sayede liberal devlet ve toplumun temelleri atılmış, kamuoyu olgusu ortaya çıkmıştır. Modern birey açısından buradaki anayasal güvence sonraki yıllarda özel hayatın gizliliği, haberleşme özgürlüğü, düşünce ve düşüncüyü ifade özgürlüğü gibi temel 'haklar' sunacaktır.

Fransız İhtilali ise çok daha karmaşık bir süreçle sahiptir. Siyasal ve sosyolojik etkilerin yanı sıra Fransız Devrimi ayrıca iletişim boyutuyla da irdelenmelidir. Matbaanın icadı sonrası yazının kitap ve gazeteler aracılığıyla etkin ve yaygın kullanımının yanında,

³⁷⁷ A.g.e., s. 94.

³⁷⁸ Murat Özgen, *Gazetecinin Etik Kimliği*. İstanbul: Set-Systems Tercümanlık Reklamcılık Yayıncılık Limited, 2006, s. 69.

Fransız Devrimi'ne giden süreçte iletişim olgusunun başka yönleri de dikkat çekmektedir. Bugünün toplumsal kodlarında önemli bir yere sahip olan kafelerin ilk örnekleri İngiltere'de görülmüşse de Fransa'daki etkisi çok daha derinden olmuştur. Dönemin enformasyon merkezi ve tartışma ortamı olan kafeler bir anlamda devrimin zihinlerde kök saldığı, alt metnin oluşturulduğu ve nasıl tedavüle konulacağının planlandığı kamusal mekânlar olmuştur.³⁷⁹ Günümüz dünyasını da şekillendiren bu iki radikal dönüşüm toplumsal etkileşim sürecinde modern anlamda kamuoyu ve kamusal alanın ilk örnekleridir.

Yukarıdaki gelişmelere paralel olarak buhar makinesi sayesinde tren ve gemilerin hız kazandığı ulaşım ve lojistik gerek sözlü gerekse yazılı iletişimin de hızını arttırmıştır. Görülen odur ki, tarih bir kez daha tekerrür ederek bilim ve teknikteki gelişmeler iletişimin biçimini ve işleyişinin değişerek gelişmesine yol açmaktadır. Sosyal ve siyasal hayatta etkisini kanıtlayan gazeteler on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda iletişim dünyasının tek sahibidir. On altıncı yüzyılın sonlarından ekonomi bülteni olarak başlayan gazetecilik iki yüzyıl içerisinde toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru hâline gelmiştir.³⁸⁰ Artık basın, modern hayatın en önemli dinamiklerinden biridir.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısının sonlarında fotoğraf makinesi ve telgraf, ikinci yarısının ortalarında telefon ve sonlarında doğru da sinema icat edildiğinde iletişim olgusu farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Günlük sosyal ve siyasal hayatta her ne kadar çok etkili olsa da gazete ve yazının tesiri bir yere kadardır. Basın, giderek büyüyen kapitalizme uygun biçimde yeniden kurgulanmalıdır.³⁸¹ Aranan kan önce on dokuzuncu yüzyılın ortalarında 'penny gazeteciliği' denilen yöntemle bulunmuştur. Penny gazeteleri ucuzluğu sayesinde daha önce gazete satın alamayan alt gelir grubundaki insanlara ulaşmayı başarmıştır. Bunun yanında haberlere gözlem ve mülakatları katarak belirli bir canlılık kazandırmıştır. Bir süre sonra bu yöntemin yetersiz kaldığını düşünen Amerikalı gazeteciler, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde sarı sayfalar ya da bulvar gazeteciliği denilen yöntemle yeni bir gazetecilik anlayışı ortaya çıkarmıştır. Joseph Pulitzer (1847-1911) ve onun rakibi konumundaki William Randolph Hears (1863-1951) öncüsü olduğu bu gazetecilik anlayışı sansasyonel gazeteciliğin yolunu açmıştır.³⁸² Makyavelist

³⁷⁹ Dreyfus, **a.g.e.**, s. 85-86.

³⁸⁰ Thomson, **a.g.e.**, s. 39.

³⁸¹ Ahmet Şimşek ve Sibel Yalı, **Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş? Post-Truth Zamanlarda Tarih'in Temsili**, s. 105.

³⁸² Bill Kovach ve Tom Rosenstiel. **Gazeteciliğin Esasları**. Çeviren Serdar Göktaş. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2007, s. 26.

düşünceyle birlikte bugünün medya anlayışının da özünde yer alan sansasyonel gazetecilik tekrar dönüşen toplumsal yapının da habercisidir. Sanayi Devrimi'yle 'fazla üretim' yöntemine geçen dünya artık 'fazla tüketim' anlayışını da sisteme dâhil ederek kapitalistleşme hızını arttırmıştır. Öte yandan, gerek fotoğrafın gerekse ilkel de olsa sinemanın icadı geleceğin iletişim mecrasının temel taşları olacaktır. İkonun, resmin, görüntünün Batı düşüncesindeki yeri önemli bir belirteçtir. Klasik Batı düşüncesinde ve hayat tarzında görüntüye yazıda olduğundan daha fazla kutsallık atfedilir. Görsel olana kutsallık izafe edilmiştir.³⁸³ Modernite dönemindeki perspektifin değişmesiyle bu anlayış metafizik alandan fiziki alana geçmiştir. Bunun en önemli nedeni, görüntünün insan zihninde bıraktığı tesirin kaynağı olan imgesel auradır şüphesiz. Günümüz dünyasının da şekillendiren kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel algı bu yöntemle oluşturulmuştur.

İmajın yani görüntünün insan üzerindeki etkisi fotoğrafın icadıyla olmamıştır fakat fotoğraf, Batı düşüncesinde modernite ile kırılan görsellik olgusunun ikinci kez kırılmasına neden olmuştur. Klasik dönemin görsellik anlayışı kutsal olan üzerine inşa edilmiştir ve sahip olduğu etki, varoluşsallığına içkin olarak atfedilen kutsallığın kattığı auradan gelmektedir. İşlenen konular ve resmedilen unsurlar tanrı, peygamber, melek, aziz gibi kutsiyeti olan kişi veya imgelerdir. Modernite, kültürdeki görsellik olgusunu bu kutsal alandan alarak topluma, günlük hayata, sıradan insana yöneltmiştir. Bu yeni anlayış beraberinde yeni bir perspektif getirmiş; konu, ışık ve rengin yanı sıra oran/açı devreye girmiştir. Birebir orantılanarak en ince detayına kadar alelade nesnelerin ve sıradan insanların resimlerin çizilmeye başlanması, Batı'nın görsellik algısının ilk kırılmasıdır. Kısa süre içinde ân'ı bir kareye hapsedme olanağı taşıyan fotoğrafın icadı ise resmin insansı-kutsal sayılan sanatsal yönünün önüne geçerek adeta bir sihir gibi algılanmıştır. İlk başlarda muhteşem bir icat olarak algının bu durum, bir asır sonra çoğaltmanın aynılığı, hızı ve mekân ikleşmesi açılarından değersizleşme olarak yorumlanacaktır.³⁸⁴ Görüntüyü hapsedebilme yeteneğini biraz daha öteye taşıyan sinema artık hareketli görüntülerin kaydedilebileceği bir dünyanın kapılarını aralamıştır. Hapsetmek kaydetmeye dönüşmüştür. Bu yöntem görüntünün gücü biraz daha büyütülmüştür fakat hâlen bir şey eksiktir; hareketli görüntüye ses eklemenin yolu bulunmalıdır. Tüm bu

³⁸³ John Berger, **Görme Biçimleri**. Çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları, 1986, s. 21.

³⁸⁴ Walter Benjamin, **Teknik Olarak Yeniden-Üretilirlik Çağında Sanat Yapıtı**. Çev. Gökhan Sarı. İstanbul: Zeplin Kitap, 2015, s. 12-17.

gelişmeler bireyden başlayarak toplumu etkilemeyi amaçlayan yeni iletişim yöntemlerini beraberinde getirmiştir.

Batılı insanın hayata bakış ve yaşayış biçimi birkaç asır öncesine göre tümüyle değişmiştir. Toplumsal ilişkiler ve etkileşim üzerinden şekillenen iletişim gücü insanı yoğurarak yeniden yorumlamış ve apayrı bir kültür ortaya çıkarmıştır. Buradaki köklü değişimin paradigması modernite ve onun kurguladığı hayat biçimidir. İletişim, spesifik olarak belirli amaçlar ve belirli araçlar üzerinden gerçekleşen bir etkileşim gibi düşünülse de, genel anlamda hayatın her alanında durmadan devam eden ve yaşamsallığı olan bir süreçler toplamıdır. İnsan anlamak, anlatmak ve anlaşılmak için iletişim kurmak zorundadır ve iletişim kültürden etkilendiği kadar da kültürü etkilemektedir.

Yukarıda değinildiği üzere yirminci yüzyıl teknoloji açısından önceki asırlara rahmet okutacak derecede çığınca gelişmiş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında telgrafın etkin kullanımı, 1920'lerden itibaren radyonun kitlesel öneminin ortaya çıkışı ve yer yer film kayıtları iletişimin cazibesini artırmıştır.³⁸⁵ Yeni ulaşım araçları sayesinde seyahatin kolaylaşmasının yanında artık uzak coğrafyalardan fotoğraf ve görüntü aracılığıyla haberdar olunabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında kitlelere ulaşmanın en etkili yolu radyolar olmuştur. Savaş sonrası ise şimdiye kadarki en önemli etki aracı olan ve hareketli görüntüyü evlere kadar götüren televizyonun yaklaşık yarım asırlık saltanatı başlayacaktır. Modernitenin temsilcisi radyoya karşın televizyon postmodern anlayışı yansıtmaktadır.

Modernite hayatın tüm alanlarını kendi karakteristik formuna benzetmiş, iletişim olgusu da bundan bağımsız kalmamıştır. Modern iletişim anlayışını anlamak için modernitenin tanımına bakmak gerekir. Bu çalışma içinde özelliklerine değinildiği üzere, inanç ve ideolojilerin dönemi olan moderniteye göre belirlenmiş kurallar içinde yaşanmak zorunda olunan hayatın içinde muallakta kalmış, boş verilmiş veya müphem bırakılmış bir alana yer yoktur. Her şey nettir ve dayandırıldığı akli ilkeler vardır. Tutarlılık, mantıklılık, orantılılık en net belirleyicidir ve kaynağı salt bilimdir.

İletişim ile ilgili oluşturulmuş ilkelere bakıldığında modernitenin bu kuralcı idealist yapısının yansıması görülür. Medya katı kuralcıdır ve insanlığın iyiliği için

³⁸⁵ Raymond Henry Williams, **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**. Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003, s. 23.

idealize edilmiş ilkesel işleyişten bahsedilir.³⁸⁶ Tüm her şey sebep-sonuç ilişkisi içinde ve net bir şekilde planlanır, tasarlanır. Modernitenin planı ve tasarımcı yönü iletişim olgusuna birebir sinmiştir. Dil kullanımından iletinin oluşturulma biçimine kadar her şey belirlenmek, her şey mantık çerçevesi içinde açıklanmak, tanımlanmak, betimlenmek zorundadır.

Modern iletişim tıpkı modernite gibi akılcıdır, bilimcidir, pozitivisttir. İçinde olduğu sosyolojik yapıya göre değil, sosyolojik yapıyı içine sağıracağı çerçeveye göre faaliyet gösterir. Kavramlarını ve kurgularını buna göre oluşturur. Dolayısıyla modern iletişim anlayışı, modernitenin özelliklerini barındırır ve yansıtır. İletişimin kazandığı bu yeni form, modernist düşünceye içkin olan özelliğiyle kendini göstermektedir. Örneğin modernite hız demektir ve bu anlayış postmodernizme en değerli olan artık en hızlı olanıdır. Bugünün dünyasını şekillendiren iletişim alanında ise hız en önemli parametredir. Saniyelerle yarışan bilgi akışı anında eskimekte, bayatlamakta ve önemini kaybetmektedir. Bu hız tüketimin de hızını arttırmıştır.

Modernite büyük anlatıların, ideolojilerin, inançların, ilkelerin kısacası ideal olanın felsefesidir. İletişim de ideal olanın gerçekleşmesi için modern düşüncenin en yakın yardımcılarından biri olmuştur. Nitekim zamanla yasama, yürütme ve yargının yanına dördüncü kuvvet olarak yerleştirilmesi bu özelliğinin göstergesidir. Modernitenin sınırları kesin ve kuralları katı, doğru-yanlış tanımları nettir. Çizgileri keskin ve idealize edilmiştir. İyiyi, güzeli, fayda(lı)yı istemektedir. Kısacası modernite, teori söz konusu olduğunda muhteşemdir fakat pratikte aynı şeyi söylemek mümkün olamaz. Kesinliği, keskinliği, netliği kendi doğruları, kendi kuralları, kendi değer yargıları, kendi idealleri içindir ve alternatiflere kapalıdır. Örneğin hümanizmi savunur ama Makyavelisttir. Dine, kutsala karşıdır ama laisizm ve sekülerizmi kutsar, dinleştirir. Özgürlüğü savunur ama totaliterdir. Eşitliği savunur ama rekabetin en acımasızını uygular. İnsancılığı, doğayı, hayvan haklarını savunur ama en ileri kapitalisttir. Hukuku savunur ama pragmatisttir. Kamucudur ama en iyi dostu sermayedir. Evrenseli savunur ama benmerkezcidir, modern paradigmayı dayatır. Barışı savunur ama asıl görevi kutsallık atfettiği savaşıdır. Akılcı ve bilimcidir ama akıl ve bilim işine gelmediği yerde yadsır. Halkçıdır ama iktidar için her şeyi yapar. Hâsılı, modernizme tek fikirli yönünün katılığından dolayı karşı çıktığı söylenen postmodernizmin en belirgin özelliği diyebileceğimiz rölativizm modernitenin

³⁸⁶ Gözde Dedeoğlu, **Teknoloji, İletişim, Yeni Medya ve Etik**. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2016, s. 78.

gizli özelliğidir. Onun rölativizmi kendi oluşturduğu kavramlar içerisinde kendi lehine olacak biçimdedir. Her halükarda haklı olan, her şerde hakkı olan kendisidir. Bütün bu özellikler modernitenin dokunduğu her şeye sindiği gibi iletişime de sinmiştir ve aynı özellikleri göstermektedir.

Modernitenin tüm bu özellikleri modern iletişim anlayışına içkin hâledir. Belirli bir sınıfa yönelik bilgilendirme amaçlı masum ticaret bültenliğinden kitleleri etkileyerek yönlendirmeye dayalı sansasyonel haberciliğe geçişi de bu yüzdendir. Medya teoride kamu yararı için denetçi olduğunu beyan eder fakat sermaye ve siyasi yapıların bekçiliğini yapar. Doğruyu, gerçeği tarafsız şekilde ileteceğini beyan eder fakat dolayımlanmış doğruları ve gerçeklikleri iletir. Haksızlıkları, yolsuzlukları, usulsüzlükleri ortaya çıkaracağını söyler fakat bu eylemlerin üzerini örtmede üstüne yoktur. Modernitenin hukuk anlayışı kanun eksenlidir; keyfi davranıp gerektiğinde kendi yasasını uygulamayıp yeni bir yasa yapar ve hakları anayasal güvenceler içerisinde hapseder. İletişim ile ilgili haklar da onlardandır. Düşünme, düşündüğünü açıklama ve yayma, mahremiyet hakkı gibi hakları güvence altına aldığını söylemektedir fakat tüm bu hakları görmezden gelerek hareket etmektedir. Özetleyecek olursak, sansasyona ve hatta dezenformasyona dayalı hikâyeleştirilen habercilik ve daha sonra buna eklenen imajın gücü birleştiğinde, kendine has yöntemleriyle modern öncesi dönemin gerçekliğini yok eden modern dönemin gerçeklik kurgusunun da ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Ortaya çıkan bu yeni anlayış adeta postmodernitenin ayak sesleridir. Yalnız dikkatle bakıldığında postmodernite, kabuk değiştiren modernitenin ta kendisidir.

3.3. Postmodern İletişim

Postmodern iletişimden bahsedilecekse, öncesi daha çok sanatsal faaliyetlere ve akademik literatüre dönük olduğundan 1960'lerden başlamak gerekecektir. 1960'lar Batı toplumları içerisinde farklı fikirlerin kendini göstermeye, farklı grupların taleplerini dillendirmeye başladığı bir dönemdir. Özellikle, liberal ekonomilerin etkisiyle toplumların kapitalizmin kucağına bırakıldığını söyleyen sol düşüncenin yeniden filizlendiği yıllardır. Savaş karşıtlığı, gelenek karşıtlığı, liberalizm karşıtlığı, çalışma karşıtlığı, kural karşıtlığı gibi eğilimlerin Batı dünyasını kasıp kavurduğu bir zaman dilimidir. Söz konusu karşıtlık anarşi, başkaldırı, kaos, karmaşa hâlidir fakat insanlık tarihinde benzeri bulunmayan başka bir özellik göze çarpmaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında tüm başkaldırıları, anarşist eylemler, kaos ve karışıklıklar kesin olarak belirli

bir amaca, felsefeye, idelolojiye veya inanca dayanmaktadır. Bu dönemdeki karşıtlıkların bir kısmı alışık olunan türdendir fakat büyük çoğunluğun hâli herhangi bir felsefe doktrin, ideolojik görüş veya inanç temelli değildir. Gelenekle çatışan, mevcut sistemi reddeden, başına buyruk hareket etmek isteyen bu yeni dalgayı Lyotard “durum” olarak nitelendirmiştir. Bu ‘durumun’ tek motivasyonu modern paradigmayı tüm varlığıyla reddetmeye dayalıdır. Gerekçe ise, modern paradigma vadettiği hiçbir şeyi yerine getirmemiş, aksine insanlığa kötülüğe gark ederek zarar vermiş olmasıdır. Mimari, sanat ve edebiyatta modernizmin karşısında konumlanan postmodernizmden esinlenerek postmodern(izm) olarak adlandırılan bu durum, özellikle teknolojik yeniliklerin de tesiriyle tüm dünyayı etkilemeye başarmış ve postmodernite adıyla yaşam ve kültür biçimine dönüşmüştür. Sosyal bilimcilere göre bu değişim yeni bir kültürün, yeni bir yaşam anlayışının, yeni bir toplumsallığın işaretidir.

Çoğu kez bu yeni eğilimin moderniteye karşı ortaya çıktığı ve dolayısıyla ondan ayrı olduğu söylenerek insanlığın yeni bir paradigmanın eşiğinde olduğu ileri sürülmüştür. Diğer yandan birçok düşünür ve araştırmacı bu eğilimin aslında yeni bir şey olmadığı, sadece yeni bir söyleyişten ibaret olduğunu iddia etmiştir. Postmodernitenin itirazlarına bakıldığında gerçekten yeni bir paradigma gibi algılanması doğaldır fakat öneri, çözüm veya ortaya koyduğu alternatif herhangi bir görüş olmaması insanı düşündürmektedir. Dikkatle incelendiğinde sadece ve sadece reddettiği görülecektir. Bununla birlikte modernitenin işleyişine benzeyen işleyiş biçimi ve baştan sona paradoksallık taşıyan yapısı ona verilen bu payenin (*yeni bir paradigma söyleminin*) altının boş olduğunu göstermektedir. İnsanlık için yeni bir hayat nizamı sunmamakta, eleştirdiği sorunlar için çözüm getirmemekte ve yaşamsal vaatleri olan yeni bir sistem önermemektedir.

İletişim alanındaki tartışma ve araştırmalar 1950’lerden itibaren televizyonu içine alacak şekilde genişlemiş ve iletişim alanındaki akademik çalışmalar televizyonun etkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Temel işlevi haber aktarmak olan radyoyla karşılaştırıldığında, televizyon haber aktaramından ziyade sağladığı görselliğin de tesiriyle eğlendirme özelliği ön plana çıkmıştır. Bu özelliğinde insanların boş vakitlerinin büyük çoğunluğunu televizyon karşısında geçirmesi etkilidir. Fazladan efor hacamaya ihtiyaç duymayan ve bu yönüyle insanı yormayan televizyon medyası insan açısından daha cazip gelmiş ve kısa sürede iletişim alanında daha önce görülmemiş biçimde yaygınlaşmıştır. Televizyona bu gücünü veren şey şüphesiz görsel yanıdır. Televizyon karşısındaki birey duyma

yoluyla anlatılanı çözümlmeye çalışırken farkında olmadan zihnine görme yoluyla gönderilen mesajları da almaktadır. Süreç içerisinde televizyonun bu özelliği iktidar ve sermayenin toplum mühendisliği bağlamında çalışma alanı hâline gelmiştir. Artık televizyon yayıncılığı toplumları inşa etmenin, kitleleri yönlendirmenin, onları yönetmenin en önemli aracıdır. Seçebilme özelliği olan yayınlarıyla dört duvar arasındaki yalnız olan her bireye kendini özel hissettiren televizyon, postmodern düşüncenin hayat bulmuş şekli gibidir. Bir sürü alternatif arasında özgür iradesiyle istediğini seçtiğini düşünen insan, seçmesi için kendisine sunulanlardan herhangi birisine mecbur bırakıldığını düşünmekten uzaktır. McLuhan'ın “araç mesajdır” ve “teknolojik determinizm” söylemleri konunun tam bu noktasında anlam kazanmaktadır. Bu durum ileriki yıllarda internet ve telekomünikasyon teknolojileri ile çok daha etkili şekilde ortaya çıkacaktır.

Postmodernitenin kendini asıl göstermeye başladığı zaman dilimi küreselleşmenin de etkili olmaya başladığı dönem olan 1980'li yıllardır. Bu dönemin bir başka özelliği teknolojik gelişmelerin son derece hızlanması ve daha önemlisi, teknolojik yeniliklerin toplumların kullanımına sunulabilmesidir. Özellikle askeri çalışmalar olarak başlayan bilgisayar teknolojileri ve internetin sivilleşerek toplum içinde kullanılmaya başlanması farklı bir toplumsal gerçekliği ortaya çıkaracaktır. En baştan beri belirttiğimiz gibi, artık her yeni teknolojik gelişmenin iletişim alanına yansması varoluşsal bir kuraldır. Dolayısıyla, gerek bilgisayar teknolojilerinin gerekse internetin iletişim olgusunu değiştirmesi, dönüştürmesi veya yeni bir form vermesi kaçınılmazdır.

1990'larla birlikte gelişmiş toplumlarda postmodern iletişim iyice belirgin hâle gelmiştir. Uydu yayıncılığı da dâhil olmak üzere geleneksel iletişim kanallarının kullanımı giderek azalmakta, yerini yeni iletişim şekilleri almaktadır. Uzun süredir üzerinde çalışılan mobil telefonların günlük hayatta sıradan vatandaşın kullanabildiği ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde özellikle internet üzerinden yazışma ve haberleşme önemli bir dönüşümdür. Kuşkusuz en etkin farklılaşmanın yaşandığı alanlardan biri, iletişimin bir alt dalı olan medyadır. Geleneksel medya, henüz emekleme çağındaki yeni medyayı o dönem için yeterince dikkate almasa da kısa süre sonra engellenemez rakibi olacaktır. Çok geçmeden postmodern iletişimin küreselleşmesinin önünde durulamayan etkisiyle artık tüm dünyayı tesiri altına almıştır. Gerek medya gerekse iletişim kanalları bağlamında geleneksel yöntemlerin kullanımı giderek daha da

azalacağından birkaç on yıl içinde birçoğunun tümüyle ortadan kalkacağını öngörmek için kâhin olmaya gerek kalmamıştır.

Modern paradigmanın postmodernite tarafından işgali sonucunda hayatın içinde modernitenin etkilediği ne varsa postmodern durumun tesiri altına girmiştir. Nasıl modern dönemde iletişim modernitenin tüm özelliklerine içkin hâle geldiyse, postmodern dönemdeki iletişim de aynı şekilde postmodernitenin özelliklerine içkin hâle gelmiştir. Postmodernitenin en belirgin iki özelliği rölativist yapısı ve muğlaklıktır. Dolayısıyla postmodern iletişim için de aynı şey söz konusudur; herkese göre içerik vardır ve internet üzerindeki hiçbir şey (*bilgi-paylaşım-enformasyon*) net değildir. Postmodernite demokratik çoğulcu düşünceyi ve toplumu savunur. İnternet ortamına indirgenmiş iletişim de aynı şekilde demokrasiyi savunur ve işleyişi itibarıyla çoğulcudur. Postmodern iletişim herkesi içine alabilme potansiyeli olduğu söylemini kullanır fakat fırsat ve imkân eşitsizliği konusunda herhangi bir çözüm önerisi getiremez. Bu yüzden belirli teknik altyapı ve maddi olanaklara sahip olanlar imkânları nispetinde postmodern iletişimi dâhil olabilirken, modern dönemden miras kalan ötekileştirilmiş olanlar postmodern iletişimden mahrum kalmaktadır.

Postmodern iletişimin çoğulcu ve demokratik toplum söylemiyle tezat oluşturan bir başka yönü de koşulsuz bireyselliği öne çıkaran anlayışıdır. Birey olma(*k*) hak ve özgürlükler kazanımı ve kullanımı için önemlidir fakat toplum içinde değer ve işlev kazanır. İnsanı birey yapma iddiasındaki modernist perspektif bireyi bir gözlemci konumuna getirir ve ayrık bir hâl oluşturur. Bunu bir adım ötesine taşıyan postmodernite ise insanı birey değil, bireyci yapmaktadır. Postmodernizm güya modernitenin gözlemci birey anlayışını yıkmış ve onun yerine müdahil olma/fail olma potansiyeli koymuştur.³⁸⁷ fakat burada asıl önemli olan postmodernizmin davranış biçimimizi eylemden yanıtı şeklinde değiştirmesidir. İyi ya da kötü bir şeyle karşılayan birey en iyi ihtimalle eyleme dönüşmeyen tepki vermektedir. Bu durum sorunları çözüme kavuşturmamaktadır ve fakat bireye bir şeyler yaptığı hissi de yaşatarak rahatlamasını sağlamaktadır. Postmodernitenin ortaya çıkardığı toplumsallık barındırmayan bireysel eğilim (*bireycilik*) çoğulculuk değildir ve demokratik yapıya da katkı sunmamaktadır.

İnternet, çok yönlülüğü, kesin olmayışı, müphemliği, muğlaklığı, rölativist yapısı, zaman ve mekânsızlığı gibi özelliklerinden dolayı postmodernizme aynı yapısal

³⁸⁷ McLuhan, **Y. Medya**, s. 53-60.

özelliklere sahiptir. Postmodern bireyin de istediğın tam olarak budur. Büyük anlatıların vaaz eden, emreden, yönlendiren üslubunu reddeden postmodern birey, internetin sağladığı ‘özgürlük nimetine’ dört elle hatta bütün kalbiyle sarılmaktadır. Bu aşamada artık nitelik önemini kaybetmiştir. Postmodern birey internetin derin sularına açıldıkça internetin içkin koşullarının zorunluluğı olarak nicelik önem kazanmıştır. ‘Everting goes’un yanına ‘more and more’ eklenmiştir.³⁸⁸ Tüketim toplumu bir adım daha öteye giderek sadece tüketimde değil, sahip olmada da tekessür yani her ne pahasına olursa olsun çokluğu isteyen ve sahip olduğu çoklukla övünen toplumuna dönüşmüştür.

Postmodern dönemde kitle iletişim araçları ve bilişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak gerçek kaybolmaya yüz tutmuştur. Gerçeğın kaybolmasıyla boşalan yere ise yarılsamalı gerçeklikler konumlanmıştır.³⁸⁹ Sınırları kaldırarak kendine demokratik, şeffaflık ya da açıklık imajı veren postmodernite esasında bu uygulama yüzünden çok daha baskıcı, karmaşık ve kaotiktir. Bu süreçte en önemli görev kitle iletişim araçlarına ve özellikle internet teknolojilerine düşmektedir. Medya, postmodernitenin moderniteyi parçalama sürecinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Özellikle yeni medyanın yapısı postmodern düşünceyle örtüşmesi bu sürecin hızını akıl almaz derecede arttırmıştır. Yeni medya teorik olarak kitle iletişiminde büyük bir potansiyele sahip gibi gözükmemektedir. İnternetin teoride her an, her yerde, çok hızlı şekilde ve herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm insanlara ulaşabilme kabiliyeti en sıradan sorunlardan en çetrefilli konuları gündeme getirmeye kadar çok büyük bir güç alanı oluşturmaktadır. Bu küresel güç demokratikleşme, adalet, özgürlük ve eşitlik konularında eşi görülmemiş bir etki potansiyeline sahiptir. Fakat buradaki önemli konu, teorideki potansiyel gücün pratik olarak hayata ne kadar yansıyabildiğidir. Sözü edilen potansiyelin hayata yansıması için daha önce de belirtildiğı gibi küresel çapta imkân ve fırsat eşitliğı gerekmektedir. Aksi durumda yaşanan süreç teknik ve maddi olanakları ellerinde tutanların hüküm sürdüğü bir düzen olacaktır ve bugünün gerçekliğı de budur. Diğer yandan retorikteki söylemi analiz etmek gerekirse, eşit imkân ve inisiyatife sahip ve birbiriyle çelişen çok fazla unsurun birbirinden bağımsız hâlde bir arada olması düzensizliğı yani anarşiyi ortaya çıkaracaktır. Denetim ve kontrolden yoksun dijital iletişim ortamı sahip olduğu düzensizlik nedeniyle kendine özgü bir anarşiye sahiptir.

³⁸⁸ Dreyfus, **a.g.e.**, s. 25.

³⁸⁹ Çakmak, **a.g.e.**, s. 25.

Bazı postmodern düşünürler postmodernitenin kaotik yapısının özgürlüğü desteklediğini iddia etmektedir. İddiyayı desteklemek için postmodernitenin farklı yerel unsurlara, cinsel, dinsel ve etnik yapılara gündemde kendilerine yer bulabilme imkânı sunduğu söylemini dillendirmektedir. İddiaya göre modernitenin ussal dayatmasının sonunun gelmesinin yanı sıra iletişim teknolojilerinin sağladığı geniş olanaklar rol oynamaktadır.³⁹⁰ Oysa internet teknolojilerini kullanıldığı en küçük işlemin bile kayıt altına alındığı bir ortamda herhangi bir özgürlükten bahsetmenin mümkün olmadığı çok açıktır. Zira postmodern durumun ortaya çıkardığı müphemlik ve belirsizliğin sebep olduğu kaotik ortam postmodernistlerin iddia ettiği gibi özgürlük değil, korku ve güvensizlik doğurmaktadır. Dolayısıyla postmodern dönemin iletişim yapısının işleyişi piyasanın istediği ideal profili oluşturmaktadır. Postmodern iletişim yöntemi, her an güvenlik kaygısı taşıyan, statü elde etmek için tüketimciliği hayat biçim olarak belirleyen, gerçek hayatla irtibatını keserek dijital ortam üzerinde sosyalleşen bir ‘türü’ ortaya çıkarmıştır.

Sanal iletişim gerçek hayattaki sosyal bağları parçalayarak dijital sosyallikler üzerinden bireysel kimlikler hâline getirdiği pasifize olmuş bireyi istediği gibi hareket ettirmektedir. Özellikle gençler bu sürece maruz kalarak en büyük etkiye uğrayan kesimdir.³⁹¹ Postmodern bireyin özgüven eksikliği onu silik bir karakter yapmanın yanı sıra taklitçi veya samimi olmayan davranışlar içine girmeye yöneltmektedir. İnsanlardan beklediği ilgiyi görememek onlarla iletişime geçemeyerek nesneleri önemsemesine, marka düşkünlüğüne veya aşırı tüketimci olmasına yol açmaktadır. Postmodern birey, her ne kadar birey gibi görünse de aslında teknolojik gelişmeler doğrultusunda ilerleyen iletişim süreçleri aracılığıyla küresel bir kitle gibi hareket etmektedir. Görsel bir ütopyanın içinde aynı olmasa bile benzer şeyleri yaşamaya çalışarak bir anlamda aynılaşan, her an taklit ve takip endişesi içinde savrulan ve bu ortamın dışında kaldığında hayattan kopacağı hissi yaşayan amorf bir kitle oluşmuştur. Postmodern iletişim süreci bir iletişimin ortamının değil, iletişimsizliğin hüküm sürdüğü yanılsama evresidir.

İletişim olgusunun etkileşim alanının insanı ilgilendiren her şeye dair olmasına ek olarak küreselleşmenin de tesiriyle ortaya çıkan küreselleşmiş iletişimin insan hayatına yaptığı tesirin boyutlarını analiz etmek oldukça zorlaşmıştır. İletişimin küreselleşmesi sürecinin en önemli teknolojik gelişmesi, kuşkusuz, farklı işlevleri olan cihaz ve dijital

³⁹⁰ Çağan, **a.g.e.**, s. 56.

³⁹¹ Gerçik, **a.g.e.**, s. 46.

uygulamaların tek alette birleştirilmesidir. Literatürde yakınsama şeklinde kavramsallaştırılan bu durum, sosyolojik sınıflandırmayla Z kuşağı olarak bilinen milenyum sonrası neslin hayati dayanağı olmuştur. Dolayısıyla, son yarım yüzyıldaki bilişim, internet ve telekomünikasyon teknolojilerindeki gelişmeler küreselleşmenin katkısıyla tüm dünyayı kuşatan bir iletişim/sizlik kaosa sürüklemiştir. Bugünün insanının içine battığı bu kaos geçecek gibi de gözükmemektedir. Zira buradaki kaosun en temel bileşenini oluşturan enformasyon akışı artık bir bombardıman olmanın ötesine geçmiş, postmodern bireyin yaşam alanının atmosferi hâline gelmiştir ve bu atmosferin en önemli içeriğini artık görsellik oluşturmaktadır. Gün geçtikçe bir yenisi eklenen bilişim, internet ve telekomünikasyon teknolojilerinin yol açtığı yoğun enformasyonun, bir başka deyişle ayrıştırılmamış bilgi ve sınıflandırılmamış görüntünün her an her yerden hesapsızca insansı çevreliyor oluşu, anlam ve değer de bu veri yığının içinde erimesine, kaybolmasına ve/veya bulunamamasına yol açmaktadır. Son zamanlarda moda bir tabir olarak kullanılmaya başlanan post-truth dönemin özelliği de bundan kaynaklanmaktadır.

3.4. Postmodernite Sonrası İletişim: Post-Truth Çağı

Küresel anlamda 1960'larda başlayıp, 1970'lerde şekillenerek 1980'lerden itibaren büyük bir hız ve etki kazanan postmodernite tartışmaları 2000'li yıllardan itibaren farklı bir evreye geçmiştir. Bu tartışmalar özellikle 2010'lardan bu yana postmodern sonrası dönem olarak ele alınmaya başlamıştır. Tartışmaların odak noktası, 'gerçek'ten ziyade 'hakikat' olgusunun zeminin kaymasıdır. Bu bağlamda gerçek kavramının anlamsal uzamının oluşmasında modernitenin en önemli temel taşlarından birisi olan ve postmodernitenin omurgasını oluşturan birey, bireyselleşme kavramsallaştırmalarıyla bulduğu karşılığın etkisi büyüktür. Zira birey fenomeninin hayatın merkezine yerleştirilmesi gerçek olgusunun göreceli hâle gelmesine yol açmıştır. Dolayısıyla postmodernite sonrası dönemde, bir başka deyişle post-truth çağda gerçek olgusu zaten çok önceden paralize olmuş ve hayatın akışında gerçeklikler olarak yer etmiş durumdadır. Bu durum sadece gerçek kavramıyla sınırlı değildir şüphesiz. İnsanın varoluşundan beri kendinde içkin bulunan zaaf ve eğilimlerinin yanında sonradan bildirilen, keşfedilen veya oluşturulan değerler silsilesi de bireyselleşmekten, yani görecelileşmekten kurtulamamıştır. Kısacası moderniteden beri farklı gerçekliklerin içinde yaşayan insan aynı zamanda farklı değerlerin de ortasında bulunmaktadır. Postmodernitenin tek yaptığı şey bu durumu açığa çıkarmak olmuştur.

Bugün, postmodern durumun bir sonucu olarak her anlamda sınırsızlığın yol açtığı kaotik süreç artık yeni bir evreye geçmiş gözükmemektedir. Tam bu aşamada devreye giren post-truth olgusu tarih boyunca tek ve değişmez olarak algılanan ve/veya biricik olarak kabul edilen hakikat kavramının önemsizleşmesi ve/veya değersizleşmesi anlamına gelmektedir.³⁹² ‘Hakikat’ olgusu ‘gerçek’ olgusundan farklı olarak daha üst, daha yüce bir gerçekliği nitelemektedir ve bu yüzden tarih boyunca dinler ile ilişkilendirilmiştir. Modernleşme ile sekülerleşen bir dünya görüşünü baskın hâle getirmiş olan Batı düşüncesi, dini olanı soyutlayarak belirli bir alana hapsedmiştir. Dolayısıyla modern dönemde din yok edilmemiş, sınırlandırılarak varlığını sürdürmesine izin verilmiştir. Hatta kendisi de bir büyük anlatı olan modernite yeri geldiğinde dini kullanmaktan geri durmamıştır. Bunun da ötesine geçen modernite, özünde dinsel bir form kazanarak yeni dünyanın dini olmuştur. Modernitenin bu şekilde konumlandırılmasının en önemli nedeni, insanın insanüstü bir güce ve/veya yoruma olan ihtiyacı, eğilimi ya da zaafıdır. İnsan metafiziği reddetse bile onun yerin koyabileceği bir şeyin peşinden gitmiştir. Bu bazen bilim, bazen felsefe, bazen ideoloji, bazen de insanın kendisi olmuştur.

Postmodern dönemde ise dinler de dâhil tüm büyük anlatılar yadsınmıştır. Fakat postmodernitenin en önemli özelliği olarak kabul edilen rölativizm nedeniyle tüm büyük anlatılar gibi dini olanın da varolması mantıksal olarak zorunlu hâle gelmektedir. Bu bağlamda postmodern felsefede tüm büyük anlatılar gibi *(ki kendisi de teknik olarak büyük anlatıdır)* dinin yok sayılması mümkün gözükmemektedir ve etkisi son derece azal(tıl)mış olsa da dini olanın veya yukarıda değinilen diğer değer sistemlerinin bir karşılığı bulunmaktadır. Bugün geline nokta ise hakikat önemsizleştirilerek veya değersizleştirilerek, zaten asırlardır farklı gerçeklikler ve birbiriyle uyumsuz değerler içinde yaşamaya çalışan insanlığın tutunabileceği üst bir kavram devreden çıkarılmış olmaktadır. Böylelikle insanlığı kuşatacak herhangi bir değer sistemi kalmamaktadır. Yapısal olarak birey niteliğindeki insan için değişen bir şey olmamasına karşın değerler sisteminden soyutlanmış kolektif bir oluşum içinde erimeden yaşama şansı kalmamıştır.

Kendiliğinden yaşamsal bir sinerjiye sahip olan hakikat, tarih boyunca iletişim eyleminin veya ilişkisinin en önemli itici gücü olmuştur. Modernite ile kurumsallaşmaya ve dolayısıyla belirli ilkeler oluşturmaya başlayan iletişim çalışmaları temele gerçeği aramayı ve açıklamayı koymuştur. Bu ilke birey için olduğundan daha fazla kamu yararı

³⁹² Lee McIntyre, **Hakikat-Sonrası**. Çeviren Mehmet Fahrettin Biçici, İstanbul: Tellekt, 2019, s. 26-27.

içindir ve gerçeğin ortaya çıkmaması ideal insanı, ideal toplumu ve ideal yaşam biçimini sekteye uğratmaktadır. Bu anlayışa göre adalet, özgürlük ve eşitliğin tesis edilebilmesi için gerçeğin ortaya çıkması zorunludur. Modern anlamdaki ilk gazete örneklerinden postmodern dönemdeki geleneksel medyanın kurumsallaşmış yayıncılık uygulamalarında bu anlayış bir şekilde kendisine yer bulmuştur. Gerek modern, gerekse postmodern dönemde gerçeği yadsıyan medya uygulamaları daha yoğundur fakat teorik de olsa gerçek olanın, bütün farklı gerçekliklere rağmen gerçekte olanın, yani hakikatin anlamsal bir karşılığı hep olmuştur ve o gerçeğe ulaşmak ideal olarak belirlenmiştir.

Yirmi birinci yüzyıldan itibaren iletişimin dijitalleşmesi ile kaybolan şey, varoluşundan beri insanın gerçek olgusuna yani hakikate verdiği ayrıcalıktır. Bu aşamadan sonra artık gerçek olanın yani hakikatin bir anlamı, bir değeri, bir gerekliliği kalmamış gibi gözükmemektedir. Bugün küresel etkileşimlerimizle içinde yaşadığımız post-truth iletişim ortamı tam da bu kaybın yani hakikatsizliğin üzerinde yükselmektedir. Postmodernitenin sınırsız rölativizminin geleceği nokta bundan başkası değildir. Sınırsız ve keyfi gerçeklik anlayışı tek ve ideal gerçeği; hakikati ortadan kaldırmıştır.

Tarih göstermiştir ki, her teknolojik yenilik, her icat, her buluş insanın dünyayı anlama, yorumlama ve yaşama biçimini değiştirmiştir. Bu bağlamda post-truth çağın iletişim olgusuna yansımada en önemli etken teknolojik gelişmeler olarak görülmektedir. Söz konusu gelişmelerin öncekilerden farkı, varoluşundan beri bir canlı türü olan insana entegere olabilecek teknolojik yenilikler olmasıdır. Bu açıdan post-truth çağı, insanın post-hümanist çağa veya transhümanizm dönemine geçmeden öncesi evresi olarak değerlendirmek mümkündür. Çalışma içinde de değinildiği üzere, insanın çip yerleştirilen bir organizmaya, yarı robotik bir türe veya yazılımsal bir otomasyona dönüştüğü bir evrende varoluşundan bu yana beraberinde getirdiği değerler dizgesine ihtiyacı kalmayacaktır. Dolayısıyla post-truth çağın bireyi iletişimini bu süreç içinde kuracak ve hayatını hakikatin ve değerlerin olmadığı bir ortamda yaşayacaktır. Bu ortam post-hümanist veya transhümanist ‘insanın’ dünyasıdır.

Bugün post-trust dönemin iletişimini akıllı teknolojiler vasıtasıyla yaşamaya başlamış bulunmaktayız. Söz konusu teknolojiler bilgisayar veya cep telefonu gibi yanımızda taşıdığımız küçük cihazların ötesine geçerek birbirine entegreli hâle getirilmiş mobilya, eşya ve aksesuarla donatılan akıllı evlerden başlayıp bilgisayar sistemlerinin kullandığı akıllı otomobillerden akıllı yollara varıncaya kadar insanın hayatını kuşatan mauzzam bir durumdur. Zygmunt Bauman’ın ismen post-truth çağa atıf yaptığını

söylemek zordur fakat onun tespit ve analizlerinin önemli bir kısmının bu dönemin gelişmeleriyle örtüştüğü söylenebilir. Örneğin postmodern bireyin ölümden kaçma güdüsüyle yarı robotik bir yaşam biçimine geçmeye hazır olduğu veya ölse bile akıllı öğrenme yeteneğine sahip dijital kimlikler aracılığıyla her zaman ve her yerde sanal olarak (*bulut teknolojisi vasıtasıyla*) varlığına devam etme isteği bu dönemin insanına hatırlatmaktadır. Benzer şekilde, Bauman'ın gün geçtikçe etkisini arttıran gözetim toplumu üzerine yaptığı analizler postmodern dönemin yaşam biçiminin ötesine geçmektedir. Kimin ne zaman, nerede, ne yaptığını bilmek artık çok kolaydır ve bu durum bireyler üzerindeki denetim ve kontrolü doğallaştırmaktadır. Sonuç itibarıyla kitle, bireysel kurguları gerçekmiş gibi kanıksayıp ona göre hareket eden bir yapıya dönüşmüştür. Böyle bir dünyada yaşamak Zygmunt Bauman'ın kaygıyla yorumladığı gözetim toplumuyla kıyaslanamayacak derecede korkutucudur. Bu noktada Bauman'ın teknolojinin insanın canlı organizma seviyesinde evrimsel sürecine etki edebileceği konusundaki görüşü biraz fantastik durmaktadır. Ki zaten, geleceğin insanının fiziki yapısında gerçekleşebilecek evrimsel değişim ihtimali için geçmesi gereken zaman dilimi kadar vaktinin olmadığı gözükmemektedir. Fakat teknoloji sayesinde insanın yarı-robotik bir varlığa dönüşme ihtimali artık bilim-kurgu filmi veya futurizm (*gelecekçilik*) fantezisi olmaktan çıkmıştır.

Post-truth olgusu ve yansımaları ile ilgili söylenecek çok şey olmasına rağmen burada çalışmamız açısından iki noktanın vurgulanması gerekmektedir. İlki, yukarıda da belirtildiği üzere Bauman'ın post-truth kavramına doğrudan atıf yapmamış olmasından hareketle çalışmamızın kapsamını aşmamak için konu üzerindeki analizlerimizi bu alanda derinleştirmemenin doğru olduğuna yönelik kanaatimizdir. Başka bir deyişle, bu çalışmanın konusu, Bauman'ın modernite ve postmodernite değerlendirmelerinden hareketle postmodern ileşimi olgusunu görünür kılmaktır. İkincisi ise, post-truth dönemin iletişim alanına yansması başlı başına bir çalışma gerektiren kapsamlı bir konu olduğundan buradaki kısa bir başlıkla değerlendirmenin yeterli olmamasıdır. Post-truth kavramına yönelik bu kısıtlı alanı açmaktaki amacımız, postmodernist anlayış ve uygulamaların iletişim olgusunu getirdiği noktaya dikkat çekmektir. Postmodern dönemin geldiği aşama post-truth çağı olmasının doğal bir sonucu olarak teoride iletişim kavramı ve pratikte iletişim alanı da post-truth çağı özelliklerine içkin hâle gelmiştir. Artık klasik anlamdaki iletişim olgusunun hakikat ile kurduğu ontolojik ilişkiye gerek kalmamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın son aşaması olan bu bölüm temel olarak iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısımda Zygmunt Bauman'ın farklı eserlerinde tespit edilen iletişim ile ilgili görüşlerinin iletişim kuramları açısından analizi yapılmıştır. Bu analizle, bir sosyolog olarak nitelikli değerlendirmeleri ve yerinde tespitlerini okuduğumuz Bauman'ın insan ilişkilerinin temelinde bulunan iletişim konusundaki düşüncelerinin iletişim kuramları açısından karşılığının olup olmadığının saptanması amaçlanmıştır. Bu mütevazı girişim, eserlerinin tanıklığıyla bildiğimiz üzere tek meselesi insan(lık) olan bir sosyal bilimcinin iletişime dair görüşleri ve farklı alanların katkılarıyla oluşturulan kuramsal iletişim çalışmalarının mukayesesini yapma imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda Bauman'ın görüşleri katı ve akışkan modernite dönemlerinin değerlendirilmesi açısından çalışmamıza belirli bir projeksiyon sunmuştur.

İkinci kısımda ise modernitenin başlangıcından beri farklı şekillerde hayatı etkilemiş olan iletişim olgusunun geçtiği aşamalar ve bu aşamaların bugüne yansımalarının bir haritası çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan analizde iletişim olgusunu daha çok görünür kılan kuramsal tarafının yanında günlük hayatın içindeki zorunlu varlığına dikkat çekilmek istenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği üzere iletişim konusunun ne kadar önemsendiği, hem teoride hem de pratikte iletişimin ne kadar farkında olunduğu, mevcut durumda iletişimin işlevi, insanın iletişim süreçlerine müdahillliği ve netice itibarıyla iletişimin ideal anlamda ne kadar gerçekleştiği konuları felsefi anlamda tartışılmıştır.

İletişim çalışmalarının akademik bir disiplin şeklinde ele alınması İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında ABD'de başlamıştır. Dönemin yapısı itibarıyla bu çalışmaların siyasi yönü ağırlıktadır. İletişim çalışmaları hem savaş sırasındaki kamplaşmalarda hem de savaş sonrasındaki Çift Kutuplu Dünya olarak adlandırılan konjonktürel yapıda toplumları ikna etmek ve yönlendirmek için kullanılmıştır. Bu çalışmalar dönemin ruhu itibarıyla modernitenin pozitivist-rasyonalist dünya görüşünü yansıtmaktadır. Yalnız burada dikkat çeken nokta, birbirine karşıt olduğu düşünülen/söylenilen ideolojik yaklaşımların bir önceki cümlede bahsi geçen pozitivist-rasyonalist modern düşünceyi kendi lehine kullanabilmesidir. Sonuç itibarıyla, aynı felsefi kökenlere sahip olarak hem liberal kapitalizm hem de sosyalist komünizmin tüm farklı varyasyonları da dâhil olmak üzere modern düşüncenin ürünü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, savaş döneminde Nazi Almanyası ve karşısında yer alan

ABD, İngiltere ve SSCB'nin oluşturduğu müttefik yapıda olduğu gibi, savaş sonrasındaki Batı dünyasının liderliğine soyunan ABD ve muhalifi SSCB arasındaki Soğuk Savaş mücadelesi dönemindeki iletişim çalışmalar aynı mantık ve uygulamalar doğrultusunda seyretmiştir. Buradaki amaç, hakikat yerine kurgusal gerçeklikler oluşturmak için dezenformasyonun ve manipülasyonun en etkin biçimde kullanıldığı kitle iletişim araçları aracılığıyla toplumları denetim ve kontrol altında tutarak yönlendirmek ve/veya yönetmektir. Görülmektedir ki, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte iletişim kelimesinin (*en basit hâliyle bir duygu, düşünce veya bilgiyi aktarma*) anlamı sabit kalmış olsa bile işlevi tümüyle değişmiştir. Aktarılan şeyin içeriği, niteliği ve aktarım biçimi ekonomik ve siyasi güç odaklarının inisiyatifine bırakılmıştır.

Berlin Duvarı'nın yıkılışı (*Kasım 1991*) Soğuk Savaş'ın bitişi olarak kabul edilir. Nitekim hemen arkasından Soğuk Savaş'ın taraflarından olan sosyalist-komünist SSCB (*Aralık 91*) dağılmıştır. Soğuk Savaş süreci liberal-kapitalist ABD lehine sonuçlanmıştır ve bu durum Tarihin Sonu olarak adlandırılarak bir nevi modernitenin nihai amacına ulaştığı anlamı/imajı verilmiştir. Fakat modernitenin ruhuna işleyen, söylem ile var olan arasındaki zıtlık ve farklılıklar burada ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce liberalizm artık neoliberal aşamaya geçerek kapitalizmin ezici ve sömürücü etkisini daha da arttırmıştır. Bunun yanında teknoloji hayatın içine o kadar girmiştir ki, gündelik hayatın onsuz düşünülmemeyeceği tekno-kapitalist bir yapıya evrilmiştir ve bu anlayış küreselleşmenin tesiriyle dünyanın geneline yayılmaya başlamıştır.

Bütün bu değişimlerin/dönüşümlerin ortaya çıkardığı ekonomik yapı, siyasi anlayış ve yaşam kültürünün postmodern anlayışla örtüşmesi sonucunda tarih sonlanmamış, daha ağır bir aşamaya geçmiştir. Süreç modernitenin devamı niteliğindedir çünkü Batı her anlamda yine güçlüdür ve ortaya attığı söylem yine egemendir. Dolayısıyla modernite dönemindeki öteki yine ötekidir. Hatta öncesine göre 'öteki'nin maruz kaldığı şartlar küresel kapitalizm eliyle daha da ağırlaştırıldığı için ötekiliği katmerlenmiştir bile denilebilir. Akademik iletişim araştırmaları ve kitle iletişim araçları bu durumun küresel çapta yayılımında, kitabına uydurularak meşrulaştırılmasında ve sonuç itibarıyla toplumlar tarafından geçerli kabul edilerek kanıksanmasındaki en önemli unsurdur. Medya, artık bir yaşam biçimi hâline gelen yozlaşmanın üreticisi, yayıcısı ve meşrulaştırıcısı konumundadır. Kamu yararı diyerek çıktığı yola küresel sermaye ve siyasi yapıların taşeronu olarak devam etmektedir.

Modernite ve postmoderniteyle ilgili kült eserler yazan Zygmunt Bauman'ın düşünceleri incelendiğinde itiraz ettiği temel noktanın, modernitenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ideolojik kamplaşmalar ve kapitalist sistemin etkinliğini arttırmasıyla birlikte özellikle etik ve adalet konularındaki yozlaşma olduğu görülecektir. Bunun yanında özgürlük, eşitlik, demokrasi, aile, evlilik, aşk, dostluk gibi değerler de onun eleştirilerinde öne çıkardığı konular arasındadır. Tüm bu kavramsal çerçeve içerisinde sistemin dezavantajlı hâle getirdiği yoksullar, işçiler, azınlıklar ve göçmenler gibi sosyal gruplar ve onların yaşam alanları veya yaşam biçimleri ya da yaşam anlayışları Bauman'ın sosyolojik çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Ayrıca onun analizlerinde birey ve topluma karşı devlet ve sermayenin aldığı konum net olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızın konusu itibariyle alanı zorunlu olarak biraz daha daraltarak ele aldığımızda, Bauman'ın eserlerinde iletişim ile ilgili değinilerin epeyce olduğu görülmektedir. Öyle ki, yukarıda özet olarak sunulan tarihsel akışın her dönemine dair veri bulmak mümkündür. Bauman'ın görüşlerini, çok yeni olsa da oldukça kapsamlı ve çok yönlü bir disiplin olan iletişim araştırmalarının tümü açısından ele almak elbette imkânsızdır. Bu açıdan konuya netlik kazandırmak için iki yöntem tercih edilmiştir. Bunlardan ilki, az da olsa Bauman'ın eserlerinde doğrudan iletişim kuramlarına atıfla yaptığı görüşler bulunmaktadır ve burada bunlara yer verilmiştir. İkinci olarak ise, Bauman'ın iletişim ile ilgili görüşlerinde kuramsal bir atıf ya da ima olmamasına rağmen sosyolojik ilişkiler açısından iletişim kuramlarıyla belirgin şekilde örtüşen yönleri üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu yorumlamada hem kuramların bilinirliği ve etkisi, hem net olarak toplumsal karşılığının olduğu kanaati, hem de Bauman'ın vurgularındaki çokluk gözetilmiştir.

Zygmunt Bauman birçok eserinde matematiksel iletişim modellerinin tek çizgisel ve/veya doğrusal, geri beslemesiz ve sadece kaynağı dikkate alan yapısını eleştirmiştir. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Bauman eserlerinde yaptığı iletişim ile ilgili değerlendirmelerinde iletişim kuramlarından Shannon-Wiever Matematiksel İletişim Kuramı'nı doğrudan ve sert şekilde eleştirerek o dönemde oluşturulmuş tüm çizgisel/doğrusal tek yönlü matematiksel iletişim kuramlarının sorunlu olduklarına dair görüşlerini net şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca eserlerinde Marshall McLuhan'ın iletişime yönelik "*araç mesajdır*", "*teknolojik determinizm*" ve "*küresel köy*" kavramsallaştırmalarına sık sık yer verdiği görülmektedir.

Zygmunt Bauman, iletişim cihazlarının insanların bir organı gibi olmaya başladığını ve onsuz yaşamın mümkün olmayacağını kanıksadığını söylemektedir. Hatta, iletişim cihazları ve insan arasındaki bu ayrılmaz birlikteliğin uzun bir evrimsel süreçte insanda bazı fiziki değişimlere yol açabileceği şeklinde değerlendirmiştir. Bauman özellikle gözetim toplumu üzerine yaptığı değerlendirmelerde bilişim ve internet teknolojilerinin birleşimi olan akıllı cihazların insanların karar verme süreçlerindeki baskınlığı nedeniyle hayatlarını şekillendirmede çok büyük etkilerinin olduğunu söylemiştir. Bir anlamda yönlendirme ve yönetme olarak değerlendirilebilecek bu durum McLuhan'ın *“biz araçları şekillendiririz, sonra araçlar da bizi şekillendirir”* diyerek bahsettiği tekno-determinizmin ta kendisidir. Benzer şekilde aracın mesaj olduğuna yönelik görüşü de bunu desteklemektedir. İnsanlar iletişim kurarken iletinin anlamsal içeriği yerine iletişim için kullanılan aracın hayat içindeki statüsünü değerlendirmekte ya da iletişim için kullandıkları cihazları/araçları iletişim kanalı hâline getirmektedir. Bu yöntemde herhangi bir marka, eşya, duruş, sembol mesajın aslı olabilmekte ve dolayısıyla iletişimle doğrudan ilişkisi olmayan bir şey iletişimde özne hâline gelebilmektedir. Ayrıca bu durum enformasyonun dolaşım hızının dünyayı küresel bir köye dönüştürmesiyle de doğru orantılıdır. Süreç ne kadar hızlanırsa etkisi o kadar yaygın ve büyük olacaktır.

Zygmunt Bauman elbette bir iletişim bilimci değildir ve konuyla ilgili değerlendirmelerini iletişim disiplininin kuramsal çalışmalarına yönelik yapması beklenmemelidir. Fakat bunları bir kenara bırakıp onun bir sosyal bilimci olarak iletişim ile ilgili görüşleri iletişim kuramları bağlamında ele alındığında örtüşmeler ve/veya benzerlikler görülecektir. Yukarıda değinildiği üzere özellikle gözetim ve telekomünikasyon cihazları üzerine yaptığı değerlendirmeler tamamıyla Innis ve McLuhan'ın teknolojik determinizm kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir. Bu değerlendirme aynı zamanda haber alma ve iletişimde kitle iletişim araçlarının neden olduğu bağımlı kişi ve kitleyi açıklayan “Bağımlılık Kuramı” ile de açıklanabilir. Bugünün telekomünikasyon teknolojilerinin yakınsama özelliği söz konusu bağımlılığı daha da arttırmaktadır. Bir statü olarak değerlendirilen son model ve çok fonksiyonlu telekomünikasyon cihazlar, internet kullanımı ve sosyal medya hesapları olmadan yaşamın mümkün olmadığı bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce nomofobi (*cep telefonsuz kalma kalma ve iletişimin kesilmesi korkusu*), dijifobi (*dijital iletişim ortamından mahrum kalma korkusu*), ego sörfü (*internette sık aralıklarla kendi ismini*

aratma eğilimi), photoburking (*internet veya sosyal medyada uzun süre ve sık aralıklarla başkalarının görsellerine bakma eğilimi*), siberhondrik (*internette hastalık aratma ve tedavi yolu bulmaya çalışma eğilimi*) gibi patolojik rahatsızlıklar olarak literatüre geçmiştir. Bu patolojik sorunların psikolojik etkilerinin yanında insan bedeninde bıraktığı fiziki rahatsızlıklar konunun önemli başka bir boyutudur. Kısacası bugünün insanı yanında iletişim araçları olmadan duramamakta veya dijital iletişim ortamına bağlanmadığında psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalmakta, onlarsız bir hayatın olabileceğine imkân vermemektedir. İnsanın içinde olduğu bu bağımlılık durumu sermaye ve iktidarın istediği sorgulamayan, rızaya dayalı gözetim toplumunun ve tüketimci toplumun oluşmasında çok büyük bir katkı sağladığı muhakkaktır.

Bauman'ın sosyal medyayla ilgili değerlendirmeleri birden fazla kuramsal çalışmanın açıklamasını anımsatmaktadır. Örneğin sosyal medyada iletişim hâlinde olanların etkileşiminden o an için iletişimin dışında kalanların etkilenmesini Newcomb Modeli'yle, dijitalleşmenin her geçen gün artacak şekilde yeni bir kültür oluşturduğu, yeni bir kimlik meydana getirdiği, toplumu tüketime alıştırdığı ve tüketimciliği tetiklediği yönüyle Kültürel Göstergeler ve Ekme Kuramı'yla, sosyal medyada oluşan sanal gruplaşma ve cemaatleşmelerin iletişimin ortak yönler üzerinden oluşabileceğine dikkat çeken yönüyle Schramm Modeli'yle büyük oranda benzerlikler göstermektedir.

Burada özellikle dikkat etmemiz gereken şey, Bauman iletişim ile ilgili görüşlerinin iletişim kuramlarının teknik analizleriyle örtüşmesi bir yana asıl örtüşmenin iletişim sosyolojisi ile ilgili kuramlarla daha fazla olduğudur. Bunda elbette Bauman'ın sosyolog kimliği etkindir ve bu konudaki görüşlerin büyük oranda Frankfurt Okulu'nun iletişim konusundaki yaklaşımına yakındır. Bauman'ın eserlerinin hemen hemen hepsinde kültür endüstrisi olgusu ve bunun iletişim ortamına yansımaları bariz şekilde kendini göstermektedir.

Kapitalist tüketim kültürünün yayılım ve etkili oluşunda medyanın oynadığı etkin role dair Bauman'ın görüşlerini önceki bölümlerde aktarmıştık. Örneğin kitle iletişim araçlarını toplumsallaşmadaki etkisi Kitle İletişimine Sosyolojik Yaklaşım (*Riley ile Riley*) modeliyle, iletişim teknolojileri ve medyayı iktidarın denetlemesi ve iletilecek bilginin niteliği konularında Eşik Bekçisi (*D. M. White*) modeliyle, kitle iletişim araçlarını ellerinde bulunduranların istedikleri iletiyi gündeme getirme ve neyin önemli olup olmadığını belirleme imkânına sahip olması Gündem Belirleme Modeli (*McComb-Shaw*) ile, gerek bireyin gerekse bireylerin oluşturduğu toplumun iletişim içinde olma ve

konumuna dair görüşlerinin oluşması açısından kitle iletişim araçlarına bağımlı hâle gelmesi Bağımlılık Modeli (*Rokeach-Defleur*) ile, görüş ve tartışmaların oluşması bağlamında kamusal alanın oluşumunu sağlaması açısından İletişimsel Eylem (*Habermas*) modeli ile, insanların kendilerini dışlanmış hissetmemek için gördükleri sorunları görmezden gelerek susmayı tercih etmeleri Suskunluk Sarmalı (*Elisabeth Noelle-Neumann*) ile, gerçeğin asli yapısından soyutlanarak yanılsamalı ve sanal bir üst-gerçeklik oluşturarak insanları içine çeken bir girdapa dönüşmesi açısından Simulakr ve Simülasyon Modeli (*Baudrillard*) ile açıklanabilir.

Yukarıda sözü edilen kuramsal yaklaşımlar konvensiyonel medya dönemine ait olmakla birlikte günümüz dünyası iletişim olgusunu daha çok yeni medya ortamları ile sağlamaktadır. Bu tespit, geleneksel medya için oluşturulan kuramsal yaklaşımların yeni medya için kullanılamayacağı anlamına gelmemektedir elbette fakat yeterli gelmediği de açıktır. Bugün iletişim bilimciler tarafından mevcut yaklaşımlardan hareketle yeni yorumlar, yeni yaklaşımlar geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ana akım ve kitle iletişimi için oluşturulmuş kuram ve modellerin birçoğu günümüz teknolojileri bağlamında değerlendirildiğinde etkisini arttırmış bir şekilde benzerlikler olduğu görülecektir. Fakat aynı zamanda bambaşka bir iletişim ortamının içinde olduğumuz da bir gerçektir. Bauman'ın (*konvensiyonel*) medyayı tanımlarken istenilen bilgiyi istenilen anda ve istenilen kişilere ulaştırabildiğine yönelik görüşleri yukarıda değinilen modellerle örtüşmektedir. Bugünün iletişim dünyasında internet, bilişim ve telekomünikasyon teknolojilerinin algoritmaya dayalı yapısı mevcut etkilerin artmış hâlidir. Bunların dışında Bauman'ın iletişime dair görüşlerinin kısmi benzerlikleri olan iletişim kuramları da bulunmaktadır. Örneğin hangi iletinin kime iletileceğine karar veren algoritma teknolojisi West ley-MacLean Modeli'ndeki kaynak ve alıcı arasındaki üçüncü ögeyle örtüşmektedir. Özellikle bu modelde işlevsel olarak kullanılan geribesleme fonksiyonu algoritma uygulamalarının işleyişiyle aynıdır. Bauman'ın insanların kendilerine benzer kişilerle bir arada bulunmasına yönelik 'yankı odası' ve 'filtre balonu' uygulamalarına dair değerlendirmeleri Katz-Lazarsfeld Modeli'ndeki "kanaat önderi" ve "kapıcı" kavramlarına benzemektedir.

Netice itibariyle Zygmunt Bauman'ın eserlerindeki iletişim ile ilgili görüşlerine iletişim kuramları açısından bakıldığında, kuramlarda yer alan unsurların onun fikirlerinde fazlasıyla bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte yapılan değerlendirmeler daha çok konvensiyonel medya döneminin bir uzantısı olduğundan

internet ve telekomünikasyon teknolojilerinin bugün geldiği aşamadaki iletişimin işleyişi açısından yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan Bauman'ın sosyolojiyi açıklamak için kavramsallaştırdığı akışkanlık olgusunun postmodern iletişim ortamları için de geçerli olduğu söylenebilir. Postmodern iletişim anlayışı ve postmodern dönemdeki iletişimin işlevi akışkandır; herhangi bir ilkesel özellik barındırmadan her şekle girebilmektedir. Buna neden olan şey, postmodernitenin muğlak, rölativist, değişken, kuralsız yapısıyla hayata yaptığı etkidir. Yöntemi, daha çok dezenformasyon ve manipülasyon aracılığıyla en hızlı şekilde oluşturulan suni gerçeklikler üzerinden insanın eğilim ve zaaflarını kullanmak olan postmodern iletişimin amacı, sözlük anlamıyla iletişim olmadığı çok açıktır. Postmodern iletişim, birey açısından bir varoluş meselesine dönen 'arzu ve haz odaklı görünür şekilde an'ı yaşamak iken iktidar ve sermaye açısından denetleme, kontrol etme, yönlendirme ve yönetme düzeyinin arttırılması ve kapitalist-tüketim toplumunun daha da büyütülmesidir.

İletişim tarihi insanlık tarihiyle eşdeğerdir lakin tarihte paradigmal bir kırılmaya veya değişime sebep olan modernite sonrası iletişim ile öncesini kıyaslamak mümkün gözükmemektedir. Modernite öncesi iletişim konusu hayatın akışı içinde varlığını sürdüren adı tam olarak koyulmamış doğal bir süreçtir. İletişim, Antik Yunan'daki retorik meselesi dışında üzerinde uzun uzadıya düşünülmemiş bir alandır. Retorik üzerinden üretilen fikirler ise dilin potansiyeli ve kullanıcının kabiliyetiyle sınırlıdır. Bugün iletişim araştırmalarında Aristo Modeli olarak da tanımlanan retorik konusu modern döneme kadar yüzeyselliğini sürdürmüştür. Ayrıca Aristo Modeli'ndeki kaynak lehine olan tek yönlülük özelliği modern iletişim zihniyetinin de temelini oluşturmaktadır.

Geribeslemesiz iletişim süreci kaynağı etkileyen/yöneten olarak tanımlarken alıcıyı etkilenen/yönetilen olarak değerlendirmektedir. Modernitenin iletişim anlayışı Aydınlanma ile bilimsel pozitivizmin zirvesine ulaşan Batı dünyasının gelişmeci/ilerlemeci felsefesini içermektedir. Bu anlayışın temel bileşenlerinden biri modernitenin en önemli dayanağı olan liberal-kapitalist düşünce olmuştur. Dolayısıyla hem bilimsel pozitivist hem de liberal-kapitalist yapı modern iletişim anlayışına içkindir. Bahsi geçen içkinliğin en önemli sebebi, iletişimin bu sürecin içinde doğmuş ve gelişmiş bir kültürel birikim olmasıdır.

İletişim olgusu ve araçları modernite ile kendisini dünyanın tümüne dayatan Batı düşüncesi ve kültürünün en önemli hareket ve icraat alanı olmuştur. Sonraki süreçte ortaya çıkan her yenilik bu uygulamalara eklemlenerek modern iletişim anlayışının

süreklilik kazanmasını sağlamıştır. Söz konusu anlayış kuşkusuz sadece Batı dışı toplumlar için dayatılmamıştır. Batı kendi içinde de süreci sekteye uğratma potansiyeli olan her girişimin önünü almayı bilmiştir. Öteki toplumlar nezdinde modernleştirici misyonu ile kolonyalist/emperyalist uygulamalara gidilirken kendi içinde kitleleri yönlendirmek ve yönetmek için manipülasyon ve dezenformasyona dayalı teknikler kullanmıştır. Bu tekniklerin en etkili ve bilinen olanı yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren faal olarak kullanılan propaganda yöntemidir.

Modern iletişim anlayışının yukarıda değinilen Aydınlanma felsefesi üzerinde oluşan düşünsel arka planının yanında diğer bir önemli unsur da teknolojik gelişmelerdir. Bu bağlamda modern öncesi dönemde yazının kullanımı ya da kağıdın bulunması gibi teknik anlamda önemli gelişmeler olsa da paradigmatik değişim matbaanın icadıyla olmuştur. Matbaanın kullanımı uzun yıllar iletişimin etki alanını ve katsayısını arttıran en önemli yeniliktir ve bugün de etkisi devam eden modern iletişim anlayışına eklemlenen tekno-determinist yapının ilk örneğini oluşturmaktadır.

Çalışma içinde sık sık vurgulandığı gibi, tarih içerisinde iletişim olgusu teknolojik gelişmelerle eşsüremlilik olarak ilerlemiş ve bu gelişmeler toplumsal bazda iletişimin işlevselliğini kat kat arttırmıştır. Bu bağlamda yirminci yüzyılın ikinci yarısının büyük oranda kitle iletişim araçlarının etkisi altında geçtiğini söylemek mümkündür. Postmodern dönemin de başlangıcı olarak kabul edilen bu süreçte medyanın gerçek olanı açığa çıkarmak için değil gizlemek için kullanıldığı görülmektedir. İletişim kuramları ve kitle iletişim araçları sayesinde gerçek gizlenmekle kalmamış, aynı zamanda kurgusal bir gerçeklikle de özeri örtülmüştür. Farklı gerçekliklerin bir arada olduğu bir kaos ortamında kimsenin gerçeği bilmesi ya da bulması mümkün değildir. Bu işleyişte istenilen gerçeklik kolaylıkla hakikat gibi sunulabilmektedir. Dolayısıyla, bu ortam tam da hakikat olgusunun değerler üstü konumundan faydalanılarak kitleleri denetlemek, yönlendirmek ve yönetmek isteyen iktidar ve sermayenin aradığı ortamdır.

Teoride basın ya da medyanın kamu adına iktidarı denetlediği, sermayeye hesap sorduğu dillendirilir fakat modern veya postmodern iletişim anlayışında tam tersi söz konusudur. Özellikle gözetim toplumunun en üst seviyeye ulaştığı bugünün dünyasında iktidar ve sermaye, medya aracılığıyla insanları denetlemek, yönlendirmek ve yönetmek için kullanılmaktadır. Bu iş geçmişte geleneksel medyanın kitle iletişim araçlarıyla kısıtlı şekilde yapılabilirken artık yeni medyanın teknolojik ekipman ve dijital uygulamaları sayesinde çok daha yaygın, kolay ve etkili yapılmaktadır. Buradaki dikkat çeken nokta,

farklı iletişim ortamları ve ekipmanlarının teoride iddia edildiği gibi kamu yararına değil pratikte iktidar ve sermaye yararına çalıştığı gerçeğidir.

Geçmişten bugüne doğru varoluşsal açıdan iletişim olgusu üzerine düşünüldüğünde, iletişimin temel olarak iki kısma ayrıldığını söylemek mümkündür. Bunlardan ilki, insanın içinde bulunmak dışında etkisinin bulunmadığı iletişim süreçleridir. Önceki yüzyıllarda gündelik hayatın olağan bir parçası olarak oluşmuş olsa da yirminci yüzyıl ile birlikte ciddi çalışmalara konu olmuştur. Kurumsal iletişimin temelinde yer alan bu süreçlerde iletişimin nasıl olması gerektiği üzerinde durularak yöntemler geliştirilmiştir. Özellikle iktidar ve sermaye tarafından şekillendirilen bu süreçler kuramsal iletişim uygulamaları üzerinden gerçekleşmektedir. Bu dönem iletişimin ideal anlamından soyutlanarak araçsallaştığı dönemin de başlangıcıdır.

Bugün iletişim olgusu günlük hayatın zorunlu bir etkileşim konusu olmasıyla değil siyasi veya ekonomik iktidar ilişkileri açısından kuramsal bir organizasyonun parçası olarak ele alınmaktadır. Bir şeyin kuramsal bir organizasyonun parçası olması, o şeyin işe yarar hâle getirilmesi için kurgulanabileceği anlamına gelmektedir. Bir şeyin kurgulanabilmesi ise o şey üzerinde istenilen değişikliklerin yapılabilmesine imkân sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, kurgulayabilmenin en önemli katkısı dezenformasyon ve manipülasyon aracılığıyla değişikliklerin yapılabilmesine yol açmasıdır. En net şekliyle söylersek, kuramsal iletişim kurgusal iletişim, yani kurgulanmış iletişimdir.

Her ne kadar iletişim süreçlerini açıklamaya çalışsa da iletişim kuramlarına verilen asıl görev kurgulanmış iletişim yöntemini desteklemektir. Bu yöntemle gerçek dolayımılarak, farklılaştırılarak veya değiştirilerek karşı tarafa aktarılmış olmaktadır. Tamamıyla modernitenin mantığını taşıyan bu yöntem bugünün iletişim anlayışının felsefesinin temelidir ve bu mantık üzerinden oluşturulan iletişim uygulamaları denetleme, yönlendirme ve yönetme işlevi görmektedir. Sözü edilen denetleme, yönlendirme ve yönetme girişimleri, ekonomik ve siyasi kararlar başta olmak üzere insana ve hayata dair bütün alanları içine alan komplike bir sosyolojik uzam oluşturmakta ve zorunlu kılmaktadır. Lyotard'ın 'durum' olarak nitelediği bu fenomen, kurgulanmış bir yaşam biçimi üzerinden tasarlanmış kültürel ortamı üretmiştir. İkinci bir tercihi olmayan günümüz insanı bu yapı içinde bulunarak akışa dâhil olmaya mecburdur. Söylemek gerekir ki, buradaki mecburiyetin niteliği farklıdır. Modern dönemde korkuları üzerinden insanları zorlayarak bir şeyleri yapması sağlanırken, insanın arzuları üzerinden hareket eden postmodern anlayış onları birer gönüllüye dönüştürerek sisteme dâhil

etmektedir. Bugünün dünyasında birey veya toplumların herhangi bir eylemde bulunması rıza imalatının ötesine geçmiş, iknaya gerek kalmamıştır. Çünkü yaşam yalnızca sistem içinde olmakla mümkündür.

İkincisi ise, insanın içerisinde bulunmasının yanında kısmen müdâhil olabildiği iletişim süreçleridir. Basit olarak, en az iki insanın karşılıklı bilgi, düşünce ve duygu aktarımı olarak tanımlayabileceğimiz bu durum, her ne kadar modern dönemde bir nebze kısıtlanmış olsa da postmodern döneme kadar uygulanabilmiştir. Fiziki olarak sosyalleşebilen bireyin yüz yüze iletişim sürecine kısmi biçimde müdâhil olma şansı bulunmaktadır. İnsan, iletişimin neredeyse tümüyle dijitalleştiği bugünün dünyasında bu şansını tamamen kaybetmiştir. Buna postmodernitenin tüm değerleri yadsıması ya da yok sayması da eklendiğinde ortaya gerçeklerden soyutlanmış bir dünyanın, bir yaşam biçiminin ve bir düşünce kültürünün çıktığı görülmektedir. Büyük bir hızla içine girdiğimiz post-truth çağın iletişim anlayışında insanın müdahillliği konu mankeni olmaktan öteye geçmemektedir. Artık insan iletişim sürecinin diğer parçaları gibidir ve iletişim sürecini oluşturan bir nesne konumundadır.

Bugün, iletişim en başta kendi anlamsal boyutu olmak üzere büyük bir ifade krizi içerisinde. İletişimi hayatın içindeki işlevinin dışına çıkaran bu kriz en sonunda onu hakikati gizlemeye kadar götürmüştür. Bu aşamada hakikat olgusu değerler üstü konumunu kaybetmiştir çünkü üst ve ast şeklinde tanımlanabilecek değer kalmamıştır. Hem anlam hem de eylem açısından gerçek olanın peşinden gitmesi gereken iletişim artık post-truth kisvesine bürünmüştür ve bu durum postmodern anlayışın doğal sonucudur. Böylesi bir sonda, çalışmanın başında belirttiğimiz iletişimin basite alınması eğiliminin etkisi çok büyüktür. Dikkate alınmayan ve üzerinde düşünülmeyen iletişim, hız odaklı arzu ve hazza dayalı akış içinde ‘an’ın yaşanması sırasında buhar olup kaybolmaktadır.

Postmodern dönemin iletişim anlayışı kaos üzerine kuruludur. Tek gerçeği itiraz etmek olan postmodernitenin yapısı gereği neyin gerçek, değerli, uygun olduğu net değildir. Modern dönemin kitlesel kabul ve kolektif hareketine karşı aşırı tepki gösterilen postmodern dönemde farklılık, çoğulculuk, aykırılık bir fetiş hâline gelmiştir. Herhangi bir ortak değer üzerinde buluşmayan ve her biri göreceli hareket eden bireylerin oluşturduğu bir kütlenin, dezenformasyon ve manipülasyon vasıtasıyla ortak değerler üzerinde buluşturulmuş ve yönlendirilmiş bir kitleden farklı bir yanı bulunmamaktadır. Sonuç olarak gerçek söz konusu olduğunda postmodern dönemin rölativist bireysel hareketi,

modern dönemin kuralcı kolektif hareketinden farklı değildir. Her iki durumda da birey ya da toplum pasifize edilerek denetlenmekte, yönlendirilmekte ve yönetilmektedir.

Postmodernite ile insanın varoluşundan beri hayatın içinde zorunlu olmakla birlikte doğal akışı sırasında oluşan iletişim olgusu artık yok olmuştur. Postmodern bireyin ilişki ve etkileşimlerinin merkezinde planlanmış, kurgulanmış, dolayımlanmış bir iletişim bulunmaktadır. Duygu, bilgi ya da düşünce aktarımı da bu doğrultuda gerçekleşmektedir. İletişim artık bir statü meselesidir. Kullanılan cihazlar, tercih edilen dijital uygulamalar iletişimi bir statü meselesi hâline getirmiştir. Bulunma eylemi fiziki mekânın ötesine geçerek sanal ortam biçiminde kabul edilmektedir. Örneğin aynı fiziki mekân içindeki iki birey farklı sanal ortamlarda kendilerine yer bulabilmektedir. Fiziki veya kan bağıyla oluşan yakınlıkları ortadan kaldıran bu sürreal konumlanma dijital ağlar üzerinden yeni yakınlıkların kurulmasına yol açmaktadır. Bugünün insanının dijital iletişim ortamını tercih etmesindeki en önemli etken, iletişimi başlatma ve bitirmede sağladığı kolaylığın neden olduğu sorumluluğu ortadan kaldıran yapısıdır. Fiziki ortamda iletişimi başlatmak veya bitirmek için anlamlı bir gerekçe ve bir çaba gerekmektedir. Bu durum aynı zamanda insana belirli bir sorumluluk da yüklemektedir. Oysa dijital iletişim ortamında iletişimi başlatmak ve kesmek kişinin bir dokunuş uzağındadır ve herhangi bir anlamlı gerekçe gerektirmediği gibi sorumluluk da yüklememektedir.

Dijital iletişim ortamlarının tercih edilmesinde bir diğer etken insanların kendilerini oldukları gibi değil de var olmak istedikleri gibi gösterebilmeleridir. Gerçek olmayan kimlikle kurulacak iletişimde yalan söylemek nefes almak kadar doğal ve kolay olacaktır. Gerçek olandan soyutlanarak arzulara göre oluşturulmuş yeni kimliklerle kurulan yeni ilişki biçimlerinin keyfilüğünün cazipliğine kapılan postmodern birey sınırsızlığın hazzını tatmaktadır. Söz konusu sınırsızlık insan üstü veya insan ürünü tüm değerlerin yok olmasına neden olmaktadır. Yok oluş, evvela kişisel mahremiyetin ortadan kalkmasıyla başlayıp tüm kadim değerlerin temelinde yer alan hakikat olgusuna kadar giderek post-truth çağı başlatmıştır. Bu süreçte moderniteden beri değişmeyen şey, birey ya da toplum bazında insanın denetlenme, yönlendirilme ve yönetilme gerçeğinin iktidar güçleri tarafından uygulanıyor oluşudur. İletişim ise bu sürecin yayılım ve etkisini arttıran, meşurlaştıran aparatı olmaya devam etmektedir. Bugünün iletişiminde herhangi bir uzlaşıya ya da iknaya ve en önemlisi bir anlam oluşmasına gerek yoktur.

Gerek bireysel gerekse toplumsal bazda olsun anlamı ve/veya gerçeği ortaya çıkarması beklenen iletişim olgusunun muğlaklaşmasında postmodern anlayışın payı

büyüktür elbette fakat ekonomik ve siyasi güç odaklarının istediği yapıyı oluşturmak için elverişli bir aparat olmasında modern anlayışın etkisi görülmektedir. Modernite ortaya çıkardığı her şeyi araçsallaştırmaktadır ve iletişim de bundan nasibini almıştır. Modernitenin iletişim olgusu üzerindeki bu negatif etkisi iletişim olgusunun asli işlevinin yok olmasına neden olmuştur. En nihayetinde iletişim klasik anlamda bir güven etkileşimidir. Kurulan iletişim sonucunda üzerinde uzlaşılan anlama olduğu kadar bu anlamı ortaya çıkaran kişi ya da kişilere de güveni gerektirmektedir. Güven yoksa iletişim de yoktur ve oradaki etkileşim başka bir şeydir.

Postmodern iletişim anlayışı çıplak iletişim diyebileceğimiz yüz yüze ilişkiden soyutlanmış olarak cihazlar, ağlar ve dijital ortamlar üzerinden gerçekleştirilen bir etkileşim hâlini almıştır. Anlam ve değer kaybında bu durumun etkisinin büyük olduğu aşıkardır. Zira yüz yüze ilişki içinde olmak bilgi, duygu ve düşüncenin olabildiğince filtersiz aktarılmasını ve alınmasını sağlamaktadır. Üzerinde çalışılmamış, dezenformasyona uğramamış, manipüle edilmemiş, harici ve suni bir filtreye maruz kalmamış bir iletim ve alımlama süreci güven ve tatminin olduğu bir atmosferi meydana getirmektedir. Güven ve tatmin atmosferinin oluşmasında temel etken, yüz yüze iletişimdeki anında müzakere ve mukayese etkileşiminin sağladığı kolaylıktır. Zaten kelime yapısı itibariyle işteş bir fiil olan iletişim karşılıklı ilişki ve etkileşime işaret etmektedir. İletişimi doğal sürecinden çıkaran her uygulama güven ve tatmin atmosferini ortadan kaldırmaktadır. Günümüz insanı isteyerek ya da istemeden kendisini bu atmosferin dışında bulmaktadır.

Postmodern bireyin iletişim meselesindeki durumunu değerlendirirken aşağıdaki temel unsurun altını çizmek gerekmektedir: İletişimin asli işlevinin dışına çıkmasındaki en önemli etken, insanın yüz yüze iletişimin zorunlu olarak terk edildiği durumlardan ziyade bir aradayken ortaya koyduğu tutumlar göstermektedir. Aynı fiziki ortamda bulunan bugünün insanının bütün dikkati ve özeni kitle iletişim araçlarına, bilişim teknolojilerine ve sosyal medya uygulamalarına kilitlenmiş durumdadır. Aynı masada oturan bireyler yüz yüze iletişim kurmak yerine yüzlerini ellerindeki cihazlara gömmeyi yeğlemekte ve iletişim ihtiyaçlarını sanal ağlar, dijital uygulamalar üzerinden karşılamayı tercih etmektedir. Bireyler, insana insan olma özelliği veren sosyalleşme ve paylaşma eğilimlerini teknolojik cihazlar üzerinden elektromanyetik dalgalarla üretilen semboller vasıtasıyla ortaya koymaktadır. Fiziki olarak var olan insanın ihtiyaç duyduğu şeyleri

sanal olarak gidermeye çalışmasının negatif etkileri olacağı muhakkaktır. Postmodern insanın yaşadığı her türlü duygusal açlığın temelinde bu yatmaktadır.

Bugün bilimsel olarak kanıtlandığı için artık biliyoruz ki, insan zihninin edindiği bilginin kabaca üçte biri görsel uyaranlar aracılığıyla oluşmaktadır. Bunun yanında görselin zihinde bıraktığı derin etki arkaik dönemden beri varolan bir unsurdur ve siyasi iktidarlar görselin yaydığı auradan ziyadesiyle yararlanmıştır. O dönemde görselin üretimi ve sunumu için gerekli olan zenginlik ve asilliğin Kilise ve soylularda bulunması sebebiyle görselin aurası kutsala ve ayrıcalığa özgü bir durumdur.

Modernite ile hem perspektifin değişmesi hem de görselin sıradana yönelmesiyle birlikte başlayan süreç bugünün imaja yönelik iktidarının ilk adımlarıdır. Özellikle görselliği öne çıkaran internet ve sosyal medya uygulamaları maddi manevi bütün değerleri imaja indirgemıştır. Bu indirgemenin en bariz sonucu, çeyrek asır önce utanç sebebi sayılabilecek şeylerin bugün uluorta ve büyük bir özgüvenle yapılıyor olmasıdır. Bunun da ötesinde, arkaik ya da modern dönemin görsel olanda belirli bir estetik anlayış ve sanatsal değer taşıyor olması gözetilirken bugünün görselliğinin tüketmekten başka hiçbir karşılığı bulunmamaktadır. Günümüzde görselin üretim, yayılım ve tüketimini sağlayan iletişim olgusu ve araçları söz konusu uygulamalar için merkezi konumdadır. İletişim konusu haberdar olmanın ötesine geçmiş, görsel üzerinden var olma meselesine dönüşmüştür. Dolayısıyla, bugünün iletişim ortamında görsellik diğer iletişim unsurlarından çok daha etkilidir. Görüntünün zihinde bıraktığı izin kapsamı ve boyutu yazı veya sesin bıraktığı iz ile kıyaslanamayacak nitelikte, manipülatif etkisi yazı ve sesin katbekat üzerindedir. Özellikle fotoğraf gibi sabit görüntüden ziyade kullanıcıyı daha çok cezbeden video gibi ses de içeren hareketli görüntü bu iletişim türünün tesirini arttırmaktadır. Bu yöntemle verilmek istenen mesaj çok daha kolay ve etkili şekilde verilebilmektedir.

Yirmi birinci yüzyılın görselliğe dayalı iletişim anlayışının temelini oluşturan gözetlemeyi iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, kendi içinde pasif ve aktif şeklinde sınıflandırılabileceğimiz gözetleyen taraftır. Aktif ve pasif gözetleyenli yapı iki katmanlı bir sürece işaret etmektedir. Aralarındaki temel fark, birinci katmanda yüzeysel bir faaliyet olan pasif gözetleme yapılırken, birinci katmanı da kapsayan ikinci katmandaki aktif gözetlemeyi yapan iktidar ve sermaye sürecin etkin unsurudur. Bu yönüyle pasif gözetleyen bir anlamda (*aktif gözetleyen tarafından*) gözetlenen konumundadır. Aktif gözetleme, gözetleme eyleminden maddi fayda sağlayan ekonomik

ve siyasi güç sahipleri (*yöneten*) tarafından uygulanan yöntemdir. Modern dönemde panoptik, postmodern dönemde ise sinoptik gözetim yöntemi bu temel üzerinde oluşturulmuştur. Pasif gözetleme ise, gözetlemeyi bir eğlence ve haz unsuruna dönüştüren birey (*yönetilen*) tarafından yapılmaktadır. Röntgencilik de diyebileceğimiz gözetleme eyleminin en belirgin özelliği ise bilinmesine rağmen gizil yanının olabilmesidir.

İkincisi ise her şeyden önce edilgen olan gözetlenen tarafıdır ve gözetleneni de iki şekilde tasnif etmek mümkündür. İlki, sistem içinde varolma ve iş yapabilme amacına yönelik eylemleri sonucunda gözetlenme kapsamına giren türdür. Bu türün asıl amacı gözetlenmek değildir ve hatta gözetlenmekten hoşnut olmadığı söylenebilir. Hayatın akış koşulları bu türü gayriihtiyari gözetlenen konumuna taşımıştır. İkinci türü ise gözetlenmeyi bir haz unsuruna dönüştüren teşhircilik eğilimidir. Bu eğilimde gözetlenme arzusu baskındır ve gözetlenenin ne kadar çok gözetleyeni (*röntgencisi*) olursa o kadar fazla doyuma ulaşacaktır. Teşhircilik histerik bir varoluş meselesidir ve aksi durum teşhirci açısından yok olmakla eşdeğerdir. Temelde edilgen olan gözetlenenin edilgenliği sadece gözetlenmekle sınırlı değildir. Gözetlenen ön planda kendini özne zannederken (*aktif*) gözetleyen arka planda süreci kontrol etmekte ve yönetmektedir. Bu iletişim süreci görselliğin tetiklediği tüketime dayalı bir kültürü ortaya çıkarmaktadır. Gözetlenenin edilgen olduğu bu tüketim kültürünün başarısı (*aktif*) gözetleyenin işine yaramaktadır. Gözetime dayalı iletişim süreçleri açısından önemli olan bir başka konu ise mahremiyetin ihlali veya ifşasıdır. Mahremiyet ihlali veya ifşası aşağıda değinilen Big Data olgusuyla da doğrudan ilintilidir.

Zaman ve mekân farkını ortadan kaldıran iletişim uygulamaları bir yandan küresel çapta düşünsel ve kültürel bir entegrasyonun oluşmasına neden olmuştur. Bu durum postmodernitenin görecelik anlayışıyla tezattır çünkü herkesi içine alan küresel ve tek tip bir tüketim kültürünün zeminin oluşmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, zaman ve mekân farkının ortadan kalkması bir yandan sınırsız tüketim kültürünün zeminini oluştururken diğer yandan da iletişim açısından büyük bir niteliksizliğe neden olmuştur. Bilgi, düşünce veya duygunun küresel çapta zaman ve mekân farkı olmaksızın çok yoğun bir şekilde ve çok hızlı bir biçimde hareket ediyor olması denetimsizlik ve kontrolsüzlüğü kurumsallaştırmıştır. Mevcut durum yüzeysel bakıldığında postmodernitenin görecelik özelliği üzerinden çoğulcu yapının bir görüntüsü gibi yorumlanabilir fakat denetimsiz, kontrolsüz ve dolayısıyla niteliksiz verinin bir arada yoğun bir şekilde bulunması buradaki çoğulculuk özelliğinin pasifize olmasına yol

açmaktadır. Zira zaman ve mekân farkını ortadan kaldıran dijital iletişim ortamı yoğun miktarda ham verinin başına buyruk dolaştığı, denetimsiz ve kontrolsüz bir alandan ibarettir.

Çok hızlı biçimde yayılan bilgi üzerindeki denetim ve kontrol yoksunluğu gerçek veya doğru bilgiyle sahte veya yanlış bilginin ayırt edilmeksizin bir arada bulunmasına imkân sağlamaktadır. Bu temel sorun birbiriyle bağlantılı iki yeni soruna yol açmaktadır. Birincisi, gerçek ile sahtenin ve doğru ile yanlışın bir arada aynıymışçasına kullanıldığı bir iletişimin insan açısından sağlıklı olabileceğini düşünmek imkânsızdır. İkincisi ise, böylesi bir ortamda iletişim kuran bireylerin bir süre sonra bu durumu kanıksamasına ve normalleştirmesine neden olmasıdır. Dijital iletişim ortamlarında kullanıcının tüketimci ve üretimci özelliğinin bir arada bulunuyor olması sorunun daha büyümesine yol açarak iletişim adına olumsuz etkilerinin artmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu aşamada hemen yukarıda saydığımız unsurlar bir araya gelerek nitelikli bilginin erimesine, kaybolmasına veya yok olmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Bütün bu aşamalar görselin gücü ve kullanıcının edilgenliği ile birlikte düşünüldüğünde iletişim sürecinde insanın öznelliğine herhangi bir alan bırakılmadığını görmüş oluruz. Buradaki kullanıcı aleyhine olan süreç döngüseldir.

Kendi aralarında döngüsel biçimde ve birbirini besleyen bir ilişki içindeki unsurları şöyle sıralamak mümkündür: Zaman ve mekân farkının ortadan kaldıran teknoloji ve hız, denetimsizlik ve kontrolsüzlük, gerçek ile sahtenin veya doğru ile yanlışın bir arada bulunabilmesi ve bu iletişim ortamını kanıksayan birey. Özetlersek, gerçek ile sahtenin veya doğru ile yanlışın bir arada olmasını kanıksayarak normalleştiren insan hem tüketici hem de üretici vasıflarının da katkısıyla dijital ortama aktardığı verinin niteliğine önem vermeyerek kaotik bir iletişim ortamını hem oluşturmakta hem de maruz kalmaktadır.

Ortaya çıkan amorf ve kaotik iletişim ortamının kimlerin işine yaradığı ise sonuçları açısından çok nettir. Sıradan bireyin ve toplumların aleyhinde olan bu durum ekonomik ve siyasal güç odakları tarafından kullanılarak sistemin devamlılığı sağlanmaktadır. Bu sirkülasyonda en önemli katkı kullanıcıların sisteme aktardığı verilerdir. Literatüre Big Data (*Büyük Veri*) olarak geçen bu yapı, dijital teknolojilerin kullanımı sonucu oluşan enformasyon (*malumat*) yığınınına işaret etmektedir. Kullanıcının bırakın işlem yapmasını, yalnızca cihazını veya internet erişimini açıp kapatması bile bu yığına katkı sunmak için yeterlidir. İnternet aramaları, tıklanan web sayfaları, sosyal

medya hareketleri, lokasyon bilgileri, sanal ortama eklenen görseller, yazılı ve sözlü konuşmalar, online doldurulan kişisel bilgiler, üyelikler, her türlü yorumlar ve alışveriş eğilimleri düşünüldüğünde bu alanın son derece kullanışlı ve zengin bir maden yatağı olduğu ortaya çıkmaktadır. Özetlersek, kullanıcıların büyük bir şevkle dijital ortama bıraktığı içeriklerin ötesinde dijital ortamdaki her türlü izi kapsayan Big Data, oluşturulan algoritmalar sayesinde anlamlı sonuçlar çıkarmaya müsait malumat yığınıdır. Algoritmalar sayesinde toplumsal bazda bölgesel alışkanlıklar, davranış kalıpları, eğilimler saptanabilmekte ve ona göre yeniden içerik üretilmesi veya içerik yönlendirilmesi sağlanabilmekte hatta içerikler kişiselleştirilebilmektedir. Üretilen veya yönlendirilen bu içerikler isteğe uygun şekilde dizayn veya manipüle edilerek ya da dezenformasyona uğratarak kullanıcılar yönlendirilebilmektedir. Bugün taklit ederek öğrenen ve öğrendikleri sayesinde karşılaştığı verileri yorumlayabilen algoritmaların entegre edildiği internet, bilişim ve telekomünikasyon teknolojileri hayatımızın önemli bir parçası olmuş durumdadır.

Yukarıda da değinildiği gibi, Big Data meselesi gözetim toplumunun en önemli bileşenlerinden biridir ve hem gözetleyen hem de gözetlenen açısından önemli detayları bulunmaktadır. Zira dijital ortama aktarılan kullanıcı bilgileri (*ifşa*) sayesinde siyasi ve ekonomik iktidarların denetim ve kontrol işi son derece kolaylaşmaktadır. Bu noktada kullanıcı açısından meselenin birkaç boyutu söz konusudur. Öncelikle internet, bilişim ve tekekomünikasyon teknolojilerini kullanan birey teknik yönüyle kendini jurnallemekte veya fişlemektedir. Birey, bu eğilimle kapitalist-tüketim toplumun büyümesi için atılan adımlarda önemli bir misyonu üstlenmektedir. İkincisi, bir anlamda kamusal bir ortam olan dijital dünyaya bırakılan/eklenen verilerle mahremiyet yok edilmektedir. Birey kendi eliyle en gizli ve özel bilgilerini servis ederek postmodernitenin neden olduğu değer ve anlam kaybına katkı sunmaktadır. Üçüncüsü, buradaki ifşa her zaman kullanıcının kendi isteğiyle oluşmamaktadır. Bunlar, bireyin iradesi dışında ikinci şahıs veya kurumlarca kasıtlı olarak yapılan mahremiyet ihallerini kapsayan ifşalardır. Sonuç itibarıyla gerek kullanıcının kendisi gerekse kullanıcının iradesi dışında yapılan ifşalar ve ihlaller mahremiyeti ortadan kaldırmaktadır. Mahremiyetin ortadan kalkmasıyla birlikte özel ve kamusal alan arasındaki sınır belirsiz hâle gelmiştir. Sıradan olanın alelade hayatı rijitleştirilerek kamuya açılması gerek geleneksel gerekse yeni medyada en sık karşılaşılan durum hâlini almıştır. Postmodern dönemde neyin gerçek neyin sahte olduğunun belli olmaması gibi neyin özel, neyin kamusal olduğu da belli değildir.

Big Data'nın kullanıcı açısından gönüllülük yönünün yanında iktidar ve sermaye açısından önemli bir fonksiyonu daha vardır. Algoritmalar ve akıllı teknolojiler, kullanıcının bilgisi ve izni olmadan izlenebilmesine imkân tanımaktadır. Buradaki temel sorun, insan hakları bağlamında kişinin anayasal hakkı olan özel hayatın gizliği ve mahremiyetinin iktidar ve sermaye tarafından delinmesidir. Diğer yandan içinde yaşadığımız dönem insan hakları açısından yeni yaklaşımları da doğurmuştur. İlk iki kuşak olarak 'kişisel ve siyasi haklar' ile 'ekonomik, sosyal ve kültürel haklar'dan sonra üçüncüsü 'çevresel ve gelişme hakları' ile dördüncüsü 'teknolojinin ve bilimin zararlarından korunma hakları' bağlamında artık 'haberleşme hakkı' kapsamında 'internete erişim hakkı' üçüncü, 'dijital ortamda veya teknolojik cihazlar nedeniyle oluşabilecek maddi manevi kayıplar ve ihlaller' açısından 'teknoloji ve bilimin zararlarından korunma hakkı' ise dördüncü kuşak haklardan kabul edilmektedir. Tarihsel süreç içinde iktidar ve sermaye tarafından birinci kuşak haklardan sayılan 'özel hayatın gizliği' ile 'düşünce ve ifade özgürlüğü' hakları nasıl görmezden gelindiye, bugün üçüncü ve dördüncü kuşak haklar da yok sayılarak en temel insan hakları ihlal ve ihmal edilmektedir.

Kullanıcı aleyhine sonuçlanan tüm bu süreçler kullanıcının gönüllü katılımıyla sağlanması ise konunun en ironik yanıdır. Son tahlilde, bireyin kendi istek ve arzusuyla bu duruma neden olması mevcut hukuksuzluklar açısından meşruiyet ihtiyacının da ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Bunun yanında, postmodernitenin sağladığı görelilik, ortaya çıkarmak istediği çoğulcu yapıyı da önemsizleştirmektedir. Bir yerde olabildiğince çok görüşün vücut buluyor oluşu bütün görüşlerin güçlenmesi anlamına gelmemekte, aksine bir uğultu meydana getirerek görüşlerin duyulmamasına yol açacaktır. Ne kadar çok ses veya değişken bulunursa o kadar büyük karmaşa oluşacaktır. Mahremiyetin yok edildiği bütün bu aşamalarda, teşhir veya ifşa süreçlerine gerçek dışı veri, propaganda, manipülasyon ve dezenformasyonun içiçe geçerek ortaya çıkardığı enformasyonu yaymak için internet, bilişim, telekomünikasyon teknolojilerinin ve akıllı algoritmaların eklemlendiği kitle iletişim araçlarının kullanıldığı ortamda en son bahsedilecek şey iletişim olacaktır.

Postmodernite ile iletişim faaliyetleri akışkan hâle gelmiş, modernite dönemindeki sabiteleri yok olmuştur. Gerçek-sahte, doğru-yanlış dikotomisi postmodernitenin rölativist diyalektiği içinde eriyerek anlamsızlaşmış ve adeta aynılaştırmıştır. Bu anlamsızlaşma ya da aynılaştırma içinde yaşadığımız iletişim ortamının

akışkanlığı aracılığıyla hayatın tüm alanlarına sirayet ederek aynı ilkesizliği olağanlaştırmaktan geri durmamıştır. Bütün bu süreçleri bu kadar etkin hâle getiren şey iletişim teknolojileri ve bu teknolojilerin doğurduğu iletişim anlayışıdır. Varoluşun görünürlüğe, değerli olmanın bilinirliğe, statünün bahsedilmeye indirgendiği bir anlayışı üreten bu iletişim ortamı dezenformasyon ve manipölasyonu normalleştirmiştir. En önemli değer görünür ve bilinir olmaktır. En muteber kişi en fazla görünen ve bilinen kişidir. Hakikatin önemsizleştiği, değersizleştiği, anlamsızlaştığı ve geleneğin yok sayıldığı bu aşama iletişimin akışkanlığının gelebileceği son noktadır. Artık bu evrede ideal anlamıyla iletişim buharlaşmıştır.

Kaynakça

- Ahmad, Faroz: 2006. **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, Çev. Sedat Cem Karadereli, İstanbul Bigli Üniversitesi Yayınları, İstanbul,
- Ahmed, Akbar S.1995. **Postmodernizm ve İslam**, Çev. Osman Ç. Deniztekin, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul
- Akay, Ali: 2013. **Postmodernizmin ABC'si**, İstanbul. Say Yayınları,
- Akşit, Bahattin: 2020. **Zygmunt Bauman'ın Temel Kavramları Üzerine**, Erişildi. Eylül 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=wbJtwhfP5v0>.
- Alatlı, Alev: 2013. **Beyaz Türkler Küstüler**, Everest Yayınları, İstanbul.
- Ali, Haccac: 2018. **Seküler Aklın Haritası**, Çev. Selim Sezer, Mahya Yayıncılık, İstanbul.
- Altıntop, Mevlüt: 2020. **Küreselleşme ve Postmodernizmin Paradoksal Döngüsü**, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul.
- Altun, Fahrettin: 2011. **Modernleşme Kuramı**, 3, bs, Küre Yayınları, İstanbul.
- Anderson, Perry: 2002. **Postmodernitenin Kökenleri**, Çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Anık, Cengiz: 2014. **İletişim Sosyolojisi**, Derin Yayınları, İstanbul.
- Appignanesi, Richard; Garratt, Chris: b.t.y. **Herkes İçin Postmodernizm**, ç.y., b.y.y., y.y.
- Ardıç, Nurullah, ve Sevinç Alkan Özcan: 2012. **Küyerel Dönüşümler**, Küre Yayınları, İstanbul.
- Arıkan, Aykut: 2020. **McLuhan'ın Kehaneti**, Urzeni Yayınevi, İstanbul.
- Arnold-Forster, Mark: 1973. **The World at War**, Yön. David Elstein, Prodüktör Jeremy Isaacs, Hazırlayan Jeremy Isaacs,
- Attas, S. Nakib: 1989. **İslami Düşünüşün Problemleri**, Çev. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Avcı, Mahmut: 2019. **Zygmunt Bauman'ın İnsan Anlayışı**, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Aydemir, Şenay: 2016. **Organik Bozukluk 21, Yüzyılda Tembellik Hakkı**, Can Yayınları, İstanbul.
- Aydoğan, Filiz: 2018. **Yeni Medya Kuramları**, Der Yayınları, İstanbul.
- Baldini, Massimo: 2000. **İletişimin Tarihi**, Çev. Gül Batuş, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Başer, Doğa: 2013. "Dayatılan Düzenlerden Deneyimlenen Belirsizliklere. Ajanlar ve Araçlar", **Bauman Sosyolojisi** içinde, yazar Zülküf Kara, 111-140, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Baudrillard, Jean: 2011. **Simülakrlar ve Simülasyon**, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bauman, Janina: 2009. **Duvarların Ötesinde**, Çev. Kahraman Türel, Apollon Yayıncılık, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt: 2012. **Akışkan Aşk**, Çev. Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt: 2016. **Akışkan Gözetim**, Çev. Elçin Yılmaz, İstanbul. Ayrıntı Yayınları,
- Bauman, Zygmunt, 2012. **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, Çev. Pelin Sıral, Habitus Yayıncılık, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2015. **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Atıf Yayınları, Ankara.
- Bauman, Zygmunt, 2019. **Akışkan Modernite**, Çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2018. **Avrupa**, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2014. **Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?** Çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2005. **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2014. **Bu Bir Günlük Değildir**, Çev. Didem Kizen, Jaguar Kitap, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 1999. **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2016. **Cemaatler**, Çev. Nurdan Soysal, Say Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2010. **Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?** Çev. Funda Çoban ve İnci Katırcı, De Ki Basım Yayın, Ankara.
- Bauman, Zygmunt, 2017. **Hermenötik ve Sosyal Bilimler**, Çev. Hüseyin Oruç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2018. **İskarta Hayatlar Modernite ve Safraları**, Çev. Osman Yener, Can Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2017. **Kimlik**, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, Ankara.
- Bauman, Zygmunt, 2012. **Küreselleşme**, 4. bs, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2007. **Modernite ve Holokost**, Çev. Süha Sertabiboğlu, Versus Kitap, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2013. **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm**, Çev. F. Doruk Ergun, Say Yayınları, İstanbul.

- Bauman, Zygmunt, 2003. **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2015. **Özgürlük**, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2014. **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2011. **Postmodern Etik**, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2019. **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2018. **Retrotopya**, Çev. Ali Karatay, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2018. **Siyaset Arayışı**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2016. **Sosyalizm Aktif Ütopya**, Çev. Ahmet Araşan, Heretik Yayınları, Ankara.
- Bauman, Zygmunt, 2010. **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2018. **Tanrı'ya ve İnsana Dair**, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, 2003. **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, ve Carlo Bordoni: 2018. **Kriz Hali ve Devlet**, Çev. Yavuz Aloğan, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt, ve Keith Tester: 2017. **Zygmunt Bauman ile Söyleşiler**, Çev. Mesut Hızır, Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Bauman, Zygmunt; Raud, Rein: 2018. **Benlik Pratikleri**, Çev. Mehmet Ekinci, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt; May, Tim: 2019. **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, Walter: 2015. **Teknik Olarak Yeniden-Üretilbilirlik Çağında Sanat Yapıtı**, Çev. Gökhan Sarı, Zeplin Kitap, İstanbul.
- Bentham, Jeremy: 2016. **Panoptikon-Gözün İktidarı**, Yazan Jeremy Bentham, Catherine Pease Watkin, Simon Werret, Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, Çev. Zeynep Özarslan, Su Yayınları, İstanbul.
- Berger, John: 1986. **Görme Biçimleri**, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul.
- Çağan, Kenan: 2019. **Postmodernizm ve Mahremiyetin Dönüşümü**, Pruva Yayınları, Ankara.

- Çakmak, Cengiz. t.y. **20. Yüzyıl Felsefesinin Temel Sorunları**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çakmak, Fatma: 2019. **Postmodern Çağda Siyasal İletişim**, Literatürk Akademia, Konya.
- Calinascu, Matei: 2103. **Modernliğin Beş Yüzü**, Çev. Sabri Gürsek, Küre Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, Ahmet: 2013. **Bir Bakışta Felsefe**, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Cevizci, Ahmet: 1999. **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Czapnik, Slawomir: 2017. “Zygmunt Bauman ile Bir Söyleşi. Kelimelere Hayat Vermek”, **Epokhé Sosyal Bilimler Dergisi**, 197-211.
- Dağıtmaç, Murat, Şehadet Ekmen: 2019. **Dijital Psikolojik Devrim**, Motto Yayınları, İstanbul.
- Davidowitz, Seth Stephens: 2018. **Bana Yalan Söylediler-İnternet ve Gerçek Yüzümüz**, Çev. Ferit Burak Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, Gözde: 2016. **Teknoloji, İletişim**, Yeni Medya ve Etik, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Dellaloğlu, Besim F: 2012. **Modernleşmenin Zihniyet Dünyası-Bir Tanpınar Fetişizmi**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş, Mustafa: 2013. “Panoptikon’dan Sinoptikona. Öteki İçin/Kadar Özgürlük”, **Bauman Sosyolojisi** içinde, yazar Zülküf Kara, 242-263, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dreyfus, Hubert L: 2016. **İnternet Üzerine**, Çev. V, Metin Demir, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dursunoğlu, Abdulkadir: 2010. **Küreselleşme. Pratiksel ve Teoriksel Yaklaşım**, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Durul, Ferzan: 2008. **Küreselleşme ve İnsan Hakları**, Toroslu Kitaplığı, İstanbul.
- Eagleton, Terry: 2015. **Postmodernizmin Yanılsamaları**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ellul, Jacques: 2003. **Teknoloji Toplumu**, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul.
- Erit, Volkan: 2020. **Sekülerleşme Teorisi**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Evre, Bülent: 2009. **Postmodern Paradoks ve Siyaset**, Ankara. Adımlar Yayınevi,
- Fuchs, Christian: 2018. “Google Kapitalizmi”, **Yeni Medya Kuramları** içinde, yazar Filiz Aydoğan, Çev. Çağla Çavuşoğlu, 71-83, Der Yayınları, İstanbul.

- Furedi, Frank: 2017. **Nereye Gitti Bu Entelektüeller?** Çev. Erkan Koca, Avangard Yayınları, İstanbul.
- Gerçik, İbrahim Zeyd: 2014. **Dikta Değil İkna İletişim Psikolojisi**, Küre Yayınları, İstanbul.
- Gökberk, Macit: 1993. **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Han, Byung-Chul: 2020. **Psikopolitika-Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri**, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Han, Byung-Chul: 2020. **Şeffaflık Toplumu**, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Heller, Agnes; Feher, Ference: 1993. **Postmodern Politik Durum**, Çev. Osman Akınhay ve Şükrü Argın, Öteki Yayınları, Ankara.
- Hobsbawm, Eric: 1996. **Kısa 20.Yüzyıl**, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Huntington, Samuel P: 2015. **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turhan ve Y.Z. Cem Soydemir, Okuyanıs Yayıncılık, İstanbul.
- İzğören, Ahmet Şerif: 2010. **Dikkat Vücudumuz Konuşuyor**, Elma Yayınevi, Ankara.
- Jameson, Fredric: 2005. **Kültürel Dönemeç**, Çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi, Ankara.
- Karadeniz, Sıtkı: 2013. “Sosyolojiye Meydan Okuma. Hermeneutik Sosyoloji”, **Bauman Sosyolojisi** içinde, yazar Zülküf Kara, 39-58, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kellner, Douglas: 2000. “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm. Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, **Modernite Versus Postmodernite** içinde, yazar Derleme, Çev. Mehmet Küçük, 367-404, Vadi Yayınları, İstanbul.
- Kovach, Bill; Rosenstiel, Tom: 2007. **Gazeteciliğin Esasları**, Çev. Serdar Göktaş, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Koyuncu, Ahmet Ayhan; Günerigök, Mustafa: 2019. **Bauman ve Postmodernite**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Lafargue, Paul: 2014. **Tembellik Hakkı**, Çev. Işık Ergüden, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.
- Lazar, Judith: 2009. **İletişim Bilimi**, Çev. Cengiz Anık, Vadi Yayınları, Ankara.
- Leslie, Ian: 2014. **Doğuştan Yalancı**, Çev. Erhan Kibaroglu, NTV Yayınları, İstanbul.
- Løkke, Eirik: 2018. **Mahremiyet-Dijital Toplumda Özel Hayat**, Çev. Dilek Başak, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Lyotard, Jean-François: 2014. **Postmodern Durum**. 1, bs, Çev. İsmet Birkan, BilgeSu Yayıncılık, İstanbul.

- Marshall, Gordon: 2005. **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl; Engels, Friedrich,: 2014. **Komünist Manifesto**, Çev. Nail Satlıgan ve Tektaş Ağaoğlu, Yordam Kitap İstanbul.
- Mattelart, Armand: 2013. **İletişimin Dünyasallaşması**, Çev. Halime Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mcintyre, Lee: 2019. **Hakikat-Sonrası**, Çev. Mehmet Fahrettin Biçici, Tellekt, İstanbul.
- McLuhan, Marshall: 2014. **Gutenberg Galaksisi**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları,
- McLuhan, Marshall: 2019. **Y, Medya**, Çev. Beki Nil Levi, Nora Kitap, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı: 2012. **Kimya Teknolojisi**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Odabaşı, Yavuz: 2004. **Postmodern Pazarlama**, MediaCat Kitapları, İstanbul.
- Oliver Stone, Peter Kuznick, Matt Graham: 2012-2013. **ABD'nin Gizli Tarihi**, Hazırlayan Oliver Stone.
- Jeff Orlowski: 2020. **The Social Dilemma**.
- Oskay, Ünsal: 2011. **İletişimin ABC'si**, Der Yayınları, İstanbul.
- Özçetin, Burak: 2018. **İletişim Kuramları**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özgen, Murat: 2006. **Gazetecinin Etik Kimliği**, 3, Set-Systems Tercümanlık Reklamcılık Yayıncılık Limited, İstanbul.
- Poe, Marshal T: 2019. **İletişim Tarihi**, Çev. Umut Yener Kara, Isık Yayınları, İstanbul.
- Postman, Neil: 2006. **Teknopoli Yeni Dünya Düzeni**, Çev. Mustafa Emre Yılmaz, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Rosenau, Pauline Marie: 1998. **Post-modernizm ve Toplum Bilimleri**. 1, Çev. Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları/ARK, Ankara.
- Rousseau, Jean-Jacques: 2012. **Toplum Sözleşmesi**, Çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sarup, Madan: 1997. **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**, Çev. A, Baki Güçlü, Bilim ve Sanat Yayınları/ARK, Ankara.
- Serdar, Ziyaüddin: 2001. **Postmodernizm ve Öteki Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi**, Çev. Gökçe Kaçmaz, Söylem Yayınları, İstanbul.
- Simge, Özselçuk; Anık, Cengiz: 2017. “Zygmunt Bauman Sosyolojisinde ‘Yabancı’ Sosyal Tipinin İletişimsel Boyutu. Sosyolojik Düşünmede ‘Sorumluluk’ ve ‘Hoşgörü’” **Epokhé Sosyal Bilimler Dergisi**, 115-128.

- Şimşek, Ahmet; Yalı, Sibel: 2019. **Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş? Post-Truth Zamanlarda Tarihin Temsili**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Şimşek, Mehmet E: 2016. **Modernite, Postmodernite ve Bauman**, Belge Yayınlar, İstanbul.
- Şişman, Nazife: 2019. **Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Strasser, Todd: 2016. **Dalga-Bir Kötülük Deneyi**, Çev. Dilek Berilgen Cenkçiler, April Yayıncılık, İstanbul.
- Subaşı, Necdet: 2018. **Kamusal Maneviyat**, Mahya Yayıncılık, İstanbul.
- Subaşı, Necdet: 2019. **Sosyolojik Düşünmek-Zygmunt Bauman**, Erişildi. Eylül 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=SMHzm0dCCVE>.
- Tekinalp, Şermin; Uzun, Ruhdan: 2009. **İletişim Araştırmaları ve Kuramları**, 3, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Thomson, John B: 2008. **Medya ve Modernite**, Çev. Serdar Öztürk, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu: 2005. **Türkçe Sözlük**. 10, Bsk, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uçar, Özlem; Uçar, Fikret; Kılıç, Levend; Orhon, Nezi; Taşçıoğlu, Melike: 2013. **Görsel Kültür**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Ulağı, Serhat: 2018. **"Öteki"nin Bilimine Giriş İmgebilim**, Motto Yayınları, İstanbul.
- Uluk, Murat: 2018. **Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya ve Yalan Haber**, Dorlion Yayınevi, İstanbul.
- Vardı, Recep: 2013. **İletişim Araçları ve Din**, Atı Yayınları, İstanbul.
- Virilio, Paul: 2003. **Enformasyon Bombası**, Çev. Kaya Şahin, Metis Yayınları, İstanbul.
- Williams, Raymond Henry: 2003. **Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim**, Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Wright, Ronald: 2012. **İlerlemenin Kısa Tarihi**, Çev. Ebru Kılıç, Aylak Kitap, İstanbul.
- Yaylagül, Levent: 2006. **Kitle İletişim Kuramları**, Dipnot Yayınları, Ankara.